

KARL MORTENSEN

MINDRE DANSK
LITTERATUR=
HISTORIE

MED HOVEDPUNKTER AF
DET ØVRIGE NORDENS

ANDEN UDGAVE

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

MDCCCCXI

HEDENOLD

Den gotisk-germanske Tid.

Vi Danske udgør sammen med vore norske, svenske og islandske Frænder **den nordiske Gren af den gotisk-germanske Sprogfamilie.**

Den sammenlignende Sprogvidenskab har paa vist, at de gotisk-germanske Folkeslag har haft fælles Oprindelse og fælles Sprog. Jo længere vi søger tilbage i Tiden, des større Lighed er der i deres Kultur, Tænkemaade og Livsopfattelse. Den forhistoriske Oldkynighed oplyser os ved Hjælp af Gravfund og andre Levninger om mangt og meget af Sprogfamiliens ældste Kultur (Sten-, Bronze- og Jernalderen). Gravskikkene fortæller os om Troen paa et fortsat Liv efter Døden. Ogsaa andre religiøse Forestillinger har været fælles, saaledes Troen paa Sjælevæsener og Naturvæsener, paa Himmelduden Tiwaz og hans Dronning Frija, vel ogsaa paa Odin og Tor. De ældste Spor af Gotogermannernes Tænkning og Digtning finder vi i deres **religiøse Forestillinger**, som vi dog kun har ringe Viden om.

De første historiske Efterretninger om de gotisk-germanske Folk skyldes græske og romerske Forfattere, især Cæsar og Tacitus, hvilken sidste levede et hundrede Aar efter Kristi Fødsel. I sin Bog om Germanerne fortæller han om deres Guder og Gudsdyrkelse og om,

at de opmuntrede hverandre ved Krigssange för Kampen, at de sang Digte til Gudernes Pris og Hæderskvad om deres störste Helte.

Oprindelig spredte Nordbostammer var ved den kristne Tidsregnings Begyndelse sammensluttet i større Folkesamfund, saaledes Svearne i Lavlandet Nord for de store Søer og Danerne i Skaane og paa Øerne. Sagnene har bevaret os afblegede Forestillinger om indbyrdes Stridigheder i Norden og om Danernes Krigstog mod fremmede Folkeslag baade för og under den egentlige Folkevandringstid. Allerede da var der Skel mellem Nordboens Maal og de to andre Grenes, Goternes mod Øst indtil Volga og Germanernes mellem Alperne, Rhinen, Ejderen og Østersøen.

I Folkevandringstiden skete der voldsomme Forstyrrelser i disse Bosættelsesforhold. Goterne gik til Grunde eller smeltede sammen med Romerrigets Indbyggere, medens slaviske Stammer skød sig frem langs Østersøens Kyst og afskar for en Tid Nordboerne fra umiddelbar Forbindelse med deres sydlige Stammefrænder. Men samtidig udvidede Germanerne deres Landomraade ved at trænge Kelterne længere mod Vest, og Anglerne og Sakserne drog i Midten af det 5. Aarhundrede over til det nuværende England og tog fast Bopæl der.

Paa Baggrund af denne Tidsalders store Hændelser, som gav Indbildningskraften rigelig Næring, udvikledes de betydeligste **gotisk-germanske Heltesagn**. I disse forenedes ældgamle religiøse Forestillinger med frie Omformninger af de virkelige historiske Begivenheder. Stoffet levede og ændredes i den mundtlige Overlevering og bredte sig lige fra Romerrigets Grænser til det yderste Nord. Af saadanne fælles Sagnkredse fremhæves Fortællingerne om Volsungerne og Nibelungerne, Didrik af Bern og den kunstfærdige Smed Volund. Sagnet om Beowulf og hans Kamp med Trolden Grendel

har sit Hjemsted i Norden, men kendes kun fra et angelsaksisk Heltedigt.

Heltesagnene er den væsentligste Del af den gotisk-germanske ældre Digtning, men de kendes kun i senere Omdannelser, der endnu senere førtes i Pennen.

De gotisk-germanske Stammer kom tidlig i Berøring med græsk-romersk Kultur og lærte bl. a. Bogstavskriften at kende. I de første Aarhundreder efter Kristus omformedes denne Skrift til et germansk Alfabet paa 24 Tegn, de ældre **Runer**. De indskares paa Pinde og Trætavler (Bog 3: Bøg til at skrive paa) eller indridsedes paa Vaaben og andre faste Genstande. Man har fundet saadanne Indskrifter i alle gotisk-germanske Lande, særlig dog i Norden. Medens de ellers overalt fortrængtes af Munkeskriften, bevaredes de længe heroppe, hvor de ogsaa indhuggedes i Mindestene over døde, Runestene. I det 4. Aarhundrede omdannede Vestgoternes Biskop Wulfila de græske Bogstaver til et gotisk Alfabet og oversatte Bibelen paa sit Modersmaal; af denne Oversættelse er større Brudstykker bevaret.

Runeindskrifterne og det gotiske Bibelsprog er de gotisk-germanske Folkeslags ældste „skrevne“ Litteratur.

Den fællesnordiske Tid.

I. Runerne.

a) ældre Runer, „Ur nordisk“.

Der findes kun faa Runeindskrifter i Norden med den ældre Runerække, ialt noget over 100; de fleste indeholder kun et enkelt eller nogle faa Ord. Fra Danmark kan nævnes Omskriften paa det ene sønderjydske *Guldhorn*: ek hlewagastir holtingar horna tawido 3: jeg Holtes Søn (eller fra Holt) gjorde Hornet.

Da Kampestenene spillede saa stor en Rolle i vore Fædres Gravskikke (Dysser, Jættestuer) og ogsaa rejstes som Mindestene uden Indskrift, de saakaldte Bautastene, var det meget naturligt, at man faldt paa at indhugge Runer paa saadanne Stene. Denne Skik udviklede sig först i Norge og Sverige, hvorfra den senere naaede til Danmark.

Runestene er Mindestene over døde. Undertiden anbragtes de inde i Gravhöjen, oftest paa denne, men ogsaa fjernt derfra. Dog rejstes de ikke blot som et Mindesmærke, der for Efterslægten skulde bevare den dødes Navn, maaske ogsaa gennem en hædrende Tilføjelse de efterlevendes Dom om ham; mange af dem nævner ogsaa, hvem der har rejst Mindet, og flere synes tillige at have en religiøs Betydning.

I somme Indskrifter er der med Vilje valgt **Bogstavrim** (Allitteration): to eller flere Trykstavelser i Nærheden af hinanden begynder enten med samme Konsonant eller med en Vokal; saaledes *Hlewagastir Holtingar horna*. Saadanne Bogstavrim er ejendommelige for hele Sprogfamiliens Olddigtning (Stavrimspoesi, allittererende Digtning).

b) yngre Runer, dansk Tunge, „Oldnordisk“.

Ved Vikingetidens Begyndelse taltes endnu det samme Sprog, *den danske Tunge*, over hele Norden. I Forhold til Urnordisk havde det forvandlet sig stærkt, og selve Runeskriften fulgte denne Udvikling. Omtrent 800 finder vi et yngre Alfabet paa 16 Tegn, som ikke har været benyttet uden for nordisk Sprogomraade. Af Runeindskrifter med dette Alfabet findes der i de nordiske Lande omtrent 2500, hvoraf dog kun godt et Par Hundrede i Danmark. Det er Danskeren Ludvig Wimmer og Nordmanden Sophus Bugge, der har Æren af at have tydet Runesproget. Trods deres Knaphed har den Tids Runeindskrifter Betydning i flere Henseender.

Enkelte danske Runestene har *historisk Interesse*, saaledes Jællingstenene. Den mindre har Kong Gorm rejst over Dronning Tyre *Danmarksbod*. Paa den store Sten, som Harald Gormssön har rejst over sine Forældre, betegner han sin Kongegerning saaledes: den Harald, som vandt sig hele *Danmark* og Norge og gjorde *Danerne* kristne. Paa disse Mindesmærker møder vi for første Gang herhjemme Navnet paa vort Fædreland og vort Folk.

Ogsaa andre Oplysninger bringer Runeindskrifterne os. I Sverige er der ofte paa Mindesmærker indhugget Billedfremstillinger vedrørende Gudetro og Heltesagn. Paa danske Stene kan man finde Tors Hammertegn indristet, og et Par udtaler udtrykkelig Ønsket om, *at Tor skal vie* (hellige) *Runerne* eller Gravmindet. Snart maa dog Torshammeren vige for Korset, og vi kan da paa en Runesten møde et Ønske som: Krist og St. Michael hjælpe hans Sjæl!

Paa den store Jællingsten findes Billedprydelser, deriblandt *det ældste Kristusbillede i Norden*. Ikke faa Indskrifter antager en *Versform*, der er den samme, som kendes fra den norsk-islandske Digtning („fornyrðislag“). Strofen bestaar af 8 Linier, som hver har to trykstærke og to eller flere mindre stærke Stavelser, og Linierne bindes parvis sammen ved Bogstavrim.

Störst Betydning har Runeindskrifterne dog i sproglig Henseende.

Det urnordiske Sprog undergik i Aarhundredernes Løb store Forandringer (saaledes Bortfald af trykssvage Stavelser, Omlyd, Brydning, Assimilation).

Runesproget i Begyndelsen af Vikingetiden falder i Ordforraad og Bøjning næsten helt sammen med det ældste Litteratursprog i den norske Koloni paa Island, det gammelislandske Sprog, som derfor ofte kaldes det oldnordiske. Men i Løbet af det 10. Aarhundrede frem-

træder der tydelige Forskelligheder mellem Norsk-Islandsk paa den ene og Dansk-Svensk paa den anden Side. Omkring Aar **1000** har Fællessproget spaltet sig i en øst-nordisk og en vestnordisk Sprogform. Forskellighederne udvikler sig i den følgende Tid mere og mere. Omtrent **1300** har vi ikke blot *fire* Hovedsprog i Norden: Dansk, Svensk, Norsk og Islandsk, men de første er atter spaltet i forskellige Dialekter, der hver for sig træder frem i Litteraturen.

II. Vikingetiden.

Vikingetiden er en Gærings- og Udviklingstid for den nordiske Folkestamme.

Den kristne Kultur var over Havet trængt mod Vest til de britiske Øer og naaede nu under Karl den Store Ejderen. Men samtidig med Kristendommens langsomme Fremtrængen i Norden fra omtr. 800 udgik der herfra en Modstrømning mod Vest, Syd og Øst. Nordboernes Folkevandring, *Vikingetogene*, *Normannertogene*, begyndte.

Disse skaffede nordisk Sprog og nordisk Tankesæt større Raaderum. Fra Norge lagdes Nybygder paa Skotlands og Irlands Kyster, de skotske Øer og Færøerne. Island opdagedes og blev snart et Fristed for norske Hovdingeslægter. Derfra udstraktes Vikingefærden til Grönland, ja til Nordamerikas Kyst. Danerne stiftede Riger i England og Normandiet. Normannertogene naaede lejlighedsvis Spanien og Nordafrika, og der stiftedes Riger i Syditalien og paa Sicilien. Svenskerne gik Øst-vejen; deres Nybygder naaede over Garderige til Sortehavet. I Tidsrummets Slutning havde Normannertogene berørt næsten alle Europas Kyster.

Dernæst vandtes der ved Vikingetogene ikke blot Magt, men ogsaa store Rigdomme, og *Krigerlivet i fjerne Lande gav Nordboerne et videre Livssyn*, der i mangt og meget paavirkedes af den fremmede Kultur.

Paa Grundlag af Vikingetidens gunstige Livsbetingelser og store Oplevelser fremblomstrede der et nordisk Aandsliv saa rigt og ejendommeligt, at først det 19. Aarhundrede kan fremvise noget tilsvarende. Den fremmede Indflydelse fik størst Betydning mod Vest og Syd, hvor vore Fædre mødte den overlegne kristne Kultur, mindre mod Øst, hvor de undertvungne Folk stod langt tilbage for Sejherrerne. I Sverige finder vi derfor de mest ublandede Hedenoldsminder, hos Nordmænd og Daner den tydeligste Blanding af fremmed og hjemligt.

I Vikingetiden har Norden haft en rig og fyldig Heltedigtning.

Vor Middelalders Historieskriver **Sakse** har i Oldhistorien — første Halvdel af hans store Danmarks-historie — i latinsk Oversættelse eller Genfortælling bevaret en Mængde af den danske Sagnrigdom, baade fra før, under og efter Vikingetiden. Ofte fortæller han efter islandske Hjemmelsmænd; men endnu oftere er danske Sagn og Fortællinger eller olddanske Digte hans Kilde. Det er især saadanne „fædrene Kvad“, huskede gennem mundtlig Overlevering fra Vikingetiden op til Sakses egen Tid (omtr. 1200), som han med Forkærlighed indfletter, hele eller i Brudstykker, i sin sammenhængende Prosaskildring. De danske Vers omdigtes tit i elegante latinske Versmaal i et ordrigt og sirligt Sprog; men trods den fremmede Sprogdragt klinger hist og her den nordiske Tone kraftigt igennem, og Indholdet er i hvert Fald trofast bevaret. Af denne hos Sakse bevarede Heltedigtning nævnes Brudstykker af Kvadet om *Hagbard* og *Signe*, Midtpunktet i Sagnene om Sigarætten; Sigar var efter den angelsaksiske Digtning Vidnesbyrd den ældste Konge over Danerne. Hele Emnet er fyldigt behandlet i Sakses Prosaskildring, og Hagbards og Signes Elskov i en Kæmpevisen fra Middelalderen. *Bjarkemaalet*, Hedenolds berömteste Kvad,

er digtet omkring Aar 900 og handler om Rolf Krake, Hovedskikkelsen i den ældre Skjoldungrække, hvis Grundlag er Fortællinger om historiske Konger fra Folkevandringstiden med stærkt krigersk Præg. Digtet skildrer Kongens og hans Mænds sidste Kamp under Hjarvards Overfald paa Kongsgaarden i Lejre og er en Forherligelse af Hirdmandstroskaben over for den tapre og gavmilde Drot.

Ogsaa **Sverige** har utvivlsomt i Vikingetiden haft en omfangsrig Heltedigtning, saaledes om *Ynglingerne*, den ældgamle Kongeslægt i Upsala; men af denne Digtning er der kun Spor og Antydninger tilbage.

I Vikingetiden foregik der som Følge af de nye Oplevelser stærke Forskydninger i Gudetroen og den dertil knyttede Livsopfattelse. I Stedet for Hels dunkle Rige fremstaar i Tro og Digtning Odins *Valhal*, Vikingernes kampglade Paradis, med evig Strid som Dagens Gerning og god Forplejning til Aftenens Fest. Valhalslæren er Vikingeideal, omsatte i religiøs Digtning. Men Nordboerne finder ogsaa noget dybere bag Krigerlivets vilde Larm. I deres *Ragnarokstro* afspejles Vikingetiden som en Opløsningstid, hvor Lov og Moral krænkes. Det gode gaar til Grunde i Balders Skikkelse, og selve Kampguderne fældes i den frygtelige Afgørelse paa Vigridsletten; men bag Gudernes Undergang skimtes en ny Verden og en højere Verdensorden, hvor *det gode* skal herske. Denne nye Livsopfattelse kender vi bedst og fyldigst fra **Vikingetidens norsk-islandske Digtning**, der dog først er optegnet paa Island flere Hundrede Aar efter sin Tilblivelse.

De saakaldte **Eddadigte** er en islandsk Samling af folkelige Oldkvad om Guder og Helte. De findes i et Haandskrift, som paa Frederik den Tredjes Tid kom fra Island til Danmark. Ved en Misforstaaelse blev dette Haandskrift kaldt Sæmunds Edda eller senere ofte den

ældre Edda i Modsætning til den af Snorre forfattede *ynge Edda*, hvor Navnet hører hjemme (Edda = Verskunst, Lærebog i Skjaldskab).

Flertallet af Eddadigtene er *hedenske*; men intet af dem er ældre end Vikingetiden. Vi ved hverken, *af hvem* eller med Sikkerhed *hvor* de er digtet. Dog er det utvivlsomt, at de hører hjemme blandt Nordmænd eller norske Nybyggere, saaledes at Danerne og Svearne ikke har Del i dem.

a) Af Gudekvadene har *Volvens Spaadom* og *Den Höjes Taler* (Völuspá og Hávamál) paa Grund af deres Indhold størst Betydning.

Det første opruller gennem en Spaakvindes (Volves) Syner et Billede for os af Menneskeslægtens og Gudernes Liv i de forbigangne gyldne Tider, i Nutidens gærende og vilde Opløsningsforhold og endelig i Fremtidens uhyggelige Afgørelse, Ragnarok, hvor hele Verden gaar til Grunde; men der skal komme en ny Himmel og en ny Jord, hvor Fromhed og Retfærdighed skal herske. — Medens somme mener, at Digtet er Udtryk for og tro Afspejling af den gamle hedenske Religion, hævder andre, at det er stærkt paavirket af kristne Forestillinger.

„Den Höjes Taler“ bestaar af flere Digte og Digtbrudstykker. Grundstammen giver et Spejlbillede af Hedenolds Tænkemaade og Livserfaringer, der udtales med ordsproglignende Fynd. *Den Höje* er Odin selv, al Digtningens Ophav. Han priser „Middelvejen“, bliver ved Jorden og regner med den Samfundsordning, som foreligger i Virkeligheden. Paa den anden Side prises Venskab og et godt Eftermæle i varme og smukke Ord.

Af de øvrige mytologiske Digte handler nogle om *Odin*; andre priser den nordiske Nationalgud *Tors* Kampe med Jætter og Trolde. Det berømteste Torsdigt er „Trymskvadet“ (Prymskvíða), der fortæller om Tordengudens Hammerhentning. Om vore Forfædres tredje Hovedgud

Frøj og hans Elskov til den skønne Jættekvinde Gerde handles der i „Skirners Rejse“ (Skirnisfór): Frøjs „Sko-svend“ og Ungdomsven Skirner udretter med Held sin elskovssyge Herres Bejlerfærd, idet han truer Gerde til at falde til Føje.

Endnu kan nævnes Sangen om *Loke*, som haaner Aser og Asynjer ved *Ægers Gilde*, og om *Hejmdal-Rig*, der bliver Trælle-, Bonde- og Jarleslægtens o: hele Menneskeslægtens Stamfader; endelig det halvmytologiske Kvad om *Volund*, hvori fortælles om den kunsthædige Smed, hvis Historie er kendt hos alle gotisk-germanske Folk.

b) Heltesangene i Edda behandler dels de indfødte nordiske Sagn om *Helge*, især hans Forhold til Val-kyrjen *Sigrun*, hvis grænseløse Sorg kalder den døde Helt tilbage fra Valhal, dels den for hele Sprogfamilien fælles Sagnkreds om *Volsungerne*. Hovedskikkelsen her er *Sigurd*, den nordiske Hedenolds Ideal af en Mand og en Helt, i hans Forhold til de to Kvinder *Gudrun* og *Brynhild*. Dette Forhold udvikler sig til en tragisk Konflikt, som volder Sigurds og Brynhilds Død. Digtningen fortsætter saa med Skildringen af Gudruns Hævndaad som Hunekongen *Atles* Hustru. Ingen anden Digtning har fundet saa stor og saa varig en Udbredelse hos alle gotisk-germanske Folkeslag, og den har vist sin Livskraft ved stadig at friste til Efterligning.

Skjaldedigtningen skyldes navngivne Forfattere og har ofte mytologisk eller historisk Betydning. Paa Grund af de regelbundne, korte Versmaal førtes denne Kunstpoesi ind paa at bruge Billeder, Sammenligninger og Omskrivninger i stor Udstrækning. Disse „Kenninger“, der undertiden er rammende og smukke, men ofte gör et kunstlet og skruet Indtryk, vanskeliggör i høj Grad Digtenes Forstaaelse. Skjaldekunsten dyrkedes oprindeligt af Nordmænd, men fortsattes især paa Island, hvor dens Udøvelse blev en af Øens „nationale Næringsveje“, idet

den banede Vej for unge Islændere ved nordiske Fyrstehoffer. Deres Digte var i Almindelighed *Lovkvad*, hvori en Fyrstes Kampe og Gavnildhed pristest, eller *Arvekvad*, Hædersdigte over døde Stormænd.

Under Harald Haarfager levede bl. a. Tjodolf, der i *Ynglingetal* har opregnet de svenske Sagnkonger. Berømttest blandt alle Arvekvad er den norske Skjald Öjvind Findssöns Digt om Hakon den Godes Fald og Modtagelse i Valhal. Et af de mest kendte Lovkvæder er *Hovedløsningen*, hvormed Islænderen Egil Skallagrímsson købte Livet af sin Fjende Erik Blodøkse. Et andet berømt Digt af samme Forfatter er *Sønnetabet*, hvori han skildrer sin dybe Sorg over sine to Sønners Død; men Odin har givet ham mægtig Bod for alle Vaander, Digtekunstens Gave; derfor vil han „glad og uden Klage med villigt Sind vente Døden“. Den islandske Skjaldedigtning fortsættes langt ned i Middelalderen og spiller ogsaa en Rolle i Sagaerne.

Den nye Kulturs Fremgang.

De nye aandelige Bevægelser kom i ældre Tider til os *sydfra*, fra Middelhavslandene som Kulturens Vugge. I disse Lande virkede Kristendommen som en Modsætning til det antikke Livssyn, der satte sin Stolthed i at udvikle det sandt *menneskelige*. Efter den kristne Opfattelse er Mennesket i sit Væsen ondt, og det menneskelige bör vige for Tanken om *det hinsidige*.

Mellem Folkevandringen og Korstogene uddanner de *romanske* Nationer deres særegne Sprog og Kultur. Hos dem faar den *almindelige* („katolske“) Kristendom sit Hovedsæde, og *Romanerne er de ledende i Middelalderens Historie; først med Reformationen begynder de gotisk-germanske Folk at gøre dem Rangen stridig*.

Samtidig med at det fællesgermanske Aandsliv faar et

ejendommeligt Udtryk i Heltesagnetes Udvikling og Vandring, begynder *den kristne Mission* sit Arbejde blandt Folkene af vor Sprogfamilie. Omkring 800 var alle ikke-nordiske Gotogermaner kristnet. Længst og voldsomst Modstand mod den nye Lære gjorde Sakserne, og det var kun rent overfladisk, at de faldt til Föje. I et oldsaksisk Digt om Frelseren skildres Kristus som den vældige Folkedrot, der holder Ting med sine tapre og trofaste Krigere og i stort Optog drager fra Galilæaland til Jerusalem. Digteren nænner ikke, at Kristus skal ride paa et Asen, overspringer Budet om, at Straffen hører Gud til, og at man skal elske sine Fjender, hvorimod han med Forkærlighed udmaler det lystige Lag ved Brylluppet i Kana eller Scenen, hvor Peder hugger Øret af Ypperstepræstens Tjener. Frankerkongen Klodvig ønskede med sine Krigere at have været til Stede i Jerusalem for at hindre Korsfæstelsen. En lignende Tankegang møder vi i Angelsaksernes ældste kristne Digtning, der er gennemtrængt af Hedenolds Livsopfattelse og Udtryksmaade.

Ogsaa fra Norden er der mangfoldige Vidnesbyrd om den kun ydre Tilegnelse af den nye Lære. Man vælger Kristus, fordi han er *den stærkeste*, og Kristendommens Indførelse kaldes betegnende nok tit *Sædskifte*, ikke *Tro-skifte*.

Missionen til Norden udgik oprindelig fra Tyskland med Ansgar og hans Efterfølgere; men i Løbet af Vikingetiden fik Indflydelsen fra de britiske Øer stor Betydning. Harald Blaatand roser sig paa Jællingstenen af at have gjort alle Danerne kristne. Paa begge Sider af Aar 1000 arbejdede Olav Trygvessön og Olav den Hellige paa at grundfæste Kristendommen i Norge, medens den samtidig lovtoges paa Island; men endnu et Hundredeaar senere var den nye Lære ikke gennemført i Sverige. Det kan vi bl. a. slutte af de Oplysninger, som Svend

Estridssöns samtidige, Kanniken *Adam af Bremen*, giver om det nordiske, særlig det svenske Hedenskab.

Kristendommen fører en Række *Ord af græsk og latinsk Oprindelse* med sig, der nu sætter sig fast i det nordiske Ordforraad (f. Eks. *Kirke, Præst, Alter*). Uheldigvis har vi dog kun faa Oplysninger om vort Sprogs Udvikling fra omtr. 1050—1300, det vigtige Tidsrum, hvor Dansk og Svensk mere og mere skiller sig fra hinanden.

I Hedenold falder den nordiske Folkestammes oprindeligste Kultur. I Billedkunst og Bygningskunst har vore Fædre ikke ydet noget af Værdi. Derimod er deres religiøse Forestillinger, deres Heltesagn og Heltedigtning udviklet til en betydelig Højde. Paa disse Punkter overgaas de næppe af noget andet Folk paa Jorden end Grækerne.

Kristendommen hidførte efterhaanden en Livsopfattelse af større Dybde og Sandhed end den hedenske. Men den kom i fremmed Dragt. I det følgende Tusindaar er Aandslivets Udtryk i Digtning og Tænkning væsentlig *fremmedpræget*. I dette lange Tidsrum er det fremmede, mere eller mindre selvstændigt opfattet, i Overfladen og lettest at iagttage. Det hjemmevoksede og folkeegne gaar som en Bundström, som til sidst optager de nødvendige fremmede Bestanddele i sig. I *den nordiske Genfødsel* ved det 19. Hundredeaars Begyndelse træder „det nordiske“ igen sejrende frem for Dagens Lys. Paa dette Grundlag mødes de nordiske Folkeslag atter i Følelse af oprindelig Samhørighed, som det lange Tidsspand ikke har kunnet udslette.

Det er dette Udviklingsløb i dets Hovedtræk, vi fra nu af skal følge.

DEN KATOLSKE MIDDELALDER

Indledning.

Læren om *hvide Krist* stødte altsaa i vort Fædreland paa en udpræget, næsten tusindaarig Kultur. Og denne Kultur var Kristendommens afgjorte Modsætning. Nordboens Ideal var Krigeren uden Frygt, altid rede til at gaa i Døden, til at böje sig for den Skæbne, man dog ikke kan undgaa. Tankegangen var haard og hensynsløs, tit og ofte i høj Grad selvsk. Kristendommens Hovedbud er Kærlighed til Gud og Næsten, Fordringen om at böje sin egen Vilje i Forsagelse under den almægtige Guds. I Følge med den nye Lære kom den myndige Præstestand, der ofte kun følte sig som Led af den hellige, almindelige Kirkes Verdensbroderskab og havde liden eller slet ingen Forstaaelse af Nordboens nedarvede Uafhængighedsfølelse og Utilbøjelighed til at lystre fremmede Magter.

Hvorledes kunde disse Modsætninger forsones? Man kunde vente Kamp paa Liv og Død mellem saadanne modsatte Livsopfattelser, af hvilke den gamle hævdedes af Vikingetidens Mennesker, som havde bragt England og Frankrig til at skælve. Og dog sejrede Kristendommen fuldstændig og uden stærke Kampe i Løbet af et Par Hundredaar.

Grundene hertil var mange og forskellige. For det første var selve Asetroen i Forfald. Der fandtes mange

hedenske Tvivlere i de nordiske Lande i Vikingetiden, Folk, som stolede mere paa egen Kraft og Styrke end paa de gamle Guder. Den *stærkeste* Gud vilde man tro paa, og ofte lykkedes det de kristne Præster at godtgøre hvide Krists Styrke.

Dernæst lempede den nye Lære sig, saa meget den kunde, efter de gamle Former. Den fordrede enkelte, simple Trosspørgsmaal fastslaaet som Nødvendighed, men rørte kun lidt ved Hedenskabets Livs- og Samfunds-betragtning. Angrebet mod denne fremtraadte ikke ligefrem; men den gamle Opfattelse blev efterhaanden undergravet eller föjede sig ind i den nye. Man indviede hedenske Templer til kristne Kirker; man lod, saa vidt det var görligt, de gamle hedenske Offerfester blive dækket af Kirkens Hovedhöjtider. Man lærte, at den gamle Gudeverden var en Samling Djævle, og Væsenerne fra Hedenolds Overtro stemples som onde Aander. Der foregik her kun en Forskydning, men ikke nogen egentlig Forandring.

I Virkeligheden var det nok saa meget den kristne Kirkes højere Kultur, som det var personlig Overbevisning om den nye Læres Sandhed, der sejrede hos vore praktiske Forfædre. Det hjemlige trænges i Baggrunden, men udslettes ikke. Der gaar en aandelig Underström som Forbindelse fra Oldtiden til nyere Tiders genvaagende Folkeliv, skönt det fremmede gennem Aarhundreder er eneraadende i Litteraturen og i de højere Samfundslags Dannelse.

Dette gælder Danmark og Sverige; men i Norge og navnlig paa Island gik Udviklingen til at begynde med andre Veje. Der forandredes vel det religiøse Indhold, men det særegne nordiske bevarede sin Overvægt uden at trænges til Side. Følgelig blev ogsaa det nordiske Modersmaal holdt i Ære i Tale og Skrift. De to østnordiske Riger blev for en Tid kun en Provins af den

hellige katolske Kirke, en Provins, hvis aandelige Stormænd imidlertid med Dygtighed opfattede de nye Strömninger og jævnlig vandt Anerkendelse i selve de Lande, hvorfra disse var udgaet.

Middelalderens betydeligste Litteratur er *Folkedigtningen i Modersmaalet* og den *norsk-islandske Historie-skrivning*; men den første bevarede kun i mundtlig Overlevering. Ellers hørte Middelalderens skrevne Litteratur hjemme i Kirker og Klostre, og den er oftest affattet paa Kirkens Sprog Latin, som forstodes lige godt i alle kristne Lande. Det er denne *Klosterlitteratur*, som i Danmark og Sverige giver Tiden sit Præg.

Kirkelig Dannelse og Klosterlitteratur.

I selve Missionstiden havde den kristne Læres Forkyndere en kun ringe, men stadig stigende Indflydelse. Det hedenske Hov indviedes til et kristent Tempel, eller man byggede *Kirker af Træ*, hvor en Menighed kunde samles. Efterhaanden deltes Danmark i forskellige Bispedømmer, hvori hvert Sogn omsider fik sin Kirke og Præst.

Kirkens Anseelse steg meget under Knud den Store gennem Forbindelsen med England, hvorfra Munkevæsenet overførtes til os; under Svend Estridssøn og under Knud den Hellige, hvis voldsomme Forsøg paa at grundlægge et katolsk Præstevælde ved at sikre Gejstligheden faste Indtægter var en af Aarsagerne til hans Fald. Men hidtil var Norden kun blevet betragtet som en Kirkeafdeling af Nordtyskland, styret af Erkebisperne i Bremen.

Ved Oprettelsen af *Ærkesædet i Lund 1104* (senere ogsaa i Nidaros og Upsala) sikredes den katolske Kirkes Magtstilling baade i aandelig og verdslig Henseende. Da kun de gejstlige erhvervede sig aandelig Dannelse gennem boglig Lærdom og var Landets eneste penneføre Mænd, fik alt, hvad der nedskreves herhjemme, den middelalderlige, katolske Dannelses Præg, og man brugte næsten udelukkende det latinske Sprog, medens den egentlige rodbundne, folkelige Tankegang enten blev undertrykt eller levede sit eget skjulte Liv uden at komme til Orde i den skrevne Litteratur. Den mundtlig bevarede Folkedigtning maa derfor betragtes som vor egentlige nationale Litteratur fra Middelalderen; men samtidig giver Landskabslove, Ordsprog og den danske Rimkrønike gode Bidrag til Forstaaelsen af den fædrene Tankegang og Livsopfattelse.

Under de første Erkebisper (Asser, Eskil, Absalon og Andreas Sunessön) byggedes en Række *Stenkirker* over hele Landet (*romansk* og *gotisk* Bygningsstil). Samtidig ordnedes Klostervæsenet. De ældste Munkeordener i Norden var Benediktinere, St. Hansbrødre og Cisterciensere, der boede i „Herreklostrene“. I Middelalderens senere Del spillede *Tiggermunkene* (Graabrødre og Sortebrødre) samt *Birgittinere* den største Rolle.

Klostrenes Betydning for Norden var i høj Grad *kulturfremmende* paa alle Omraader (Asylret, Bygningskunst, Ager- og Havedyrkning, Fiskeri, Haandværk, Lægekunst og Sygepleje); men navnlig var de *Planteskoler for boglig Dannelse*. I Klosterskoler og Domskoler fik Munke og Præster i Almindelighed deres Uddannelse. Bøger var sjældne og kostbare; ofte lænkedes de til Skolebordene, for at ingen skulde fristes til at føre dem bort. Det var et af Munkenes fortjenstfuldeste Arbejder at *afskrive Bøger*: for hvert prentet Bogstav vilde vor Herre tilgive dem en Synd, mente man.

Den højere Dannelse maatte søges i Udlandet, i Paris, i Bologna, hvor „Kirkeretten“ dyrkedes, noget senere i Oxford, Köln eller Prag og andre tyske Universiteter. Vor egen Höjskole i København fik først Betydning efter Reformationen, og det samme gælder Svenskernes i Upsala. Teologien var „Videnskabernes Dronning“, de andre kun „Tjenestekvinder“, hvis Opgave det var at fæstne og omgærde Kirkelærens urokkelige Sandheder. I dette Öjemed udfoldedes der en betydelig Lærdom og megen Spidsfindighed. Denne kirkelige Livsopfattelse, som har sin Glanstid i det 12. Hundrebaar, kaldes den **skolastiske** (den „skoled“ eller skolemæssige). Enkelte Nordboer naaede meget höjt i *Skolastikken*, saaledes Ærkebisp Andreas Sunessön.

Det er en Selvfølge, at der til Kirke- og Klosterbrug fandtes en Del latinske religiøse Skrifter rundt om i Landet, og hist og her prøvede man paa at fordanske dem. Saadanne Oversættelser og Bearbejdelser tiltog stærkt, efter at Tiggermunkene havde faaet Indpas i Norden. Dominikanerne var *Opbyggelsesprædikanter* og maatte derfor benytte Folkets Sprog. Man prædikede ved Hjælp af „Eksempler“ 3: begyndte med en eller anden oplysende Anekdote for at fange Folks Opmærksomhed. Stoffet hertil hentedes fra skrevne Samlinger, hvori mange af de Fortællinger findes, som senere optoges i Folkeeventyr og Skæmtedigtning.

Endnu større Fart fik Oversættelseslitteraturen efter **den hellige Birgittas** Liv og Virksomhed i det 14. Hundrebaar.

Birgitta var en fornem svensk Adelsdame, som under sin Harme over Magnus Smecks ryggesløse Hof og Kirkens Forfald (Paverne i Avignon) troede at modtage Syner og Aabenbaringer fra Gud, der bød hende at forbedre den sunkne Kirketugt og føre Paven tilbage til Rom. Skolastikken var efterhaanden kommet i Forfald.

I Middelalderens senere Tid var der derimod, især i Tyskland, fremstaaet de saakaldte **Mystikere**, som lagde Hovedvægten paa Følelseslivet og troede gennem Bønner og Selvpinsler at kunne naa direkte Forbindelse med Gud (sml. Pigen fra Orleans). Birgitta blev i Rom modtaget med Anerkendelse, bidrog til Pavernes Tilbagevenden og fik langt om længe Stadfæstelse paa en ny Klosterorden, *Birgittinerne*, som fra Moderklostret i Vadstena udbredtes til flere Lande i Europa (i Danmark: Maribo og Mariager).

I den katolske Middelalder udviklede der sig en betydelig latinsk *Hymnedigtning*. Blandt de ældste nævnes „Te deum“. Deres egentlige Blomstringstid havde de fra det 12. Hundrebaar („Stabat mater“, „Dies irae, dies illa“), og ogsaa den nordiske Kirke ydede sit Bidrag til denne Digtning.

Den religiøse Digtning paa Modersmaalet bestaar mest af Forsøg paa Oversættelser af saadanne Hymner. Af nogen digterisk Værd er Odensepræsten *Mikkels* („Hr. Michaels“) danske Digte (sml. Salmebog Nr. 462, 635).

Middelalderens Historieskrivning.

I Klostrene udvikler den middelalderlige Historieskrivning sig. Munkene maatte f. Eks. føre Lister over døde, som man skulde læse Sjælemesser for, og skrive Kalendere. Ærkebisperne paalagde Klostrene at føre *Annaler* og *Krøniker* 3: korte historiske Beretninger, ordnede efter Tidsfølgen. Samtidig fik man gennem *Helgenlegenderne* Kendskab til og Smag for sammenhængende Historieskrivning.

Kort efter 1185 skrev *Svend Aggessön* (Svend Aagessön) en meget kortfattet, og Sakse paa Absalons Opfordring en meget udførlig Fremstilling af Danmarks Historie fra

de ældste Tider til noget ind i Knud den Sjettes Regering.

Sakse var Absalons „ringeste Ledsager“, hvis Fader og Farfader havde tjent i Danekongens Hær; en gammel Overlevering knytter ham, vistnok med Rette, til Roskilde. Fra Bogens Fortale ved vi, at hans *Gesta Danorum* („De Danskes Bedrifter“) blev begyndt efter Absalons Opfordring, men først er fuldført efter dennes Død. Værket tilegnes nemlig den nye Ærkebisp Andreas og den unge Kong Valdemar Sejr. Fortalen er altsaa skrevet i Begyndelsen af det 13. Hundrebaar, men for Korstoget til Estland, som ikke nævnes. Meget taler for, at Sakse har været Absalons Sekretær, men ellers er hans Liv ganske ubekendt.

Saksess *Grund* til at skrive Værket er foruden Absalons Opfordring hans egen Fædrelandskærlighed, som smukt kommer til Orde allerede i Fortalen.

Som *Kilder* har Sakse benyttet alt, hvad han har kunnet skaffe sig af skriftlige Klosteroptegnelser, dernæst den mundtlige Overlevering baade efter islandske og danske Hjemmelsmænd og endelig i stort Omfang Traditionen i Absalons Slægt. Selv nævner han i Fortalen: nationale Digte, Islænderne og Absalon som sine vigtigste Kilder.

Sproget er pynteligt Latin, der har taget den senere Kejsertids historiske Forfattere til Mønster. Hans latinske Sprogfærdighed skaffede ham Navnet Saxo *grammaticus* („den sproglærde“, Stilisten), Der fandtes næppe ret mange *Haandskrifter* af dette store og kostbare Værk. I den senere Middelalder nøjedes man med et kort *Udtog* af Saksess Værk og en kort latinsk Fortsættelse. Egentlig kendt blev det først fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, da Lundekanniken Kristjern Pedersen med Besvær skaffede et Eksempel til Veje og lod Bogen trykke i Paris.

Sidst i samme Hundrebaar *oversatte* Anders Sørensen Vedel Værket paa Dansk. Blandt de senere Oversættelser fremhæves N. F. S. Grundtvigs, Fr. Winkel Horns og J. Olriks.

I *selve Værkets* 16 „Bøger“ (3: Afsnit) fortælles den danske Historie fra Dan og Angel til Hertug Bugislavs Underkastelse under Knud den Sjette. De første 9 Bøger indeholder *Oldhistorien* (sml. foran) med en Rigdom af Sagn, der dog af Forfatteren tages som virkelig Historie, som fuldt ud kan tjene til Fædrelandets Forherligelse. Sagnene genfortælles og ændres med ikke ringe Vilkaarlighed. Paa de fleste Punkter kan man med indre Grunde godtgøre, naar han har fulgt islandsk, naar dansk Overlevering. Hjemlandets Sagn gengives bedst. De gamle Kvad omsættes i latinske Vers, hvorved adskillige af vore Olddigte er bevaret for os trods den fremmede Sprogdragt. I den historiske Del bliver hans Skildring udførligere og nøjagtigere, jo længere han kommer ned mod sin egen Samtid. *Hans Værk bliver da en Hovedkilde for vor historiske Viden*. 14. Bog, som fortrinsvis omhandler Absalons Krigerliv, udgør en uforholdsmæssig stor Del af hele Værket. Man har ment, at Sakse først har forfattet dette „Absalonsparti“ og saa paa Ærkebispens Opfordring gjort det til Led af en sammenhængende Historie. Selv om dette ikke er rigtigt, er der meget, som taler for, at Værket er blevet udarbejdet *stykkevis*, ikke efter en oprindelig, fælles Plan.

Sakse har trods Latinen og den kirkelige Dannelse et ægte dansk Grundsyn paa sit Fædreland og dets Historie; han er nærmest præget af den Opfattelse, der raadede hos Absalon og Hvideslægten. Begivenheder og Situationer skildrer han med Liv og Anskuelighed, og sjælden glemmer han at tilføje sine egne Betragtninger over det skildrede („Moralen“). Derimod lykkes det ham ikke altid at fastholde det store Overblik saaledes som hans

yngre samtidige, Islænderen Snorre, der tillige nøjagtig bestemmer Tiden, medens Sakse kun har ubestemte Tidsangivelser.

I det 12. Hundredaar begyndte Historieskrivningen ogsaa i **Norge** og paa **Island**. Islænderne formaaede at bevare deres folkelige Særpræg ogsaa efter Kristendommens Indførelse, og *der skreves næsten udelukkende paa Modersmaalet*.

I Hundredaaret fra Altingets Oprettelse til den nye Læres Indførelse og Grundfæstelse („Sagatiden“) var Øen Skueplads for en Række voldsomme Ættefejder, hvorom Mindet i den følgende Tid bevaredes i mundtlige Fortællinger, **Sagaer**, som saa bearbejdedes og nedskreves i det 12. og 13. Aarhundrede (Sagaerne om Nial, Egil, Laksdølerne, Grette, Gunløg o. m. fl.). Disse Slægts-sagaer, der snart virker paa Læseren som nøjagtige historiske Skildringer, snart som fortællende Kunstværker, der kan minde om den nyere Tids Romaner og Noveller, har med Rette vakt Opmærksomhed overalt i Verden. De staar ved deres Mængde og indre Værdi uden Sidestykke i nogen Litteratur. Forfatterne eller Nedskriverne er fuldstændig ubekendte.

I første Halvdel af 12. Aarh. skrev *Are frøde* en lille Islandshistorie. Vedrørende Island kan foruden den nævnes *Landnamsbogen* om de første Slægter, som „tog Land“ paa Island, og *Sturlungernes Saga* om det 13. Aarhundredes voldsomme Stormandskampe, der endte med den islandske Fristats Undergang. Om Danmark handler den upaalidelige *Jomsvikernes Saga* og den historisk vigtige *Knyttlingasaga*. Ellers handler de fleste historiske Sagaer om Norges eller de norske Nybygders Historie. Islands største Forfatter **Snorre Sturlessön** († 1241) har foruden sin Haandbog for Skjalde, Edda, forfattet en Sammenarbejdelse af de norske Kongesagaer til sin berømte *Heimskringla*.

Snorre er en af Verdenslitteraturens store Historie-skrivere. I Fortalen til sit Værk gör han Rede for sin Forskningsmetode, der maalt med Samtidens Maalestok er baade nøjagtig og indtrængende. Selve Fremstillingen er mønsterværdig klar, og han formaar baade at være nøjagtig i Enkeltheder og fastholde Helheden. Efter en Fremstilling af Sagnhistorien, *Ynglingesaga*, der som Hovedkilde bygger paa Tjodolfs förnævnte Kvad, følger han Sagaerne om de enkelte Konger op til den Tid, da Sverre vælges til Birkebenernes Fører. Heimskringlas Glanspunkter er Afsnittene om Olaf Trygvessön og især om Olaf den Hellige. Heimskringla er oversat bl. a. af N. F. S. Grundtvig og i nyeste Tid af Gustav Storm.

Foruden de her nævnte opstod der en Mængde andre Sagaer paa Island om historiske, sagnhistoriske eller mytologiske Emner, snart af hjemlig, snart af fremmed Oprindelse.

Fremmed Digtningens Indflydelse.

Adskillige fremmede, verdslige Kulturstrømninger naaede ogsaa til Norden og har efterladt sig ikke faa Spor i Litteraturen og Sproget.

Den franske Heltedigtning hentede især sine Emner fra de store Sagnkredse om Karl den Store og hans tolv Kæmper eller fra de keltiske Sagn om Kong Artur ved det runde Bord. Senere opstod *Ridderromaner* paa Prosa om de samme Emner. Disse naaede ogsaa til Norden, hvor de bearbejdedes til Romaner i Vers eller Prosa. Paa Vers er bl. a. Fortællingen om *Flores og Blanzeflor*, Middelalderens mest yndede Morskabsbog, der skildrer Kærligheden mellem en Prins og en fattig Pige, som fra Barndommen af har elsket hinanden, og

som under Adskillelse og Ulykker trofast bevarer deres Kærlighed.

Fremdeles kan nævnes Sagnene om *Holger Danske*. Ifølge Kæmpevisernes Vidnesbyrd kendtes og opfattedes han som dansk Nationalhelt allerede i Middelalderen.

Især er den norsk-islandske Litteratur rig paa romantiske Sagaer baade med hjemligt og med fremmed Stof. *Volsungernes Saga* er en sammenhængende Fremstilling af de gamle Volsungesagn. *Didrik af Berns Saga* og en Del af de danske Folkeviser er bygget over Emner, som er indvandret fra Nordtyskland.

Middelalderens Læsetrang og Videbegærlighed tilfredsstilledes mest ved Helgenlegender eller ved Folkebøger som *Lucidarius*.

Lucidarius var oprindelig et latinsk religiøst Oplysningskrift; det oversattes og bearbejdedes paa de fleste europæiske Sprog med Udeladelser eller Tilføjelser efter vedkommende Nations Smag. Det giver et ejendommeligt Maal for, hvilken ringe Viden man i Middelalderen sad inde med.

Hjemlig Litteratur paa Modersmaalet.

Landskabslovene er bevaret i Haandskrifter fra omkring 1300, men deres Oprindelse maa søges langt tilbage i Hedenold. De omhandler ældgamle Samfundsforhold, ordnede ved de frie Mænds Vedtagelse paa Tinge, og er gennem Tiderne bevaret ved mundtlig Overlevering; for at lette Hukommelsen udtales mange af Lovbudene i korte, verslignende Sætninger, hvor Bogstavrimet spiller en stor Rolle. Den *skaanske* („Runehaandskriftet“) og de to *sjællandske* Love er Retsbøger 3: private Optegnelser af de gamle Vedtægter for hvert „Land“ (Provins). *Kirkelovene*, der ordnede Forholdet mellem Kirke

og Bonde, samt den *jydske Lov* er derimod virkelige, stadfæstede Lovbøger. Den sidste blev samlet og ordnet i Valdemar Sejrs sidste Levetid og godkendt paa et Rigsmøde i Vordingborg 1241. I dens berømte Fortale, som indledes med den gamle, nordiske Retsregel: med Lov skal man Land bygge, spores der allerede fremmed Paavirkning (fra den romerske Kirkeret); dette blev endnu mere fremtrædende i de senere Lovskrifter fra Middelalderen. Dog bevarede den nordiske Lovgivning mere end noget andet Lands sit nationale Særpræg. Fælles for alle Lovene er en Række fyndige, ordsprogs-lignende Retsregler, men paa andre Steder en naiv Fremstillingsmaade, som sammenblander selve Lovbudet med dets Begrundelse eller Forklaring.

En enkelt *Rigslov* gennemførtes først ved Kristian den Femtes danske Lov. Indtil da gjaldt hovedsagelig Landskabslovene; ja den jydske Lov er først i vore Dage blevet ophævet i Sønderjylland. Men allerede i Landskabslovene spores Kongemagtens voksende Indflydelse paa Lovgivningen, og den tiltager jævnt i den følgende Tid, medens Bøndernes Kaar forringes.

Blandt de *svenske* Landskabslove er den *ældre Vestgötalag* fra Indholdets og Sprogets Side den vigtigste. I *Norge* var der særlige Love for de fire Hovedting; de udførlige *islandske* Love fra Fristatstiden er bevaret i den saakaldte „Graagaas“.

Efterhaanden som Købstæderne naaede frem til Betydning, fik ogsaa de deres egne Bylove. Ogsaa de forskellige Gilder og Lav i Middelalderen havde deres særlige Vedtægter („Skraer“), hvoraf mange er bevaret.

Fremdeles findes der en Del nordiske *Lægehaandskrifter*. De indeholder Anvisninger til at benytte Urter og „ærlige“ Stene som Lægemiddel eller Vejledninger — oversatte fra Tysk — til at lave Mad. Andre giver

Trylleformularer til at helbrede Sygdomme med og aflægger Vidnesbyrd om stor Vankundighed og Lettroenhed.

Af en helt anden Art er en Ordsprogssamling, som har været benyttet som Skolebog. Den indeholder latinske Vers, hvis Indhold gengives med *danske* Ordspørg, for hvis Skyld Samlingen har en ikke ringe Interesse.

Den danske Rimkrønike er en Danmarks Historie paa Vers fra Slutningen af Middelalderen. Kongerne indføres talende, skildrer deres Liv og Død og udtaler en Dom om deres Regering. Krøniken, som senere fortsattes til ind i det 16. Hundredeaar, er den første danske Bog, der blev trykt (1495).

De her omhandlede Skrifter har foruden historisk og kulturhistorisk især sproglig Betydning.

Fra omtrent 1300 foreligger de ældste *skrevne* danske og svenske Litteraturmindesmærker. Sproget i disse er i Ordforraad og Sætningsbygning endnu udpræget nordisk. I begge Riger er Sproget delt i mange Dialekter, og der findes ikke noget egentligt Rigsmaal, men dog Tilløb til at udvikle en fælles Skriftsprogform. Danskens mest iøjnefaldende Afvigelse fra Svensk er, at de eftertryksløse Vokaler i Endelser: *a, i, u* sammensmelter til *æ*, senere [*ə*]; men de bevares i Svensk.

I Middelalderens to sidste Hundredeaar udvikler Forskellighederne mellem de to Søstersprog sig yderligere, idet Svensken beholder *p, t, k* efter Vokal, hvor vi paa Dansk faar *b, d, g*.

Baade Dansk og Svensk paavirkes i meget betydeligt Omfang af det *middelnedertyske* Sprog, især paa Grund

af Hansestædernes Overmagt i Norden. Plattyske Ord eller romanske Ord i plattysk Dragt, plattyske Afledningsendelser og Forstavelser breder sig mere og mere paa Bekostning af det gamle nordiske Ordforraad.

Middelalderens Folkedigtning.

Foruden Hedenolds Mindesmærker og Klosterlitteraturen med dens forskellige Udløbere paa Modersmaalet findes der fra Middelalderen bevaret en *uskreven* Litteratur, som er det kraftigste Vidnesbyrd om nordisk Nationalitet og Aandsliv, og som paa en Maade erstatter Savnet af en fyldigere Historieskrivning og en national Kunstpoesi. Der findes nemlig en rig Digtning, de saakaldte **Folkeviser**, Digte om forskellige Emner af ubekendte Forfattere, bevarede i Haandskrifter og Bøger fra det 16. og 17. Aarhundrede eller optegnede efter Almuens Sang lige til vore Dage.

Navnet „Folkeviser“ er til en vis Grad uheldigt, fordi man har lagt mange forskellige Ting ind i dette Ord. I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede ansaa man dem for Almuedigtning, udgaaet fra Middelalderens Bondestand; senere mente man, at de ikke var enkelte Mænds Værker, men var fremkommet som Resultatet af en over hele Folket udbredt poetisk Evne (at Viserne havde „gjort sig selv“, som der er blevet sagt). I Stedet for denne meget romantiske Opfattelse hylder man i vore Dage den Mening, at Viserne skyldes bestemte Forfattere, og at de gennemgaaende er opstaaet i den middelalderlige Overklasse, hvoraft Adelen senere udviklede sig, altsaa blandt „Ridderne“ : de Bønder, som i Stedet for Leding gjorde Ryttertjeneste hos Kongen. Derfra udbredtes de efterhaanden til Folkets bredere Lag og be-

varede der i trofast Minde, længe efter at Adelen havde glemt dem. I denne Forstand fortjener de altsaa som Folkets aandelige Eje Navnet Folkeviser. I England, Frankrig og Sverige bruges hyppigst Navnet *Ballader* om saadanne Digte.

Man er paa det rene med, at det store Flertal af Folkeviser stammer fra Middelalderen. Dels har man nemlig Optegnelser af Visebrudstykker i Haandskrifter, som er fra Middelalderen, dels viser baade Indhold og Sprog tydeligt hen til dette Tidsrum. De synes at have haft deres Blomstringstid i det 13. og 14. Hundrebaar; nogle er maaske ældre, men andre er først digtet i det 15. og 16. Hundrebaar.

Derimod hersker der Tvivl om, hvorfra Visen har sin Oprindelse. Denne kan næppe ligefrem søges i den nordiske Oldtids stavrimede Digtning, men maa i hvert Fald til Dels skyldes Efterligning af fremmede Forbilleder. Der har nemlig udviklet sig en Folkevisedigtning baade i England, Skotland og Nordfrankrig samt paa en lidt anden Maade i Tyskland, og Visestoffet er for en Del fælles overalt. Dog naaede denne Digtning en høj Udvikling her i Norden og særlig i Danmark, hvorfra en Mængde Sange er vandret til alle Nordens Egne.

Fremdeles er det sikkert, at Folkevisen her i Norden oprindelig har udviklet sig i Forbindelse med **Dansen**, som optræder overalt i Europa sammen med Ridderlivet og herhjemme blev Middelalderens mest yndede Fornøjelse. Man „traadte“ Dansen, oftest under aaben Himmel, til Takt af et eller andet Instrument eller kun ledsaget af Sang, Elskovsord eller naturprisende eller drillende Veksellers mellem de dansende. Brudstykker af denne *Danselyrik* er sikkert bevaret i mange af vore Visers Omkvæd og Indledningsvers. Her i Norden synes man da at have sat en længere episk Fortælling i Forbindelse med denne Lyrik, saaledes at *Forsangeren* eller

Fordanseren sang for med hele Teksten, og de dansende i hvert Fald sang de lyriske Partier med. Der er intet, som i Viserne skildres med større Forkærlighed end Dansen:

Saa herlig ganger Dansen
paa den grønne Vold (o: Mark);
Jomfruer træder Løkkedans,
og Riddere leger Bold,
Træder I ædelige Riddere med stor Ære!

I „Elverskud“ er Omkvædet: Men Dansen den gaar saa let gennem Lunden.

Folkevisens Form er strofisk; i hver Strofe er der to eller fire Linier, hver med tre eller fire (sjældnere kun to) trykstærkere og flere eller færre svagere Stavelser. Strofen har Enderim, men gennemgaaende ikke Allitteration; sædvanlig findes der et Omkvæd og undertiden en lyrisk Indledning.

Rimet skal være til Stede i enhver ægte Folkevisestrofe, men er ofte mere ufuldstændigt, end vi kræver. Dette skyldes for en Del den sene Optegnelse og mangelfulde Overlevering. I den fireliniede Strofe rimer anden og fjerde, aldrig første og tredje Linie; men det behøver ikke at være Helrim som Vold—Bold; ogsaa Rim som Land—Tvang er fyldestgørende.

Omkvædet er een eller flere Linier af forskellig Længde, som gentages paa samme Maade ved hver Strofe. Oftest staar det efter Verslinierne; men det kan ogsaa anbringes paa anden Maade, f. Eks. spalte Strofen. I de allerfleste Viser findes Omkvæd; enkelte af de yngre, deriblandt Visen om Niels Ebbessön, mangler dog et saadant.

Ofte er Omkvædet en Linie, hentet fra den lyriske Indledning, som i enkelte af Viserne gaar forud for den egentlige Fremstilling:

Kongen raader for Borgen
og saa for alle Land,
og for saa mangen rasker Helled (o: Helt)
med draget Sværd i Hand.
Kongen raader for Borgen!

Lad den Bonde raade for sin Bo,
den Hovmand for sin Hest;
Kongen udaf Danmark
han raader for Borg og Fæst'.
Men Kongen raader for Borgen.

Derefter tages der fortællende fat: Kong Didrik sidder paa Brattingsborg osv., og Omkvædet er saa stadig: Men Kongen raader for Borgen!

Omkvæd og Indledningsvers staar ofte i et løst Forhold til Visens Indhold; sædvanlig betegner de dens Grundstemning og giver det hele et lyrisk Sving.

Folkeviserne kan efter deres **Indhold** deles i *fire* Grupper, som dog ikke skarpt kan adskilles: de egentlige Kæmpeviser, Trylleviser, Ridderviser og historiske Viser.

Navnet **Kæmpeviser** anvendtes tidligere om alle Middelalderens Folkeviser. Bedst passer det paa de Viser, som besynger Fortidens store, ofte overmenneskelige Skikkelser, altsaa med Emner fra den nordiske Oldtids Heltedigtning eller fra fremmede Sagnkredse, som indvandrede og udbredte sig gennem plattyske Sangere.

a. Efterligningerne af den nordiske Hedenoldsdigtning er alvorlige og tragiske som Forbillederne, og det er navnlig Elskovssagnene, som fremdrages. Visen om *Sivard og Brynild* lader Sivard o: Sigurd Fafnersbane hente Brynhild „af Glarbjærget“ og give hende bort til sin Stalbroder, hvorefter han bliver et Offer for hendes Hævn.

I *Aage og Else* berettes, hvorledes Brudens Sorg kalder Fæstemanden tilbage fra Graven. Deres Samtale er en Genklang af Helge Hundingsbanes Møde med Valkyrjen Sigrun.

Hagbard og Signe behandler et Afsnit af Siga-Slægtes Historie, hvortil Sakse er Hovedkilden.

b. Lystige og frejdige er derimod de Viser, som besynger den danske Folkedigtningens Yndlingshelte, Stærk Didrik med hans Kæmper og *Holger Danske*; heri kommer Ridderlighed og Fædrelandskærlighed til Orde. Vi har to Holgerviser; i den ene er Holger kun den uforfærdede Ridder, som „vandt Sejr over Burmand“ og derved befriede Prinsesse Gloriant; i den anden møder han som dansk Nationalhelt Didrik, som er Repræsentant for det tyske og fremmede.

Visen om *Tor af Havsgaard* er en fra Norge indvandet, skæmtende Digtning om Tors Hammerhentning og fortæller noget lignende som Trymskvædet. Ellers har Viserne kun faa og sparsomme Hentydninger til selve den gamle Gudelære.

Trylleviserne indeholder „de nedarvede Forestillinger om overnaturlige Væsener og overnaturlig Magt (Trolldom), saaledes som de omformes af et nylig kristnet Folk“. I denne Gruppe findes mange af de i digterisk Henseende ypperste Viser. Hele Naturen tænkes befolket af dæmoniske Væsener, der udøver en overnaturlig Tiltrækning paa Mennesket, men kun higer efter at styrte det i Fordærvelse.

Om Havuhyrer handler f. Eks. Viserne om *Germand Gladensvend* og *Agnete og Havmanden*.

Elverne (Alferne), fortil skønne Kvinder, men bagtil „hule som et Dejtrug“, lokker Ungersvenden ind i Höjen ved at gøre ham „ellevild“ med deres daarende Dans og Sang eller ved at give ham en Glemselsdrik; viser han Trods, straffes han med det dødsmærkende Elleskud, han bliver „elleskudt“. Vore bekendteste Elleviser er: *Elverskud* og *Elverhøj*.

Andre Viser vedrører Forgørelse og Omskabelse ved

Trolddom, oftest fra onde Stifmødres Side, som *Jomfruen i Hindeham* og *Jomfruen i Fugleham*.

Atter andre synger om Runernes Tryllemagt, som binder og tæmmer Menneskets Vilje, saaledes *Ridder Stigs Bryllup* og *Hr. Tidemands Runer*, eller fremstiller Gengangersagn, som *Moderen under Mulde*.

Det klareste Billede af Middelalderens Liv og Samfundsforhold giver **Ridderviserne** os. Disses Hovedpersoner er Middelalderens til Hest tjenende Bondeadel og dens Omgivelser. Det er navnlig Elskovsforhold og Fejder, som skildres. Ofte er Skildringen lys og venlig, tit alvorlig og vidnende om megen Raahed i Liv og Tankegang. Blandt den store Mængde fremhæves *Ebbe Skammelssön*. Enkelte af Sangene er Skæmtedigte eller Spotteviser; andre fortæller vidtløftigt og helt romanagtigt, saaledes den om *Axel og Valborg*, der er benyttet af Oehlenschläger.

„I den danske Middelalders Digtning kom Viserne om **historiske** Personer og Begivenheder tidlig til at spille en stor Rolle. I en Tid uden Aviser og Bøger trængte man til Visen for at tale med andre om Begivenheden, meddele, hvorledes den var gaaet til, eller hvorledes man kunde tænke sig den i hele sin Sammenhæng, og til at tage Parti med Ros eller Deltagelse for de handlende Personer“ (A. Olrik). Men desuden var det meget almindeligt, at Middelalderens Sangere tog kendte Skikkelser frem i Stedet for frit opfundne og gav dem nyt Liv i Digtningen. Dog maa heller ikke de berettende historiske Viser tages som historiske Kildeskrifter i ligefrem Forstand. Störst Betydning har de ved, at de viser os Samtidens eller den nærmeste Eftertids Syn paa de optrædende Personer og de skildrede Begivenheder.

Her kan fremhæves Viserne om *Valdemar* (den Store; hos senere Digttere: *Valdemar Atterdag*) og *Tovelille*; om *Valdemar Sejr* og hans Dronninger; om *Marsk Stig* og

Erik Klipping, om hvilke der findes flere mindre og en større, sammenarbejdet Vise; samt endelig Visen om *Niels Ebbessön*, som trods digterisk Udsmykning vistnok fortæller den væsentlige Handling historisk rigtigt.

I Løbet af det 15. Hundrebaar aftager den historiske Visedigtning og bliver mere i den tørre Krønikestil. Et af de sidste med Folkevisen beslægtede Digte er *Ørnevisen* (Kristian II og Adelen).

Den folkelige Tilegnelse af Viserne er sikkert begyndt tidligt i Middelalderen, medens de hos Adelen fik en farlig Medbejler i den fremmede Ridderdigtning.

Reformatorerne ivrede mod Viserne, der betegnedes som usømmelige eller katolske. Enkelte blev dog ligesom katolske Salmer „kristelig forventet“, og Hans Christensen Sthen efterlignede Folkevisens Ord og Indhold i sin Salmedigtning.

Fra Midten af det 16. Hundrebaar blev det Mode blandt Nordens adelige Damer at holde Poesibøger, hvori de indførte alle de Digte, de kunde overkomme. Senere anlagdes ligefremme Folkevisesamlinger, hvoraf der blev sunget til Underholdning under Arbejdet, og samtidig begyndte Historieskriverne at sysle med Viserne for at søge Oplysninger i dem. Denne Interesse vedvarede gennem hele det 17. Hundrebaar og fremkaldte de første trykte Udgaver af Viserne (Vedels fra Slutningen af 16., Syvs fra Slutningen af 17. Hundrebaar).

I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede rettedes den vaagnende historiske Kritik ogsaa mod Folkeviserne. Ikke blot Gram og Langebek, men ogsaa Holberg foragtede dem paa Grund af deres Upaalidelighed og manglede Sans for deres digteriske Værd.

Paa Klopstocks og Ewalds Tid vaagnede den poetiske Forstaaelse af dem paa ny („Liden Gunver“, „Hr.

Sinclar“), og da Danmark i Oehlenschläger og Grundtvig fik sin litterære Genfødsel paa hjemligt Grundlag, var det Oldtidsdigtningen og Folkeviserne fra Middelalderen, der blev Udgangspunkterne. Der er mange nordiske Digtere fra det 19. Hundredeaar, som staar i Gæld til de gamle Folkeviser. Folkeviserne spillede ogsaa en Rolle paa Island, og paa Færøerne lever de som Danseviser endnu i vore Dage. Med den poetiske Interesse vaagnede ogsaa Lysten til kritisk Behandling af Viserne i litterærhistorisk og sproglig Henseende (de vigtigste Udgaver af Svend Grundtvig og Axel Olrik).

DEN NYERE TID

Første Afsnit: Fra Reformationen til Holberg.

Den nye Tids Frembrud.

Paa Overgangen mellem det 15. og 16. Hundredeaar foregaar der en Række Begivenheder af blivende Betydning for Menneskeaaendens Udvikling. De store *Opdagelser* udvider Verdensbegrebet og fører en Mængde nye Indtryk med sig. Ved *Bogtrykkerkunsten* (Gutenberg, omtr. 1450) faar de aandelige Strømninger en Udbredelse, som før ikke vilde have været mulig. Med Udgangspunkt i Italien var der langsomt forberedt en Omvæltning i det kristne Europas Tankesæt og Livsopfattelse; man hyldede nu aandelig Frihed og Livsglæde i Modsætning til den skolastiske Lærdoms Tvang og den kristne middelalderlige Kirkes Foragt for Menneskets syndige Natur.

Denne „Opdagelse af Mennesket“ fremmedes stærkt af den paa ny opblussende Interesse for Oldtidens Kultur, som medførte et indtrængende Studium af det gamle Grækenlands og Italiens Litteratur og Kunst.

Hele denne Livsopfattelse og dens Virkninger i Samfund og dagligt Liv, i Kunst og Videnskab, betegnes med Ordet *Renaissancen* (Genfødselen). Den lærde Retning inden for Renaissance, som især syslede med Studiet

og Efterligningen af den græske og romerske Oldtids Kultur, kaldes *Humanismen* („Menneskelighedslæren“).

Den italienske **Renaissance** udviklede sig i 14., 15. og 16. Hundredaar, men naaede paa alle Aandslivets Omraader sit Højdepunkt omkring Aar 1500. Fra Italien bredte det nye Livssyn sig snart til de andre romanske og til de gotisk-germanske Lande, England, Holland, Tyskland. Kunsten tog et stort Opsving, og baade de klassiske Studier og Mistilliden til den hidtil raadende kirkelige Livsopfattelse fandt stærk Indgang.

De klassiske Studier drog ogsaa *Bibelen* ind under deres Omraade, og man hævdede Videnskabens kritiske Frihed over for denne som over for ethvert andet Oldtidsskrift. Dette førte undertiden til Brud med Kirken, ja med den kristne Tro. Saaledes gik det i mange Tilfælde i Italien, hvor Renaissancen førte til Fornægtelse eller til et Slags skønhedsdyrkende Hedenskab. Men hos den gotisk-germanske Folkestamme blev denne Strømning opfattet og tilegnet paa en noget anden Maade. **Humanisterne** Nord for Alperne satte ogsaa den menneskelige Dannelse, *Humanitet*, som Maalet, hvortil et flittigt og indtrængende Studium af Aandsvidenskaberne, især den klassiske Oldtid, var det væsentligste Middel. Ligeledes var det deres Haab at hidføre en national Kultur i deres Fædreland med den klassiske som Forbillede. Men de vilde gennemgaaende ikke bryde med den kristne Religion og Pavekirken, kun *forbedre* og afskaffe Misbrug inden for den gamle Ramme. Blandt de berømteste Humanister uden for Italien kan nævnes Luthers samtidige *Erasmus* fra Rotterdam.

I Tyskland og Schweiz, hvortil ogsaa kom Holland, England og de nordiske Lande, lagde dernæst **Reformationen**, Angrebene paa Pavekirken og Ordningen af de nye Kirkeforhold, Beslag paa næsten alle aandelige Kræfter, saa at Renaissancens kunstneriske, videnskabelige og

litterære Interesser maatte vige for de religiøse. *Den religiøse Omvæltning*, hvis Hovedmænd er Luther, Zwingli, Melancthon og senere Calvin, *krævede Tale og Skrift i Modersmaalet* til Folkets Masse, som man skulde have i Tale. Derved udvikledes Rigs-Skriftsprogene i de protestantiske Lande. Som Luther blev banebrydende med sit nyhøjtytske Skriftsprog, der trods Katolikernes Modstand omsider blev hele Rigets, saaledes gik det ogsaa i de nordiske Lande. Danmarks Kristjern Pedersen og Sveriges Olaus Petri fører et bestemt Rigsmaal til Sejr. Hos os bliver Ømaalet (Sjællandsk) Rigsmaal paa Bekostning af Skaansk og Jydsk, hvilke Dialekter dog endnu spores i Litteraturen, helt ned mod Holbergs Tid (Skaane svensk fra 1658).

Efter at Reformationen var blevet indført og befæstet i den første Halvdel af det 16. Hundredaar, kom der baade i Tyskland, Danmark og Sverige en langvarig Kamp for den rene Lære imod Katolicismen, som med Jesuitterne rejste sig i fornyet Kraft, og mod de forskellige protestantiske Sekter, som afveg fra hverandre i Nadverlæren.

Ved Aarhundredets Udgang havde den rene lutherske Lære sejret herhjemme, men samtidig var ogsaa det frie Pust af Renaissance og den begyndende folkelige Opblomstring kvalt. Teologien blev en stiv Rettroenhed, „Ortodoksi“, der ligesom de øvrige Videnskaber under Gejstlighedens Tilsyn dyrkedes af de lærde paa det gamle Lærdomssprog, Latin.

Reformationen og Renaissancestrømningerne i det hele taget naaede væsentlig os med Tyskland som Mellemed. Den tyske Litteratur og Kultur blev anerkendte Forbilleder i Danmark i de følgende Aarhundreder, hvilket især for det 17. Hundredaars, den tyske Fornedrelsestids Vedkommende, var dobbelt uheldigt.

Medens Sverige i Løbet af det 17. Hundredaar blev

en Stormagt under rige og lykkelige Forhold, rantes vort Fædreland af store politiske Ulykker, hvorved Befolkningen trykkedes ned i Uvidenhed og Overtro, uden Kendskab til den vældige Udvikling, der som Følge af Renaissance foregik i Europas større Kulturlande. Det blev Holbergs Opgave at rejse den sunkne Folkebevidsthed ved at aabne Døren for Udlandets Fremskridt, men især ved sin sejrrige Hævden af Modersmaalets Ret.

I. Den egentlige Reformationstid.

(16. Aarhundredes første Halvdel.)

De betydeligste Repræsentanter for Humanismen herhjemme — foruden latinske Skolemænd som Morten Borup — er Kr. Pedersen og Povl Helgesen, hvis Udvikling gik i modsat Retning, da den kirkelige Kamp begyndte. Den første blev gennem sine Skrifter den lutherske Kirke en betydelig Støtte, skönt han aldrig optraadte som Fører i Striden. Den anden havde selv været med til at forberede den reformatoriske Bevægelse; men som de fleste Humanister vilde han ikke voldsomt bryde med den overleverede Kirkelære. Han kastede sig derfor ind i den afgørende Kamp som den katolske Kirkes eneste dygtige Talsmand hos os.

Kristjern Pedersen drog som Lundekannik paa en Studierejse til Paris, hvor han var optagen af forskellige litterære Sysler. Nogle Aar efter sin Hjemkomst maatte han som Tilhænger af den fordrevne Kristian den Anden gaa i Landflygtighed til Nederlandene, hvor hans Herre opholdt sig, og her *sluttede han sig til Reformationen*. Fra nu af var alle hans Bestræbelser rettede paa ad litterær Vej at støtte Kirkeforbedringen i Fædrelandet, hvortil han vendte tilbage efter Kongens Tilfangetagelse. Først levede han som „Prenter“ i Malmø — Bogtryk-

kerkunsten var indført i Danmark af Hollænderen Gotfred af Ghemen —, men senere flyttede han til København, hvor han havde en væsentlig Andel i den nye Bibeloversættelse. Han døde ved Midten af det 16. Hundrebaar.

Under sit Pariserophold udgav han, som før er omtalt, Sakses Historie, og her udkom ogsaa hans første større danske Bog, den saakaldte *Jærtegnspostil*. Det er en Postil over Kirkeaaarets Evangelier og Epistler, ledsagede af en Udtydning, i Begyndelsen ogsaa af een eller flere fra Latin oversatte Prædikener, hvortil der er føjet oplysende Eksempler til folkelig Indskærpelse af Tekstens Ord. Disse Eksempler kalder han „Jærtegn“, hvilket har givet Bogen dens Øgenavn. Den haanes af Holberg i „Peder Paars“, og Forfatteren selv beklager efter sit Troskifte dens Fremkomst. Ikke desto mindre har Bogen sin store Interesse, fordi den er det første større Arbejde paa *Nydansk*, og for den Frimodighed, hvormed Forfatteren i Fortalen hævder Modersmaalets Ret i religiøse Skrifter: Paulus vilde sikkert have skrevet paa Dansk, hvis hans Skrifter havde været rettet til Danskerne.

Under sin Landflygtighed udgav Kr. Pedersen gode *Översættelser* af det nye Testamente og Davids Salmer samt bearbejdede nogle af Luthers *Smaaskrifter*. Det interessanteste af disse er om Skolevæsenets Ordning; heri omtaler han ogsaa sine egne Erfaringer om de hidtidige usle Forhold, de slette Skolebøger og de grusomme Pryglestraffe. Den ellers saa rolige Mand bruger stærke Ord — „vanvittige og ufornumstige Æsler“ — om de grusomme Skolemestre og Hørere, som for en Tøddels Skyld sled og hudflængede deres Disciple, saa Blødder flød dem ned i Hoserne.

I København blev det overdraget ham at foretage en fuldstændig Bibeloversættelse efter Luther. Han fuldførte ogsaa dette Værk, som saa blev gennemset og rettet af

en Kommission. Resultatet blev det i sproglig og religiøs Henseende vigtigste Skrift fra det 16. Aarhundrede:

„Kristian den Tredjes Bibel 1550“.

Denne Oversættelse i Folio og med en Mængde Illustrationer udbredtes i stort Tal over hele Riget. Den bærer helt igennem Vidnesbyrd om Kr. Pedersens Sprogdygtighed; men hvor meget der i Enkeltheder skyldes ham, hvor meget Kommissionen, kan nu ikke afgøres.

Karmelittermunken **Povl Helgesen**, Kr. Pedersens jævnaldrende, viser sig i sine Skrifter i Besiddelse af humanistisk Lærdom; men vi kender ikke synderligt til hans Studier eller Ungdomsliv. Som Læsemester ved Universitetet („Lektor Povl“) er han først velvillig stemt for Reformationen og Kong Kristian II. Senere bliver han dennes bitre Fjende, og da Reformationsbevægelsen tager stærkere Fart, optræder han ivrigt som den gamle Læres Forsvarer („Povl Vendekaabe“). I Virkeligheden vendte han ikke om, men standsede kun paa Vejen; han vilde nok reformere, men ikke omstyrte. Ved Frederik I's Død faar han en kort Tid Overtaget over sine Modstandere; men snart efter er han sagtens død, da vi ikke hører mere om ham.

Det første Skrift af ham, som er os bevaret, er en Oversættelse af Luthers *Bedebog*. Heri udtaler han, at han ingenlunde er en Tilhænger af Luther; men hvad han nogen Tid gik med til af Luthers Bøger, det hylder han endnu, fordi det findes hos Kirkefædrene og i Birgittas Aabenbaringer, „om Gerrighed, Hovmod og Ukyskhed og andre store og grove Synder, der i mange Aar ubluelig drives baade i den gejstlige og den verdslige Stand“. Her har vi den Opfattelse af Trangen til en Kirkeforbedring, som han har fastholdt hele sit Liv.

Størst Betydning har dog hans *Stridsskrifter*, f. Eks. Svaret til Hans Mikkelsen. Her viser han sig som en

vittig og slagfærdig Satiriker; hans Ordforraad er meget stort, og han tumler Sætningsbygningen med større Letthed end de fleste Prosaforfattere i Aarhundredet.

Helgesen er desuden Forfatter til en paa Latin skrevet *historisk Optegnelsesbog*, hvortil hans egenhændige Haandskrift fandtes indmuret i en sjællandsk Landsbykirke („den skibbyske Krønike“). Det er en stykkevis nedskrevet Skildring af dansk Historie fra Svend Estridsøn til lidt efter Frederik den Førstes Død, stærk personlig i Udtryk og Tankegang („Kristian Tyran“, „den helligbrydende Konge“), men vigtig som samtidig Skildring.

Skildringen af **Hans Tausen**, Reformationens Hovedmand, og hans praktiske Virksomhed tilhører den almindelige Historie og Kirkehistorien. Men den fynske Bondesøn, som var en betydelig og omfattende Begavelse, udfoldede tillige en flittig litterær Virksomhed. Som den nye Læres Bannerfører udsendte han adskillige religiøse Stridsskrifter. Allerede i Viborg skrev han saaledes det hvasse *Svar paa Odensebispens Sendebrev*.

Af Tausens øvrige danske Skrifter kan nævnes en *Postil*, som han nærmest har tænkt sig som en Haandbog for evangeliske Præster (Universitetets nye Indretning 1537; her uddannedes efterhaanden „studerende“ Præster).

Tausen blev forbigaaet ved Bispevalget efter Reformationens Indførelse 1536. Senere valgtes han dog til Biskop i Ribe, hvor han virkede til sin Død.

Efter den nye Kirkelæres Sejr blev **Peder Palladius**, Tausens samtidige, en Borgersøn fra Ribe, Sjællands første Superintendent og den egentlige Ordner af de nye Forhold. Denne myndige og dygtige Prælat har efterladt sig en hel Række danske og latinske Skrifter af religiøst Indhold, snart Opdragelsesskrifter og kirkelige Haandbøger, snart Opbyggelsesbøger og moraliserende Skrifter, rettede mod Tidens Laster som Banden, Sværger, Druk-

kenskab og Pyntesyge. Størst Interesse i vore Dage har *Visitatsbogen* (vejledende Udkast til Forfatterens Taler paa Visitationsrejser), der giver et levende Billede af Bispens Personlighed og Tidens Kulturforhold.

II. Kampen for den rene Lære.

(16. Aarhundredes sidste Halvdel).

Ved Kirkeforbedringen var Modersmaalet en kort Tid kommet i Höjsædet, og den humanistiske Strømning havde kaldt nye aandelige Kræfter til Live, ogsaa paa andre Omraader end de religiøse. Men den derved frembragte Mulighed for en hjemlig Udvikling kom kun i ringe Grad til at bære Frugt. De religiøse Spørgsmaal krævede snart al Interesse og skød alt andet til Side. Da den katolske „Modreformation“ ved Hjælp af Jesuitterne generobrede meget tabt Land for Pavekirken, begyndte man en alvorlig Kamp for den rene lutherske Lære, idet man rejste Modstand baade mod Jesuitterne og mod de saakaldte **Kryptocalvinister**, der nærmede sig Calvins Mening i Nadverlæren. Danmark kom her til at spille en større Rolle, da denne Retnings betydeligste Mand efter Melanchtons Død, Niels Hemmingsen, levede og virkede her. Hen imod Aarhundredets Slutning begyndte Ortodoksien at faa Overtaget, og der blev iværksat skarpe Forfølgelser mod anderledes tænkende.

I dette Tidsrum begynder **Adelen** at gaa forrest i aandelige Interesser. Adelsmænd er selv Videnskabsdyrkere og Forfattere. *Tyge Brahe* vil til alle Tider blive nævnet som en af Astronomiens største Mænd, især paa Grund af sine Observationer (Kepler). *Arild Huitfeldt* forfattede i Slutningen af Hundredaaret en stor, efter Tidsfølgen ordnet Danmarkshistorie. Den er skrevet paa Dansk og har stor Betydning som Stofsamling, skönt den er ukritisk og ofte upaalidelig. De *adelige Damer* sam-

lede Folkeviser, og mange af dem var kundskabsrige og bogelskende. Adelsmændene var Beskyttere og Velyndere af Kunst og Videnskab. Vedel oversatte Sakse og gjorde forberedende Arbejder til en Fortsættelse, paa Opfordring af den gamle Kansler Johan Friis og senere af Peder Oxe. Denne Tilbøjelighed hos Adelen bevaredes endnu ind i det følgende Tidsrum.

Hovedmanden paa det teologiske Omraade er *Niels Hemmingsen*. Denne „Danmarks almindelige Lærer“ studerede i Wittenberg, hvor han helt sluttede sig til Melancthon. Straks efter Reformationens Indførelse blev han Professor ved Universitetet i København. Han skrev en Række latinske Skrifter, der skaffede ham stort Ry for Lærdom over Europa, især en sammenfattende Fremstilling af de kristelige Troselærdomme. Hans eneste danske Bog *Livsens Vej* har et noget lignende Indhold. Efter gentagne Advarsler blev han afsat, da de tyske Kryptocalvinister stadig paaberaabte sig hans Ord. Af hans mindre latinske Skrifter kan nævnes en Afhandling om *Naturens Lov*, med hvilken han bliver en Forløber for „Naturretslærerne“ (Hugo Grotius; sml. Holberg).

I dette Tidsrum udgav Præsten *Hans Thomesen* en Kirkesalmebog, som indeholdt det bedste af den ældre Digtning og gode Bidrag af Udgiveren selv (Salmebog Nr. 461, 510). Bogen var den almindeligst brugte for Kingos. Det 16. Hundredaars betydeligste Salmedigter er dog *Hans Christensen Sthen*. Hans Salmer og aandelige Sange viser undertiden Slægtskab med Folkeviserne; flere af dem synges endnu (f. Eks. „Du Herre Krist“, „Den lyse Dag forgangen er“).

Kritisk **Historieforskning** laa ikke for Tiden; man tog de værste Fabler og Urimeligheder for gode Varer. Danske og svenske lærde kappedes om at gøre Opdagelser, som kunde hævde den største Ære og Ælde for

vedkommende Land. Det var den Slags Fantasterier, som bl. a. i det 17. Aarhundrede frembragte Svenskeren Rudbecks *Atlantica*.

Tidsrummets betydeligste Forfatter er **Anders Sørensen Vedel**, en Borgersön fra Vejle, død 1616. Allerede under sin Skolegang i Ribe viste han Interesse for Fædrelandets Historie og udvidede stadig sine Kundskaber hjemme og i Udlandet (bl. a. som Rejsehovmester for Tyge Brahe). Han blev Slotspræst, og baade Kongen og Hoffet interesserede sig for hans historiske Virksomhed. Som Følge af denne overdrog man ham at „beskrive den danske Historie“, som han indsamlede Stof til paa Rejser rundt om i Landet. Imidlertid gjorde hans Grundighed og Samvittighedsfuldhed ham Arbejdet alt for svært. Hovedopgaven, at fortsætte Sakse, fik han ikke løst, og til sidst tabte hans Velyndere Taalmodigheden. Arbejdet blev overdraget til en anden, der intet udrettede, medens Huitfeldt paa sin Vis løste Opgaven. Derimod udarbejdede Vedel som første Del af den danske Historie sit Hovedværk, *Oversættelsen af Sakse*, en tro, men ikke ordret Gengivelse af Originalen i et alvorligt og smukt Sprog.

Vedel gengiver Saksens Vers i Prosa; men at han havde god Sans for Poesi, viser hans Udgave af *Et hundrede udvalgte danske Viser*. Det var først historisk Interesse, der bragte ham til at indsamle Folkeviser paa sine Rejser; men i Fortalen til sin Udgave omtaler han ogsaa Visernes poetiske Indhold og Betydning med klar Forstaaelse. Foran hver Vise gives en kort Indledning, hvori der særlig gøres Rede for de historiske Forhold; selve Visen behandles med megen Frihed. Han sammenarbejder forskellige Optegnelser og omdigter uklare Vers, men föjer ogsaa nye Vers til, især mod Slutningen for at fremhæve „Moralen“, saaledes Slutningen til Niels

Ebbessöns Vise. Vedel var desuden en varmhjertet og veltalende Prædikant (Ligprædiken over Frederik II).

Satirer og Skuespil. De nordiske Folkeslag har fra Oldtiden af haft Sans for **Satire** og tidlig benyttet den i deres Digting. Baade de i islandske Sagaer hyppigt omtalte *Nidviser* og adskillige af Middelalderens *skæmtende Ridderviser* bærer Vidnesbyrd nok herom. I Tyskland benyttedes Satiren som Vaaben af begge Partier under Religionsstridighederne, og i Danmark optog man villigt den angribende Satire, som særlig egner sig til at gøre Indtryk paa den store Befolkning. („Peder Smed“, „En Rævebog“).

I Middelalderen havde der udviklet sig **Skuespil** af den katolske, halvt dramatiske Gudstjeneste. Oprindeligt var det Kirkens Mænd, som fremstillede Emner af den hellige Historie; men senere bandlystes Skuespillet fra Kirken. I de store Kulturlande sattes saadanne Stykker i Scene med stor Bekostning til Dragter o. l. Der spilledes under aaben Himmel, og alle de optrædende — fornemme Borgere i Byen — var fremme samtidig. En Forhøjning kunde forestille Kejserborgen eller Himlen, og en Fordybning i Jorden indeholdt et brændende Helvede, hvorfra Djævlene myldrede op.

I Tyskland fortsatte den protestantiske Kirke Middelalderens dramatiske Virksomhed i **Skolekomedien**, som Luther anbefalede. Ved Universiteterne og de lærde Skoler spillede man for Sprogøvelsens Skyld latinske Komedier. Senere begyndte man ogsaa at forfatte Komedier i Landets Sprog, især med Emner fra det gamle Testamente.

En lignende Udvikling fandt Sted hos os, og helt ned i Holbergs Tid opførtes der Skolekomedier, mest af Skoledrenge og deres „Skolemester“, for at underholde Skolens fornemme Velyndere af Hoffet eller Adelen, naar de tilfældig besøgte vedkommende By.

Med Renaissance fulgte Kendskabet til de græske Skuespil og deres romerske Efterligninger. Under Indflydelse heraf opgav man snart det middelalderlige Drama og Skolekomedien, og der opstod paa ny en betydelig Skuespildigtning i England og i de romanske Lande. Dette „Renaissanceskuespil“ indføres hos os for Komediens Vedkommende af Holberg. Den franske Tragedie og dens Efterligninger kom frem herhjemme i sidste Halvdel af 18. Aarhundrede, men standsedes af Wessels Parodi („Kærlighed uden Strømper“).

III. Ortodoksien — Den lærde Tid.

(17. Aarhundrede.)

Den strenge lutherske Retroenhed sejrede altsaa over de sidste Udslag af Reformationens friere Synspunkter. Baade Teologien og de øvrige Aandsvidenskaber førtes ind paa „lærde“ Baner, hvor man ligesom i Middelalderen helst meddelte sig i det fælleseuropæiske Lærdomssprog. Teologien blev igen den altbeherskende Videnskab, som paa alle Omraader trak snævre Grænser for den frie Forskning. Den var i høj Grad utaalsom over for anderledes tænkende, og disse forfulgtes med haarde Straffe. *Overtroen* fremtraadte i krassere Former i det 17. Hundredeaars første Halvdel end nogen Sinde ellers. Hekseprocesser hørte til Dagens Orden, og Vankundigheden var lige stor blandt læg og lærd. Alle var overbeviste om Djævelens Evne til ved Besættelse eller Forgørelse at gribe ind i det daglige Livs Forhold. (Enkelte Byer som Køge og Ribe vandt en vis Navnkundighed for deres Overtro; Bogen *Køge Huskors* fortæller om Djævelens forskellige Bedrifter i Køge og Omegn). Overtroen tiltog stadig under de ulykkelige Krige, hvori Danmark var indviklet i

Kristian IV's senere Regeringstid. Ethvert usædvanligt Naturfænomen udlagdes som Varsel om Krig, Pest eller andre Landeplager. Flyveskrifter med saadant Indhold bidrog deres til at ophidse den uvidende Befolknings opskræmmede Indbildningskraft.

Naturvidenskab. Selv Naturvidenskabens Dyrkere var smittede af Tidens Overtro. Det var „stuelærde“, der samlede det størst mulige Læringsstof, som de saa bearbejdede. Gennemgaaende arbejdede man sig kun langsomt frem til den Opfattelse, at Naturen først skal ses og saa beskrives, den *empiriske* Vej. Danmark frembragte verdensberømte Forskere i Lægekunst, særlig Anatomi, saaledes *Th. Bartholin*, *Ole Borch* og først og fremmest **Niels Stensen** (Nicolaus Steno), som efter at have gjort store anatomiske Opdagelser og grundlagt den vigtige Videnskab *Geologi* gik over til den katolske Religion og døde i Pavekirkens Tjeneste i Nordtyskland. Astronomen *Ole Rømer* beregnede Lysets Hastighed. De fleste Videnskabsmænd var for øvrigt „Polyhistorer“, idet de forsøgte at omfatte saa mange forskellige Kundskabsgrene, de kunde overkomme. Universitetets Lærere rykkede op fra det ene *Fag* til det andet, til stor Skade for Grundigheden.

Digtning. Det 16. Aarhundredes Digtning herhjemme havde været fattig baade af Form og Indhold; man havde behandlet folkeligt Stof i tunge og knudrede Vers. Ved den ellers saa ulykkelige Deltagelse i Trediveaarskrigen aabnedes Landet for europæisk Indflydelse og droges med ind i den Senrenaissance, der fra de romanske Lande omkring 1600 var trængt frem i Holland og Tyskland. Formaalet for denne Retning var at udvikle Hjemlandets Sprog og Digtning efter de klassiske Forbilleder. Sproget skulde udvikles og studeres; Digtningens Indhold skulde vidne om Dannelse og Lærdom, og det poetiske Udtryk skulde forme sig smukt og sir-

ligt om Tanken. Derfor maatte der ogsaa findes nye og fastere Regler for Versbygningen. De gammeldags Vers havde, ligesom Folkevisens, et fast Antal Trykstavelser, medens de tryksvage Stavelers Tal var ligegyldigt; for at raade Bod herpaa prøvede man efter fransk Mønster fast Stavelsetal helt igennem. Den nye Vers-teori lærer, at Stavelserne ikke blot skal tælles, men *at der skal være regelmæssig Afveksling mellem tryksvage og trykstærke Stavelser eller omvendt* (stigende eller faldende Rytme). Denne Regel trængte igennem hos alle gotisk-germanske Folk og gælder den Dag i Dag.

Der indtræder nu en tydelig Sondring mellem dannede Folks Læsning og egentlig Folkelæsning; thi den nye Kunstdigtning med dens søgte Ord, Hentydninger og fremmede Grundpræg kunde kun forstaas og nydes i de fornemmes og dannedes Kredse.

Efterligner af Renaissancens Kunstdigtning og derved „den danske Digtekunsts Fader“ er **Anders Arrebo**, der levede under Kr. IV. Fra Stillingen som Hofpræst gik han 35 Aar gammel som Biskop til Trondhjem, hvor hans livsglade Sind og lystige Adfærd vakte Forargelse, saa at han efter nogle Aars Forløb blev dømt fra Embede og præstelig Værdighed. Senere opnaaede han dog paa Kongens Naade et Præstekald.

Hans Hovedværk er et Digt om de seks Dages Skabelse, *Hexaameron*, som han med Frihed har oversat efter en fransk Original, der længe havde været kendt og yndet herhjemme. Heri har han optaget den nye Form og Udtryksmaade. Versmaalet er *Aleksandriner-verset* (rimet jambisk Vers med 6 Fødder og fast Indsnit: Jeg synger om en Helt — hvis Skæbne og Bedrifter . . .), som var Hovedverset i dansk Digtning, til „Kærlighed uden Strømper“ fremkom. Stilen udmærker sig ved malende Tillægsord og omskrivende Udtryk og bru-

ger som Pynt stadige Hentydninger til og Navne fra den græsk-romerske Mytologi.

Digtet har ganske könne Naturskildringer, men ellers næppe noget større digterisk Værd.

Virkelig Poesi af blivende Betydning skabtes paa det religiøse Omraade ved Kingos Salmedigtning. **Thomas Kingo** († 1703) var Sønnesøn af en indvandret Skotte; hans Fader var en fattig Væver. Den højtbegavede Søn banede sig rask Vej ad den præstelige Løbebane; han var Huslærer, blev dernæst Sognepræst og endelig Biskop i Odense. Gennem hele sit Liv skrev han Lejlighedsdigte, der vel er bedre end hans samtidiges, men dog er uden Interesse for Nutiden.

Helt anderledes forholder det sig med hans Salmer. *Aandeligt Sjungekors* første Part er tilegnet Kr. V, til hvem han taler varme Ord om Modersmaalet: de Danskes Aand er ikke saa fattig og forknytt, at den jo kan stige lige saa højt mod Himlen som andres, alligevel at den ikke bliver ført paa fremmede og udlændiske Vinger. Med Hensyn til Melodivalget afviger han fra den ældre Salmedigtning; han bruger „lystige og verdslige Toner“, som han henter fra de moderne Viser og Vers. Anden Part tilegnedes Dronningen med et nyt Forsvar for Modersmaalets Ret og med bitter Hentydning til dem, „som maaske i 30 Aar havde ædt Fædrelandets Brød uden at ville lære 30 danske Ord“, fordi de ikke vilde tage sligt et „Vadmelssprog“ paa deres Silketunger.

Kingo betegner Højdepunktet af vor ældre Salmedigtning (Reformatorerne, Hans Thomesen, Sthen). Efter Sjungekorets Fremkomst er det umuligt, at Poesi kan uddø i Danmark, siger N. M. Petersen.

Ogsaa af det danske Sprogs Udvikling har Kingo Fortjenester. Han gør sig Umage for at skrive rent, uden Tyskheder, og bruger med Forkærlighed gammel-

danske Ord. Til Kirkebrug lempet og forkortet man hans Salmer efter Nutidens Behov og Smag.

Foruden Sjungekoret forfattede han en Mængde andre Salmer. Den af en Kommission udgivne saakaldte *Kingos Salmebog* indeholder mange af disse og har flere Steder været i Brug lige til vore Dage. (Berømte Salmer af Kingo: Salmebog Nr. 20, 58, 194, 238, 542).

Tidsrummets betydeligste **Prosaværker** er

Birgitte Thotts Oversættelse af Seneca.

Leonora Christines Jammersminde (først udgivet 1869).

Kristian V's danske Lov.

„Jammersmindet“ er ikke blot vigtigt i kulturhistorisk Henseende ved de mange Oplysninger, det bringer, men endnu mere ved den ejendommelige Kvindepersonlighed, der i saa klare Træk vokser frem for os af den jævne Fængsselsskildring. Birgitte Thott er en god Type paa den Tids lærde Kvinder; hun skriver et smukt og forstaaeligt Dansk. Dette Fortrin har ogsaa Danske Lov, medens man hos Leonora Ulfeldt finder den almindelige Overflod af fremmede Ord, hvoriblandt de romanske nu begynder at kappes med de tyske.

Sprogstudium og Oldforskning. Renaissancebevægelsen bragte, da den endelig naaede de gotisk-germanske Lande, en Dobbeltthed med sig i Opfattelsen af disse Landes indfødte Sprog. Den vendte sig med Foragt mod Hjemlandets ældre Digtning: middelalderlig Poesi og Folkedigtning var Barbari, som burde glemmes og foragtes. Den klassiske, græsk-romerske Litteratur eller snarere den franske Efterdigtning afgav de beundrede Mønstre og Forbilleder. Men paa den anden Side: Efterligningen krævede Opdyrkning og Udvikling af det indfødte Sprog, der altsaa maatte studeres og behandles for dets egen Skyld. Den ældste *danske Grammatik* forfattedes paa Latin af den lærde Polyhistor Erik Pontoppi-

dan den ældre; men „den danske Sprogforsknings Fader“ er Kingos jævnaldrende, Skolemanden og Præsten *Peder Syv*. Blandt hans Arbejder kan nævnes den *Danske Sprogkunst*, den første Sproglære paa Dansk, men dog stundom med „en ganske Mening paa Latin, at den des bedre kan forstaaes“, en Samling *Ordsprog* og et nyt Optryk af Vedels *Kæmpeviser*, forøget med 100 nye Digte, deriblandt Præsten Laurids Koks „Danmark dejligst Vang og Vænge“.

Lægen og Naturforskeren *Ole Worm* grundlagde den danske Runeforskning. Samtidig begyndte man Studiet af Oldnordisk. Paa Frederik III's Tid førtes flere vigtige Haandskrifter fra Island til København, et Arbejde, som fortsattes af Islændingen Arne Magnussen, hvis store Samlervirksomhed dog først falder i Holbergs Levetid.

Det 16. og 17. Aarhundrede i Sverige.

Den svenske Reformationens Hovedmand i aandelig Henseende er den med Hans Tausen jævnaldrende **Olaus Petri**, der efter at have hørt Luther under dennes første offentlige Angreb paa Pavedømmet som „Mäster Olof“ blev den nye Læres begejstrede Ordfører i Tale og Skrift. Sammen med flere andre deltog han i den samlede *Bibeloversættelse*, der lægger den faste Grund til det nysvenske Rigismaal.

Ogsaa i Sverige medfører Trediveaarskrigen nye Strømninger, men gennemgaaende af en langt kraftigere Art end hos os. Sverige gik ud af den lange Kamp som en Stormagt, der snart skulde lade os føle sin Overlegenhed. Med Sejren fulgte Overflod af Penge, rig Adel og et pragtfuldt Hof. Allerede under Gustav Adolfs ypperlige Styre brydes gammelt og nyt, og i Løbet af

Stormagtstiden gaar Sverige stærkt fremad, ogsaa paa Aandslivets Omraade.

I det 17. Aarhundredes sidste Halvdel levede den førnævnte medicinske Professor, Anatom, Botaniker, Arkitekt og Oldforsker **Olof Rudbeck**, hvis fantastiske, med Begejstring skrevne Værk *Atlantica*, fire store Bind, vil vise, at Sverige er Platos Idealland, Paradisets Land og al Kulturs Vugge. Det er Stormagtstidens Magtfølelse og Fædrelandskærlighed, omsat i historisk Digtning. (Sml. Holbergs 193. Epistel).

Andet Afsnit: Det 18. Aarhundrede.

(Kritikkens, Rationalismens og Oplysningens Tider.)

Indledning og Oversigt.

Den *lutherske Lære* var endt med at blive en tør og forstandsmæssig Bogstavtro, som man søgte at værne med en Spidsfindighed og Strenghed, der minder om Middelalderens Skolastik. Teologien var igen eneraadende ved Højskolen. De andre Videnskaber maatte tjene den som Hjælpefag eller bøje sig for dens „Censur“. Da der stadig førtes Stridigheder mellem de forskellige Religionsbekendelser, gjaldt det om at være vel hjemme i Disputerekunstens Regler, hvorfor „Disputatser“ blev en af Universitetets væsentligste Øvelser. Fremgangsmaaden herved var ligesom i Middelalderen hentet fra Aristoteles' Logik. Man gik frem i Fornufts slutninger, *Syllogismer*, bestaaende af Oversætning (major), Undersætning (minor) og Slutning (conclusio), og man øvede nu sin Skarpsindighed paa at gøre sort til hvidt ved dristige Opstillinger („Erasmus Montanus“). Emnerne for de offentlige Disputatser var ofte højst besynderlige, men de gennemførtes selv paa Universitetet med den største Højtidelighed (f. Eks. om Englene var skabt paa en af de seks Dage, om Absalons Hovedhaar o. l. Sml. Holbergs: Disputatsen paa Højskolen i „P. Paars“, Doktorpromotionen i Martinia af „Niels Klim“).

For den religiøse Følelse var der derimod ringe Næ-

ring. De dybere Naturer blev enten smittet af det fra Udlandet fremtrængende *Fritænkeri* eller blev *Pietister*. Den store Hob var endnu hildet i en meget stærk Overtro, der kunde spores op i Samfundets højeste Lag („Uden Hoved og Hale“ — „Hekseri eller blind Alarm“).

Teologerne som de øvrige Videnskabsmænd var pedantiske Polyhistorer, der næsten udelukkende benyttede det latinske Sprog. Modersmaalet foragtedes, og dansk Sprog og dansk Ret blev slet ikke dyrket ved Højskolen, indtil Sønderjyden *Andreas Hojer* grundlagde Studiet af vor hjemlige Lovgivning.

Gennem det 14. og 15. Hundrebaar havde Plattysk, gennem de to følgende Højtysk haft stor Indflydelse paa vort Sprog. Under Enevælden blev Fransk Modesproget. — „Med Fruerne Fransk og Tysk med sin Hund, kun Dansk med sin Tjener man talte“. —

Københavns og andre større Byers Borgere kappedes med Adelen om at sende deres Sønner til Udlandet („Jean de France“), eller ogsaa holdt man Huslærer. Latinskolerne, hvorefter der fandtes en selv i de mindste Købstæder, foragtedes af alle de velstillede, da de paa Grund af deres usle økonomiske Forhold som oftest havde tarvelige Lærere og gav en yderst ringe Undervisning, men rigelig og brutal Straf.

Enevælden havde skabt en ny, mest fremmed *Adel* og medførte et Kryberi og en Rangsyge, som gör et meget utiltalende Indtryk („Den honnête Ambition“). Den lærde Historiker Gram siger om Kong Kristian VI, at „Gud selv fylder ham med sin Visdom, værdiger ham sit Venskab, styrker ham med sine Lærdomme, mætter ham med sine Samtaler, fylder ham med sin Guddoms-magt, giver ham Del i sin Virksomhedskraft og kort sagt smykker ham med sit Billede“. I By og paa Land sloges man om de fornemste Stolestader i Kirken og den fineste Plads ved Bordet.

Selve *Digtekunsten* tog sig ynkelig ud og bragte sine Dyrkere ringe Ære og Fordel, medmindre de kunde vinde fornemme Beskyttere. Man skrev atter og atter krybende Lejlighedsdigte, især Bryllupsvers eller Begravelsessange („Poeten i Aabenraa“, „Magister Rosiflengius“). Den herskende poetiske Smags Unoder læres bedst at kende hos Holbergs samtidige *Wadskier*, som forresten tumler Sprog og Versbygning med stor Lethed.

Dog er der ogsaa Lyspunkter. Ikke faa af Adelen syslede vedblivende med Litteratur og Videnskab eller samlede store Bogskatte. Den tidligere nævnte Arne Magnussen samlede islandske Haandskrifter (den arnæmagnæanske Samling paa Universitetsbiblioteket). Frederik IV lagde Grunden til Almueskolevæsenet, og der begyndte at udvikle sig en *Dagspresse* og en *Tidsskriftlitteratur*, som fik stor Betydning ved at forberede den *Oplysning*, som i Slutningen af Aarhundredet blev Forfatternes væsentlige Maal.

Værst var det, at vi kun i ringe Grad havde tilegnet os den nye Tids Fremskridtstanker.

Renaissancen og Humanismen havde medført en helt ny Verdensopfattelse, og paa Grundlag af denne foregik der efterhaanden *store Forandringer i Videnskab, Religion og Digting*. De store geografiske Opdagelser røkkede ved det middelalderlige Verdensbillede, og Kopernikus' dristige Lære om vort Solsystem vandt videnskabelig Sikkerhed ved Galileis, Keplers og Newtons Forskninger. Newton udviklede Tyngdeloven for et lærd Selskab i London, samme Aar som Holberg fødtes. Hele det 17. Hundrebaar igennem dyrkede man i England „Erfaringsvidenskaberne“, særlig Naturstudier, medens filosofiske Spekulationer holdtes i ringe Ære. „Vogt dig for Metafysik“ var en yndet Sætning blandt engelske Videnskabsdyrkere. I Naturvidenskaberne vandt flere Danske, som Th. Bartholin, Steno og Rømer, i denne

Tid europæisk Navnkundighed; paa vort hjemlige Aandsliv fik de kun ringe Indflydelse, da de skrev paa Latin for lærde Fagfæller. Men i England udviklede der sig samtidig med Naturvidenskaberne en frisindet Drøftelse af Religion og Samfundsforhold i folkelig og let tilgængelig Form. De engelske Tanker forplantedes til Fastlandet og fik især i Frankrig en vittig og klar Udformning, der mere og mere førte til Kritik, Tvivl og Fornægtelse. Fra Frankrig naaede Strømmen til Danmark, først gennem Holbergs Virksomhed, senere ad mange Veje, især over Tyskland.

I England naar Renaissancen sit Højdepunkt med Shakespeare, og der udvikler sig en rig Litteratur i nye Retninger i den følgende Tid. Tænkeren *John Locke* (o. 1700) hævder, at alt i den menneskelige Sjæl beror paa Sanseindtryk, og at de religiøse Forestillinger bør underkastes Fornuftens Herredømme. Denne Tanke blev Grundlaget for den engelske „**Deisme**“, som snart fremkom med skarpe Angreb paa Kristendommen; hos mange Forfattere i det 18. Aarhundrede forkyndtes Tvivl og Fornægtelse aabenlyst.

I Frankrig begynder „**Klassicismen**“ — den formstrenge Digtning efter græsk-romersk Mønster — med Corneille og fuldendes i Ludvig XIV's Tidsalder med Racine, Molière o. m. fl. Af filosofiske Forfattere paavirkedes Holberg især af *Bayle* („Historisk og kritisk Ordbog“) og *Montesquieu*, hvis „persiske Breve“ satirisk gennemhegler franske Forhold; i sit Hovedværk „*Lovenes Aand*“ taler han det politiske Frisinds Sag og betragter den engelske Forfatning som den bedste. For Holbergs Efterslægt og yngre samtidige fik *Voltaire* og *Rousseau* (begge † 1778) en afgørende Indflydelse. I Aarhundredets sidste Halvdel blev Tvivlen til kras Fornægtelse af alt aandeligt hos flere af de saakaldte *Encyclopædister*, hvoraf *Diderot* er den bekendteste.

Tysklands Kultur faar først efter Holbergs Død en stor og selvstændig Udvikling gennem frisindede Forfattere og Tænkere som *Herder* og *Lessing*, den kritiske Filosof *Kant* og ikke mindst gennem Digterne *Klopstock*, *Wieland* og især *Goethe* og *Schiller*.

I. Holberg og hans Samtid.

(18. Aarhundredes første Halvdel.)

Angrebet paa Ortodoksien kom dels fra *Tankens Side*, idet Naturvidenskaberne og den frie Tænkning umærkelig og lidt efter lidt vandt større Raaderum, dels fra *Fantasiens* og *Følelsens Side*, der paa det religiøse Omraade kom til Udtryk i Pietismen.

Pietismen var en kirkelig Retning, som havde udviklet sig i Tyskland paa Overgangen mellem det 17. og 18. Hundredeaar (*Spener* og *Francke* i Halle). Den lagde ikke Hovedvægten paa, hvad man troede, men paa *Troens Virkninger* i Menneskets Stemning og Tankegang og i dets Gerninger. Dens varigste Resultater blev de storartede Velgørenhedsværker (Vajsenhuse m. m.). I Danmark var Pietismen eneraadende ved Hoffet og i de fornemme Kredse under Kristian VI. Dette medførte forskellige Skyggesider: det betalte sig at hykle, og da uskyldige Fornøjelser forbødes, tog man Oprejsning ved hemmelige Utilbørligheder og grov Drukkenskab.

Pietismens betydeligste Bidrag til den danske Litteratur er **Brorsons** Salmedigtning („Troens rare Klenodie“, „Svanesangen“).

Sønderjyden Hans Adolf Brorson døde som Biskop i Ribe 1764. Sagnet vil vide, at Kristian VI gav ham Bispestolen for den kendte Salme: Op al den Ting, som Gud har gjort. Mange af hans Salmer hører til vor Digtningsskønneste Frembringelser (f. Eks. „Her vil ties“). Ligesom Kingo er sin Tidsalders, er han Holbergtidens eneste store Lyriker. Folkeviserne, Sthen, Kingo

og Brorson er vor Lyriks Højdepunkter för Ewald og den nordiske Genfødselse i det 19. Hundredaar.

Som verdslig Lyriker kan den omflakkende Student og Sanger **Ambrosius Stub** nævnes for sine könnede Viser og Vers. Han døde som fattig Skoleholder i Ribe (Molbechs „Ambrosius“).

Ludvig Holbergs Liv og Gerning.

Den første Tanke, som man gribes af ved at sysle med Holbergs store Personlighed og omfattende Livsværk, er *det sammensatte* i hans Karakter og Gerning. Han er *fremmed paavirket*, men *national* i sin Opfattelse og Tilegnelse af, hvad Udlandet har lært ham. Han er *nedbrydende* i sine Angreb paa Fortiden og sin egen Tid, men *opbyggende* ved at bane Vej for de større Kulturstaters nye Tanker, over for hvilke han indtager den gyldne Middelvels Standpunkt. Men „en Mands Overlegenhed viser sig deri, at han paa een Gang hører sin Tid til og staar uden for den, over den“. Vi har foran skildret den forudgaaende Tid og fremdraget Hovedpunkter fra hans Samtid ude og hjemme. Paa denne Baggrund maa vi se hans Liv og Gerning samt den lille Gruppe Forfattere, som var hans nærmeste Aandsfrænder.

Ludvig Holberg fødtes 1684 i Bergen. Faderen var af ukendt Slægt, men havde ved Hæderlighed og personlig Dygtighed svunget sig op til betroet Militær og velhavende Mand. Han havde fra sine unge Dage „fulgt Krigen“ og var blevet en af de Tiders *Aventuriers*, der bl. a. havde været i venetiansk Krigstjeneste og af *Kuriositet* var rejst hele Italien igennem til Fods. Moderen tilhørte en gammel Embedsslægt, hvorfor Holberg ikke glemmer at gøre opmærksom paa, at han var „kommet af godt Folk“. Hun var en god Husholder, der efter

Mandens Død og Tab ved Ildebrand under trange Kaar maatte opdrage en stor Börneflokk. Efter hendes Død blev den taaarige Officerssøn indskrevet i et norsk Regiment med Lønning som Korporal; — jeg kunde maaske nu efter min Tur have været General, skriver han selv, „hvis jeg imidlertid havde beholdt mit Hoved“. Heldigvis blev han dog snart sat til Bogen og kom i sin Fødebys Latinskole.

Bergen var allerede paa den Tid en af Nordens største Byer og sikkert den, som stod i livligst Forbindelse med Udlandet. „Bergen var en Samlingsplads for alle Folkeslag ligesom Noahs Ark for alle Dyr“. Efter Hansestædernes Tilbagegang havde især Hollænderne erhvervet sig en stor Del af den norske Handel. Holberg har selv givet en tiltalende Skildring af sin Fødeby („Bergens Beskrivelse“), og det fremgaar af denne som af hans andre Skrifter, at Drengaaarene i den livlige og ejendommelige Handelsby har efterladt sig mange Spor i hans Tankegang og følgende Udvikling. Derimod har hans Skoleliv næppe tiltalt ham. Rektoren vilde helst holde Disputereøvelser med Eleverne ligesom ved Højskolen; men for den Sag havde Holberg Afsmag hele sit Liv. Efter Skolegangen kom han til København, og i et Par hurtige Ophold fuldførte han sine Studier til teologisk Eksamen. Mellem de forskellige Prøver maatte han tjene sit Brød som Huslærer i sit Fødeland; men han fik dog Tid til at udvikle sin Sans for Musik og til at lære Begyndelsesgrundene af Fransk og Italiensk.

Lærergerningen tiltalte ham ikke. Den tyveaarige teologiske Kandidat sælger da sine faa Ejendele og drager til *Holland*, hvor han tilbringer et Aars Tid under vanskelige Forhold og med daarligt Helbred. Der lærer han af Erfaring, hvor lidet ganske unge Menneskers planløse Udenlandsrejser er værd. Han er selv i visse Maader en Jean de France. Efter Hjemkomsten nærer han sig

en Tid som Sproglærer i Kristianssand, hvor en Gren af hans mødrene Slægt var bosat. Men aldrig saa snart havde han klaret sin Gæld og faaet lidt Penge mellem Hænder, før Længselen mod nye Indtryk og Oplevelser atter fik Magt over ham. Sammen med en ung Trønder, „hvis Moder sad varmt i det“, drager han til *England* og opholder sig nu i omtrent to Aar ved Höjskolen i Oxford, hvor han lever i et fortroligt Samliv med engelske Studenter og samtidig erhverver sig gode historiske Kundskaber. Her tilegner han sig Englændernes Sans for *solide* Studier og deres praktiske Blik for Livet i det hele taget og faar en Interesse for engelsk Kultur og Litteratur, som han bevarer og udvikler hele sit Liv.

Fra Oxford gaar han til London, hvor han omhyggelig beser alt, hvad der ikke koster Penge, og sejler saa til Danmark. Sit Fødeland gensaa han aldrig. I *København* maatte han atter kæmpe med trange Kaar. En Friplads paa Borchs Kollegium skaffede ham endelig Lejlighed til at fortsætte sine historiske Studier. Man mener, at han i dette Tidsrum paa lange Fodture skaffede sig den Viden om Almuens Liv og Tankegang, som hans senere Digtning vidner om. Han skrev ogsaa et Par historiske Arbejder og blev saa af Kongen udnævnt til Professor, — naar der blev en Plads ledig.

Hidtil havde han kunnet leve yderst tarveligt. Professornavnet medførte nu Krav til Levemaaden, men foreløbig ingen Løn. Holberg unddrog sig da de vanskelige Forhold hjemme ved med en lille Rejseunderstøttelse at begive sig over Holland til *Paris* og efter et længere Ophold der til Fods og til Søs over Lyon, Marseille og Genova til *Rom*. Han har selv givet en livlig og underholdende Skildring af sin eventyrlige Rejse, og dens Betydning for hans Udvikling har sikkert været meget stor. I *Paris* lærte han Skepticismen at kende gennem Bayles

Ordbog og blev fortrolig med Molières Digtning og det franske Teater. I *Rom* levede han i Hus med Komedianter fra Maskeskuespillet, som senere fik stor Indflydelse paa hans egne Arbejder. Men hvad der var endnu vigtigere: han havde en ualmindelig lagttagelses-evne baade over for Mennesker og Samfundsforhold; han brugte baade Öjne og Øren og samlede sig en Sum af Livserfaring og et Kendskab til Mennesker, hvilket alt kom ham til gode i hans følgende Virksomhed. Derimod havde han, som hele sin Samtid, ikke nogen *Natursans* i moderne Betydning. Norges Bjerge er *barske* og *ufrugtbare*, siger han, og Savoyen et *fælt* og *klippefuldt* Land.

Hjemrejsen gik — igen væsentlig til Fods — gennem Italien og Frankrig til Amsterdam. Her kurerede Musik ham for den Feber, der paa Rejsen mange Gange havde truet med at gøre Ende paa hans Liv. Trods Sygdom og Nød vendte han da 1716 tilbage til Danmark og blev efter endnu et Aars Ventetid endelig virkelig Professor ved Höjskolen.

Dengang var Ludvig Holberg 33 Aar gammel,

Det aandelige Udrensningsarbejde, som den unge, alt andet end pedantiske og slet ikke „lærde“ Professor tog fat paa, vandt foreløbig hverken hans Embedsbrødres eller hans øvrige Samtids Bifald og Forstaaelse; men „det mindst paalidelige af alt er enfoldige samtidiges Dom over Digtere, som de ikke kan begribe“. Dette hindrede dog ikke hans Fremgang i Stilling og Formue. Han begyndte i et af de „yngre“ Fag, Metafysik, som han foragtede, og maatte dernæst overtage den latinske Veltalenhed og Græsken, før han naaede sit egentlige Fag: Historien. Men for øvrigt var han paa Grund af Studiernes Ordning næppe begejstret for sin Professorvirksomhed, og han roses ikke som Lærer. Senere ombyttede han Lærergerningen med Bestyrelsen af Uni-

versitetets Regnskabsvæsen. Ved Udbyttet af sine Skrifter og ved gennemført Sparsommelighed var han efterhaanden blevet en velhavende Mand, der satte sin Formue i sjællandske Jordegodser. Paa sine gamle Dage blev han endog gjort til Baron, da han havde bestemt at skænke sit Gods til et Akademi i Sorø. Han døde ugift 1754.

Trods al Modgang maa dette kaldes en lykkelig Løbane. Holberg fik efter et rigtbevæget Ungdomsliv Lejlighed til at bruge sine store Evner i sit Lands Tjeneste og kom til at betyde mere for Danmark (og vel ogsaa for Norge) end nogen Forfatter før eller siden.

Allerede i sin Levetid vandt han en stigende Anerkendelse som Forfatter og Personlighed, ikke mindst fordi han selv følte sig som en Del af Folket med dets Mangler og Brøst, som han svang Svøben over. Ivrig Modstand og Miskendelse mødte ham som alle, der forkyn-der store, nye Tanker. Men vi maa heller ikke glemme, at den svagelige, ofte gnavne Mand næppe var i Besiddelse af særligt vindende Egenskaber i daglig Omgang. Han var udpræget egensindig, hidsig og tilbøjelig til fuldt ud at hævde sin Ret.

Han var hele sit Liv kritisk iagttager baade af sig selv og andre og en overmaade flittig Arbejder. Hans Liv var en bevidst og rolig Kamp for store og sunde Tankers Sejr i det Land, som han ofrede sin Livs-gerning.

Som Holbergs Uddannelse og Livsstilling førte det med sig, var han største Delen af sit Liv fortrinsvis videnskabelig Skribent eller praktisk virkende Embeds-mand. Men han havde, hvad han selv kalder „en poetisk Raptus“, der en Tid tog Magten fra ham. Hele hans Forfattervirksomhed havde det dobbelte Formaal at „moralisere“ — hvormed han mener *opdrage* — og at *udvikle dansk Sprog og Litteratur*. Han moraliserer paa

den Maade, at han i alle sine Skrifter, snart skæmtende, snart alvorligere, angriber Tidens snæversynede og forbenede Aandsliv.

Grundlaget for hans Kritik er den Kundskabsmængde og Livserfaring, han ved sine Studier og ejendommelige Rejser havde skaffet sig. Han har opdraget sig selv med de store Kulturlandes frisindede Tanker, som han aabner Døren for herhjemme, og er selv et Geni, stort nok til at bevare sin nationale Selvstændighed over for denne fremmede Indflydelse. Derved har han givet os et Forbillede, som et lille Folk har godt af stadig at have for Øje. Det er lige saa farligt i Aandens Verden at være sig selv nok, som slet ikke at kunne finde sig selv mellem andre og andres.

a. Holberg som Historieskriver.

Kritisk Historieforskning grundlagdes af Holbergs Universitetskollega *Hans Gram*, der skarpt vendte sig mod den forrige Tidsalders historiske Fantasterier: Historikeren skal undersøge og prøve Kilderne for at drage Sandheden for Lyset og udskyde, hvad der er falsk eller usikkert. Grams Virksomhed fortsattes af hans yngre Lærling *Jakob Langebek*. Hertil kom nu Holbergs historiske Arbejder.

Baade før og efter den poetiske Raptus, især under Kristian VI, var Holberg travlt sysselsat med historiske Studier og udgav historiske Arbejder. Hovedværket er *Danmarks Riges Historie* i tre Bind, som gaar fra de ældste Tider til og med Frederik III. Her løser Holberg den Opgave, som Vedel var strandet paa, og som Huitfeldt kun havde ydet en Stofsamling til, „at beskrive den danske Historie“ : give en almenforstaaelig og udførlig Fremstilling af vort Lands Skæbne. Huitfeldt havde brudt sig „en føje Ting“ om Stil og „Compositz“. Hol-

berg betoner ikke blot Historiens opdragende Formaal, men lægger særlig Vægt paa Fremstillingens Kunst for at kunne naa dette Maal. Hans øvrige historiske Arbejder (f. Eks. en Jødernes Historie og en Kirkehistorie) har mindre almindelig Interesse i vor Tid. Meget læste var hans sammenlignede Helte- og Heltindehistorier.

b. Holberg som Populærfilosof.

I *Moralske Tanker* og (godt 500) *Epistler* 3: livlige Smaaafhandlinger paa Modersmaalet, som han skrev i det sidste Tiaar af sit Liv, lærer vi bedst Holbergs Livsopfattelse at kende. Han er nøje fortrolig med og stærkt paavirket af den fransk-engelske Tænkning. Dette, at skrive om Livs- og Samfundsspørgsmaal i munter Samtaleform og paa Dansk, var nyt og uhørt her, hvor de latinske Syllogismer hidtil havde hersket, og Holbergs Eksempel fik stor Betydning og ikke faa Efterfølgere. Han lægger *mere Vægt paa Livet end paa Læren* baade i Religion og Tænkning og forsvarer med Varme Menneskets Ret og Pligt til at tænke, ogsaa i Trossager, men anbefaler samtidig *Taalsomhed* (Tolerance) over for anderledes tænkende.

Mange af hans danske Epistler giver interessante Oplysninger om hans Liv og Værker. En ejendommelig *Selvbibliografi*, munter og fuld af Lune, har han givet i *tre latinske Epistler*.

c. Holberg som Digter.

Peder Paars 1719. I Aarene 1719—20 udkom *Peder Paars*, et komisk Heltedigt af „Hans Mikkelsen“ med Fortaler og med „Just Justesens“ Betænkninger. Digtet blev udgivet i flere Partier, men aldrig fuldført. Indholdet er, at en velfornemme Kræmmer i Kalundborg, Peder Paars, drager til Aarhus for at besøge sin Fæstemø Dorte, og hans Eventyr undervejs, bl. a. efter en Stran-

ding paa Øen Anholt, skildres. Hertil har Forfatteren føjet Guder og Gudinder og ladet dem gribe ind i Heltens Skæbne. Saa ligner Digtet da den græske og romerske Heltedigtning; thi, siger Just Justesen, „naar man tager af Homero og Vergilio Guder og Gudinder og det, som man kalder *merveilleux*, er det øvrige meget mavert, nemlig tvende Mænds Rejse fra een Sted i den midlandske Sø til en anden“.

I sit Anlæg er Digtet en Parodi paa den forgudede Oldtids-Heltedigtning, Homer og især Vergil, og der vrænges ad Tidens Lærdomspedanteri med de evindelige Kildeangivelser, Noter og Tilføjelser. Men under Udførelsen bliver det en Samfundssatire, rettet mod Filisteriet, Pedanteriet og meget andet vrangt i Tiden. Paa Anholt viser Digteren os et lille Danmark, set i et kraftigt virkende, men ikke forskønnende Forstørrelsesglas.

Digtet blev modtaget med undrende Begejstring af Læseverdenen. Men mange følte sig trufne og dybt krænkede, især Universitetets Lærere med Gram i Spidsen og den indflydelsesrige Fr. Rostgaard, der som Ejer af Anholt klagede paa Øens Vegne. Uvejret, som truede alvorligt nok, drog over, da Frederik IV morede sig over Bogens uskyldige Skæmt („der dog hellere burde have været uskrevet“).

Som Helhed kan „Peder Paars“ maaske virke trættende paa en Nutidslæser med sine komisk-højtidelige Aleksandriner. Men mange Partier hører til de vittigste Ting, der er skrevet paa Dansk, og Kendskab til Digtet er fremmende for Forstaaelsen af Holbergs senere Digtergerning. I Skildringen af Anholts „Regering og Politik, Gudstjeneste og Tro“ og den opstyltede Kræmmerhelts Færd paa Øen *ligger Spiren til mange af hans bedste Komedier*. Det er det gode danske Humør, som begynder at røre sine Vinger i Digtekunsten.

Den danske Skueplads 1722. Baade för og efter „Peder Paars“ skrev Holberg andre Skæmtedigte. Men heldigvis fik hans komiske Digteraare nu Afløb i en Ström, som blev hans Livs Hovedgerning og störste Fortjeneste: **han begyndte at skrive Komedier for den i Efteraaret 1722 oprettede danske Skueplads.** Hidtil havde man af dramatisk Digtning i Danmark kun haft Skolekomedien, som forlængst havde udspillet sin Rolle. Paa Holbergs Tid opførte omrejsende tyske Bander „Haupt- und Staatsactionen“ for Borgerne, medens Höffet holdt en Trup franske Skuespillere, som bl. a. opførte Molières Komedier. Disse maatte paa denne Tid vige for tysk Opera, og Truppens Teatermaler fik saa Lov til at opføre et Teater i Grønnegade, beregnet oprindelig paa fransk Komædie, men da dette ikke gik, paa Opførelser i Modersmaalet. Virksom i denne Henseende var Skuespilleren Montaigu, som var traadt i Forbindelse med flere danske Stormænd, deriblandt Rostgaard. Førsteopførelsen — Molières „Den Gerrige“ i Oversættelse — indlededes med en Prolog af Rostgaard; *men endnu inden Aarets Udgang opførtes af Holberg*, afvekslende med Oversættelser: *Den politiske Kandestøber, Den vægelsindede, Jean de France, Jeppe paa Bjærget og Gert Westfaler.* I Løbet af næppe fem Aar forærede han Skuespillerne nogle og tyve Komædier, som dog ikke alle blev opført dengang. Nogle gjorde stor Lykke, saa længe de havde Nyhedens Interesse. Men Hovedstadens Borgerstand havde endnu ikke Udvikling nok til at holde et saadant Foretagende oven Vande. Skuepladsen gik fallit endnu inden den store Brand. Efter denne og Pietismens Fremtrængen tænkte ingen paa Teatret, og Holberg vendte tilbage til sin videnskabelige Syssel. Da Skuepladsen igen aabnedes straks efter Frederik V's Tronbestigelse, tog den aldrende Holberg sig ogsaa af

den og skrev nogle nye Komædier, der dog staaar tilbage for hans Ungdomsdigtning.

Det gik med „Hans Mikkelsen“s Komædier som med Heltedigtet, og som det gaar med al rammende satirisk Digtning. Man forargedes over Satiren, fordi man mente, at den var *personlig*, og fordi den var *plump* og *overdreven*. Mod disse og mange andre Bebrejdelser forsvarede Holberg med Iver sine Arbejder, som han selv omfattede med den störste Interesse og Kærlighed. Især henviser han til Plautus' og sin beundrede Molières Eksempel („Anderledes vilde Molière ikke dömmе derom, hvis han stod op fra de døde“). De første Skuespillere, foruden Franskmandene, var mest Studenter (som Henrik Wegner), hvem man havde ondt ved at tilgive denne Virksomhed. Efterhaanden blev dog Skuespilkunsten mere anset Gerning; men samtidig havde man tabt Smagen for Molières og Holbergs Stykker, hvorover denne klager bittert i sine Epistler.

Komædierne gjorde ikke blot deres Virkning i Danmark, men læstes næsten lige saa meget i Sverige, og baade i Tyskland og i Holland fik de Betydning for Teatrets Udvikling.

Holbergs Komædier — hvis store Flertal kendes af enhver Dansk med aandelige Interesser — har naturligvis deres vigtigste *Kilde* i Livet selv, saaledes som Holberg har iagttaget det hjemme og ude. Særlig er det Hovedstaden og dens Liv, han atter og atter skildrer. „Hvis København var forgaaet paa Holbergs Tid og kun hans Komædier blevet reddet, vilde vi gennem dem have en lige saa klar Forestilling om Datidens hele Liv, som Udgravningerne giver os af Livet i Pompeji“, har Oehenschläger med ikke ringe Ret kunnet sige.

Hans *Forbilleder* er Oldtidens Komædiedigtere, Aristofanes, Terents og især Plautus, den italienske Maske-

komedie med dens staaende Figurer, og hvad selve den dramatiske Kunst angaar Molière.

I *sproglig* Henseende staar Komedierne højt over, hvad Holberg ellers har skrevet, idet Sproget nærmer sig den naturlige Hverdagstale uden den Hobning af Fremmedord og den stive Sætningsbygning, som Forfatteren andetsteds ikke kan frigøre sig for.

I de fleste af Komedierne er *Karakterskildringen* det væsentlige og overvejende, men kædes ind i en bredere Samfundssatire, (Kandestøberen, Jean de France, Jeppe, Thybo, Montanus o. fl.). I mange er *Samfundssatiren* Hovedsagen (f. Eks. i Hekseri); atter andre er *litterære Satirer* og Parodier, deriblandt Ulysses, Melampe og V Akt af Det lykkelige Skibbrud, hvori Digteren holder Dommedag over sine Modstandere.

Niels Klim 1741. I Aaret 1741 udgav Holberg paa Latin *Niels Klims underjordiske Rejse* (oversat af Baggesen og af Dorph). Det er i Formen en Efterligning af de yndede opdigtede Rejsebeskrivelser i Romanform, som vi kender Eksempler paa lige fra Plato og Lukian til Swifts Gulliver. En Student fra Bergen, Niels Klim, vil undersøge en underjordisk Hule uden for Byen, men falder ned i Jordens Indre, hvor han opdager en hel ny Verden. Dette giver da Anledning til at opstille Idealstater og deres Modsætning og satirisere over bestaaende Forhold (Hovedstykkerne om Trælandet *Potu* og Abelandet *Martinia*, tegnet over Holland-England og Frankrig). Det vittige Skrift giver en Mængde interessante Oplysninger om Holbergs statsretslige og religiøse Tanker.

Set i historisk Belysning viser Holbergs Betydning sig i *dobbelt* Henseende: han nedbryder ubarmhjerntigt alt, hvad der efter hans Tanker hemmede Kulturudvikling og aandelig Fremgang, og han bringer os Europas Tænk-

ning og Digtning i en selvstændig og folkelig Form; thi „för var der knap skrevet paa Dansk en Bog, som ret kunde Hjerterne hue“. Ved sin Gerning forbereder han den Tid, der er Grundlag og Forudsætning for vor egen.

For os er han den omfattende Skribent og store Digter, hvis bedste Komedier er en nødvendig Bestanddel af vor Dannelse, hvis moralfilosofiske Skrifter, særlig Epistlerne, for en stor Del kan umiddelbart nydes, og hvis historiske Arbejder endnu ikke virker særlig fremmed paa Læseren.

Holberg er vor første Folkeopdrager og i Sandhed den danske Litteraturs Fader, idet han er vort Lands første *verdslige* Digter, første folkelige Historieskriver og første folkelige Moralfilosof.

Som rensende Stormvind hans Tale klang
til Solskin i kommende Dage:
indsmuglede Noder som Græshopper sprang
den Vej, de var komne, tilbage.

Saa længe en Draabe gammeldags Blod
kan Vej gennem Hjerterne finde,
saa længe som Bøgen ved Sorø slaar Rod,
skal leve vor Holbergs Minde!

Den lærde latinske Filolog og Skolemand i Ribe *Chr. Falster* var en frisindet og begavet Mand, som paa mange Punkter minder om Holberg. I et latinsk Værk drøfter han i en Række Smaaafhandlinger mange af Tidens brændende Spørgsmaal og gennemhegler — ligesom i sine mindre betydelige danske Satirer — sin Samtids Skødesynder og Laster.

Holbergs Tanker om Modersmaalets Evne til at udtrykke selv de alvorligste Emner udvikledes videre af Populærfilosoffen **Chr. Eilschow**, der døde som 25-aarig

ved Aarhundredets Midte. I sine Skrifter vilde han i folkelig Form fremstille alle de Videnskaber, som hører ind under Filosofien. Al Videnskab bör efter hans Mening være: paa Modersmaalet og paa een Gang grundig og populær. Störst Betydning fik han for Sprogets Udvikling. I Modsætning til Holberg var han *Sprogrenser* og lavede selv mange Ord, hvis Brug er trængt igennem (f. Eks. Omkreds, Overflade, Personlighed, Selvstændighed). I begge Henseender danner han en Overgang til „Soranerne“ og de andre folkelige „Oplysningsskribenter“ i Aarhundredets sidste Halvdel.

I samme Retning virkede den begyndende *Dagspresse* og den saakaldte *Spectatorlitteratur*, som efterlignede Englændernes berönte Ugeblade. Tidsskrifterne fik i den følgende Tid en ganske overordentlig Betydning som Vejledere for „den offentlige Mening“.

II. Rationalismens og Oplysningens Tidsalder.

(18. Aarhundredes sidste Halvdel.)

Indledning. I sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede kom *Følgerne* af de nye Tanker, som Holberg havde vakt Opmærksomhed for, og som nu ad mange Veje strömmede ind over os. Den klare Forstand — Fornuftmæssighed, „Rationalisme“ — sejrede over de svundne Tiders Vedhængen ved det fra Fædrene nedarvede („Tradition“, „Autoritetstro“). Denne Tankens Frigörelse er af uvurderlig Betydning og har hidført store Resultater, ogsaa hos os, især ved praktiske Virkninger paa Samfundslivets Omraade (Stavnsbaandets Ophævelse). Den nøgterne Forstandighed kunde dog ofte faa et Midelmaadighedens Præg herhjemme. Der var fra først af stor Begejstring for aandelige Formaal; men under den misforstaaede Iver for det forstandige og nyttige førtes

vort Aandsliv ind paa Afveje, idet Religion, Kunst og Videnskab kun agtedes som Midler til at fremme borgerlige og praktiske Formaal. „Det store Aarhundrede“ overvurderede sig selv og nærede Foragt for Fortiden; den Kultur, Menneskeslægten havde tilkæmpet sig gennem Aartusinder, regnedes for intet mod Nutidens store Tanker. Hele Middelalderen og den gotisk-germanske Oldtid betragtedes som *barbarisk*. Det var allerede Holbergs Mening. En saadan Tankegang, som savner Blik for den historiske Udvikling og Sammenhæng, bliver let aandløs og vækker snart Modstand imod sig.

I Danmark og Norge levede vi efter den store nordiske Krigs Slutning i en lykkelig Fredstid i næsten tre Menneskealdrer. De store verdenshistoriske Begivenheder, som Nordamerikas Frihedskamp og den franske Revolution, bragte saa godt som ingen Forstyrrelse i vor rolige Udvikling.

Men de nye Tanker naaede ogsaa os gennem Litteraturen. Drøftelse af politiske og sociale Spørgsmaal tiltog stadig; man sværmede for borgerlig og politisk Frihed, for Menneskekærlighed og Verdensborgersind. Den klare og skarpe Forstand havde sin ypperste Talsmand i *Voltaire*, medens *Rousseau* talte Følelseslivets Sag og mente, at man skulde sky den forfinede Nutidskultur og søge Lykke og Tilfredshed ved *at vende tilbage til Naturen*: til simplere og mere usammensatte Livsforhold. Den af *Rousseau* hævdede Tankegang udviklede sig i Tidsrummets Løb til ivrig Modstand mod den tørre Forstandighed („*Sturm und Drang*“, „*Ossian*“), og fra hans Lære udgik for en Del Aandslivets Fornyelse omkring Aar 1800.

I Litteratur og Kunst blev *den franske Klassicismes* Regler nu eneraadende.

Det fine Modesprog var **fransk**, og i de fornemme Kredse læstes den franske Litteratur med Iver og In-

teresse. Allerede Holberg havde tilegnet sig den franske Æstetiks Syn paa Digtekunsten og hyldede den fra Horats hentede Sætning, at det er Kunstens Opgave *at forene det nyttige med det behagelige*. (Den franske Smagsdommer *Boileau* o. fl., *Dramaets tre Enheder*).

Ligesom i Udlandet stiftedes der en Forening (et Akademi) til at fremme Kunsten i Danmark og Norge. Den bar det betegnende Navn: Selskabet for *de skønne og nyttige Videnskaber*. Opgaven var at befordre Smagen ved at udsætte Præmier for gode Arbejder i Vers og Prosa og ved at besørge saadanne trykt. Det „smagende“ Selskab, som det halvt spottende kaldtes, fik kun ringe Betydning for vor Litteratur.

Ogsaa den **engelske** Indflydelse gjorde sig allerede stærkt gældende hos Holberg, og i dette Tidsrum er det særlig Nordmændene, der ligesom denne viser Forkærlighed for fransk og engelsk Kultur. Nordmanden *Tullin* skrev saaledes naturskildrende Digte efter engelsk Mønster. Siden Middelalderens Folkedigtning havde vi savnet egentlige Naturskildringer i vor Litteratur. Det 18. Aarhundredes Naturdigte efter Tullins Forbillede lider dog under en altfor omstændelig Beskrivelse af Enkeltheder (sml. f. Eks. „Rungsteds Lyksaligheder“ af Ewald med „De kørende“ i St. Hansaftens-Spil).

Langt mere gennemgribende end fransk og engelsk var dog stadig den **tyske** Indflydelse, som støttedes af Hofet, Adelen og den tyske Koloni i København. Indtil Struensees Fald var den højere Statsstyrelse væsentlig i Hænderne paa Tyskere, og med Holsten som et naturligt Mellemlid vedblev den tysktalende og tysktænkende Adel at spille en stor Rolle helt ind i det 19. Aarhundrede.

Størst Betydning fik vel nok den tyske Digter **Klopstock**, som i lang Tid opholdt sig i Danmark. I sit Hovedværk „Messias“ — et Heltedigt om Kristus — ud-

viklede han det højere Digtersprog i Tyskland, og han gav Digtekunsten et højtideligere Sving ved at behandle det religiøse og det nationale, medens man før havde nøjedes med Efterligning af den franske, korrekte Forstandighed. I begge disse Henseender paavirkede han Johs. Ewald.

Men de danske Efterligneres „hastemte“ Toner spottedes af Wessel og andre unge norske Studenter, som paa den Tid omdannede deres private Klub til et litterært Selskab (*Det norske Selskab*), som foretrak den franske Formfuldendthed og Efterligning af den klassiske Oldtid for Klopstocks Digtning.

Efterhaanden rejste der sig kraftig Modstand mod de indvandrede Tyskeres Mængde og deres voksende Overmod. Efter Struensees Fald og Loven om Indfødsretten antog Striden skarpere Former.

Soranerne og Oplysningsskribenterne.

Sorø Akademi, der var blevet fornyet ved Holbergs Gavmildhed — det skulde virke for *solide* Studier, især Statsvidenskab og anvendt Naturkyndighed, samt hindre daarlige Udenlandsrejser —, kom i den første Tid til at spille en Rolle i vort Aandslivs Historie. En Kreds af Akademiets første Lærere arbejder for aandeligt Frisind og almindelig Oplysning i Holbergs og Eilschows Spor. De betydeligste af disse Soranere, især *Sneedorff*, indleder med deres Skrifter et helt nyt Afsnit i vort Modersmaals Udvikling. De søger at undgaa overflødige Fremmedord og bestræber sig efter fransk Mønster for en kort og fyndig Udtryksmaade. Deres Maal er at tale og skrive om alvorlige Spørgsmaal i et klart og rent dansk Sprog, som kan forstaas af alle dannede Læsere, ikke blot af Fagfolk. Soranerne grundlagde den *retoriske Prosastil*, som blev Udgangspunkt for det højere Digtersprog hos Ewald og hans Efterfølgere.

Oplysning er Tidens Løsen, og en hel Række Skribenter bestræber sig for at oplyse og belære Folk i saa at sige alle praktiske og aandelige Spørgsmaal. Denne Skribentvirksomhed fremmedes yderligere ved *Trykkefriheden* og var i stadig Udvikling et godt Stykke ind i det 19. Aarhundrede.

Navnlig spillede *Tidsskrifterne* en stor Rolle som Vejledere for den almindelige Tankegang (*Minerva*, 1785. Den danske *Tilskuer*). Det følger af Enevælden, at egentlig politisk Drøftelse i nyere Forstand var udelukket; men for øvrigt behandledes alle Samfundsspørgsmaal, Emner vedrørende Kirke og Skole, Folkeopdragelse og Bondefrigørelse og endelig Litteratur og Kunst i livlige og almenfattelige Artikler.

Ogsaa *Avislitteraturen* („Dagspressen“) har nu udviklet sig til en vis Betydning; saaledes finder vi i Hovedstaden bl. a. Berlingske Tidende og Adresseavisen. Men de er endnu kun smaa; deres Nyheder er faa og kortfattede og næsten aldrig af politisk Indhold. Det var først med den liberale Bevægelse i det 19. Aarhundrede, at Aviserne tog den ledende Stilling fra *Tidsskrifterne*, samtidig med at deres Nyhedsstof voksede i en meget betydelig Grad.

Størst Betydning fik Oplysningsbestræbelserne paa *Undervisningens Omraade*. Universitetet og de lærde Skoler blev efterhaanden reformeret. Her sejrede den saakaldte *Ny-Humanisme*, der paa ny (efter tysk Forbillede: Goethe, Schiller, W. v. Humboldt) søgte Menneskehedens Idealer og Forbilleder i den antikke, særlig den græske Verden (sml. den tilsvarende Bevægelse i Billedkunsten, f. Eks. Thorvaldsen). Endvidere oprettedes der Seminarier og Almueskoler, og Opdragelses-tanker drøftedes og virkeliggjordes med god Vilje. (Rousseaus *Émile*).

En særlig Stilling blandt Oplysningsskribenterne indtager en Forfatter, som er paavirket af den franske Revolutions Tanker og slaar til Lyd for borgerligt Frisind herhjemme.

Peter Andreas Heiberg levede i København som Translatør og Medhjælper hos Notarius publicus. I Slutningen af Firserne og i Halvfemserne spillede han en ledende Rolle i Hovedstadens offentlige Liv som vittig Klubtaler og Visedigter og som en skarp satirisk Forfatter, der ikke var bange for at lægge sig ud med Mynighederne.

Af hans *Viser*, hvoraf flere paadrog ham Bøder, kan nævnes „Min politiske Omvendelse“ og „Indtogsvisen“ med det berømte Vers: Ordener hænger man paa Idioter osv., der straffedes som dumdristig Kritik over Hs. Majestæt Kongens Forhold med at uddele Ordener. I hans *Komedier* er der satiriske Sidehug, især til „Tyskeriet“.

Heibergs skarpe Angreb fik ny Næring, idet Regeringen forbigik ham, da Notarembetet blev ledigt. Han skrev nu bl. a. en Afhandling „Sproggranskning“, hvor han ordner sine satiriske Udfald som Bidrag til en dansk Ordbog (f. Eks. *Hof*: Akademi for alle de Kunster, som er forbudte i Luthers Katekismus; *Patriot*: Kandidat til Munkholmen; *Trone*: et Møbel, der paa den danske Skueplads altid sættes i en Krog). Men nu ramtes han af en ny Presseforordning, hvorved Trykkefriheden indskrænkedes, og blev landsforvist. Han drog ved Aarhundredskiftet til Paris, hvor han fik en Ansættelse i Udenrigsministeriet. Her døde han 1841, blind og ensom, efter et langt og glædeløst Liv. Hans Ægteskab med Thomasine Buntzen, den senere Fru Gyllembourg, blev ophævet ved hans Forvisning. Deres Søn var Johan Ludvig Heiberg.

De egentlige **Videnskaber** følger den almindelige Strømning i Europa. Der udrettes meget, navnlig paa Naturforskningens Omraade; men baade Studiet og Skrifterne faar et mere udpræget *fagvidenskabeligt* Tilsnit.

Tydeligst er vel *Historieskrivningen* præget af Tidsalderen. Ogsaa her overvurderer man Menneskeandens Evner og Muligheder og anlægger de historiske Værker saa vidtløftigt, at Udførelsen overstiger et enkelt Menneskes Kræfter, og Arbejdet bliver ufuldendt. Dette gælder **Suhms** „Historie af Danmark“ i mange Bind, Tidsrummets vigtigste historiske Arbejde. Oftest lægger man Hovedvægten paa Historiens opdragende og moralske Betydning. Betegnende i denne Henseende er *Mallings* „Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere“, en historisk Eksempelsamling, som blev meget læst.

Ogsaa med Hensyn til *Modersmaalet* som Studie- og Undervisningsfag skete der Fremskridt. Man skrev danske Grammatikker og holdt Forelæsninger over det danske Sprog. Litteraturhistorien fik flittige Dyrkere i Nyerup og Rahbek. Der viste sig en vaagnende Interesse for det gamle nordiske. Man begyndte at udgive Eddaerne, og Suhm, der havde skrevet en stor Bog om „Odin“, forfattede nordiske Fortællinger, som paavirkede baade Ewald og Oehlenschläger.

Den kirkelige Rationalisme og Fritænkeriet.

Efter Aarhundredets Midte trængtes Pietismen mere og mere tilbage; den gammellutherske Ortodoksi, Rationalismen og Fritænkeriet stredes om Magten.

Rationalismen faar i Tidsrummets Løb afgjort Overvægten og er den herskende Form for Religiositet langt ind i det følgende Aarhundrede. Den sætter, som Navnet

siger, den sunde Fornuft som øverste Dommer ogsaa i Trossager.

I Modsætning til Aabenbaringstroen lægger den Hovedvægten paa „den naturlige Religion“ som Kernen i de skiftende Religioner, og dens tre Hovedsætninger er: *Gud, Udødelighed* og *Dyd*. Man prøver paa at give Fornuftgrunde for Guds Tilværelse og Sjælens Udødelighed, og man hævder, at det er Kendetegnet paa en god Kristen at leve „dydig“, i Overensstemmelse med den kristne Morallære.

Man fornægter ikke det fornuftstridige i Bibelens Lærdomme, men søger at bortfortolke det. *Miraklerne* faar en naturlig Forklaring, og *Kristus* fremstilles væsentlig som Vismand og Morallærer.

Præsterne Virksomhed skal være mere belærende end opbyggende og vækkende. De bør være *Folkelærere* og skal derfor først og fremmest have gode Kundskaber, hvormed de kan *oplyse* Folket. Foruden i Teologi bør de være nogenlunde hjemme i Lægekunst, Fysik, Kemi og Landvæsen for at kunne være rede til Vejledning og Hjælp i det praktiske Liv. Det kunde da hænde, at Præsten holdt Foredrag over Staldfodring og Kartoffelavl i Stedet for at prædike om Kristi Fødsel eller Opstandelse. Vi har ogsaa en udmærket Prædiken om Kokopperne fra det 19. Aarhundredes Begyndelse. Intet Under da, at man foreslog at gøre Kirkerne til offentlige Forsamlingshuse eller til Kornmagasiner, at Kirkerne ofte stod tomme, og at man efterhaanden i de dannedes Kredse fik stor Foragt for Præsterne.

Den mest udprægede Type paa en Rationalist er Hofpræsten **Bastholm**, der ved sine mange, klart og livligt skrevne Bøger udøvede stor Indflydelse paa sin Samtid.

Han kæmper bl. a. for Forbedringer i Gudstjenesten og Præsteuddannelsen. Gudstjenesten skal gøres „kort, afvekslende og interessant“; Præsterne bør kaldes Reli-

gionslærere eller endnu bedre Folkelærere; den „religiøse Oplysning“ bør fremmes med Forsigtighed. I den *gejstlige Talekunst* prøver han paa at skabe dygtige Prædikanter ved omhyggelige Forskrifter og Vejledning i Veltalenhed (det er en lignende Tankegang, som naar det smagende Selskab ved Kritik vil skabe store Digtere). Heri findes ogsaa det berømte Afsnit om „Gebærderne“ („Saa nyttigt det er ved en vigtig Genstand og i en heftig Affekt undertiden at fælde en mandig Taare, saa skadeligt er det, naar Taleren lader sig henrive af sine Følelser, at de udgyder sig i en Plaskregn og for meget afbryder Talen“; Taleren maa vogte sig for at nyse, han maa ikke fnyse, „og at bevæge Næseborene er dyrisk“ osv.).

Ogsaa Biskop **Balle** var paavirket af Rationalismen. Dette fremgaar tydeligt af hans „Lærebog“ og af hans Iver for den „evangelisk-kristelige“ Salmebog, der skulde fortrænge Kingos. Her var de gamle Salmer lempet efter „Fornuftens“ Krav og nye optaget, som handlede om Jesu, *Dydens milde Lærer*, om Borgerheld og Borgerpligt o. l.

Men som Sjællands Biskop tog Balle Kampen op med det voksende Fritænkeri og følte sig snart som Forsvarer for den gamle lutherske Tro, og han blev nu Genstand for Angreb baade fra Rationalisternes og Fritænkernes Side. Hans Skrifter har ingen almindelig Interesse i vore Dage.

Rationalismens Digtekunst.

Naar det hævdes, at en Digers væsentlige Opgave er at være *en nyttig Borger*, og at han kun skal have Dannelse og Smag for at skrive tilfredsstillende Værker, kan man vente, at ikke faa Mænd forsøger sig i Poesiens Kunst. Men de fleste af disse „Digtere“, som Samtiden hædrede med de største Navne, har ikke den mind-

ste blivende Betydning. Nogle enkelte kan fremhæves som tidsoplysende (foran er nævnt Tullin og Heiberg).

I Komedien fortsatte man ikke i Holbergs Spor. Et enkelt Lystspil, Olufsens „Gulddaaen“, er blevet genopført i vore Dage. Ellers er det først J. L. Heiberg og Hertz, som bringer det hjemlige Hverdagsskuespil paa Fode igen. *Th. Thaarup* skrev smaa Landsbyidyller, f. Eks. „Høstgildet“, med indlagte Sange, som nød stor Yndest. — I det *alvorlige Skuespil* sværmede man for den franske Tragedie, som man ønskede at efterligne. Ewalds nationale Tragedier yndedes kun af et Mindretal, da de ikke var „efter Reglerne“. Ewald var paa Tragediens Omraade en Forløber for Oehlenschläger; det var først denne sidste, som grundlagde et nationalt Sörgespil af blivende Værd.

En udpræget Type paa Rationalismens skönlitterære Standpunkt møder vi i **Knud Lyne Rahbek**, som døde 1830. Ejendommeligt nok blev netop hans Hjem *Bakkehuset* efter hans Giftermaal med *Kamma* (Karen Margrete Heger) et Samlingssted for mange af den romantiske Skoles Mænd, hvis Tanker han aldrig helt forstod eller sluttede sig til.

Rahbek var med til at stifte „Minerva“ og blev snart Hovedmanden paa Tidsskriftlitteraturens Omraade. En Tid var han Professor i Æstetik, senere en af Direktørerne for det kgl. Teater, og hele sit Liv var han virksom som Forfatter, Kritiker og Litteraturhistoriker. Klub- og Foreningslivet blomstrede stærkt. Man drak Punch, sang *Viser* (s: Selskabssange) og æstetiserede ved en Pibe Tobak efter Dagens Möje. Her udmærkede Rahbek sig ved sine Viser, hvorefter mange er gode. Moralens er den ikke synderlig dybe: at fryde sig ved Vin og Sang, være „tro i Ord og tro i Drik“ som vore Fædre — „Hvad gaar os stakkels Polen an? Vi dog det ikke hjælpe kan.“ Andre Visedigtere var dog skarpe

nok i deres Spot, saaledes den förnævnte Heiberg eller Abrahamson („Min Søn, om du vil i Verden frem, saa buk!“) og Zetlitz.

De fleste af Tidsalderens Ejendommeligheder fremtræder ganske vist tydeligt hos de tre følgende Digtere, hvis Liv og Digtning dog samtidig er en Fornægtelse af det „bestandig borgerlige“, hvortil det 18. Hundredeaars Humanitet hos os var sunket. Det er *Ewald, Wessel* og *Baggesen*.

Johannes Ewald.

Johannes Ewald var Søn af en fra Sønderjylland stammende pietistisk Præst i København. Faderen bestemte paa sit Dødsleje, at Drengen skulde sendes til Slesvig Latinscole. Den livlige, fantasirige Dreng blev holdt strengt til de klassiske Videnskaber, men overlodes i Fritiden til sig selv. Han forsøgte at løbe bort for som Robinson at strande paa en øde Ø, og han deltog med Iver i Skoledrengenes voldsomme Krigslege; de var Preussere og Østerrigere, idet de gentog Syvaarskrigen, som dengang var begyndt.

Som ganske ung Student vendte han tilbage til Hovedstaden. Her forelskede den femtenaarige Knøs sig for ramme Alvor (Arendse). Den teologiske Løbebane syntes ham nu uendelig og haabløs, og han løb saa bort til Tyskland for hurtigt at vinde Laurbær i den sejrige Preusserkonges Tjeneste. I omtrent halvandet Aar gik han fra Skuffelse til Skuffelse; det hjalp kun lidt, at han deserterede over til Østerrigerne, hvorfra han snart römte hjem. „Et Vinterkvarter og et Felttog overbeviste mig grundigere, end de bedste Syllogismer skulde have gjort det, at Halvgudernes Tid var forbi, at en Soldats første

og fornemste Dyd er Underkastelse, og at det ligner mere en Dröm end et Under ved Fortjenester at udmærke sig iblandt 100,000 Mand, som alle er nødte til at iagttage deres Pligt og ikke tör göre mere. Jeg kom fölgelig snart og en stor Del klogere hjem, end jeg var gaaet ud. Og dette var ikke den eneste Fordel, som min ulmende Digteraand havde af denne Rejse. Jeg havde set Bjerge og Feltslag og i tykke Skove ensomt beliggende Munkeklostre; jeg havde været Vidne til en Del store og rörende Optrin, hvis Erindring nærede og opløftede min Sjæl.“ Men han havde ogsaa her lagt Grunden til den Gigtsmerte, der snart begyndte at hjemsøge ham, og som i Slutningen af hans Liv krumbøjede og martrede hans spinkle Legeme.

Med Energi fuldførte han efter Hjemkomsten sine teologiske Studier og tænkte paa at uddanne sig til Videnskabsmand i sit Fag, da han ramtes af den Sorg, at Arendse ægtede en anden. I „Levned og Meninger“ kalder han dette Tab Kilde til sin Fortvivlelse, sine Uordener og sine Ulykker, Kilde til sin daglige Kummer og sine Taarer. Sikkert er det, at denne Begivenhed sætter Skel i hans Liv og vækker hans Digterevne til Live i ham.

I denne Sindsforfatning skrev han et Par Arbejder, som bragte ham i Forbindelse med det smagende Selskab. Först böjede han sig villigt for Selskabets vejledende Kritik; men da hans digteriske Selvtillid begyndte at vaagne, erklærede han rent ud, at hvis han ikke kunde blive den første Digter i sit Fødeland, vilde han ikke være den anden. Samtidig føler han, at han mangler Læsning, litterær Dannelse, og beslutter i to Aar ikke at sætte Pen til Papir, men søge at indhente det forsömte. Af nyt læser han især engelsk Litteratur og Klopstock, hvis personlige Bekendtskab han nu gör, og denne ind-

vier ham i den Sans for Fortidens Historie, som nylig var blevet vakt hos ham selv.

Derefter skrev Ewald et Drama i Aleksandrinere i fem Akter, *Adam og Eva*, og forfattede en *Prosatragedie* med Stof fra Sakse, *Rolf Krage*. De to Værkers Betydning er, at han faar Lejlighed til at udforme sit svulmende Digtersprog og føres ind paa nationale Emner.

Betydeligere er de Digterværker, som han under Kamp med Nød og Sygdom forfatter i Halvfjerdsene, de sidste ti Aar af hans Levetid.

Her viser Ewald sig som en betydelig Prosaist, som omformer det af Soranerne overleverede klare og rene Sprog til kunstnerisk Brug. Hans ejendommelige, stemningsbevægede Prosastil lærer vi især at kende i **Levned og Meninger**, som er Samtidens betydeligste Prosaværk.

Straks i Tiaarets Begyndelse har han særlig Modgang; Gigten begynder at plage ham, og han gör selv ondt værre ved Udskejelser, hvortil Hovedstaden bød saa rig Lejlighed.

Han flyttedes da et Par Aar bort fra de uheldige Forhold i Hovedstaden, idet han kom i Huset hos jævne, men brave Folk i Rungsted. Her i Nordsjællands skønne Natur skrev han nogle af sine bedste lyriske Digte og sit Drama **Balders Død**, som skaffede ham „Selskabets“ Belønning og opførtes under stort Bifald. I „Adam og Eva“ havde Ewald benyttet Aleksandrineren, og efter Klopstocks Mønster havde han skrevet „Rolf Krage“ i Prosa. Efterhaanden frigjorde han sig næsten fuldstændig fra Klopstocks Indflydelse, medens Shakespeare vedblev at være hans Forbillede. Af ham lærte han nu ogsaa det Versmaal, som afløste Aleksandrineren i højtidelig Digtning, „Blankverset“ eller „den femfodede Jambe“. Stoffet har han atter hentet fra Sakse, idet det er Halvguden Balders Kamp med Skjoldungen Hother

om Nannas Kærlighed, der skildres. Men han har ogsaa kendt Baldersmyten fra den nordiske Gudelære og søgt at arbejde Træk derfra — den ubøjelige Skæbne, den onde Loke, Valkyrjernes Optræden — ind i sin Fremstilling. Enkelte af de indlagte Digte, især Valkyrjesangene, er ypperlige. Paa den anden Side minder adskillige af „Arierne“ næsten om „Kærlighed uden Strömper“, og der er meget af Samtidens og Ewalds egen Tankegang og deklamerende Udtryksmaade.

Men alene den Betydning, Ewalds „Rolf Krage“ og „Balders Død“ har haft for Oehlenschläger, er nok til, at de ikke bör glemmes.

Fra Rungsted blev Digteren flyttet op paa Helsingørskanten, hvor han var syg og utilfreds og intet udrettede. Moderen tænkte endogsaa paa at faa ham anbragt paa en Stiftelse. Men ved sine Venners Hjælp kom han tilbage til Hovedstaden, fik en Smule Understøttelse og levede nu sine sidste Aar under lysere Forhold og god Pleje.

I København skrev han paa Teatrets Opfordring — i Anledning af „Balders“ Sceneheld — et Syngestykke **Fiskerne**, som gjorde störst Lykke af alle hans Værker, og som er det eneste större Arbejde af ham, der almindelig læses i vore Dage. Indholdet er en Forherligelse af en kæk Sømandsdaad fra Hornbæk Strand — en virkelig Begivenhed, som optoges i Mallings „Handler“ — med en idealiseret Skildring af sjællandske Fiskertyper. Selve Handlingen og Personskildringen faar dog mindre Betydning i Forhold til Syngestykkets lyriske Flugt. Det er den förste klangfulde Besyngelse af „de Danskes Vej til Ros og Magt, sortladne Hav“, hvis Bølger brøler „trodsige og vilde“, og af den djærve danske Sømand. Samtidig er det en begejstret Lovsang over Menneskekærlighed og Offervillighed — „Tænk, at det gælder om *Menneskers dyre Liv*“ —

hvad der ganske særligt faldt i Samtidens Smag (fordi Digtet derved blev *ædelt og nyttigt*).

Af de *enkelte* Sange heri bør nævnes *Kong Kristian stod ved højen Mast*, som er blevet Danmarks Nationalsang, den kvikke Sømandsvisen *En Sømand med et modigt Bryst* og Sangen om *Liden Gunver*, som er et af de første Vidnesbyrd om den genvaagnende Interesse for Folkevisen.

Ewalds Evner faar i det hele taget fyldigst Udtryk i den **lyriske Digtning**, hvor han har frembragt Poesi af blivende Betydning. Under hans Haand modnes den ophøjede Stemningsdigtning, som Holberg ikke havde magtet og Stub kun havde nynnnet paa. Der staar nu en verdslig Lyrik ved Siden af Kingos og Brorsons Digtning, og Forbindelsen med Middelalderens Folkedigtning er antydet. Af hans lyriske Digte kan foruden de nævnte fremhæves *Rungstedts Lyksaligheder*, *Oder*, (f. Eks.: Til Sjælen, Til min Moltke) og *Salmen Udrust dig Helt fra Golgata* som gode Prøver paa hans Kunst.

Johs. Ewald døde 1781; han blev kun 38 Aar gammel. Hans urolige, gærende og bevægede Liv, hans højtflyvende Fantasi, dybe Sindelag og Higen mod de højeste Idealer var en stadig Protest mod hans aandløse Samtid, hvis kønneste Tanker han endda med ærlig Vilje søgte at tilegne sig.

Johan Herman Wessel.

J. H. Wessel, Johs. Ewalds samtidige, var Præstesøn fra Kristianiaegnen og i Familie med Tordenskjold; han kom som Student til København uden trods sine gode Evner at tage nogen Embedseksamen. Han var „Sprog-mester“ og en Tid Oversætter ved det kgl. Teater, men kunde næppe tjene nok til at ernære Kone og Barn. Sin meste Tid uden for Arbejdet tilbragte han i muntre

Venners Kreds som Sjælen i det norske Selskab. Uden for dette var han kun kendt af faa, da han som i en Leg og vistnok halvt ubevidst frembragte den Parodi, der snart hævdede sin Plads som et af vor komiske Digt-nings ypperste Værker: **Kærlighed uden Strømper**, der udkom 1772 og snart blev opført paa Teatret. Efterhaanden gik det op for Folk, at Stykket var en Parodi paa de moderne Efterligninger af franske Tragedier og Syngestykkerne med deres mærkelige „Arier“.

Den *franske Tragedie* — Corneille, Racine, men især Voltaire — beherskede paa denne Tid helt det øvrige Europas dramatiske Litteratur. Den søgte bl. a. at gennemføre de oprindelig fra Aristoteles' Kunstlære stammende Regler om *de tre Enheder*: *Tidens* ∴ Stykket skulde omfatte et bestemt kortere Tidsrum, helst ikke synderlig længere end den Tid, der virkelig medgik til Opførelsen, *nødig* i hvert Fald længere end et Døgn; *Stedets* ∴ Sceneforandringer maatte ikke finde Sted; *Handlingens* ∴ denne skulde være enkelt og ikke sammenvindes af flere Traade, som f. Eks. ofte hos Shakespeare. Bag ved disse Fordringer laa igen *Hensynet til den sunde Fornuft*, som man ikke burde krænke ved „Urimeligheder“ i Stykkets Gang; og *noget* Hensyn til Enhederne maa et paa Opførelse beregnet Skuespil altid tage.

Som Modsætningen til denne franske Klassicismes Drama staar i Verdenslitteraturen netop Shakespeare, som lader haant om alle „Regler“ og lader Fantasien tumle frit paa alle Omraader. Men det var først Romantikerne, som forstod at vurdere Englands største Digter paa rette Maade.

De franske Tragedier hentede ofte deres Stof fra den klassiske Oldtid eller fra Østerland. Personerne er „Helte“ og „Heltinder“ af fornem Stand, som optræder med værdig Ro, men med buldrende og klingende Ord i deres højtidelige Aleksandriner. Der er et fast Galleri af

Personer: Heltinden, Helten og hans Rival, der sædvanlig optræder hver med sin „fortrolige“ og drøfter den foreliggende tragiske Konflikt, som opstaar ved, at ædle Følelser, f. Eks. Dyd og Kærlighed, efter Skæbnens Bud, forkyndt ved Varsler og Drømme, kæmper en haard Strid i Hovedpersonens Bryst, og denne Strid fører ham i Døden.

Syngestykkerne havde som oftest et lignende Indhold, men var tillige forsynede med „Arier“, som tit kan gøre et helt komisk Indtryk. Begge Kunstformer begyndte man nu at efterligne herhjemme, og der var netop fremkommet to Originaltragedier af unge Nordmænd. Af disse, særlig vel af Nordal Bruns „Zarine“, er Wessels Parodi fremkaldt. „Zarine“ fortæller om en medisk Hærfører, som har forelsket sig i den overvundne fjendtlige Dronning. Konflikten mellem hans Pligter over for Fædreland og Hustru og hans Kærlighed til hende driver ham da i Døden. —

„Kærlighed uden Strømper“ overholder samvittighedsfuldt Enhederne: „Du aldrig bliver gift, hvis det i Dag ej sker“; Stykket spiller i en mærkelig Stue, som synes at være Fælleseje for de handlende Personer, og Handlingen drejer sig trofast om de hvide Strømper, hvis Savn fører Helten gennem Forbrydelse til den tragiske Død. For en Ordens Skyld „stikker“ ganske vist alle Personerne sig ved denne Lejlighed og dør med et passende „Helsesprichwort“.

Personerne er Helten, Heltinden og hendes fortrolige, Rivalen og hans fortrolige; der er Skæbne, Drøm og Anelser, store Ord og meget Bulder. Men disse store Ord siges af jævne Haandværksfolk, Johan, Grete, Mette, Mads og Jesper. Den i sig selv komiske Modsætning mellem deres simple Stand og høje Sprog forstærkes ved bratte Overgange fra den højeste Patos til den laveste Hverdagstale:

Grete:

Og saadan Kærlighed du tör din Grete byde?
Forræder! jeg forstaar, hvad det har at betyde,
naar först Opsættelser en Elsker foreslaar.

Johan:

Jeg staar det ikke ud, det over Skrævet gaår!

Og med urokkelig Sindsro drøfter Personerne, hvorledes man rigtigst optræder som Helt i den givne Situation. Johan bestemmer efter Mettes Raad at stjele Strømper hos Rivalen:

Johan:

Det alt besluttet er, jeg dine Raad vil følge.

Mette:

Du gaar saa snart, Johan? jeg kan dig ikke dølge,
jeg havde ikke tænkt, det kostede saa lidt
for en ophöjet Sjæl at gøre saadant Skridt.
Min Helt! for alle Ting mod Dyd lad Elskov stride!
Vis ikke Lasten frem paa dens luslidte Side.
De store synde vel i Grunden som de smaa,
men Maaden, som enhver sin Synd udøver paa,
den ene gör til Helt, den anden til en Stodder.

Hertil kommer saa de morsomme Arier, som Forfatteren med rund Haand anbringer („Paa mit Hjertes Skorsten brænder“). Digtets komiske Kraft er saa stor, at ogsaa Læsere, som ikke føler Parodien, morer sig over det. Dets korte, sammentrængte Form gör det tillige til et af vore bedste Kunstværker. Det siger sig selv, at det løste sin nærmeste Opgave: ganske stille at fortrænge den franske Unatur fra vor Skueplads. (Sml. Lessings Virksomhed i Tyskland).

Men ved dette Lynglimt af Wessels Geni for det satiriske Drama blev det ogsaa. Han var magelig anlagt og foretrak Vin i Kammeraters Selskab for digterisk Virk-

somhed; desuden plagedes han af Sygdom, trange Kaar og Melankoli. Mod Slutningen af sit Liv skrev han nogle rimede Smaafortællinger, som udmærker sig ved deres Sprogkunst og sprudlende Humør: **Hundemordet, Smeden og Bageren, Gaffelen** o. fl. Her danner han paa den friskeste Maade *sin* Modsætning til sin *nyttige* Samtid ved den Skalkagtighed, hvormed han fremfører sine Smaadigtes „Moral“. Blandt hans alvorligere Digte kan nævnes *Brodne Kar i alle Lande* og hans smukke Velkomsthilsen *Til Hr. Jens Baggesen*. Enkelte af hans Impromptuer og Smaavers nyder fortjent Berømmelse.

Da Wessel døde 1785, efterlod han sig kun en lidet omfangsrig Produktion. Men den er værdifuld nok til at sikre ham en varig Plads i vor Litteratur, og han har ogsaa udøvet betydelig Indflydelse paa Efterslægten, først og fremmest paa Baggesen.

Jens Baggesen.

Jens Baggesen fødtes 1764 under smaa Kaar i Korsør, som dengang var en lille, fattig By. Som Barn var han ligesom Ewald tidlig udviklet. Bibellæsning, som hans Moder holdt ham til, gjorde hans livlige Fantasi helt overspændt. Som lille Dreng foretager han flere Selvmordsforsøg — af Religionsskrupler og ulykkelig Kærlighed; men samtidig nærer han de eventyrligste Planer og fornøjer sig med halsbrækkende Lege. Efterhaanden vækker hans ypperlige Evner — og kønne Haandskrift — Opmærksomhed; han faar en Smule Undervisning og kommer langt om længe i Slagelse Latinskole. Som fattig Student savner han ofte baade Husly og Føde, indtil hans **Komiske Fortællinger** og Smaadigte i Blade og Tidsskrifter gør hans Navn kendt og skaffer ham Adgang til den formaaende tyske Adels Kreds. En Tid har han Regens, en anden Tid farter han som en sygelig, forkælet Digteryngling rundt paa fynske, lollandske og

holstenske Herregaarde. Damerne fortrylles af hans overstrømmende Følelse og stadige Forelskelser, medens hans københavnske Venner med Ubehag ser ham tumle sig i disse hel- eller halvtyske Omgivelser. Da hans Nervøsitet tiltager, skaffer de fornemme Velyndere ham en Rejseunderstøttelse.

I Revolutionens første Aar drog han til et Bad i Tyskland, gennem dette Land til Schweiz med en Afstikker til Paris, hvor han „danser Frihedsdans“ paa Bastillens Ruiner. Han gifter sig nu med en ung Dame fra Schweiz, efter at man hjemme har lovet at sikre hans Tilværelse. Snart foretager han af Hensyn til sin Kones Helbred en ny, større Udenlandsrejse. Efter denne blev han Viceprovst paa Regensen, men opgav snart denne brydsomme Stilling og søgte atter sydpaa, skönt han var plaget af Pengesorger, og han ingen Udsigter havde. Undervejs døde hans Kone; men snart gik det rask med Forelskelser og Forlovelser igen, indtil han i Frankrig giftede sig med en smuk, protestantisk Præstedatter. Da han kom hjem, blev han tillige Medlem af Direktionen for det kgl. Teater og flyttede atter ind paa Regensen, uden dog at opnaa Lykke og Tilfredshed. Hans fransktalende Kone var yderst utilfreds med Forholdene i Danmark; det kneb stadig at komme ud af det med Pengene. I Efteraaret 1800 forlod den rastløse Digter paa ny sit Fædreland, denne Gang vistnok med Tanken om for stedse at slaa sig ned i det fremmede.

Under sin Omgang med den tysktalende Adel, ved sine tre lange Udenlandsrejser og sit første Ægteskab havde han nemlig erhvervet sig et meget stort Herredømme over det tyske Sprog og havde med stor Lethed levet sig ind i tysk Aand og Tankegang. Han havde ogsaa skrevet en Række større og mindre tyske Digtninge. Nu blev „Fransk hans tredje Modersmaal“. Men i det

samme Tidsrum havde den nu 36-aarige Forfatter givet *en Mængde Bidrag til dansk Litteratur*.

Han vedblev at skrive rimede *komiske Fortællinger*, hvoraf **Kalundborgs Krønike** eller „Censurens Oprindelse“ er et vittigt Indlæg i Trykkefrihedsspørgsmaalet, som stadig stod paa Dagsordenen i disse Tider. I de lette rimede Fortællinger og *Rimbrev* har han sin Styrke, men ofte er de vidtløftige og blottede for virkeligt Indhold. Det lykkes ham kun sjældent at frembringe noget saa helstøbt som Wessels bedste Fortællinger.

Af hans *lyriske Digte* fra denne Periode kan nævnes „Der var en Tid, da jeg var meget lille“, „Roserne“ og „Citharspilleren“ samt Smaavers som Underskriften under Wessels Portræt:

Graad smelted hen i Smil, naar Wessels Lune bød,
og Glædens Smil forsvandt i Taarer ved hans Død —

eller det kendte Vers om Barndomstiden:

Ak! ingensteds er Roserne saa røde,
ak! ingensteds er Tornene saa smaa,
og ingensteds er Dunene saa bløde,
som de, vor Barndoms Uskyld hvilte paa.

Dernæst har han forfattet et Par *Værker i Prosa* af stor Værdi, nemlig den frie *Oversættelse af Niels Klim* og især hans Rejseskildringer, **Labyrinten**, der sammen med Ewalds „Levned og Meninger“ betegner Højdepunktet i dansk Prosa i det 18. Aarhundrede.

Heller ikke i det 19. Aarhundrede kom Baggesen til at leve under rolige eller lykkelige Forhold, og hans følgende Udvikling foregaar med stadige Sving og Om-

skiftelser under Brydningen af den nye Tids Ideer i hans Sind. En Del af hans modneste og tankeklareste Værker er skrevet paa Tysk (eller Fransk) og tilhører altsaa ikke umiddelbart vor Litteratur. Den nyere tyske Litteratur — baade Goethe og Schiller og den romantiske Skole — følte han sig i det hele taget frastødt af, og han fulgte den nye Retning hjemme i Danmark, især Oehlenschlägers Digtning, med mere Kritik end Medfølelse og Forstaaelse.

Da han under Oehlenschlägers store Rejse en Tid opholdt sig i København for at ordne nye Udgaver af sine Værker, forelskede han sig i dennes Søster Sophie, som var gift med Anders Ørsted (sml. Digtet *Agnete fra Holmegaard*). Hun forsøgte at „omvende“ ham til Goethe og Broderen og fremkaldte derved to værdifulde Arbejder af Baggesen, Rimbrevet fra *Nureddin til Aladdin* og „*Gengangeren*“ og han selv eller Baggesen over Baggesen“; heri deler han sit eget Jeg i to og prøver at skifte Sol og Vind lige mellem gammelt og nyt. Han fordømmer hensynsløst Rationalismens Aandløshed og Mangel paa ægte Kunstsans; men hans Respekt for det nye har mange Forbehold og holder sig ikke ret længe.

Efter sin Hjemkomst til Paris traf han og kom jævnlig sammen med Oehlenschläger. Der udviklede sig dog ikke noget virkeligt Venskab mellem de to Medbejlere, hvis Tankegang var saa forskellig. Københavns Bombardement gjorde stærkt Indtryk paa Baggesen og fremkaldte nogle af hans bedste Digte, *Rimbrevene fra Knud Sjællandsfar*. —

Senere traadte Baggesen paa ny i sit Fædrelands Tjeneste som Professor i Kiel, men drog allerede et Par Aar efter til Hovedstaden, hvor han snart begyndte en langvarig Fejde med Oehlenschläger; denne vil blive omtalt i det følgende. Af Værker fra denne Tid — foruden Stridsskrifterne — fortjener *Thora fra Havsgaard* at

mindes; det er en ufuldført Fortælling i Heksametre med Stof fra danske Sagn. Efter Fejden drog han atter til Paris og flakkede i sine sidste Aar, syg og forpint, men stadig aandslivlig, om i Frankrig, Schweiz og Tyskland. Han døde paa Vejen hjem til Fædrelandet 1826.

Grundtvig kalder Baggesen „et opvakt Hoved med spillende Vittighed, let Nemme, løs Følelse og et sjældent Herredømme over Tungemaal“. Oehlenschläger anerkender ogsaa hans lette Vers, men hævder, at han mangler Hjerter og Aandsdybde, og at hans Begejstring ofte taber sig i Svulst; han er en Kamæleon, der tager Farve efter sine Omgivelser.

Det er i det hele taget lettere at faa Øje paa de mange Fejl i Baggesens alt andet end helstøbte Personlighed og Digtning end paa det store i hans Frembringelser, naar man ser bort fra hans formelle Færdighed, som anerkendes fra alle Sider. Men der er meget mere værdifuldt end den lette, legende Form. Der er i Baggesen noget *grunddansk*, som atter og atter kommer frem midt under de urolige Brydninger i hans Sind, noget, som har Forbindelse med Holberg og Wessel og direkte fortsættes paa forskellig Maade i Grundtvig og J. L. Heiberg: det sunde, gode Humør og den klare Menneskeforstand, der hellere gaar paa det jævne end i Skyerne, og som er mere hjemlig rodbundne end meget andet stort i vor Litteratur. Dette træder renest frem i Knud Sjællandsfars Digte og i de bedste af Stridsskrifterne fra Fejdetiden.

Dermed hænger ogsaa sammen hans næsten til Overdrivelse førte Kamp for *den skønne Form* og hans Begejstring for *det danske Sprog*. Denne mest kosmopolitiske af vore Digtere har udtalt, at vort Modersmaal „har saa meget af det franske Sprogs flydende Lethed

og af det tyskes vældige Kraft, at man skulde tro samme et Foster af begges Forening“. Han er vis paa, at selve Gratiernes, hvis de af Europas levende Sprog „skulde vælge sig et til Morgendragt efter at have spejlet sig med alle de andre, da vilde beholde det danske“. Han kalder sig ikke blot *Gratiernes Digter*, men ogsaa *Sprogets Borger*.

Sveriges Litteratur i det 18. Aarhundrede.

Karl d. 12tes Død betegner Ophøret af Sveriges Stormagtstid, som han selv var som en Levendegørelse af. „Karolinernes“ stolte Dage er forbi, og det er et udpint og forarmet Land, som 1718 begynder sin „Frihedstid“ med dyrekøbte Fredsslutninger med Naboerne. Men *Frihedstiden er Sveriges mest glimrende Tid i videnskabelig Henseende* med Navne som Historikeren *Dalin*, Naturforskerne *Svedenborg* — mest kendt som Mystiker og Aandeseer —, *Celsius* og frem for alle *Linné*.

For øvrigt er det 18. Aarhundrede ligesom i Danmark først og fremmest Kritikkens Tid, da man paa alle Punkter søger forstandig Begrundelse i Stedet for Autoritetstro og derved udvikler et nyt Syn paa Religion, Kongemagt og Samfundsindretning i det hele taget. Vi møder Strømninger, svarende til vort eget Fædrelands, saaledes baade nogen Pietisme og en Rationalisme, som tit og ofte udarter til Fornægtelse. Ogsaa den fremmede Indflydelse er af lignende Art som i Danmark, kun at tysk Sprog og Kultur ikke spiller nær saa stor en Rolle som hos os.

Ligesom i Danmark fik Sproget og Kunstformerne en betydelig Udvikling. Hertil bidrog en Række Akademier og Selskaber med videnskabelige eller kunstneriske

Formaal. Berömttest af alle disse er **Svenska akademien** („De aderton“), stiftet af Kongen med det franske som Mønster.

Frihedstiden.

Olof Dalin, en Præstesön fra Halland, „betecknar den nya tidens egentliga genombrott. Han är den, som bäst företräder svensk litteratur under årtiondena närmast före og vid seklets midt. Vid några ock tjugu års ålder tillkämpade han sig med en ungdomsbragd den snabbaste litterära framgång någon svensk författare haft och framträder ögonblickligen såsom tidens ledande skriftställare. Och efter att hafva vunnit denne första seger såsom populär veckoskriftförfattare, befäster han sin ställning såsom lyrisk skald, dramatiker, epiker, satiriker och historiker. På alla områden står han i främsta ledet“ (Warburg).

Efterat have faaet sin første Undervisning en Del Aar ved Lunds Universitet kommer han til Hovedstaden. Her gör han sig med eet Slag berömt ved sit Ugeblad efter engelsk Mønster, *Then svenska Argus*, hvormed han grundlægger den nyere svenske Prosa og indleder en litteraturfremmende og folkeopdragende Virksomhed, der paa mange Punkter minder om Holberg, som ogsaa har paavirket ham.

Foruden Digtning og moralske Prosaskrifter har han forfattet en *Svea rikes historia*, der blev en almindelig yndet Folkebog.

Karl Linné var Sön af en Præst, men tilhørte ellers en smaalandsk Bondeslægt. I Latinskolen udmærkede han sig kun i de lidet ansete Naturfag, men kom dog som Student til Upsala, hvor han under yderst trange Kaar udviklede sine Kundskaber i Naturhistorie, især Botanik, hvorved han vakte Opmærksomhed og vandt Vel-

yndere. Han blev nu sendt paa naturhistoriske Rejser i flere Egne af Sverige, og efter et Studieophold i Holland blev han ansat ved Universitetet i Upsala, hvor Studenter fra alle Lande flokkedes om „Blomsterkongens“ Forelæsninger.

Han gjorde sig verdensberömt ved sine naturhistoriske Skrifter („Linnés System“), men har ogsaa udgivet en Del *svenske* Arbejder — Natur- og Folkelivsskildringer, Rejsebeskrivelser o. l. —, som er værdifulde og læseværdige. Han var en varmhjertet, religiøs Natur, som det fremgaar af hans med ædel Selvbevidsthed skrevne Autobiografi. Han døde 1778. —

Uafhængig af alle Skoler og Regler staar paa Overgangen mellem Frihedstiden og Gustavstiden:

Karl Michael Bellman.

Bellman fødtes i Stockholm 1740. I sin Barndom var han under stærk *religiøs* Indflydelse, da Forældrene var Tilhængere af Pietismen. I Skolen var han meget flittig, men viste samtidig Anlæg for Verskunst og Musik; en gammel Citer i Familien haandterede han med stor Dygtighed. Hans Forældre var ikke paa det rene med, om han skulde studere eller gaa over i praktisk Virksomhed; han blev ganske vist indskrevet i Upsala, men allerede Aaret efter var han ansat ved Rigsbanken i Hovedstaden. Her tilbragte han da med faa Afbrydelser Resten af sit Liv, og det var her, han paa nært Hold blandt jævne Borgere og smaa Bestillingsmænd lærte det kaade og ubundne Stockholmsliv at kende. Han gjorde Gæld og maatte for at undgaa Fængsel flygte til Norge. Snart fik han dog Tilladelse til at vende tilbage igen og fik efter hinanden et Par smaa Embeder, idet den unge, litterært dannede Gustav d. 3dje fik Interesse for ham. Han døde 1795.

I Slutningen af sit Liv havde han udgivet et Udvalg af sin Ungdomsdigtning. Det er de navnkundige **Fredmans epistlar** og **Fredmans sånger**, som har gjort hans Digtning kendt og yndet i hele Norden og vakt Opmærksomhed viden om i Verden.

Bellman staar fjernt fra sin Samtids Nyttetanker og Oplysningsbestræbelser og er en livsglad og lystig Natur, i hvem Hjemmets Religiositet og en ejendommelig Melankoli dog lejlighedsvis træder skarpt frem. Han minder om Rousseaus Retning ved sin bløde, overstrømmende *Følelse* og sin levende *Natursans*. Skal vi i det hele taget tale om fremmed Indflydelse paa ham, maa vi pege paa den franske Litteratur, særlig dens forskellige Former af Sange og Viser. Af svenske Digtere har han lært adskilligt af Dalin, som han satte meget højt.

Som Digter er det hans største Evne at *skildre*, at lade lyslevende Skikkelser og Situationer vokse op af Visen, hvis Indhold og Form helt smelter sammen med Melodien som „en tæt Forening af Ord og Toner“. Han er en stor musikalsk Begavelse; dog har han ikke selv komponeret sine Melodier, men hentet dem alle Vegne fra, ikke mindst fra den franske Operettedigtning.

Selve *Fredman* og *hans Kreds* og deres muntre, udskøjende Knejjeliv i og uden for Stockholm er tegnet efter virkelige lagttagelser og Personer, som Digteren betragter i et snart idealiserende, snart humoristisk Lys.

Efterhaanden er man baade i Sverige og i det øvrige Norden kommet til Forstaaelse af, at Bellman er en fuldblods Digternatur, der kun bör bedømmes som saadan, og at han er en af de ejendommeligste Digtere, Norden har frembragt. Tegnér kalder ham „Nordens vingud“, som har „vemodsdraget öfver pannan“:

I Djurgårds-ekar, susen vänligt öfver
den störste sångarns bild, som Norden bar!
Det finns ej tid, som dessa toner söfver,
det finns ej land, som deras like har.

I Danmark har Bellman siden Romantikernes Dage været i stor Yndest og øvet en ikke ringe Indflydelse. J. L. Heiberg beundrede ham („Bellman som komisk Dityrambiker“) og efterlignede hans Versbygning og Melodier i sine Vaudeviller. Det samme har Hertz og Hostrup gjort.

„Gustavianerne“.

Her maa først nævnes „behagens skald“ **Kellgren**, der er Repræsentant for den klare Forstandighed og elegante Stil.

Hans noget yngre Ven **Leopold** er den kundskabsrigeste af alle Samtidens Forfattere. „Historien om Leopolds långa lefnad är på visst sätt historien om upplysningslitteraturen i Sverige, ty han inverkade på den gestalt den samma hos oss fick, han bidrog kraftigt att göra den herskande, han öfverlefde dess fall“. De fleste Angreb mod den „akademiske“ Retning rettedes derfor ogsaa mod ham. Han udmærkede sig som Tænker, Kritiker og Forfatter af Læredigte.

Kort efter Gustavs Drab fremtraadte Finnen **Franzén**, en varmtfølende Lyriker og Salmedigter, der har øvet Indflydelse paa Tegnér og Runeberg.

Den betydeligste Talsmand for de nye Ideer, der forberedte den romantiske Skole, var Filosofen *Höijer*, Kritiker *Thorild* og Digteren *Lidner*.

Baade Dalin og Kellgren interesserede sig for og modtog ikke faa Tilskyndelser af den danske Litteratur, ligesom der i Danmark var en stedse voksende Interesse for den svenske.

Tredje Afsnit: Det nittende Hundredeaar.

(Romantikkens, Liberalismens og Positivismens Tider.)

Indledning og Oversigt.

Med det 19. Aarhundredes Begyndelse skyder en ny, livskraftig Strøm frem i Nordens Aandsliv og tager i den følgende Menneskealder paa næsten alle Punkter Kampen op med Rationalismen.

For det 19. Hundredeaars aandelige Liv er to Hovedretninger ejendommelige, den romantiske, der begynder som et voldsomt Tilbageslag mod den forrige Tids Tankegang, og den positivistiske, som optager og fortsætter mange af det 18. Hundredeaars Tanker, samtidig med at den bryder Romantikkens Eneherredømme og Overdrivelser.

Begge Retninger breder sig til alle Europas Kulturlande; men Romantikkens Udgangspunkt er Tyskland, Positivismens Frankrig og England. Samtidig med disse Strømningers Indtrængen og Virkning her i Norden vækkes de *folkeegne nordiske Aandsevner* til Live med en Styrke, som man ikke har kendt siden Hedenolds og Folkevisernes Dage. Overgangen mellem de to Hovedretninger udfyldes af de liberale Bevægelser omkring Hundredeaarets Midte.

Da Kongedybskampens Kanoner tordnede det nye Aarhundrede ind, havde Danmark og Norge oplevet en

80-aarig Fredstid under det danske Enevældes sædvanlig velmenende, landsfaderlige Forsorg. Skönt dette Tidsspand var begyndt med Holbergs omfattende Digtning og Forfattervirksomhed, havde den følgende Rationalisme faaet et paafaldende snævert Præg. Vel havde vi allerede fra den ældre Bernstorfs Dage taget fat paa de frisindede Reformspørgsmaal, som laa i Tiden. Trykkefriheden, Indfødsretten og især da Stavnsbaandets Ophævelse og Landboforbedringerne var Resultater, som Tidsrummet med Stolthed kunde pege paa. Men paa Aandslivets Omraade havde Oplysningen og Forstandigheden løbet sig træt. Der var et vist klynkende og utilfredsstillet Præg over de ledende Forfatteres Udtalelser i Hundredeaarets Slutning i Modsætning til de frejdige Forhaabninger, som havde været fremherskende i Firsernes Midte. De store Begivenheder paa Europas Skueplads — Syvaarskrigen, Nordamerikas Frihedskamp, Polens Delinger og selve Revolutionen — fulgte vi som Tilskuere paa saa stor Afstand, at deres væsentligste Betydning for os blev at yde Samtalestof i Klub- og Selskabslivet.

Men alle de store Strømninger i Udlandet sporedes hertil, selv om de endnu ikke fik nogen afgørende Betydning. Trykkefriheden havde sat en vis Fart i Litteraturen, og gennem Tidsskrifter og Foreninger uddannede der sig langsomt en æstetisk Smag og Kunstfølelse, som man hidtil havde savnet. Maleri og Billedhuggerkunst fremmedes af Malere som Abildgaard og Billedhuggere som Wiedewelt. Modersmaalets Brug og Anseelse var i stadig Vækst siden Guldbergs Dage. Ewalds Digtning og Suhms Arbejder havde allerede vakt Sansen for den nordiske Oldtid. Ewald og Baggesen havde udviklet Digtersproget, Baggesen og Rahbek dyrket den kunstneriske Prosastil. I Baggesen iagttager man ret det rastløse og det usikre i Tiden: man trænger til, føler Læng-

sel efter det nye, men formaar dog ikke at komme ud over det gamle.

Da kommer i det nye Hundredaars første Tiaar det store **romantiske Gennembrud** med Mænd som Brødrene *Ørsted*, *Steffens*, *Oehlenschläger*, *Thorvaldsen*, *Grundtvig*, *Mynster* og alle de yngre Digtere, Kunstnere og Videnskabsmænd, som mere eller mindre nøje slutter sig til disse. *J. L. Heiberg* og hans Kreds bringer fra Midten af Tyverne nye romantiske Strömninger ind i dansk Aandsliv; i 30erne og 40erne begynder den vaagende politiske og nationale Sans at gøre sig gældende. Dernæst udvikler der sig en betydelig **norsk Litteratur**, der overtager Førerstillingen i Norden omtrent samtidig med, at den danske og svenske Romantik sygner hen. Efter Ulykkerne i 1864 breder den positive Virkelighedsretning sig overalt i vort Aandsliv efter engelske og franske Forbilleder, og med *Georg Brandes'* Fremtræden omkring 1870 faar vi „et moderne Gennembrud“, hvor Kunsten især søger sin Styrke i Virkelighedsskildringen.

I **Sverige** var Slutningen af det 18. Hundredaar (Gustav III) en betydelig litterær Tid, der søgte sine Forbilleder i den formstrenge og smagfulde franske Litteratur. Dog spores de nye Tidsströmninger ogsaa her; men først 1809 indledes det Gennembrud, hvormed der begynder en romantisk Litteratur i vort Broderland. Endelig maa vi heller ikke glemme, at den med os forbundne *islandske Nation* har en Nutidslitteratur af Værd.

I. Nordisk Renaissance under Indflydelse af Romantikken.

Den „romantiske“ Digtning, som kom til Orde i Tyskland omkring Aarhundredskiftet, og den „naturfilosofiske“ Tænkning, som gik sideordnet hermed, naaede snart til Danmark med Henrik Steffens som veltalende Apostel. De allerfleste unge Mænd, som senere vandt sig et berømt Navn i Digtningens eller Videnskabens Verden, har af ham modtaget Indtryk, som har været af stor Betydning for deres Aandsliv.

Stærkest Indflydelse øvede han paa Oehlenschläger, selv om det kun varede kort, og denne Digter er ogsaa i alle andre Henseender en af de ypperste Hovedsmænd for Aandslivets Genfødsel i Norden. Vi kan uden Overdrivelse sige, at *den romantiske Retning i alle Nordens Lande og de fleste af dens Hovedforfattere har modtaget væsentlig Paavirkning fra Oehlenschläger.*

Adam Oehlenschlägers Liv og Gerning.

Slægt og Barndom. Adam Gottlob Oehlenschläger blev født i København 1779. Faderen var Organist paa Frederiksberg og Fuldmægtig hos Slotsforvalteren.

Sammen med sin yngre og eneste Søster Sophie henlevede Adam en lykkelig Barndom paa Frederiksberg Slot med Slotshaven og Søndermarken til Tumbleplads. Om Sommeren var der Liv og Lystighed paa Grund af Hoffets Nærværelse. Om Vinteren var de „ganske alene paa det store Slot med to Vægtene og to store, gule Hunde“; saa gik Drengen i de kongelige Værelser, „be-
tragede Malerierne og byggede Luftkasteller“. Først satte de ham i Skole hos en vranten, gammel Kone,

hvor han „maatte udstaa meget for Lærdommens Skyld“. Herfra avancerede han op i Degneskolen i Valby, hvor han blev Kammerat med alle Byens Gadedrenge. Saa snart han med Færdighed kunde læse indenad, læste han løst og fast, alt hvad han kunde faa fat paa. Han og Faderen var lige ivrige efter Læsningen.

Uagtet han „aldrig tænkte paa at blive Digter“, skrev han dog som Dreng tit Vers til sin egen Morskab og forfattede smaa Skuespil, som han opførte sammen med Legekammeraterne. Men han var blevet 12 Aar gammel, inden man tænkte paa at lade ham lære noget ordentligt. En Ven af Familien anbefalede ham da til Nordmanden Edv. Storm (Inspektør ved „Efterslægtsselskabets“ Skole, Forfatter bl. a. til Sinclarsvisen), som paa en Spadseretur i Slotshaven havde lagt Mærke til den kønne og opvakte Dreng og skaffede ham en Friplads i sin Skole. Her fik Adam, til han 16 Aar gammel blev konfirmeret, sin egentlige Skoledannelse og en Paavirkning, som mærkedes i hele hans Liv.

For Skolegangens Skyld blev han tinget i Kost inde i Byen, men spadserede dog hver Sommeraften ud til Forældrehjemmet. „Efterslægten“ var en fortræffelig Opdragelsesskole, som under Storms Ledelse prøvede paa at virkeliggøre det bedste af det 18. Hundredaars Skoletanker. Adam var velbegavet og lærenem og holdt sig blandt de flinkeste i Klassen; men han var lidenskabelig heftig og ærekær, og Haanden sad løs paa ham, naar man gav ham Øgenavne eller spottede den Klædedragt, Faderen af nødtvungen Sparsommelighed forsynede ham med. En Tid gik han i Kronprinsens højrode, vendte Kjole, Kongens stive Støvler og med grønne Bukser af et kasseret Billardklæde. Storm havde selv Danskundervisningen, og Adam førte en let Pen baade i løs og bunden Stil.

Af hans Lærere i de ældste Klasser havde Historie-

læreren størst Indflydelse paa ham. Historien var og blev hele hans Liv igennem hans Yndlingsfag og Yndlingslæsning. Læreren foretog Historien paa en livlig og begejstret Maade; han lagde liden Vægt paa Sammenhæng, Navne og Aarstal, men tegnede de sjældne Helte og de store Bedrifter ved at fortælle ejendommelige og betydningsfulde Træk.

„**Manden med de skjulte Talenter**“. Den nykonfirmerede, 16aarige Adam skulde sættes til Handelen. Heldigvis blev det ved Tanken. I Stedet for fik han privat Undervisning i Latin for at blive Student; men hans Interesse for Scenen vaagnede paa ny, især da han forelskede sig „dødeligt“ i en Skuespillerinde. Han gik ogsaa til Teatret for at prøve sin Lykke der. Han var endnu et halvt Barn, fandt det flovt at spille Elskerroller og havde i det hele intet Kald til denne Gerning; han vilde kun mere sig med „som Tilskuer at gaa paa Teatret og paa Syngeskolen, i Vrimlen af unge Mennesker og smukke Piger“.

I denne Tid mødte han sine betydeligste Ungdomsbekendtskaber, *Hans Christian* og *Anders Sandøe Ørsted*. „Som i en dunkel Munkecelle sad Ørstederne alvorlige, tavse og studerede“; han lærte nu, hvad det vil sige „med Anstrengelse at arbejde for Alvor af Kærlighed til Videnskaben“. Paavirket af dem besluttede han at opgive Teatret, læse Latin hos Anders Sandøe for at blive Jurist og som Advokat træde for Skranken i Højesteret. Han tog fat med Iver og Flid, men forsømte heller ikke sin Uddannelse i andre Retninger. Snart lærte han nu ogsaa *Mynsterne* at kende, der vakte hans Interesse for nyere tysk Litteratur, især Goethe og Schiller.

Omtrent samtidig blev han indført i Kamma Rahbeks muntre Kreds paa Bakkehuset, hvor han forelskede sig i hendes Søster *Christiane Heger*, som han forlovede

sig med. I Aaret 1800 besvarede han Universitetets Prisopgave om Muligheden af at anvende den nordiske Mytologi i Skönlitteraturen i Stedet for den græske. Ved Baggensens Afrejse fra Danmark skrev han et könt Afskedsdigt til ham, afsunget ved et Aftengilde i Dreyers Klub. Den letbevægelige Digter gav ham Sangen tilbage, gennemvædet af Taarer, omfavnede og kyssede ham og testamenterede ham „sin danske Lyre“, som han nu ikke havde i Sinde at slaa mere.

Skærtorsdagsslaget gjorde stærkt Indtryk paa Oehlenschläger. Han skrev adskillige Sange i den Anledning og en lille „dramatisk Situation“, som han ønskede opført ved Teatrets Aarsfest for Begivenheden, men som ikke blev antaget. I Studenterkorpset, som nu blev oprettet, blev han „Kommandersergent og Fanejunker“ og var i det hele stærkt grebet af den almindelige, nationale Vækkelse. Paa denne Tid begyndte han ogsaa at læse Sakse og lidt Snorre ved Hjælp af en svensk Oversættelse. En nordisk Fortælling af ham, „Erik og Roller“, var under Trykning, og han havde med en Forlægger truffet Aftale om Udgivelsen af et Bind Digte. Ved H. C. Ørstedes Doktorgilde var man bl. a. kommet til at tale om den danske Litteraturs Nedgang; Oehlenschläger havde hidtil tiet, men slog nu i Bordet med en drabelig Ed: den var sjunken, men skulde rejse sig igen. Her lo man ikke ad „Manden med de skjulte Talenter“, hvad andre spottende kaldte ham; tværtimod: „Ørstederne, mine Venner, ansaa det for en Spaadom. Vi troede overalt allerede dengang vekselvis om hinanden, at enhver af os i sit Fag vilde bringe det over det almindelige“. Det unge Geni havde en glødende Kærlighed til Digtekunsten, men han manglede Selvtillid, fordi han ikke kunde frigøre sig for „de nyttiges Overtro“, der betragtede Poesien som en Biting, en smuk Fritidssyssel. Han

kunde „i Ensomhed næsten græde over, at Naturen havde bestemt ham til noget saa aldeles underordnet.

Mødet med Steffens. Hele hans Digterliv trængte til en kraftig Vækkelse, et Stød udefra. Dette kom gennem Henrik Steffens. Herom fortæller Oehlenschläger selv i sine „Erindringer“: Han blev første Gang præsenteret for Steffens i et Gæstgiveri paa Kongens Nytorv. De gamle advarede ham. Steffens hørte til den saakaldte *nyere Skole*, som man vel maatte tage sig i Agt for. Nogle Aftener senere traf han ham i Dreyers Klub, hvor han med Veltalenhed og Dristighed fremsatte mange nye Meninger, som fik Haarene til at rejse sig paa deres Hoveder. Oehlenschläger fandt, ligesom Fogden i Erasmus Montanus, i sin Samvittighed, at Steffens havde Uret, men kunde ikke hamle op med ham i Disputerekunsten. Dog sagde han Steffens tappert imod, da denne vilde bevise, at Lessing ingen rigtig *Digter* var. Efter den fremmedes Bortgang blev Oehlenschläger rost af de tilstedeværende; men han følte sig selv stærkt betaget af ham, og snart opsøgte han ham.

„Da han som en ny Ansgarius havde foresat sig at omvende vore skønne Aander og Filosofer i Norden fra Vantroen, saa var det ham vel ogsaa ret kært at træffe en ung, rask Hedning, der paa sin Maade kunde hjælpe til med, naar denne først selv var døbt. Jeg besøgte Steffens. Han boede i en underlig, gammel Sal med sælsomt malede Paneler. Han begyndte at tale med mig Kl. 11 om Formiddagen, og saaledes blev vi ved til Kl. 3 om Natten, altsaa i fulde 16 Timer. Imidlertid spiste vi Beefsteak og drak Vin hos Richters, spadserede til Frederiksberg, gik Søndermarken rundt og begav os derfra til København, hvor jeg sov hos Steffens om Natten, men sprang drømmende ud af Sengen og larmede, da jeg havde slumret noget. Morgenen derpaa efter Frokosten gik jeg hjem og satte mig straks

hen at skrive det lyriske Digt *Guldhornene* for at bevise Steffens, at jeg var Digter. — Ej, min bedste, sagde Steffens, da jeg havde forelæst ham dette Stykke. De er jo virkelig en Digter. — Jeg svarede ham, at jeg fast selv var af den Formodning. Nu tog han sig ret ivrig af mig, og vi var fra den Dag uadskillelige.“

*Dette Møde fandt Sted omkring Midten af Juli Maa-
ned 1802, og derfra har den nyere danske Poesi sit
Udgangspunkt.*

Henrik Steffens var født i Norge; paa mødrene Side var han i Slægt med Grundtvig.

Allerede i sin Skoletid havde han følt sig draget mod Naturstudier. Disse førte ham til en Anelse om, at der maatte være en Enhed i alle Naturens Kræfter, og en saadan Enhed maatte ogsaa kunne efterspores i Historiens Begivenheder og hele Forløb.

Efter en Ungdom i trange Kaar vandt han i Kiel den filosofiske Doktorgrad og holdt naturhistoriske Forelæsninger ved Universitetet der. Samtidig studerede han med Iver den engelske Litteratur, især Shakespeare, læste Rousseau og førtes ind paa et ivrigt Studium af den nyere Filosofi. Goethe og Schiller havde paa den Tid sluttet deres betydningsfulde Forbund, der bragte den første til at tage fat paa digterisk Virksomhed igen og gav Schiller Styrke og Ro til at fuldføre sine historiske Skuespil; men samtidig rettede de begge skarpe Angreb paa Oplysningstiden og dens Digtekunst. Overalt, baade i Videnskab og Kunst, forberedtes der en ny Tid. Steffens higede nu kun efter at lære Nutidens store Aander i Tyskland at kende paa nærmere Hold. Med kongelig Understøttelse tiltraadte han den Studierejse i Tyskland,

fra hvilken han som det nyes Talsmand i Sommeren 1802 vendte tilbage til Danmark.

Omkring Aar 1800 opstod i Tyskland den saakaldte **romantiske Skole**.

I det hele og store er *Romantikken Reaktion mod det 18. Aarhundrede*, mod dets Opfattelse af det politiske og sociale Liv (Friheds- og Oplysningsbestræbelserne), mod Rationalismen paa den ene Side og den krasse Fornægtelse paa den anden, men især mod dets snævre og indskrænkede Syn paa Videnskab og Digting (at *gavne* og *fornöje*) og mod *det smagfulde* efter bestemte Regler, især den franske Digtekunsts.

Skolens Hovedmænd er de to Sprogmand og Litteraturhistorikere *A. W.* og *Fr. Schlegel*. Deres Tanker om en ny „romantisk“ Filosofi og Digtekunst offentliggjordes i deres Tidsskrift *Athenæum*. Til dem sluttede sig snart Digterne *Ludwig Tieck* og *Novalis*.

L. Tieck skrev satiriske Eventyr og Komedier mod det spidsborgerlige i Kunsten og Livet samt fremdrog Folkebøger og andre Emner fra Middelalderen. Fra hans „*romantische Dichtungen*“ laante hele Retningen Navn; i Indledningsdigtet synger han om Romantikens „mondbeglänzte Zaubernacht“, hvortil man skal vende tilbage. Tieck sluttete Venskab med Oehlenschläger, Ingemann o. fl. af vore Forfattere og har haft Indflydelse paa J. L. Heiberg og hans Kreds.

Novalis (egl. Fr. v. Hardenberg) var sværmerisk og stærkt religiøs; i et Værk af ham nævnes den Fantasiens *blaa Blomst* („die blaue Blume der Phantasie“), som blev Romantikernes Symbol, og som ubarmhertigt spottedes af Modstanderne.

Ogsaa yngre Romantikere, f. Eks. *Brentano*, *Arnim*, *Fouqué* og *Hoffmann*, fik Indflydelse paa dansk Litteratur.

Den romantiske Skole i Tyskland retter for det første sine Angreb paa det 18. Hundrears rationalistiske *Oplysningsidealer*. I Stedet for Forstandsmæssigheden prises Mysticisme og Religiositet, især i katolsk Retning. I Stedet for den stadige Lovprisning af Dyd og Nytte henvises til Poesiens Herlighed og Magt.

Dernæst angribes den af Digtere som Goethe og Schiller nærede

Begejstring for *den klassiske Oldtids* Litteratur og Kunst. I Stedet for det klassiske Ideal opstilles *Middelalderen* med dens romantiske Liv og Digtning.

Der henvises til Tider og Steder, hvor en saadan romantisk Livsførelse formentlig blev virkeliggjort: Middelalderen (Folkeviser, Troubadourer, Ridderliv), Spanien og Italien, England med Shakespeare, Orienten (Indien, 1001 Nat).

Fremdeles haanes de franske *Regler og Baand* i formel Henseende; det er ikke den ordnende Forstand, men den skabende Fantasi, som bør have frit Spillerum.

Det er de tyske Romantikers *blivende Fortjeneste* at have vakt Folkenes Sans for deres Historie og nationale Minder,

at have givet Digtekunsten og Digterne en højere Plads i det almindelige Omdømme, og

at have hævdet en dybere Opfattelse af Religionen.

Men deres *Fejl* er lige saa iøjnefaldende:

Idet de overvurderer Middelalderen og dens Herlighed, søger de ogsaa i politisk og religiøs Henseende at skruet Tiden tilbage (den hellige Alliance).

Deres Lovprisning af Geniet, særlig det digteriske Geni, fører til Overvurdering af dettes Betydning og Berettigelse. Mange unge Mennesker bilder sig ind at være hævede over den „spidsborgerlige Moral“ eller gaar til Grunde i et vildt Liv eller i ørkesløse Drømme.

Deres Tilbøjelighed til at sammenkæde Videnskab, Kunst og Religion var til at begynde med fremmede for alle disse Hovedretninger af menneskeligt Aandsliv, men førte i Længden til Uklarhed og Fantasteri.

Meget af dette gælder ogsaa Romantikken i Danmark, der dog i det væsentlige snart gaar sine egne Veje og holder sig fri for den tyske Skoles Overdrivelser (sml. det følgende).

Den romantiske Skole staar i meget nøje Forbindelse med den nye **romantiske Filosofi** i Tyskland, som paa afgørende Punkter bryder med det 18. Hundredeaars Tænkning og bliver af varig Betydning for hele Europas Aandsliv. Hovednavnene er **Fichte, Schelling og Hegel**, af hvilke den sidste først senere faar Indflydelse i Danmark.

Fichte hævder i sin „Videnskabslære“, at man skal tage sit Udgangspunkt i det aandelige Liv, i *Jeget*, naar man vil forklare Tingene i Verden. Man maa ikke forklare det aandelige ud fra det legemlige, som især den franske Oplysningsfilosofi havde gjort det; thi der kan ikke være noget i Bevidstheden (Subjektet, Jeget), som Bevidstheden ikke selv har skabt. I Napoleonskampene faar han stor Betydning for Genvækkelsen af tysk Folkaand ved sine „Taler til den tyske Nation“, hvis Tanker har paavirket Grundtvig.

Nogle af *Schellings* vigtigste Tanker er, at al Filosofi bør være „Naturfilosofi“, *fordi Natur og Aand i Virkeligheden udgør en Enhed*: den tilsyneladende Mangfoldighed i Naturen fremkommer ved Virkningen af to modsatte Kræfter, *Tiltrækning og Frastødning*; den Enhed af Kræfter, ved hvis Kamp og Forening Livet bestaar, er *Verdens Sjæl*.

Steffens paavirkes stærkt baade af Schelling, af Romantikerne og af Goethe og Schiller. I sit første Skrift udtaler han bl. a., at *Natur og Historie udgør en Enhed*, hvori den guddommelige Styrelse lægger sig for Dagen: der er en indre Forbindelse, men ogsaa en Udvikling fra Stenen, Planten, Dyret til Mennesket; Højdepunktet, mod hvilket Natur og Historie stræber, er det individuelle Menneske, og *det digteriske Geni er Skabningens ypperste*, fordi det gennem Fantasiens Almagt selv kan skabe. —

Det var saadanne Tanker, Steffens udviklede for Oehlen-schläger, og som han — i Haab om at faa et Professorat ved Universitetet — holdt private Forelæsninger over i Efteraaret 1802 og det følgende Aar. Han henrev sine talrige Tilhørere ved den glødende Veltalenhed, hvormed han forkyndte det nye Evangelium, men vakte ogsaa megen Modsigelse og Forargelse. Mange af den nye Tids senere Stormænd hørte ham og paavirkedes af hans Fore-

drag og maaske endnu mere af Samtaler med ham. Da han ikke kunde opnaa nogen Stilling i Danmark, gik han tilbage til Tyskland, foreløbig som Professor i Halle, og hans lange følgende Liv og Virksomhed tilhører den tyske Litteratur. Nævnes bör endnu hans Erindringer („Was ich erlebte“), som bringer mange værdifulde Oplysninger, ogsaa om vore Forhold.

Hos os repræsenteres Romantikken især af Schack Staffeldt, dernæst af Hauch og Ingemann i en Del af deres Ungdomsdigtning. Oehlenschläger og Grundtvig modtog vel en stærk Tilskyndelse og Vækkelse gennem de romantiske Ideer; men deres sunde Natur og stærkt rodbundne, hjemlige Ejendommeligheder lod dem hurtigt genvinde deres Selvstændighed. Men for øvrigt er der saa godt som ingen dansk Digter før 1870, som ikke staar i Gæld til Romantikken; mindst gælder dette Blicher, Bredahl og Fru Gyllembourg. — Ogsaa hos os tog Videnskab og Kunst et mægtigt Opsving under Indflydelse af Romantikken.

Sophie Oehlenschläger var blevet gift med A. S. Ørsted, og i deres Hjem fik den danske Romantik sit første Tilhold. Her læste man højt i en snæver og fortrolig Kreds: Homer, Shakespeare, spansk Litteratur, Goethe, Schiller, Tieck og Novalis. Saa at sige alt, hvad Oehlenschläger i disse Aar frembragte, er blevet til under Steffens' Indflydelse. „Han strøg ham som en Kat, og det gav dejlige Gnister“. Først og fremmest lærte Oehlenschläger af ham at tro paa sin egen lykkelige Natur og have Tillid til sin Genialitet. Han opgav nu Embedsdiets for helt at kunne vie sig til Digtekunsten.

Digte 1803. Allerede ved *Juletid 1802* udkom en Samling *Digte* i Stedet for de kasserede för-steffenske.

Straks paa Titelbladet staar som Kampfane et Motto af Goethe; Fortalen er ikke efter Tidens Sæd en beskeden Erklæring til Publikum, men vil væsentlig slaa fast, at Digtene er *nye Digte*, ikke en Samling af hans tidligere *spredte Ubetydeligheder*. En Del af Digtene er ældre end Bekendtskabet med Steffens, og nogle af dem er ikke meget værd, medens andre har en saadan sproglig og digterisk Kraft, at Steffens „næsten forfærdedes, da den ungdommelige, friske Kilde strømmede ham voldsomt i Møde“.

Bogen indeholder Digte, især Romancer, samt St. Hans-aften-Spil.

Nogle af Romancerne er nordiske Oldtidsdigte, saaledes *Hakon Jarls Død*, hvori han behandler et af den romantiske Poesis Yndlingsemner, Kampen mellem Hedenskab og Kristendom, som senere blev Genstand for hans første nordiske Tragedier. I Indledningsversene anskueliggøres dette verdenshistoriske Sammenstød og dets Udfald: den blodige Sten styrter raslende ned i Offerlunden for Valhals Guder i de *sorte* og *rugende* Nætter, hvor Efteraarstormene suser: men gennem det *lange* Blyvindve i den *gotiske* Stenmasse, som knejser *brunrødlig skummel* i Maanens Glans, lyser en Straale paa Alterets Krucifiks som et Smil, der varsler om *Hvide Kristes* Sejr. Og Hakon falder trods Sønnedrabet for Trællens Kniv. Olaf triumferer over den ypperste Hednings Fald; og Digtet ender:

De gamle Guders *brogede* Vrimmel
forsvinder og kommer ej mer til Nord.
I Stedet for Lundens *ærværdige* Minder
man *idel* Kirker og Klostre finder.
Kun hist og her man fjernt og nær
en Høj og en oprejt Kampesten skuer,
der minder om Oldtidens slukte Luer.

Blandt disse Romancer findes ogsaa *Guldhornene*. Emnet for dette Digt er de bekendte sønderjydske Guldhorn fra Mellemjernalderen og deres Historie. Fra Kunst-kammeret, hvor de vistes frem blandt andre Rariteter, var de i det forløbne Foraar blevet stjaalet og omsmel-tet. Dette opfatter Digteren symbolsk og lægger en dy-bere, romantisk Betydning ind i sin Fremstilling. I ha-stige, korte Vers fører han os pludselig, uden Forberedelse, midt ind i sit digteriske Syn:

De higer og søger
i gamle Bøger,

men Tanken forvirres, og Menneskene famler i Taage, indtil Guderne forbarmer sig over deres Suk: der skal gives dem et Minde, hvis gyldne Sider skal bære Præget af de ældste Tider, de gamle henrundne Dage, „da det straalte i Norden, da Himlen var paa Jorden“. Vil-kaaret er: *andagtsfuld* Ære; det skønneste skønne, en Mø, skal finde Helligdommen.

Og hen de stimle — i store Vrimle
og grave og søge — Skatten at forøge.

Den smaatskaarne Menneskeand fatter hverken Hi-storiens eller Naturens *dybere Betydning*, sysler kun med de gavnlige Enkeltheder, uden Blik for Enhed eller Sammenhæng.

Efter et Aarhundredes Forløb taler Guderne til „de sjældne faa“, som *forstaar* Gaven, fordi de ikke bindes af Jordlænker, fordi deres Sjæle kan hæve sig til *det eviges* Tinder; de sjældne faa, hvis Sind *aner det høje* og til-bedende bæver for Guddommen i dens Aabenbaring i det mindste som i det største. „Naturens Søn, ukendt i Lön, men som sine Fædre kraftig og stor“, skal denne Gang være den lykkelige Finder. Saa klinger under *hel-lig* Tavshed i hele Naturen anden Gang det gamle Guld;

men — her bryder Synet brat af, som det begyndte — Helligdommen bortsvandt for evig; man har kun set Guldets Lue, ikke det høje, ærværdige paa de *gaade-fyldte*, røde Sider.

I en anden Række af Romancerne er Stoffet hentet fra Folkeviserne. Hertil hører f. Eks. *Valravnen* og *Ellehöjen*. Det er oplysende at sammenligne disse Digte med de to Folkeviser (Germand Gladensvend og Elver-høj), hvorfra Emnet er taget: Behandlingen lægger et romantisk Skær over alt; det nordiske Emne er, som Grundtvig siger, „klædt i Sydens Glans“, og i Stedet for Folkevisens jævne, sluttede Udtryk træder svulmende Ord i fremmede Versmaal.

St. Hansaften-Spil har som Midtpunkt Ludvigs og Marias Kærlighedshistorie. Den begynder ganske jævnt i en københavnsk Borgers Hjem. Det er den gamle Historie: en grusom Skæbne, kold som Jærn, sit Gitter mellem tvende unge Hjerter trænger. Plejeforældrenes Aarsudflugt til Dyrehaven skaber Muligheden for et Stævnemøde. Theklas Sang fra „Wallenstein“ og Marias Ord, da hun staar med Ludvigs Billede i sin Haand, varsler om dybere Følelser og stærkere Stemninger, end den jævne Situation fra Hverdagslivet lader ane.

I de borgerlige Filistres Hurlumhej paa Dyrehaves-bakken dukker de elskende kun op lejlighedsvis for at fremhæve de mest poetiske Partier. Men da Tummelen er forbi, og de staar ene i Skovens dunkle Skygger, faar hele Naturen Liv og Mæle for at danne Ramme om deres Kærlighed. —

I denne Midthandling er indkædet en Række større og mindre Digte, som foruden deres egen Værdi har stor *litterærhistorisk* Interesse for os. En Del af dem er som en Handske, den 23aarige, nyomvendte Roman-tiker slynger den gamle Tid i Hovedet, medens andre af dem paa een Gang giver Programmet for en digte-

risk Genfødsel i romantisk Aand og viser, hvad Digteren i sin friske Ungdomskraft formaar.

a. *Harlekin* præsenterer sig med den berømte Vending:

De Gravhøje skulde Fanden flytte!
de staar her og gör ikke den mindste *Nytte*.

De er Levninger fra den *barbariske* Fortid, som *Harlekin* ikke skal have noget af saa lidt som af den gamle Mands, Kællingeprestens, Snak; han gaar i Barn-dom og vil efterligne Shakespeare, denne uvidende, ekscentriske Brite, som gör Theseus til Hertug i Grækenland og tror, at Bøhmen er omflydt af Vand.

Den smaalige Samtids Livs- og Kunstopfattelse haanes endvidere i *Poppes* Ode til Middelmaadigheden — „I ret fornuftig Poesi bör aldrig spores Fantasi; hvad Djævelen rager Fantasiens den mindste Smule Poesien“ —, *Marionetkomedien*, *Danseren paa Voltigerlinen*, *Idyllen* o. fl. Steder.

b. Den nye Tids Tankegang indvarsles med den gamle Mands Morgensang paa Kæmpehöjen. Hertil slutter sig *De kørende*, *Manden ved Kilden*, *Pigerne inde i Skoven* o. fl. samt de Vers, hvori *Manden med Perspektivkassen* forklarer sine Billeder: en Ruin paa en Klippetop, et Slag, et Bjergværk, Saxo Grammaticus og en Kæmpehøj paa en Mark. De giver os i kort Begreb, hvad Oehlenschläger paa den Tid har opfattet af Romantikken: Sansen for Oldtid og Middelalder, for Kærlighedens Almagt og Naturens skjulte Vidundere, og Naturfilosofiens Lære om, hvorledes alt til sidste Led veksler mellem Had og Kærlighed, hvorledes det nærværende ubemærket skjules af Ubetydelighedens Slør, naar først *Anelsen* vækkes i Menneskets Sjæl om de svundne, dunkle Tider.

Poetiske Skrifter 1805. „Oehlenschlägers første Digte ænsedes kun af faa og yndedes af færre,“ siger Grundtvig. Men 1805 udkom hans *Poetiske Skrifter*, som bl. a. indeholdt: mindre Digte, Langelandsrejsen, Kristi Liv, Vaulundurs Saga og Aladdin, og hermed var hans Digterberømmelse grundfæstet.

Digtcyklus'en **Langelandsrejsen** er opstaaet paa Oehlenschlägers første større Rejse, en Sommerudflugt til Ørstedernes Hjem. Af de næsten alle udmærkede Digte nævnes *Roskilde Domkirke*, hvori Fædrenes Minde lovprises, og *Morgenvandring*, hvor Digteren sammenligner sig med Kornblomsterne; ingen af dem gör *Nytte* nok efter den Opfattelse, som er almindeligst i Verden.

Kristi Liv, senere kaldet „Aarets Evangelium“, er en Række religiøse Digte, hvori han har fremstillet „Aars-tiderne med deres forskellige Virkninger som en Allegori paa Jesu Levned og Lære“.

Til Grund for **Vaulundurs Saga** ligger „et lidet dunkelt Fragment i Sæmunds Edda“ 3: Volundskvadet med tilhørende Prosastykker fra den ældre Edda. I Arbejdet selv siger han, at han har samlet det gamle og ærværdige Sagns fjerne og halvt hændede Toner i sin Sjæls Øre og udfyldt det med, hvad en indvortes Stemme sagde ham var udslettet af Tidens Tand. Han har imidlertid behandlet det oldnordiske Emne med samme Frihed som tidligere Folkeviserne. Han har frit tildigtet baade Indledning og Slutning og givet hele Skildringen en naturfilosofisk Baggrund. Finnekongens tre Sønner karakteriseres gennem de symbolske Ædelstene: Egils er blaa, og den „tærende Forlængsel“ er hans Valkyrje; Slagfidur har Haabets grønne Farve; men Ildens, Bestandighedens røde Glans hører Vaulundur til. Digtningens „Moral“ bliver da, at „hvad der bærer Spiren til Fordærvelse i sig selv, vel maa gaa til Grunde; hvad derimod lever i bestandig Fred med sig selv, det sejrer

til sidst, naar det med Taalmod og Sindighed udholder Nødens Time“. Det ejendommelige, gammeldags, men lidet „oldnordiske“ Sprog, som Forfatteren ogsaa senere benytter i Hroars og Ørvarods Sagaer, tjente som Forbillede for senere Digtere, f. Eks. for Hauch i hans nordiske Fortællinger.

I Vaulundur har Oehlenschläger inddigtet noget af sin egen Personlighed. I Slagfidur og Egil kan man finde nogen Lighed med Baggesen og med Staffeldt, som i disse Aar indlod sig i Kappestrid med „Digtes“ og de „Poetiske Skrifter“ Forfatter. Den tyskfødte Adelsmand i dansk Statstjeneste **Schack Staffeldt** udgav et Bind romantiske *Digte* Aaret efter Oehlenschlägers, af hvilke de paa mange Punkter var paavirket. Hverken denne eller en følgende Samling vakte nogen synderlig Opmærksomhed, mest vel paa Grund af deres vanskelige Sprog og tankevægtige, filosofiske Indhold. Staffeldt er langt mere udpræget Romantiker end Oehlenschläger. Han er en aandelig og legemlig ulykkelig Natur; Jorden er ham et Fængsel; hans Længsel er den haabløse „at drage Himlene ned“; thi fra det Øjeblik Musen har givet ham Indvielseskysseset, er Digtningen hans egentlige Liv. Af hans mange værdifulde Digte kan nævnes *Troubadouren* („I Greven af Toulouses Gaard“), *Indvielsen* og *Til den natlige Sangerinde*.

Aladdin. Hovedstykket i Oehlenschlägers poetiske Skrifter fra 1805 er det dramatiske Eventyr *Aladdin*. Om dette siger Digteren i sine Erindringer: „Jeg greb med ungdommelig Ild og Begejstring en af 1001 Nats skønneste Fortællinger; og den naturlige Lighed, som

dette Eventyr havde med mine Livsforhold, gav maaske det hele noget naivt og eget, som forstærkede Virkningen. Havde jeg ikke selv i den hos mig opdagede Digterevne fundet en forunderlig Lampe, der satte mig i Besiddelse af Alverdens Skatte? Og Fantasien var mig en Ringens Aand, som bragte mig, hvorhen jeg vilde. Min Dannelse havde udviklet sig sent, men temmelig hurtigt, ligesom Aladdins, og ligesom han havde jeg nylig lært at kende Kærlighed. Min Moder var død, og da jeg skrev Aladdins Vuggesang paa hans Moders Grav, flød mine Taarer over min egen Moder“.

Aladdin er *det lykkelige Genis* Komedie. Hovedfiguren er tegnet i Digterens egen Lignelse. I næsten alle Enkeltheder og i Handlingens Gang har han fulgt den gamle østerlandske Fortælling, men uddybet Indholdet saaledes, at Digtningens Hovedpersoner bliver „typiske“ Skikkelser med Gyldighed for alle Tider.

Naturens muntre Søn er Lykken næst.
Hvorefter Nattens Grubler flittig grunder,
naar Solen slukkes i det blege Vest,
det finder han med Lethed, ved et Under.
Fast ubegribeligt ham Lykken gaar
i Møde, mens han sødt og sorgfrit blunder.
Og deri Lykken netop jo bestaar,
at den umiddelbar, ved skjulte Kræfter,
hen til sin elskte Genstand sikkert naar.
Den kommer selv, den vil ej gribes efter.
Det hjælper lidt kun, at du søge vil,
at du din Tanke paa dens Ankomst hefter.

Nattens Grubler, Aladdins Modsætning, er som „en Faust, stødt fra Tronen“. I Digts Begyndelse er Eventyrets elendige Trolldmand omskabt med Steffens som Forbillede. Da er der endnu en vis Lighed mellem ham og Faustskikkelsen, Typen for den kæmpende og søgende Menneskeand. Men under Udarbejdelsen forringes og

forandres Nureddin; han bliver sammen med Broderen Hindbad kun Lampens *Fjende*, som Geniet har Ret til at knuse, medens Lampen bliver Tegnet paa den fuldkomne Lykke, som Aladdin gennem en dobbelt Kamp maa *bevare*.

Ogsaa mange af Bifigurerne fortjener at fremhæves, ikke mindst *Morgiane* og de komiske Skikkelser, som *Narren* og *Apotekereren*.

„Aladdin“ er Udgangspunktet for nyere dansk Aandsliv, siger Georg Brandes, Grundstenen, over hvilken den Bygning er opført, som udgør dansk Litteratur i det 19. Aarhundredes første Halvdel. Med Aladdin opstilles en ny Type for Geniet, der gør Oprør mod det forrige Aarhundredes Ideal af *Statsborgeren*, det nyttige Medlem af Samfundet, men samtidig er stik modsat Goethes *Faust*, Geniet som Forskeraand. Da Tidsforholdene medførte en stadig voksende Kritik over for *det romantiske* i Liv og Digtning, blev det mere eller mindre en Kritik af Aladdinsidealet. Livet viste den skærende Modsætning mellem Fantasi og Virkelighed, og Tanken krævede igen sin Ret (sml. i det følgende om Pal.-Müllers „Adam Homo“).

Den store Udenlandsrejse. De „poetiske Skrifter“ fastslog Digterens Berømmelse, skönt de langt fra bragte den gamle Tids Mænd til at tie med Kritik. Oehlenschläger fik nu et Rejsestipendium og forlod i Efterommeren 1805 sit Fædreland.

Rejsens første Maal var *Halle*, hvor han besøgte Henrik Steffens. Fra Snorres Heimskringla hentede han Stoffet til „Hakon Jarl“, medens Teologen Schleiermacher, hvis

Bekendtskab han her gjorde, satte ham ind i de mægtige græske Tragedier, Forudsætningen for hans „Baldur“. Forholdet mellem ham og Steffens blev efterhaanden køligere. Deres Selvbevidsthed törnede stadig sammen, og deres forskellige Syn paa Schillers historiske Skuespil — Oehlenschläger beundrede disse, Steffens kunde „ikke holde dem ud“ — gav Anledning til stadige Rivninger. Oehlenschläger led jævnlig af *Hjemve* — Navnet paa hans kendte Digt fra denne Tid („Underlige Aftenluften“).

Tidlig næste Aar var Digteren i *Berlin*, hvor han hørte Fichtes Forelæsninger og fuldførte „Hakon Jarl“.

Fra Berlin drog han atter sydpaa og stod da en smuk Foraarsdag ved sine Længsels Maal, i *Weimar*, hvor han blev venlig modtaget af Goethe, hvem han i et Par Maaneder levede i daglig Omgang med, og som satte Pris paa hans Aladdin. Goethes mægtige Personlighed øvede den stærkeste Indflydelse paa den unge Digter, der fjernedes endnu mere fra Romantikerne ved dennes voksende Uvilje mod disse.

Fra Weimar drog han til *Dresden*. Her fik han stærke Indtryk af Billedgalleriet (Rafaels Madonna og Correggio); samtidig lagde han sidste Haand paa „Baldur“ og omarbejdede sit ældre Udkast til „Tors Rejse til Jotunheim“.

I Dresden traf han den danske Filolog Brøndsted; for at slaa Følge med ham ændrede han sin Rejseplan, over Wien at gaa til Italien. I Stedet for gik Turen tilbage til Weimar paa Vejen til Paris. Herved kom Digteren til at opleve voldsomme Krigsbegivenheder paa nært Hold: Slaget ved Jena endte med Preussernes Nederlag, og umiddelbart efter blev Weimar besat af Franskmændene, der huserede slemt i den værgeløse By. Saa snart det var muligt, hastede de danske rejsende bort og naaede *Paris* inden Vinterens Frembrud. Her opholdt Oehlen-

schläger sig godt og vel halvandet Aar, nød til at begynde med rigeligt af Verdensstadens Fornøjelser, især Teatret, men tog snart med fornyet Kraft fat paa sine Arbejder, der — betegnende nok midt i Galliens Hovedstad — er en Forherligelse af germansk, nordisk Aand. Af større Digtninge skriver han her „Palnatoke“ og „Axel og Valborg“.

Fra Paris drog han til *Schweiz*, hvor han i næsten et halvt Aar var Gæst hos Fru Staël-Holstein. Rejsen afsluttedes dernæst med en Tur til Italien og *Rom*, hvor han sluttede Venskab med Thorvaldsen. I Italien, hvor han for øvrigt led af Sygdom, Ængstelse og Hjemve, skrev han paa Tysk Tragedien „Correggio“. Paa Hjemvejen besøgte han endnu engang Goethe. Sent paa Aaret 1809 vendte han som 30aarig Mand tilbage til Danmark, giftede sig med Christiane Heger og blev Professor i Æstetik.

Digteren havde paa mange Punkter *følt sig frastødt af den Romantik*, hvorfra hans Vækkelse var udgaaet, og af dens vigtigste Ordførere. Dette viser hans tyske Bearbejdelse af „Aladdin“, der ligesom hans fleste andre tyske Oversættelser er ringere end den danske Original; i Omarbejdelsen kæmpes der bittert mod den Romantikkens Aand, hvorefter de danske „Poetiske Skrifter“ er fremkaldt. I Hovedarbejderne fra Rejsen staar han endnu paa sin Kunsts Højdepunkt. Men det oprindelige i hans Karakter vinder frem til Overfladen igen. Han bliver nordisk, efterhaanden ogsaa national dansk Digter, men forfalder kun alt for ofte selv til det spidsborgerlige, han i sin Ungdom haanede.

Nordiske Digte 1807. Udviklingen i Digterens Tankegang mærkes tydeligt i det Bind poetiske Arbejder, som i Efteraaret 1807 tryktes i København under Titlen *Nordiske Digte*. Heri findes, foruden en klar og oplysende Fortale: Tors Rejse, Baldur og Hakon Jarl.

Hakon Jarl hin Rige, et Sörgespil, var oprindeligt tænkt og begyndt som et Heltespil om Olaf Trygvesson — Aladdinsskikkelsen, som griber Lykken og Sejren, fordi han böjer sig for sit historiske Kald i Verden; altsaa stadig en Digtning paa Oehlenschlägers egen Person. Men under Udarbejdelsen vokser Skuespillets Omrids til at skildre den verdenshistoriske Brydning mellem Hedenskab og Kristendom, ligesom i Romancen „Hakon Jarls Død“; derved tvinges Olafs Modsætning, Ladejarlen Hakon, frem til at blive Stykkets Hovedperson, og Heltespillet om Olaf bliver til Hakons Tragedie. Med de større Forhold træder Digteren som Model i Baggrunden, og han nøjes med at inddigte Træk fra sig selv i de to Bifigurer Grib og Einer Tambeskælver.

Tragediens Stof er hentet fra Heimskringla. I kunstnerisk Henseende er Schillers „Wallenstein“ Forbilledet. — „Den højeste Genstand, en Digter kan bringe paa Teatret, er uden Tvivl en historisk Bedrift. Da enhver Nation har sine egne Bedrifter, saa følger heraf, at enhver Nation ogsaa bør have sit ejendommelige Nationalskuespil“, siger Digteren i Fortalen.

Med „Hakon Jarl“, der opføres Januar 1808, faar Danmark en Nationaltragedie ved Siden af Holbergs Komedier.

Om **Baldur hin Gode**, et mytologisk Sörgespil, siger Digteren bl. a. i Fortalen: „I min Barndom var Ewalds *Balders Død* det egentlig første Digt, som fra Formens Side gjorde Indtryk paa mig. Dette Sörgespil og *Rolf Krage* vakte de første Funker af nordisk Digterild i mit Hjerte; de gav mig de første Anelser om den gamle Heltetid.“

Medens „Hakon Jarl“ er skrevet i femfodede Jamber, som allerede hos Ewald havde afløst Aleksandrinen og nu blev det særlige Tragedievers ogsaa i Danmark, er „Baldur“ baade i Vers og Opbygning en Efterligning

af Sofokles. Dramaets Tekst er i „jambiske Trimetre“, og i de anapæstiske, kortliniede antikke Korvers fandt Digteren en vis Lighed med de oldnordiske Vers, hvorfor han i Koret bruger dem Side om Side. Fromhedens Balder gaar ved den uafvendelige Skæbnes Lov til Grunde, og Midgaards Stad synker i Grus.

Tors Rejse er i det gammeltyske episke Versmaal, som han havde faaet fornyet Interesse for ved hos Goethe at høre Nibelungenlied oplæst. Det er den samme „Nibelungenstrofe“, som Chr. Winther senere har udviklet med saa stor Kunst. Men hans egentlige Forbillede var de homeriske Digte. Da han nu læste Oldtidens skønneste Digt, fik han Lyst til, saa vidt hans Kræfter tillod det, at digte noget lignende.

Tor, Guden for Helte, Nordboernes gamle Folkegud, der i sin brave Troskyldighed overlistes af Jættekløften, men dog rolig fortsætter ad sin Bane i Bevidsthed om sin sunde *Kraft*, er det mandige Sidestykke til Balder, som værgeløs gaar til Grunde.

Medens Blicher, Ingemann og Hauch med Vaaben i Haand kunde deltage i Kampen mod den engelske Overmagt og Grundtvig i det mindste holde Feltprædikener for Landeværnsmændene paa Langeland, ramte Budskabet om Fædrelandets Nød og den barbariske Ødelæggelse af Hovedstaden Baggese og Oehlenschlägers som en lammende Sorg i det glade Paris; her holdt Franskmændene under Larm og Jubel Sejrs- og Fredsfester. Da Baggese var kommet til Besindelse, skrev han sine Rimbreve fra Knud Sjællandsfar. Fra samme Tid er Oehlenschlägers *De tvende Kirketaarne*. I Ulykkestiden var han ved at fuldføre en ny Tragedie „**Palnatoke**“.

Om denne siger Digteren i „Erindringerne“: „I Paris skaffede Brøndsted mig Suhms Historie af Danmark fra det store Bibliotek. Efter at have skrevet en norsk Tragedie i Fjor, Hakon Jarl, vilde jeg nu skrive en dansk. I Palnatoke fandt jeg et godt Emne.

I *Hakon Jarl* havde jeg skildret Striden mellem Hedenskab og Kristendom med Overvægt af den dydige Kraft paa Kristendommens Side, hvorfor hint, uagtet sit større politiske og poetiske Liv, maatte bukke under. I Palnatoke vilde jeg skildre Modsætningen. Her er Pligt og Dyd paa Hedningen Palnatokes Side i Kamp med det skumle Munkevæsen, den forbryderske Munkekonge; derfor sejrer Hedenskabet og blomstrer op endnu engang i det kraftige Jomsborgerlag“. Her har Digteren selv fremhævet to Hovedsider ved Tragedien: den er hans første *danske* Tragedie, oven i Købet med Hentydninger til Fædrelandets Ulykke, og den er *Modsætning til Hakon Jarl*. Men den er tillige hans *endelige og afgjorte Brud med den tyske Romantik*, hvis katolske Tilbøjelighed og overdrevne Begejstring for middelalderlig Kulrur og Samfundsforhold var blevet ham en Vederstyggelighed. Palnatoke selv er en Idealfigur med et udpræget *dansk-borgerligt Præg*. Han kæmper for „Livets Magt“, og „Kraft og Fromhed er de tvende Lys, som bør bestraale Livet“:

„Staar sorte Skyer paa den danske Himmel,
vel, vi vil ej fortvivle; vi vil handle
med mandig Styrke.“

Men „den vise Helt“ er ofte ordrig og rørende, ganske som det 18. Hundreedaars Tragediehelte.

I Jomsborgtragedien er der ingen Kvinder og intet om Kærlighed. Til Gengæld er det følgende Arbejde, Tragedien **Axel og Valborg**, et rent Kærlighedsdrama. Stoffet er hentet fra Riddervisen om Axel Tordssön og

Skön Valborg, medens den historiske Ramme er frit til-digtet af Forfatteren. Indholdet er „Kærligheds Tro-skab“, ligesom han et Par Aar senere i *Hagbard og Signe* søgte at skildre „Kærligheds Lidenskab“.

I intet af Digterens Værker finder vi den egentlige *oehlsenschlägerske Helt* og *Heltinde* modnere og klarere udtrykt end i „Axel og Valborg“.

Det sidste større Værk fra Rejsen er den *paa Tysk* digtede „Kunstnertragedie“ **Correggio**.

Det er betegnende, at baade Baggesen og Oehlsenschläger ogsaa optræder som *tyske Digtere*. Dette hænger sammen med de histo-riske Forhold i Aarhundredets første Aartier, da der endnu var Sam-følelse med den sydgermanske Verden, hvorfra Norden siden Refor-mationen havde hentet saa meget af sin Kultur. Oehlsenschläger og mange andre var trods Forbundet med Napoleon antifransk, og den engelske Røver var *Fjenden*. Først med den liberale Bevægelse i Trediveerne og Fyrreerne vaagner i Danmark en Nationalfølelse, som er *ffjendtlig mod Tyskland*.

Efter Hjemkomsten. Med Heltens Bryllup bör Ro-manen ende, siger Oehlsenschläger selv spøgende, og man har somme Tider med en vis Ret, men dog højst ensidigt, ønsket Digterens Gerning endt med de sidste Arbejder fra Rejsen.

Der er nemlig *efter hans Hjemkomst ikke nogen egentlig Udvikling og Fremgang i hans Digtervirksom-hed*. Han stolede for meget paa sit Geni, paa den Alad-dinslampe, som sjælden havde svigtet ham i Ungdoms-værkerne. Ganske vist følte han selv Forskellen mel-lem sine tidligere og nuværende Frembringelser, men kun som Sommerens og Høstens modne Frugter i For-hold til Vaarens Grøde og Blomstring. Det blev Ægte-mandens, Faderens og Statsborgerens Poesi ligesom tid-ligere den begejstrede Ynglings. Han glemte, at i alt

aandeligt Liv kan *Stilstand* let blive det samme som Tilbagegang eller føles som saadan.

Hertil kom Landets sørgelige Forhold, den ulykkelige Krig, som endte med Norges Løsrivelse, og Pengekrisen 1813 og de følgende Aar, hvor Digteren med saa mange andre maatte kæmpe en haard Kamp for Udkommet. Denne Baggrund af den hellige Alliances fortrykte Tid, giver hans Digtning et vist smaaborgerligt Præg. Han synger særlig om Fredens milde Frugter og det brave og hæderlige i Livet. Han bliver *Dannerskjalden*, for hvem den landsfaderlige Frederik VI og hans Konge-gerning til sidst vokser til et borgerligt Ideal, som han forherliger baade i „Hroars Saga“ og „Hrolf Krake“.

Dernæst *savnede han vejledende Kritik* i sine nær-meste Omgivelser. Hans Hustru Christiane ansaa som oftest hans sidste Værk for det bedste, og den offent-lige Kritik, han blev Genstand for, var, især fra Bagge-sens Side, saa ensidig og overdreven, at han til sidst forhærdede sig, ogsaa over for rigtige og velmente Ind-vendinger, uden at drage nogen egentlig Lære af dem.

Fremdeles gjorde forskellige *nye Retninger i Littera-turen* sig gældende. I de mest fortrykte Tider foretrak man Grundtvigs stærke Vækkelsesord eller Ingemanns virkelighedssky Romantik som en bedre Trøst end Oehlsenschlägers menneskekærlige, men jordbundne Digt-ning. Og ikke længe efter blev den heibergske Ret-ning med dens Krav til en smagfuld og korrekt Form toneangivende i de danske Kredse. Oehlsenschlägers glim-rende Tid var forbi omtrent 1813—14, og han følte sig ofte bittert skuffet over sine Værkers Modtagelse trods den ydre Anerkendelse, han efterhaanden vandt i rigeligt Maal. Vi bör heller ikke glemme, at kun ganske faa af hans Værker fra hans Manddom og Alderdom er værdiløse. En-kelte af dem hører til den danske Digtningss ypperste Frem-bringelser, og om mange andre maa vi sige med Aarestrup:

Gud denne Digersjæl beskærme!
 en Rus af ham endnu jeg haaber;
 thi der er flere Kræfter i hans Bærme
 end i de andres Förstedraaber.

Baggesens Angreb. („Syvaarskrigen“ 1813—19.) Foruden enkelte gode Værker udgav han i de første Aar efter Hjemkomsten ogsaa en Del lidet værdifulde, som der med Rette kunde indvendes meget imod. Og Kritikken udeblev ikke. I det hele taget var det 19. Aarhundredes andet Tiaar rigt paa **litterære Fejder**, hvis væsentligste Betydning var, at de overhovedet satte den dannede Verdens Tanker i Bevægelse i den ellers saa døde Tid (Grundtvigs „Verdenskrønike“, „Blancafejden“).

Baggesen benægtede ingenlunde sin Modstanders store Evner, men hævdede, at der siden Hjemkomsten var en *tydelig Tilbagegang* i hans Frembringelser; Grunden til denne Tilbagegang maatte søges i Oehlenschlägers *overdrevne Tillid til sin medfødte Digterevne*, ifølge hvilken han forsømte Arbejde og Studium, hvilket igen medførte Forsyndelser mod Sproget og den gode Smag. I dette Hovedsynspunkt maa vi give Baggesen Ret; han kæmper for den Opfattelse, at der til en stor Digtning ikke blot kræves et godt Stof, men ogsaa en smuk og smagfuld digterisk Form:

„Det forekommer mig, at Gaaden,
 som løses bør i Poesi,
 er ikke Knuden selv, men Maaden,
 som Knuden løses paa deri“.

Men hans Angreb var trods deres ofte bidende Vidtløftige og tit uklare. Oehlenschlägers ensidige Udvikling var efter hans Mening kun Talentets, medens der til Geniet hører harmonisk Uddannelse af alle Sjælevner. En saadan Udtalelse følte som Selvforherligelse, og utvivlsomt var der ogsaa en Del Misundelse med i

Spillet over for den yngre Medbejler med den lykkelige Natur.

Personlig tog Oehlenschläger kun en enkelt Gang til Genmæle, men i de fleste af hans Værker fra denne Tid findes der mere eller mindre bestemte Hentydninger til Striden, som gjorde stærkt Indtryk paa ham uden dog at faa blivende Betydning for hans Udvikling.

Desto skarpere var hans Venners Gensvar, og hele den dannede Verden i Hovedstaden tog Parti for og imod. Flertallet, især blandt de unge, var *mod* Baggesen. Da denne i Smagens Navn havde forsøgt en Appel til den danske studerende Ungdom, blev han, langt fra at vinde Medhold, af tolv Akademikere („Tylften“), hvoriblandt Hauch og Poul Møller, udæsket til en latinsk Disputats: „Du behage derfor at bestemme Tid og Sted, vælge en Kampdommer, om du vil, og da offentlig paa Latin først forsvare dine kritiske Grundsætninger og Maaden, hvorpaa du anvender disse mod andre; dernæst vise, at du virkelig har de Kundskaber, som du giver dig ud for at besidde.“ Denne varmblodige, men lidt umodne Adfærd fra de unges Side kaldte Grundtvig frem som Baggesens Forbundsfælle, og det vrimlede nu med Angreb og Tilsvar. Poul Møller vrængede muntert og vittigt ad Grundtvig i sit „*Himmelbrev* i Grundtvigs nye historiske Smag“ og parodierede skaanselsløst Baggesens „Da jeg var lille“. Striden døde først hen, da Baggesen, fattig, syg og miskendt, 1820 for stedse forlod sit Fædreland. Men det berettigede i hans Kritik blev gentaget af J. L. Heiberg, som gennem en Bedømmelse af „Væringerne“ bragtes ind paa en gennemført Værdsættelse af Oehlenschläger som Digter.

Blandt Oehlenschlägers Værker fra Fejdetiden kan nævnes to af hans Hovedarbejder, *Helge* og *Nordens Guder*.

Digtet „**Helge**“ bestaar af de to Romancekredse „Fro-

des, Drapa“ og „Helges Eventyr“ samt en kort Tragedie i „Baldurs“ græske Versmaal „Yrsa“. Den første Sangkreds begynder med de Linier, som Brandes kalder „en udødelig Strofe af rafaelsk Skönhed“:

Kong Frode staar i Lejregaard,
han gav sin Broder Ulivssaar,
det var stor Ynk og Smerte;
Ung Halfdan ligger krum paa Skjold
med Staalet i sit Hjerte.

Den store Digtrække **Nordens Guder** bestaar af „Tors Rejse“ og en Række enkelte Digte f. Eks. *Hammeren hentes*. Da J. L. Heiberg som Professor i Kiel skulde holde Forelæsninger over den nordiske Mytologi, gjorde han dette paa Grundlag af „Edda og Oehlenschlägers mytiske Digtninger“. Men vore Fædres Tro kan vi lige saa lidt lære af Oehlenschlägers „Nordens Guder“ som af Grundtvigs Sindbilledsprog. Derimod siger Heiberg med Rette om Helge og Nordens Guder, at det er Værker, „som vil leve, saa længe det danske Sprog lever“. „Helge“ var efter Tegnér's eget Udsagn Forbilledet for dennes berømteste Arbejde „Frithiofs Saga“.

„**Væringerne**“. **Heibergs Kritik** („Treaarskrigen“ 1827—30). Efter nogle Aars Syslen med andre Arbejder optog Oehlenschläger igen sin Tragediedigtning med *Væringerne i Miklagard*, en Episode af Harald Haarde-raades Historie. Tragedien fik en fortrinlig Udførelse paa Scenen og vandt meget og fortjent Bifald. Nogen Tid efter Opførelsen skrev Heiberg i sin „flyvende Post“ en større Anmeldelse og Kritik, hvori han bl. a. hævder, at Oehlenschlägers særlige Evne *ikke* er dramatisk: hans Geni ligger ikke i det rent lyriske eller rent episke, skönt han paa begge Omraader har frembragt meget betydeligt; endnu mindre i det dramatiske, som er en højere Forening af det lyriske og det episke, men der-

imod i *Overgangsformen mellem det lyriske og episke* 3: i *Romancen og de med den beslægtede Digtkformer*. Et Gensvar fra Digteren fremkaldte da en hel Række Artikler fra Heibergs Side i samme Blad, hvori han fastholdt og nærmere udviklede sine Meninger. Han gav der, for første Gang herhjemme, et sammenhængende „æstetisk System“, hvortil han benyttede Oehlenschlägers rige Digtning som oplysende Eksempler. Oehlenschläger selv trak sig krænkert tilbage for Heibergs „luftige Abstraktioner“, men Fejden fortsattes af den angrebnes Venner, „de tre Professorer i Fægtkunsten ved Liden-skabernes Akademi i Sorø“ (Hauch, Wilster og Hjort) som en Strid om Form og Indhold. „Formskæerlavet“, som Blicher spydig benævnte den heibergske Retning, fik sit Organ i det ansete „Maanedsskrift for Litteratur“, og Fejden med Soranerne døde hen, da Hertz havde udgivet sine „Gengangerbreve“. (Sml. i det følgende under Heiberg og Hertz).

Oehlenschlägers nordiske Tankegang udvidedes mere og mere, efterhaanden som han fjernedes fra vore sydlige Stammefrænder og samtidig vandt Anerkendelse baade i Norge og især i Sverige.

Denne Anerkendelse kom stærkest til Udtryk, da Tegnér kronede den danske Skjald med Laurbærkransen ved „Magisterpromotionen“ i Lunds Domkirke 1829. I prægtige Vers kræver han endnu en Krans, thi

Skaldernas Adam är här, den nordiske sångarekungen,
tronarfvingen i diktingens värld, ty tronen är Goethes . . .

Efter tilstedeværendes samstemmende Vidnesbyrd gjorde den ejendommelige Handling et smukt og gribende Indtryk. Det var et af de Öjeblikke i Nordens Historie, som ikke bör glemmes. Kransen om Skaldernas Adams Tinding udtrykker hans *nordiske* Betydning, og Tegnér's Ord og Gerning giver Nordens Folk et lysende Eksem-

pel paa Brodersind og paa en stolt Aands Respekt for Geniet, ogsaa hos andre.

Senere Arbejder (1830—50). Digterens Hovedarbejder i Trediveerne er Tragedierne **Tordenskjold**, **Dronning Margrete** og **Sokrates**. De to første gjorde Lykke paa Teatret, det sidste ikke, ligesom det gennemhegledes af Heibergs Satire i „En Sjæl efter Døden“.

1841 — Aaret for „Adam Homo“ og Heibergs „Nye Digte“ — udgav han sin nordiske Fortælling **Ørvarods Saga**, og kort efter fulgte Tragedien **Dina**, der under stort Bifald opførtes med hans „Fjendes“ Kone, Fru Heiberg, i Titelrollen. Stykket er baade ved sit Emne og ved dets Behandling afvigende fra Digterens øvrige Tragedier. Det er „interessant“, som en Indrømmelse til Heibergs og den nye Digterskoles Æstetik.

Alderdom og Død. Om hans personlige Forhold er der kun lidet at tilføje. Af Frederik VI var han aldrig særlig yndet, og økonomiske Vanskeligheder forskaanedes han ikke for. Efter den nye Konges Tronbestigelse overøstes han med Hoffets Anerkendelse. Han stod i det hele taget for de flestes Bevidsthed som den Digter, der paa en eller anden Maade havde været Lærer for alle yngre i Norden. Han døde i Januar 1850, efter at han næsten havde fuldført sine værdifulde *Erindringer*. I sin Dødsstund sagde han til Sønneren: Du skal nu forelæse mig det Sted af Scenen i femte Akt mellem Sokrates og Kebes, hvor Sokrates omtaler Døden; det er saa usigelig dejligt. De sidste Ord sagde han med overordentlig Varme. Sønneren læste, medens den døende lyttede i den dybeste Bevægelse og stirrede smilende ud for sig. Han tænkte paa

en Rejse til et Sted, hvor efter Sagnet
man atter træffer alle sine kære.

Tænk, hvilken Glæde det da vel maa vorde

at leve der med Guder og at tale
med Hesiod, med Orfeus, med Homer
og alle store Mænd, som var för os!

Efter en kærlig Afsked med alle, som var hos, opgav han kort efter Aanden, til det sidste ved fuld Bevidsthed.

Ved Bedømmelsen af en litterær Personlighed og hans Værkers Betydning bör altid *det historiske Synspunkt* göres gældende, uden hvilket virkelig Forstaaelse næppe er mulig. En Forfatter skal bedømmes i Forhold til sine Forgængere og sin Samtid, naar man vil forstaa hans Stilling i Litteraturens og Aandsudviklingens Historie. Herom kan der naas en vis sikret historisk *Erkendelse*, om hvis Hovedtræk de kyndige er enige. Langt vanskeligere er det at opnaa Enighed om en Forfatters *blivende* Betydning og om hans Kunstværkers „absolutte“ Værdi. Dog er man enig om, at det ikke er saa overvættets meget i Litteratur, som virkelig har „Værdi til alle Tider“.

Skal vi udtrykkelig fremhæve nogle *Enkeltheder* af Oehlenschlägers litterærhistoriske Betydning, kan vi straks nævne, at han var den første, hvem det fuldt ud lykkedes *at skabe Respekt for Digteren og hans Gerning*. Dernæst hans *sprogskabende Kraft*, der ganske vist udfolder sig i sin fulde Herlighed under stærk Indflydelse af det fremmede, Steffens og Romantikken bragte Bud om, men som samtidig selv søgte eller dog viste Vej til de hjemlige Forryngelseseskilder: Oldtid og Middelalder, Samtidens Hverdagssprog og endelig Brødrefolkenes Udtryksmaade. I Sammenhæng hermed kan det siges, at han har vist Vej i *den nordiske Samfølelse*.

Der er ikke mindste Tvivl om, at Oehlenschläger er Banebryder og anerkendt Mester i den danske Digtning

Guldalder, første Halvdel af det 19. Hundredeaar. Digterens 70aarige Fødselsdag fejredes med en stor Fest i Hovedstaden, hvor han hyldedes i Tale og Sang af en udvalgt Kreds af Digtere, Kunstnere og Videnskabsmænd. Der var Sange og Digte f. Eks. af Hauch, Grundtvig, Heiberg, Hertz, H. C. Andersen og Paludan-Müller, og der holdtes Taler af Mænd som H. C. Ørsted, H. N. Clausen, Martensen og Madvig.

I Heibergs smukke Digt i „den yngre Digterskoles“ Navn siges der i Slutningsverset:

Og som vort *Lands* Natur sin Tolk
har i sin Adam fundet,
har og Naturen i dets *Folk*
ved ham Bevidsthed vundet.
Den danske Kraft og Kærlighed
stod frem i lyse Minder;
til *Kilden* har han ført os ned,
hvorfra vort *Livsvæld* rinder.

Genfødselen og de nye Strømninger i dansk Digtning skyldes i væsentlig Grad Oehlenschläger og de yngre Forfattere, som mere eller mindre stærkt paavirkedes af ham. Derimod rejstes *Kampen mod det 18. Hundredeaars Livsopfattelse* paa Kristendommens Grund af Grundtvig og Mynster, hvis Maal og Midler dog var meget forskellige, og hvis Indflydelse var højst uensartet.

Grundtvigs Liv og Gerning.

„Have! du, som vidt dig breder
rundt om gamle Præstegaard!
Venligen du mig hjemleder
i de skønne Barneaar.“

Barndom og Ungdom. Nicolai Frederik Severin Grundtvig fødtes 1783 i Udby Præstegaard ved Vordingborg. Faderen, selv Præstesøn, var „Præst i Morten Luthers og de gamle Dages kristelige Aand“. Moderen hørte til Ætten Bang, som sagdes at stamme fra Middealderens Hvider; hun var from og djærv, „hellere død end raadvild“.

I dette alvorlige, kristne Hjem levede Drengen sine første Barneaar og viste en tidlig udviklet historisk Sans. Skolebogen blev ham snart for trang; Faderen maatte rykke ud „med de tykke Folianter, med sin Ramus og Lyskander“; af Holberg lærte han Kirkens Historie i det katolske Tidehverv, men især blev en Bog om Luther hans kæreste Læsning.

Fra sit niende til sit femtende Aar opdroges han i Tyregod paa den jyske Hede af en Præst, som havde været hans ældre Brødres Lærer. Her omgikkes han Bønderne og fik et stærkt Indtryk af Jyllands Natur („Der er et Land saa kosteligt, alt under Nørrelide“), men læste eller snarere slugte alt, hvad af historisk Kundskab han kunde overkomme; ind imellem dette var Holbergs Digtning, 1001 Nat og Kingos Salmer ham en kær Afveksling. Hans Lærenemhed gjorde ham al Tilegnelse let, og efter to Aars Skolegang i Mesterlektien i Aarhus dimitteredes han i Aaret 1800 til Universitetet.

Skoletiden i Aarhus havde hemmet hans Læselyst og Videtrang og gjort ham kold over for hans Barndoms Tro. Den senere Stridsmand for den danske Kirkes Genfødselse drog til Hovedstaden „som en Hedning“ og blev

efter Forældrenes Ønske teologisk Kandidat, men „uden Aand og uden Tro“. Derimod fulgte han med Begejstring Skærtorsdagsslaget (Sangene om Willemoes), og han hørte ogsaa Fætteren Steffens' Forelæsninger. Om denne siger han i Verdenskrøniken fra 1812: „Han kom til Moderlandet og opslog sin Lærestol paa den halvvaagne Höjskole; det var ej slig søvnlige Tale, han førte, som den, der saa tit udgaar fra Katedre, og nysgerrige Unger-svende flokkedes omkring ham. Faa forstod noget sammenhængende af hans med mange Kunstord udstafferede Tale, og det var godt; men det kunde alle forstaa, at han lod haant om den Oplysning, der hidtil var ud-basunet, at han talte med en forbavsende Ærbødighed om Kristus og hans guddommelige Rang, at han haanede den danske Læseverdens Afguder, Kotzebue og Lafontaine, og henpegede paa Shakespeare og Goethe som anderledes Digtere end den Flok, man nævnede saa, og dette var saare godt. Han kom og svandt som et Luftsyn; det var ogsaa godt, thi han havde vist ellers forvirret, om ej forrykket mange Hjerter; nu derimod vakte han kun Eftertanke, og mangt et Frøkorn, som han udstrøede, er vist under Guds Velsignelse i Stilhed opvokset til at bære god Frugt.“ Men nogen egentlig *Vækkelse* i religiøs eller digterisk Henseende fremkaldte disse Begivenheder ikke hos Grundtvig, saa lidt som Oehlschlägers første Digte gjorde Indtryk paa ham.

„Alt udi tredje Sommer
vandrer jeg sorgfuld paa Ø,
mellem de liflige Blommer
lærte mit Hjerte at dø.“

Den første Vækkelse. Et Par Aar efter Eksamen blev han Huslærer paa Herregaarden Egelykke paa Lange-land, og hans treaarige Ophold her blev af afgørende

Betydning for hans Udvikling, idet en stærk Forelskelse i Husets Frue gennemrystede hele hans Væsen. Denne Kærlighed stod for ham som en Straf og en Varselsrøst fra oven, og han greb ethvert Middel til at kæmpe sig fri og søge Trøst i sin Smerte: „Aanden oplukket sit Øje, — saa sig paa Afgrundens Kant, — stirred saa fast og saa nøje — rundt om en Frelse og fandt — fandt, hvor det faldt — Gud overalt: — fandt ham i Digterens Sang, — fandt ham i Vismandens Ord, fandt ham i Myter fra Nord, — fandt ham i Tidernes Gang; — synligst og vissest den dog — fandt ham i Bøgernes Bog.“ Men i det hele taget var „Digteren adskillige Aar forud for Mennesket“; hans religiøse Vækkelse var foreløbig mest af digterisk Art.

Samtidig kastede han sig med Iver over Studiet af den nyere tyske Filosofi. Oehlschlägers „Poetiske Skrifter“, navnlig Vaulundurs Saga, vakte hans *digteriske Evne* og bragte ham til at genoptage et tidligere begyndt Studium af *den nordiske Oldtid*.

Allerede fra Egelykke havde han skrevet nogle Afhandlinger, som vidnede om den aandelige Gæring, han var i, og om de Veje, hans Udvikling foreløbig maatte tage.

Hovedstadens Bombardement og Flaadens Tab gjorde et stærkt Indtryk paa ham. Efter sin Tilbagekomst til Hovedstaden fik han Fribolig paa Walkendorfs Kollegium, hvor han fortsatte sin Syslen med Oldtiden og oplevede en ny, udviklingsrig Studentertid i Samliv med Venner. Han udgav nu en Sammenarbejdelse af sin mytologiske Forskning i **Nordens Mytologi** eller „Udsigt over Eddalæren for dannede Mænd, der ej selv er Mytologer“. Det er efter Sprogstudiernes daværende Tilstand og de faa og utilstrækkelige Hjælpemidler ogsaa i videnskabelig Henseende det første betydelige Arbejde i nordisk Mytologi; men allerede her fremtræder stærkt hans digte-

riske Syn paa og frie Uddybning af de gamle Myter. Blivende Betydning har den lille Bog gennem de indstrøede frie Oversættelser af mytologiske Digte, f. Eks. „Frøjs Kærlighed“.

Det følgende Aar kom en Række „Samtaler“, **Optrin af Kæmpelivets Undergang**, hvori han ligesom Oehlenschläger har skildret Hedenolds sidste Kamp med den sejrende Kristendom (Gorm den Gamle — Palnatoke — Vagn Aagesen). Oehlenschläger, hvem Værket med et smukt Digt tilegnedes, maatte indrømme, at Grundtvig var sejlet Historien adskillige Streger nærmere paa det poetiske Kompas end han selv.

Men hans Virksomhed som Historielærer og det dermed følgende Studium førte ham naturligt „paa Vej til at gaa over fra Island til Sjølund“, saa at „Asarusen var hartad bortdampet“; den historiske Interesse fremtræder i flere Digte som *Willemoessangene* (deriblandt „Kommer hid, I Piger smaa“) og Indskriften paa *Oddens Mindesten*. Men snart skulde der foregaa et langt stærkere Gennembrud i hans Sind: *hans Vækkelse til dybt alvorlig Kristen og til Kristendommens Stridsmand i Norden*.

„Mig tyktes, at Staven
var over mig brudt,
til værre end Graven
af Herren forskudt.“

Den kristelige Vækkelse. Grundtvigs Skrifter havde vakt en ikke ringe Opmærksomhed for hans Navn i vor lille Læseverden. Men hans gamle Fader, som i Aaret 1810 kunde fejre sit 50 Aars Præstejubilæum, ønskede ham til sin Kapellan i Udby. I Foraaret holdt da Grundtvig sin Dimisprædiken, som han, mest for at glæde Faderen, lod trykke under Titlen „Hvi er Herrens Ord

forsvundet af hans Hus“. Derved rejste der sig et uanet Uvejr, idet seks af Hovedstadens Præster paa Gejstlighedens Vegne klagede over formentlige Fornærmelser i Prædikenen; efter langvarige Forhandlinger fik Forfatteren en Irettesættelse for Udgivelsen. Men i det samme Efteraar gennemlevede han en *kristelig Vækkelse*, som blev af afgørende Betydning for hans Fremtid og hans Virksomhed i det danske Folk.

I „Kirkespejlet“ fra 1871 fortæller han: „Jeg husker godt endnu, hvordan det begyndte; thi jeg sad en Aften alene og læste i Kotzebues Historie af Preussen, som var den nyeste over dette Land, og som jeg, skönt jeg dybt foragtede Navnet, mente som Lærer i Historien af Pligt at maatte benytte; men jeg var ikke kommet længere end til det 13. Aarhundrede, da de tyske Riddere indtog og med Sværdet kristnede Preussen; thi her havde Kotzebue plantet en af sine Giftblomster under, hvad han kaldte „det visne Kors“; og derved løb det mig koldt ned ad Ryggen, saa at jeg ikke blot smed Bogen fra mig, men sprang op som grebet af en mægtig Aand, der kaldte mig til Reformator. Derpaa fulgte et Par Maaneder af stolt, men stille Sværmeri, hvori jeg første Gang siden min Barndom læste Bibelen, især Profeterne, Luthers og Kingos Salmer, bad og grublede over, hvordan en Reformation, især med Pen og Blæk, i vore Dage lod sig udføre. „Nyaars-Nat“ er i Læseverdenen det eneste Spor af dette Sværmerliv; thi det endtes pludselig, da jeg med eet blev sønderknust ved de Spørgsmaal: Er du selv en Kristen, og har du dine Synders Forladelse? — Samvittighedsspørgsmaal, der faldt mig som Stene, ja som Klipper paa Hjertet. Da lukkede jeg alle Bøgerne, lod de stolte Planer fare og skyndte mig hjem til min gamle Fader . . .“

Hans Anfægtelser var af den Art, at de til Tider rystede hans Forstand. Hans trofaste Venner maatte i Dage

og Nætter vaage hos ham i hans vilde Febersyner. Først efter et Ophold ved Juletid i Hjemmet blev han igen Herre over sine Tanker; men hans Livsmaal og Væsen var nu et andet.

Kampen mod Rationalismen. Paa dette Tidspunkt var Grundtvig lidt over 27 Aar gammel. At hans Syn paa Mennesker og Menneskeliv var blevet et andet, fremgik tilstrækkelig tydeligt af hans følgende Virksomhed. Da Faderen snart døde, vendte han tilbage til Hovedstaden, hvor han i flere Aar var travlt sysselsat med en mangeartet litterær Virksomhed. I Begyndelsen af Tyverne udnævnte Kongen ham til Præst i Sydsjælland; snart efter fik han et Kald i Hovedstaden, hvad han længe havde attraaet.

Fra Udby havde han udgivet *Optrin af Norners og Asers Kampe*, en digterisk Behandling af Volsungesagnene, som nu fik en udpræget kristelig Overarbejdelse.

I Fortalen tager han Afstand fra sin hidtidige overdrevne Begejstring for Asalæren og Nordens Oldtid.

1812 udsender han et **Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng**, hvori han paa mindre end 400 Sider giver en Udsigt over Menneskeslægtens Levnedsløb, udelukkende set og bedømt fra et kristeligt Synspunkt. „Verdenshistorien er blevet til en Verdensdom, et Opgør med Fortid og Samtid og et gnistrende Fejdebrev til det 18. Hundrebaar og dets saakaldte Oplysning“. Geniale Domme og livlig, vækkende Skildring gaar her Side om Side med haarde og hensynsløse Fordømmelser: Voltaire er „Kristendommens og alt helligts arrigste, mageløse Fjende“; Rousseau er „en ædlere, skönt ogsaa vildfarende Aand“, hvis Planer dog er „luftige Sæbebobler“. Af Fichtes Skole er „udgaaet en Flok, med Würtembergeren Schelling i Spidsen, hvis Tal daglig

vokser, og hvis Grundsætninger er de fordærveligste af alle“. Holberg har „sin forunderlige Gave til at se og vise alt bagvendt samt til at bortkyse Alvor“. „At vurdere Holbergs Brøde er umuligt; han er Nordens Voltaire, men saa meget bedre, at det hårtad er Synd at nævne ham saa“ o. l. Om Oehlschläger, som han dog som før behandler med den største Varme, ender han med at sige: „Vilde den store Digter dog ihukomme sin første Kærlighed, og hvorfra han er faldet, vende om og gøre sine forrige Gerninger.“

Som man kan tænke sig, vakte Bogen stor Opmærksomhed og kraftig Modsigelse, bl. a. fra Historikeren Molbech og H. C. Ørsted.

Den følgende Tid var en fortsat Række af Kampaar, hvor han efterhaanden kom til at staa mere ene og uforstaaet. Han holdt og udgav „bibelske Prædikener“, saa længe Præsterne vilde overlade ham en Kirke at prædike i, samlede gamle og nye **Digte** (Saga, Roskilde-Rim og Roskilde-Saga, *Kvædinger*), besørgede nye Udgaver af Verdenskrøniken, udgav fire Bind af Tidsskriftet „Danevirke“ (heri bl. a. *Paaskeliljen*) og deltog i flere af de æstetiske Fejder, saaledes Blancafejden og Tyllfestrinden. Samtidig studerede han med Iver (bl. a. sammen med Rask) Angelsaksisk og gav derefter en fri Oversættelse af Beowulfskvadet. Endelig oversatte han i bred og folkelig Bearbejdelse **Höjnordens Rigskrøniker**, idet han „fordanskede“ Sakse „Runemester“ og Snorre, to Arbejder, der har haft stor Betydning som Folkelæsning.

Grundtvigs Stemning var disse Aar blevet mørk og trykket, men som Præst i Hovedstaden fik han et lysere Syn paa sit Lands og sin egen Fremtid, som det prægtige, men ofte dunkle „Rim“ **Nyaarsmorgen** fra 1824 viser („Guds Fred, hvor I bygge, paa Mark og paa Fjæld“). Han giver heri „et digterisk Omrids af sin

Bane“, og i Fortalen udtaler han, at han længes nu ret inderlig efter en lille Kreds af venlige Medarbejdere, som vil arbejde med paa „*det store Maal*: Oplivelsen af Nordens Helteaand til kristelige Bedrifter paa en med Tidens Tarv og Vilkaar passende Bane“.

I denne Tid begyndte han ogsaa at vinde Klarhed over den *kirkelige Anskuelse*, som er Kernen i den saakaldte „Grundtvigianisme“, samtidig med at han leverede sit sidste Hovedslag mod Rationalismen. Anledningen var et stort Skrift af den unge teologiske Professor H. N. Clausen om Katolicismen og Protestantismen, hvori denne hævder Videnskabens kritiske Frihed over for Bibelfordet. Faa Uger efter fulgte Grundtvigs Fejdebrev, som han kaldte „*Kirkens Genmæle*, indskydende dermed Sagen fra den blotte Læseverden for den almindelige Kristenheds Domstol“.

Skriftets Grundtanke er den, at det *ikke* er de skriftkloges Sag at bestemme, hvad Kristendommen er; thi den er en *Kendsgerning*, nemlig Guds levende Menighed. Og Kristendommens *historiske Hjemmel* kan ikke søges i Bibelfordet, som kan underkastes vilkaarlig Tolkning fra den teologiske Videnskabs Side, men — siger han selv i Kirkespejlet — i det mageløse Vidnesbyrd, som han saa møjsommeligt havde ledt om i hele Aandens Verden, men som gennemlød som en Himmelryd hele Tiden og Kristenheden i den *apostoliske Trosbekendelse ved Daaben*. Til Clausen stillede han den Fordring, at han som ærlig Mand maatte „*enten* gøre den kristelige Kirke højtidelig Afbigt for sin ukristelige og forargelige Lærdom *eller* nedlægge sit Embede og aflægge sit kristne Navn“. Clausen valgte en tredje Vej, at stævne Grundtvig for de grove Ord. Denne Gang stod en Mængde dygtige Mænd paa Grundtvigs Side, dog ikke Mynster, der ogsaa her følte sig frastødt af Voldsomheden, skönt han var utilfreds med den angrebne

Bog. Dommen over „Kirkens Genmæle“ skaffede Forfatteren en Pengebøde og „livsvarig Censur“; men forinden havde han *nedlagt sit Præsteembede*, da man forbød ham at benytte „Den signede Dag“ og et Par andre Salmer ved Kristendommens Tusindaarsfest i Pinsen 1826.

„**Vintersæde i Studerekammeret**“ (1826—39). I dette Afsnit af Grundtvigs Liv modnes og klares alle hans Grundtanker i en Bestræbelse efter at *rejse det sunkne Folkeliv i en kristelig Dannelse paa hjemlig Grund*, og han kaster sig med Iver over sit Opdragelsesarbejde med Mund og Pen. Nu spirer den Højskoletanke hos ham, som delvis virkeliggøres i Fyrrerne, og han samler alle sine bedste Kræfter i store Litteraturværker, hvor alt peger paa de Veje, han ønsker vort Folk ind paa.

Han foretog med Kongens Understøttelse tre Sommerrejser til England med det særlige Formaal at undersøge angelsaksiske Haandskrifter. Større Betydning for ham fik dog de stærke Indtryk af engelsk Samfundsliv og Kultur, som udviklede hans Sans for aandelig og borgerlig Frihed og menneskelig Dygtighed.

1832 udkommer saa hans store „**Nordens Mytologi eller Sindbilledsprog**, historisk-poetisk udviklet og oplyst“. Bogen har en Indledning paa næsten 200 Sider, som er vigtig for Forstaaelsen af hans folkeopdragende Tanker.

Han udvikler heri bl. a., at ligesom Fantasien er herskende i Ungdommen, Følelsen i Manddommen og Forstanden i Alderdommen, saaledes har hele Menneskeslægten i Oldtiden en Fantasiens Alder, i Middelalderen Følelsens og i den nye Tid Forstandens eller Eftertankens, og især fremhæver han det *levende Ords* Fortrin

for det døde, det talte Ord fremfor det skrevne, under ellers lige Betingelser.

Snart efter fulgte „Haandbog i Verdenshistorien efter de bedste Kilder“. *Kirkespejlet* fra hans høje Alderdom giver en Udsigt over Kirkens Historie og er af Vigtighed ved dens Oplysninger om hans eget Liv og hans Gerning. Disse Arbejders Formaal var at fremme den historiske Sans i Folket efter den Tankegang, han i Mytologien havde udviklet.

Side om Side hermed gaar hans religiøse Arbejder og hans Digtning. Nu begyndte han at ordne sin store Salmedigtning som „Sangværk til den danske Kirke“.

Som Eksempler paa hans *Salmer* nævnes: Dejlig er den Himmel blaa — Velkommen igen Guds Engle smaa — Kirkeklokken — Det er saa yndigt at følges ad — Som Dug paa slagne Enge.

Som Eksempler paa hans *verdslige* Digtning kan nævnes *Fædrelandssange*: Der er et Land saa kosteligt — Langt højere Bjærge. *Historiske Sange*: Willemoes — Bisp Vilhelm og Kong Svend — Ole Vind — Niels Ebbesen.

Folkelige og politiske Sange: Kongehaand og Folkestemme — Er Lyset for de lærde blot — Fuglewise — Hvad Solskin er for de sorte Muld.

Om en Mængde af disse og andre Digte maa det siges, at de i en sjælden Grad er blevet Folkesange, navnlig da inden for Højskolerne og de af dem paavirkede Kredse.

Alderdom. Ved Frederik den Sjettes Død var Grundtvig 56 Aar gammel, men kom endnu til at opleve baade den frie Forfatnings Indførelse og begge de slesvigske Krige.

Grundtvig var i politisk Henseende fra først af konservativ. Han havde haanet Julirevolutionen og kunde ikke bekvemme sig til at stemme for Junigrundloven; paa den anden Side var han en bestemt Modstander af Grundlovsændringen af 1866. Trods sin udprægede

Danskhed, der i Tidsskriftet *Danskeren* under Trearskrigen ofte fik et overdrevent Udtryk, var han blandt de første, hos hvem Tanken om Sønderjyllands Deling dæmrede. I kirkelig og folkelig Henseende var han derimod frisindet; han kæmpede for Præstefrihed og fik gennemført Retten til „Sognebaandsløsning“, hvortil senere Loven om „Valgmenigheder“ sluttede sig.

Med særlig Iver kæmpede han for sin **Højskoletanke** („Højskolen for Livet og Akademiet i Soer“), som han fik Kristian VIII til varmt at interessere sig for. Krigen forhindrede dog Planens Gennemførelse; men alt i Forvejen var den første Folkehøjskole som Led af den nationale Bevægelse blevet oprettet i Rødding, og den stærke, ejendommelige danske Højskolebevægelse har været af stor Betydning for alle Nordens Lande, ligesom den efterhaanden har vakt Opmærksomhed mange Steder i Udlandet. Samtidig arbejdede han ivrigt for *Forbedringer i Börneopdragelsen*, som Modstander af „Drengevidenskabelighed“: Ungdomstiden egnede sig bedre for udbredt Kundskabserhvervelse end den fantasirige Barnealder.

Efterhaanden samlede der sig en stadig voksende Tilhængerskare om hans kirkelige Anskuelse, „Grundtvigianismen“, og *Vennemøderne* fra Slutningen af hans Liv fik opdragende Indflydelse paa mange i vort Folk. Overalt hævder han nemlig Menighedslivets Betydning og Værdien af „at løfte i Flok“ ogsaa paa det religiøse Omraade (sml. som Modsætning S. Kierkegaard).

Efter adskillige Aars frikirkelig Virksomhed blev han i 1839 *Præst ved Vartov*, som blev den grundtvigske Modernemenighed.

Efterhaanden vandt han Anerkendelse fra alle Sider. Ved sit 50-Aars Præstejubilæum fik han Rang med Sjællands Biskop, og to Aar senere skænkede kirkelige Venner ham en syvarmet Guldlysestage. Han døde, 89

Aar gammel, 1872. En Mængde af Danmarks Præster var til Stede ved hans Ligfærd. Da skrev Björnsterne Björnson sit berönte Mindekvad:

Ligesom Vølven i Nordfolkets Gry
steg over Sagnenes Vande,
talte om alt under Hav, over Sky,
dukked som synkende Lande, —
Talen tilbage, evindelig ny,
skulde stande:

Saadan i Nordfolkets Nytid han staar
— under nys dukked hans Pande —
Synerne efter som Solskyer gaar
over de havslagne Lande;
Nordfolkets Udsigt i tusinde Aar
skal de rande.

Som alle store Aander, om hvis Navn der i deres Levetid har staaet Strid, er ogsaa Grundtvig blevet miskendt af Modstandere, dyrket over al Maade af Tilhængere. Alt for mange af de dannede er gaaet *uden om ham* uden indgaaende Kendskab til hans Værker og uden Forsøg paa Forstaaelse af hans Tankegang, skönt han er blevet dansk Folkeopdrager mere end nogen anden. Hvad Heiberg sagde om Oehlenschläger, „stor i Fortrin, stor i Fejl“, gælder med endnu mere Vægt om Grundtvig. Ved at følge hans religiøse Kampe og Deltagelse i de litterære Stridigheder, hans Standpunkt over for Holberg, Mynster og Kierkegaard kommer vi ind paa de fleste Hovedspørgsmaal i vort nyere Aandslivs Udvikling. *Den grundtvigske Retning* er den selvstændigste og mest *danske* Frembringelse af Romantikken i Norden, hvorfor den ogsaa med størst Livskraft har kunnet gøre sig gældende ved Siden af og imod det nyere Livssyn, som Positivismen banede Vej for.

Grundtvig er *Digter* i hele sin Virksomhed, hvilket gör ham til noget af en Drømmer og Sværmer i Opfattelsen af politiske og borgerlige Forhold og lader ham overse Matematikkens og Naturvidenskabernes Betydning. Han er i stadig Udvikling og Gæring med Hensyn til visse enkelte Grundtanker: Kristendom, Folkelighed, Nationalfølelse. Ider han benytter disse Grundtanker som ufravigelig Maalestok, fremkommer der en Ensidighed, som er hans Styrke, fordi den uden Hensyn arbejder frem mod sit Maal, men ogsaa hans store Svaghed, fordi den hindrer en sand og retfærdig Bedømmelse af Fortid og Samtid. Dette træder tydeligst frem i hans historiske og mytologiske Arbejder. Trods hans forbavsende Viden er hans Bøger ikke saa meget Oplysnings- som *Vækelsesskrifter*. Det store ved dem og deres blivende Betydning er, at de opstiller Kravet om „Liv og Aand“ i al Kundskabsmeddelelse og viser Vej til at fyldestgøre dette Krav.

I Modsætning til Oehlenschläger og de fleste andre Romantikere betragtede Grundtvig aldrig Digtekunsten som et Livsmaal, men som et Middel for Livet. Medens mange paa den Tid, da han traadte frem, i Poesien søgte Trøst for Matheden og Tomheden i deres Liv, saa de flygtede for den fattige Virkelighed ind i en rig Drømmeverden, saa vilde han netop føre Poesien ind i Virkeligheden og derved give denne den Fyldighed og Kraft (Hostrup).

I hans Ungdomsdigtning og dens Fortsættelse indtil 1824 er det væsentligst hans stærkt bevægede og stadig gærende indre Liv, der synger sig frem i Digt.

Efter „Nyaarsmorgen“ bliver han overvejende *Sanger* og *Salmedigter*; han fortsætter de to Grundstrømninger i vor lyriske Digtning, der er dens Særkende fra Folkevisens, Sthens og Kingos Dage: Visen og Salmen. Paa begge Omraader er han blandt de største og tillige, sammen med Ploug og Hostrup, Danmarks folkeligste Digter.

Hans Sprog bevæger sig fra den højeste Patos til det jævreste Hverdagssprog, der endog kan synke til det platte, og han er ofte *profetisk* i sin Udtryksmaade, saa man med Rette kan bebrejde ham Uklarhed.

Jakob Peter Mynster.

Jakob Peter Mynster var en höjtbegavet, men indesluttet og ærekær Natur, som uden egentligt Kald studerede Teologi; mest udvikledes han ved Samliv med en ældre Broder og dennes frisindede Vennekreds samt ved ihærdig Læsning af den klassiske Oldtids Litteratur, nyere Digtekunst og Filosofi. Tit hjemsøgte han af et svært Tungsind, saaledes ogsaa i de Aar, han var Huslærer paa Bregentved og Præst i det nærliggende *Spjellerup*. Under hans personlige Stræben efter at komme til Bunds i sin religiøse Følelse ved udstrakt Tænkning og Læsning foregik der i Sommeren 1803 *et religiøst Gennembrud* hos ham, hvilket gör ham til en lige saa erklæret Modstander af Rationalismen som den otte Aar yngre Grundtvig. Paa denne Tid fik ogsaa det fortrolige Venkab med Kamma Rahbek stor Indflydelse paa ham; hun viste „Onkel Job“ en forelsket Hengivenhed, og en udstrakt Brevveksling fandt Sted mellem dem.

Omtrent samtidig med, at Grundtvig vendte tilbage fra Udby, blev Mynster *Præst i Hovedstaden*, hvor han baade som Prædikant og Embedsmand vandt stadig Fremgang, indtil han 1834 blev Sjællands Biskop. I denne Stilling førte han en i Længden haabløs Kamp mod alle de frisindede Bevægelser i Religion og Politik. Intet kan dog rokke ved den Kendsgerning, at den hæderlige, fintdannede Prædikant og Forfatter har haft meget stor Betydning i vort Aandslivs Udvikling, først og fremmest derved, at han brød Rationalismens

Magt i Hovedstadens dannede Kredse og fik stor Indflydelse paa ikke faa af vort Fædrelands Præster. Hans forskellige Samlinger af *Prædikener*, hvoraf den første allerede udsendtes fra Spjellerup, og hans *Betragtninger* over de kristelige Troslærdomme bør nævnes baade for deres Indholds og deres klare, gode Sprogs Skyld.

Omkring 1825 kan der iagttages forskellige betydelige Svingninger i den danske Litteratur. Den af Oehenschläger og Grundtvig rejste nationale Bevægelse med Udgangspunkt i Nordens Oldtid og Middelalder antager hos Flertallet af yngre Digtere et særlig *dansk, mere eller mindre realistisk (virkelighedstro) Nutidspræg*. I Stedet for Sagaer og nordiske Fortællinger træder *Noveller* og *Hverdagshistorier*. Interessen for Tragédier og borgerlige Skuespil formindskes; i Stedet for sværmer man for *Vaudeviller* og *Lystspil* med Emner fra Hverdagslivet.

Hertil kommer, at *nye Former af fremmed Indflydelse* begynder at gøre sig gældende. Den tyske Romantik og de med den beslægtede Litteraturretninger i Frankrig og England var i det væsentlige reaktionære og sluttede sig nøje til den hellige Alliances Tankegang. Men i de store Kulturlande rejste der sig snart paa ny en stærk aandelig Modstand mod denne. I Frankrig var det *Romantismen* (med Victor Hugo), som spillede sin Hovedrolle mellem Juli- og Februarrevolutionerne. I England grundlagde *Shelley* og *Byron* en særlig Form for romantisk Digtning („Naturalismen i England“). I Tyskland var det *Börne* og især *Heine*, der anslog beslægtede Strengte („Det unge Tyskland“). Fælles for dem alle er en glødende Frihedskærlighed og en stadig Kamp mod den reaktionære Tidsalder. I Frankrig og Tyskland gaar denne Bevægelse i Litteraturen Side om

Side med Omvæltninger i de borgerlige og politiske Forhold, og ogsaa i England fuldbyrdes der, skönt ad rolig Vej, vidtrækkende sociale Reformer og et helt Omslag i Livsopfattelsen, hvis Virkninger først noget senere naaede til Norden.

Men en Del af de nye Tanker satte dog straks Spor i vor hjemlige Litteratur. Heiberg var den første Talsmand for *Hegels* Filosofi med dens *dialektiske Metode* (Position — Negation — højere Enhed, f. Eks. Væren, Ikke-Væren, Vorden), der i *Logikken* giver de almindelige Principper, som raader i Natur og Aand, i *Naturfilosofien* behandler Tilværelsen i Rum og Tid og i *Aandsfilosofien* gennem de tre Trin: subjektiv, objektiv og absolut Aand hele Aandslivet. Den absolutte Aand viser sig i Kunst, Religion og (Højdepunktet) spekulativ Filosofi.

Fra 1825 af var Heibergs Indflydelse stadig stigende. Skönt han i Fyrreerne af politiske Grunde trængtes noget tilbage, var hans Kunstopfattelse og æstetiske Syn saa godt som eneherskende hos alle dannede lige til Georg Brandes' Fremtræden. I Aarene fra omtrent 1825 til henimod hans Død 1860 maa vi ved alle Forfatterne tage Hensyn til, om de hørte til den heibergske Skole, eller om de stod mere eller mindre fjernt fra denne og derfor ofte blev Genstand for dens hvasse Kritik.

Johan Ludvig Heibergs Liv og Gerning.

Levnedsløb. Johan Ludvig Heiberg fødtes i København 1791 i Ægteskabet mellem P. A. Heiberg og Thomasine f. Buntzen, der senere som Fru Gyllembourg vandt sig et Navn i den danske Litteratur. Efter Faderens Landsforvisning sattes den godt otteaarige Dreng i Kost borte fra Moderen, som han elskede og beundrede; bl. a. var han nogen Tid hos Rahbeks paa Bakkehuset, men sluttede sig, efterhaanden som han blev

voksen og mere selvstændig, nøje til Moderen og Stifaderen. (Han fremhæver selv Betydningen af de aandfulde Omgivelser, hvori han i sin Barndom og første Ungdom færdedes; hertil kom senere Indførelsen i de bedste Kredse i Paris, hvor han levede tre Aar hos sin Fader, til hvem han dog altid stod i et ikke meget hjerteligt eller forstaaende Forhold).

Den velbegavede Dreng fik en fortræffelig Privatundervisning, men havde endnu som Student en saadan Mængde spredte Interesser, at han ikke formaaede at samle sig om noget egentlig videnskabeligt Studium; derimod var han en flittig Dyrker af det finere Selskabsliv. Samtidig studerede han Goethe, og hvad anden Litteratur han kunde faa fat paa, thi „at læse gode Digterværker er lige saa nødvendigt eller endnu mere end at læse de saakaldte nyttige Bøger; thi disse danner os til Videnskabsmænd, medens de første danner os til Mennesker“.

Endelig tog han Doktorgraden for en Afhandling om den spanske Digter Calderon; han var en Kender ikke blot af fransk, men ogsaa af spansk og italiensk Litteratur. Efter Pariserrejsen var han nogle Aar Lektor i dansk Sprog ved Universitetet i Kiel, hvor han befandt sig meget ilde, men kom i Beröring med Hegels Filosofi.

Heiberg beklædte efter sin Tilbagekomst fra Kiel forskellige mindre betydende Embedsstillinger, men virkede især som Tidsskriftsudgiver og for det kgl. Teater, hvis Direktør han en Del af sin sidste Levetid var. Han døde 1860. —

I hans Væsen var der noget koldt og spottende, dels vel en Arv fra Faderen, dels fremkaldt ved de ejendommelige Familieforhold, hvorunder han var opdraget. Han udmærkede sig ved klar Forstandighed og muntert Vid, men manglede grovkornet Humor, som vi kender den hos Holberg, og den Følelse for det rørende og

jævnt menneskelige, som udmærkede Oehlenschläger. Endelig var der noget aandsaristokratisk hos ham, som ikke blot fjernede ham fra Grundtvigs Folkelighed, men ogsaa gjorde ham uforstaaende over for de nye, liberale Bevægelser herhjemme.

I Fyrretyveaarsalderen giftede han sig med den ganske unge *Hanne Pætges*, den snart saa berømte Skuespillerinde *Johanne Louise Heiberg*, der blev hans og hans nærmeste Tilhængers Muse og har øvet en betydelig Indflydelse paa mange af sin Samtids dygtigste Mænd. Hun optraadte ogsaa som Forfatterinde og har efterladt sig et værdifuldt Memoireværk („Et Liv, genoplevet i Erindringen“). Deres Hjem blev et yndet Samlingssted for en Kreds af Hovedstadens bedste Selskab.

Ungdomsarbejder. Allerede Heibergs første dramatiske Arbejder, f. Eks. „Tyge Brahes Spaadom“ med de kendte Sange, vidner om hans Sprogegne og Formsans.

I Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger tog han ikke ligefrem Del; men hans Sympati var for en stor Del paa den førstes Side. Derimod angreb han Tidens Modesværmeri, Ingemanns dramatiske Arbejder, i en hensynsløs Satire *Julespøg og Nytaarsløjer*, som han kaldte en Fortsættelse af St. Hansaften-Spil; — hans gode Ven Poul Møller fandt, at det visselig var „noget ret nydeligt Dukketøj, men ligner da ikke mere St. Hansaften-Spillet, end en Tinsoldat ligner Orlando furioso“. Ingemann tav; men desto haardere tog Grundtvig til Genmæle i skrappe Ord, der fremkaldte Heibergs „Abcbog til Ære, Nytte og Fornøjelse for den unge Grundtvig“.

Vaudevillerne. Med sine danske *Vaudeviller* — fra først af Navn paa lystige franske Syngestykker — grundlagde Heiberg sin betydelige Stilling paa den danske Skueplads.

I Efteraaret 1825 opførtes *Kong Salomon og Jørgen Hattemager*; derefter kom *Aprilsnarrene*, *De uadskillelige*, *Recensenten* og *Dyret*, *Nej* o. fl.

„Jeg havde den Fornøjelse at se — skriver Forf. selv —, at mine Forsøg vandt almindeligt Bifald, og at de, hvad her var Hovedsagen, fik en Popularitet, som maaske siden Holbergs Tid endnu ej var blevet noget Skuespil til Del.“ Men baade hos Kritikken og et Mindretal af Publikum hævede der sig nedsættende Røster, især over „Recensenten og Dyret“, hvilket Stykke betegnede som Fjællebodsløjer, uværdige for en kongelig Scene. Heiberg standsede da Opførelsen og udarbejdede som Forsvarsskrift sin første større æstetiske Afhandling *Om Vaudevillen som dramatisk Digtart og om dens Betydning paa den danske Skueplads*.

Efter en Indledning, hvori han beklager sig over det tiltagende Dilettantuvæsen i Kunst og Litteratur — man kritiserede, spillede Komædie og skrev Bøger uden medfødt Talent og uden Studium og Indsigt —, gaar han over til at tale om det franske Teater, hvor der ved en Sammensmeltning af Opera og Komædie har udviklet sig en ny selvstændig Kunstform *Syngespillet* („Opéra-comique“), hvoraf Vaudevillen er en Afart. Denne almindelige Vaudevilleidé udformer han med Selvstændighed: Vaudevillen er et Situationsstykke med løseligt antydede Karakterer; Sangen træder i Dialogens Sted, overalt hvor denne har hævet sig til de interessanteste Punkter. De Kunstfordringer, man kan stille til den, er, at den skal fremstille interessante Situationer med løst skizzerede Karakterer, og at Dialogen skal være fuldkommen og forskønnes ved Musikkens Hjælp; Musik og Tekst maa passe saaledes til hinanden, at de er ligesom sammenvokset i eet Stykke og forekommer uadskillelige („en tæt Forening af Ord og Toner“). Den bør ikke have noget stort Omfang og ikke fordre store

teatraliske Anstalter. Man kan ikke paa Forhaand betragte Vaudevillen som ringere end Tragedien. „En slet Vaudeville og en slet Tragedie er begge lige utaaelige; men Vaudevillen som Digtart og Tragedien som Digtart er begge meget gode“.

Om Vaudevillens Betydning udtaler han, at den skal *forberede et nyt nationalt Lystspil* ved sin lette Behandling af Stof fra Hverdagslivet og ved sin kvikke og iørefaldende Musik. Den komiske Digtekunst, som forhen havde været national her i Landet (Holberg), var nu bandlyst, saa at ingen mere formaaede eller fordristede sig til at skrive et nationalt Lystspil; Publikum var ved den idelige Fremstilling af fremmede Emner blevet helt afvænnet med at se hjemlige Forhold paa Scenen. —

Heiberg naaede virkelig sit Maal: at genoplive vort Lystspil, der snart i Hertz og Hostrup fik ivrige Dyrkere.

Fremdeles har Heiberg skrevet adskillige **romantiske Skuespil**, hvoraf de vigtigste er *Elverhøj* og *Syvsoverdag*, Lejlighedsdigtninge til Forherligelse af Fester i Kongehuset, som begge har vundet fortjent Yndest i Læseverdenen og paa Scenen.

Elverhøj er det danske Skuespil, som er blevet hyppigst opført. Hertil har sikkert Kuhlaus Musik i Ouverturen og til flere af Sangene samt Digterens kloge Benyttelse af Kæmpeviser („Jeg lagde mit Hoved til Elverhøj“) og andre Folkesange bidraget meget. Men ogsaa den snildt opfundne Intrige og Baggrunden — Folketroen i Stevns Herred om Kongen og Elverkongen — gör Stykket til et af Heibergs værdifuldere Arbejder. Det er smukt og smagfuldt, men lidet virkelighedstro. Sangene hører til vore oftest sungne; deriblandt f. Eks. „Herlig en Sommernat“.

Syvsoverdag er et vaudevillielignende Lystspil, der foregaar i Egnen omkring Esrom Sø. Personerne er glade

Hverdagsmennesker fra Hovedstaden, samlede Syvsoverdag hos en gammel Pensionist paa Fredensborg, hvorfra de vil deltage i Kristian VIII's Kroning i Frederiksborg den næste Dag. En ung Pige af dette Selskab elsker en Digter og har med ham levet sig helt ind i den Fantasier verden, som træder frem i et Digt om Gurre, han sysler med. Ved „Phantasus's“ Hjælp lægger da Heiberg en romantisk Middelalderkomedie om Kong Volmer og Tovelille ind i Lystspillet („Konning Volmer drager af Sted paa Jagt“), saaledes at Digteren og hans elskede optræder i begge Handlinger og forbinder dem.

Nye Digte 1841. Dette Heibergs modneste Værk indeholder flere Arbejder; de vigtigste er Romancerækken *De nygifte* og *En Sjæl efter Døden*.

En Sjæl efter Døden er Heibergs Hovedværk og det Arbejde, hvori baade hans Livssyn og hans Evner som komisk Digter bedst faar Udtryk.

Det er et dramatisk Digt i fem Akter, hvis Indhold er, at „en københavnsk Spidsborger af Gennemsnittet stedes som død Ansigt til Ansigt først med St. Peder — uden for Himmerige, saa med Aristofanes — uden for Elysium, saa med Mefistofeles — uden for Helvede og røber sig under disse Samtaler saadan som hans religiøse, politiske, kunstneriske og litterære Opdragelse har formet ham“.

4de Akt, som staar uden fast Forbindelse med det øvrige Digt, er skrevet længe før dette som en Satire over Skuespillerstanden, hvis Fejl og Svagheder fremstilles med bidende Vid. Men Digtets Hovedstykke er Samtalerne mellem Mefistofeles og Sjælen om Livet paa Jorden og Livet i „Helvede“. Da Sjælen forfærdes ved at høre, at Stedets Navn er Helvede, paastaar Mefistofeles, at han allerede paa Jorden var i Helvede:

Sjælen.

Var jeg i Helved?

Mefistofeles

Som næsten alle;

kun plejer man ej saadan at kalde
det fede, flegmatiske Liv paa Jord,
 hvori man paa det reale tror
 og faar ej det mindste Glimt at se
 af den magre Benrad, man kalder Idé . . .

Det er altsaa Digtets dybe Grundtanke, at et aandløst Liv paa Jorden er et Helvede — fra Tankens Side set saa værdiløst, at det fortjener at fortsættes i Evighed som den eneste retfærdige Straf. Derfor er det Sjælens Opgave i *Trivialitetens Helvede* at fylde Danaidernes Kar, der jo er bundløst.

I formel Henseende er „Sjælen“ et af de ypperste Værker i vor Litteratur. Heiberg tumler her Sprog og Versmaal med fuldendt Kunst.

St. Peder forlanger af Sjælen, at han, ligesom han formodentlig i Tanken har gennemlevet sin Frelzers Liv, nu skal valfarte til dettes jordiske Skueplads; men Sjælen vil hellere til en anden Klode eller i det mindste med Stolemager Dessau til Amerika; desuden kan han slet ikke huske St. Peders Rejseplan:

Det er saa længe siden,
 at jeg blev konfirmeret,
 og jeg har ej min Lærdom repeteret
 i moden Manddomsalder.

Og hvad skal man med de mange Enkeltheder, naar blot man kan erindre det større og holder sig til Aanden. Da saa St. Peder spørger ham, hvad Aanden er i Kristi Lære, svarer Sjælen, at Aanden blot kan føles, ikke siges. St. Peders Gensvar indeholder de berømte Ord:

Hvo ej med Ord kan sige
 sin Tanke, kommer ej i Himmerige.

(Sml. Tegnér's „Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta“). — I de følgende Afsnit er der megen litterær Satire. Dagspressen og de vaagnende liberale Bevægelser stilles i Gabestokken; Oehlenschlägers „Sokrates“, Andersens „Mulatten“ og „Maurerpigen“ haanes ubarmhertigt. Mest rammende er vel Satiren over Kunstnernaturen i det hele taget, baade Skuespillerens og Digterens. Skuespilleren kan ikke bede sit Fadervor — han har ingen Sufflør. De bedste, men ikke de fleste Bøger gaar til Biblioteket i Himmerige, men — siger Mefistofeles —

Poeten selv, som han gik og leved,
 han faar gemenlig hos os sin Plads.

Sjælen.

Ih nu! det kommer mig vel tilpas,
 thi jeg bekymrer mig ikke stort
 om Værket, som en Poet har gjort,
 men tit jeg føler mit Hjerter brænde
 af Begærlighed efter ham selv at kende,
 at vide, hvordan han spiser og drikker
 hvordan han nyser, hvordan han hikker,
 kort sagt, at kende ham ret privat.

Lige saa bitter er Mefistofeles' Dom om *Geniet*:

Af Person er Geniet gemenlig Nar,
 forfængeligt, svagt, sig selv en Gud,
 til det gode sædvanlig ej kapabelt,
 og, sletter man Inspirationen ud,
 som Menneske sjælden respektabelt.

(Sml. med *Sjælen* Hostrups Modsætning mellem *Studenter* og *Filistre* og Pal.-Müllers *Adam Homo*).

Foruden som Dramatiker og lyrisk og satirisk Digter har Heiberg især virket som **Kritiker**. Foran er omtalt hans Strid i Anledning af Ingemanns Skuespil og hans Kritik af „Væringerne“ i *Københavns flyvende Post*; i dette Blad traadte adskillige af vore Digtere første Gang frem

for Offentligheden (H. C. Andersen, Bagger, Fru Gyllembourg). I Fyrrerne udgav han *Intelligensblade*, der ogsaa var Talerör for hans politiske Opfattelse.

Romantikkens Gennembrud i Sverige.

Gustav d. 4. Adolfs velmente, men taabelige Styre førte Sverige til Afgrundens Rand. Finlands Tab var uopretteligt, og Sveriges Deling var en Mulighed, man regnede med. Omvæltningen 1809 blev Indledning til nyere og lykkeligere Forhold, men blev ogsaa af stor Betydning for Aandsudviklingen. Der indførtes atter Trykkefrihed, og Tanker fra det øvrige Europa kunde uhindret blive drøftet. Nationalfølelsen vaagnede til fornyet Liv og styrkedes ved en stedse voksende Sans for Hjemlandets Kultur og Historie. **Wallin**, Sveriges største Salmedigter og berømt Prædikant — død som Ærkebiskop i Upsala —, havde stor Betydning paa det kirkelige Omraade. En dybere Religiositet banede sig langsomt Vej under Strid med Rationalismen. I Kunsten frigsjorde man sig for den franske Smags Regler, men kom paa den anden Side paa mange Punkter under tysk Indflydelse.

Den egentlig *romantiske* Retning efter tysk Mønster forkyndes af „Fosforisterne“, i hvis Blade og Tidsskrifter, f. Eks. „Fosforus“, der kæmpes ivrigt, men ensidigt mod det 18. Aarhundredes Tankegang og for det nye Syn paa Liv og Digtning. Hovedangrebene rettes mod det svenske Akademi. Kun enkelte af denne Retnings Tilhængere har nogen større Betydning i Litteraturen, især **Atterbom**, hvis to Hovedarbejder er det dramatiske „sagospel“ *Lycksalighetens ö*, der indeholder nogle af hans skønneste lyriske Digte, og et stort litteraturhistorisk Arbejde *Svenska siare og skalder*, hvori han kær-

ligt og forstaaende, men ikke synderlig nøjagtigt skildrer svenske Digteres Liv og Gerning i de svundne Tider.

En mere *national-romantisk* Skole udgaar fra det „götiske“ Forbund, hvortil bl. a. hører Geijer og til en Tid ogsaa Tegnér. Forbundet stiller som Opgave for svensk Aandsliv „återgången till sig själf“ og faar stor Betydning for Old- og Sprogforskning samt Historie-skrivning, men fører ogsaa til en ensidig Forherligelse af det gammelnordiske og svenske. Selve Tegnér idealiserer i sin Ungdomsdigtning Karl d. 12. som en Levendegörelse af alt stort og herligt i det svenske Folk.

Senere frigör Geijer og endnu mere Tegnér sig fra Skolens Overdrivelser. Tegnér staar uden for og over Partierne. Han er en ivrig Modstander af Oplysningstidens Aandløshed; men hans græske Dannelse og Sympati for Goethes og navnlig Schillers „humane Idealisme“ støder ham bort fra Romantikernes Uklarhed, deres Sky for Virkeligheden og deres politiske Reaktion.

Dog kan man sige, at en romantisk Grundstemning i Tyverne har sejret i svensk Litteratur og der som i Danmark frembragt en „Guldalder“.

I det følgende Aarti vokser en liberal Bevægelse sig stærk, støttet af en frisindet Presse og med en borgerlig, mere realistisk Digtning i Følge.

Den afgørende Indflydelse paa svensk Aandslivs Udvikling i den første Halvdel af 19. Aarhundrede fik Geijer og Tegnér, hvis Virksomhed i Sverige paa mange Punkter svarer til Grundtvigs og Oehlenschlägers hos os.

Erik Gustaf Geijer.

Geijer fødtes 1783. Faderen var Jærnværksejer i Värmland. I sine „Minnen“ udtaler Sönnen sig med varme

Ord om sine Forældre, sit Hjem og sin Hjembygd. „Jag tackar Gud för de bästa föräldrar. Minnet af den lyckliga fläck, som deres hulda vård helgade, ligger som ett solsken i mitt bröst“. I Hjemmet herskede gammeldags Sæder. Drengen levede et muntert Friluftsliv under alskens Idræt; under Latinskolelivet søgte han sin Trøst i Musik, naar Hjemve pinte ham. Han vaklede mellem Jærnbruget og Studierne, men drog dog 16 Aar gammel til Upsala Universitet, hvor han færdedes i frisindede Studenterkredse.

De følgende Aar var en Gærings- og Udviklingstid for Geijer. Han studerede med Iver Historie og blev en flittig Tilhører af Höijers filosofiske Forelæsninger. Rousseau, Schiller og Schelling blev hans Idealer; men hos sig selv savnede han Klarhed og Modenhed, hvor højlydt end hans Venner roste ham for disse Egenskaber.

Et Vendepunkt i hans Liv indtraadte ved den *Rejse til England*, han foretog i Sommeren 1809. Paa denne Rejse skærpedes hans Virkelighedssans; Englændernes praktiske og solide Tankegang paavirkede ham som en passende Modvægt mod den romantiske Filosofi. Han blev en Beundrer af Shakespeares Digtning og fjernedes derved fra den hjemme raadende Forgudelse af alt, hvad der var fransk.

Efter sin Hjemkomst indtraadte han som Medlem af det götiske Forbund. Allerede flere Aar tilbage havde Tegnér skrevet om ham, at han var „af det slags snilen, hvilkas första steg i hvad sag som helst är seger och förträfflighet“. Denne Sætning vandt her en ny Bekræftelse. Han optraadte nu som selvstændig og betydelig Digter, skönt han aldrig før havde givet sig af med at skrive Vers. Blandt hans Digte kan fremhæves saa ypperlige Ting som *Vikingen*, *Den lille kolargossen* og (fra en noget senere Tid) de to Fædrelandssange *Viken*,

tidens flyktiga minnen og *Fädernesland, hvars härliga minnen*.

I Aaret 1815 blev han Professor ved Upsala Universitet i sit Yndlingsfag Historie. Han giftede sig nu og levede et lykkeligt Familieliv. Han blev Studenternes Afgud og øvede i en Række af Aar den allerstørste Indflydelse paa dem. Som Frugten af hans historiske Studier fremkom to ypperlige, desværre aldrig fuldførte Værker — *Svea Rikes häfder* og *Svenska folkets historia*. En Tid lang var han — i Modsætning til Tegnér — konservativ i sin historiske og politiske Opfattelse, hvorfor det vakte megen Opmærksomhed, da han i Slutningen af sit Liv opgav dette Standpunkt og blev en ivrig Forsvarer af liberale Ideer.

Allerede som ung havde det været Geijer svært at bestemme sig og samle sig over for sine mange ypperlige Anlæg. „Öfvermåttat af gåfvor vållade, att utkastet var för stort för att utbildas inom den korta människolefnaden.“ Derfor følte han ogsaa Trang til stadig Udvikling og voksende Klarhed. Han er „Student“ til det sidste, en sanddru Aand og en fast og uforfærdet Karakter. Om sine Digte har han selv ytret, at de „blott voro stycken af en skald, som aldrig var det helt.“ Han var betydelig som Komponist, som Tænker, Taler og Journalist; men først og fremmest er han *svensk Historieskriver*. „Ingen har så tillförene läst vår historia, ingen har så förstätt uttaga dess innersta kärna, uppvisa dess djupaste betydelse, ingen så förklara det svenska folkets öden ur dess tillstånd, naturomgifningar, lynne och karaktär“.

Geijer døde 1847.

Esaias Tegnér.

Tegnér var en värmlandsk Præstesön, født 1782. Tidlig faderløs blev han Skrivedreng paa et Fogedkontor, da han skrev smukt og regnede godt. Paa vidtløftige Rejser gennem Fogderiet, paa Bagsædet af sin Principals Vogn, lærte han Värmlands Skönhed at kende.

I den Tid læste han, hvad han kunde faa fat paa, især Litteratur og Historie; han gjorde ogsaa Bekendtskab med de nordiske Sagaer og begyndte at rime.

Fogden fandt imidlertid, at den 13-aarige Dreng burde sættes til Bogen. Han fik ham anbragt hos sin Nabo, hvor Drengens ældre Broder var Huslærer. Med sine ypperlige Evner og en Jærnflid gjorde han forbavsende Fremskridt. Foruden Latin, Græsk og Fransk lærte han sig paa egen Haand Engelsk, alt i næppe 15 Maaneder. Endnu større Fremgang fik hans Studier, da han fulgte Broderen til Råmen Jærnværk, hvis dygtige Ejer blev hans Beskytter og senere hans Svigerfader.

Hvad der først fangede hans Opmærksomhed paa Råmen, var de store Bogskabe, rigt forsynede med svenske, engelske og franske Værker og med alskens græsk og romersk Litteratur. Med en næsten utrolig Udholdenhed kastede han sig over Læsningen. Homer og i det hele Græsk, blev hans Yndlingsfag. „Han slukade grekiska, läskade sig med latin och njöt ett och annat af de lefvande språken som efterrätt“. Opholdet i den sunde, nordiske Bjærgegn og Samlivet med den kernesunde Kreds af Mennesker, som omgav ham, dannede en passende Modvægt mod den anstrengte Læsning. Kraftig Sport og Idræt forefaldt daglig. Men Bøgerne var dog stadig hans kæreste Selskab, og Lys den Gave, hvormed man bedst kunde glæde ham.

I Efteraaret 1799 kom han som Student til Lunds Universitet. Her blev hans Løbebane glimrende. 20 Aar

gammel tog han Magistergraden og blev snart efter knyttet til Höjskolen som Docent i Æstetik. Efter hans Giftermaal fik hans Sind et lysere Præg end før, og han begyndte nu at offentliggøre Digte. I tolv Aar var han Professor i Græsk, indtil han 1824 blev valgt til Biskop i Växjö. Nogle Aar forinden var han indtraadt i det svenske Akademi. *Denne Tid var hans lykkeligste og ogsaa den, hvori han frembringer de Digterværker, som har grundlagt hans Berømmelse.* Stillingen som Biskop voldte ham megen Bryderi, og en nedarvet Tungsindighed, som grænsede til Afsind, fik til Tider Bugt med ham. Et Aars Tid opholdt han sig endog paa Sindssygeanstalten i Slesvig, men overtog dog paa ny sit Embede för sin Død. Denne indtraf i Efteraaret 1846.

Tegnér har sit Udgangspunkt i den franske Dannelse og bevarer stadig Sympati for de „akademiske“ Digtere; hans første digteriske Arbejder er i den akademiske Stil. I Lund bliver han efterhaanden mere fortrolig med den tyske Litteratur, læser Herder, Goethe og navnlig Schiller, hvilket igen fjerner ham fra Oplysningstidens Tankegang. Omtrent samtidig lærer han Steffens' romantiske Ideer og Oehlenschlägers Digtning at kende. — Han bliver dog aldrig den nye Skoles Mand fuldt ud; han deltager endog en Tid med Bitterhed i Kampen mod den. Han fordrer af Digtningen *Kraft og Klarhed* og er aandelig og politisk frisindet den første Del af sit Liv, følgelig en ivrig Modstander af den hellige Alliances Tankegang.

I sin ypperlige **Tale ved Reformationsfesten 1817** holder han Opgör med sin Samtid, fremhæver det store hos Gustavstidens Mænd, samtidig med at han haardt fordømmer Rationalismens Snæversyn, men i endnu stærkere Ord den nye Skoles Reaktion, Tilbøjelighed til Uklarhed og dens Forkærlighed for Middelalderen. Her-

til slutter sig den prægtige **Epilog** ved Magisterpromotionen 1820 med de kendte Linier:

Ty det är *kraft* og *klarhet*,
som Febus fordrar af de kransade.

—————
I Febi värld, i vetande som dikt,
är allting klart: klart strålar Febi sol,
klar var hans källa, den kastaliska.
Hvad du ej klart kan säga, vet du ej;
med tanken ordet föds paa mannens läppar.
det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta.

Hans lyriske Evne staar nu i fuld Blomstring. Det er i dette Tidsrum han — foruden Digte som *Karl XII* — forfatter det Værk, som har grundlagt hans Berømmelse i Verdenslitteraturen, **Frithiofs Saga**.

Denne Romancekreds, hvis nærmeste Forbillede er Oehlenschlägers „Helge“, udkom fuldstændig **1825**. Emnet er taget fra en islandsk, romantisk Saga, som Digteren dog har benyttet med Frihed. Sagnhelten Frithiofs Vikingeliv og Kærlighed til Kongedatteren Ingeborg udgør Digtets væsentlige Indhold. Man har med Rette indvendt et og andet mod dette Tegnér's Hovedværk, navnlig mod den sentimentale, unordiske Tone, det nu og da har. Paa den anden Side rummer det Partier af stor Kraft, („Björn, håll endast dörren till, — fängne äro de alla. — Ut eller in om någon vill, — klyf hans hufvudskalle“), og Tegnér's Lyrik har aldrig givet sig skønnere Udtryk. Mange af de enkelte Digte er blevet yndede Folkesange i hele Norden, f. Eks. *Ingeborgs Klage* og *Vikingebalken*.

Men samtidig med Frithiofs Fuldførelse skriver han et Digt *Mjältsjukan*, som ved sit bitre, livsfjendske Indhold danner en Modsætning til hele hans tidligere Forfatterskab.

Hans Breve fra samme og den nærmest liggende Tid vidner ogsaa om dette bitre Livssyn. Stærke Skuffelser

af personlig Art maa have ramt ham, og hans Stilling som Biskop tilfredsstillede ham ikke; mest interesserede Skolevæsenet ham — han holdt en Række værdifulde *Skoletaler*. Men han følte sin Virksomhed splittet mellem Embedet og Poesien.

I den senere Del af sit Liv skrev Tegnér mest *Lejlighedsdigte*; enkelte af disse hører til den svenske Poesis bedste Frembringelser, saaledes **Epilogen** i Lund 1829 (se foran) og endnu mere **Sangen ved Akademiets 50 Aars Mindefest** med Karakteristik af det svundne Tidsrums store Digtere (se f. Eks. om Bellman foran).

—————
Esaias Tegnér er ikke blot fremragende som Digter, men ogsaa som Taler og Brevskriver. Hans Breve er „de yppersta på svenskt språk. I dem uppenbarar sig Tegnér's personlighed i sin fulla egendomlighet“.

Tegnér var, saaledes slutter Georg Brandes sin Bog om ham, „det sjældneste, som findes: et helt Menneske. Et helt Menneske var han, og det især, fordi han i sine Fejl som sine Dyder var en ærlig, grundredelig Sjæl, letbevægelig, men med en lysende Kærlighed til det skønne og sande.“

—————
Af andre Forfattere fra det samme Tidsrum kan nævnes Lyrikeren **Stagnelius**.

—————
De øvrige Romantikere i Danmark (fra för 1840 —50).

a) *Ingemann og Hauch*.

Den Digter, som ved Siden af Oehlenschläger og Grundtvig vandt den største *Folkeyndest* i Aarhundredets første Halvdel var ikke Heiberg, men

Bernhard Severin Ingemann.

„Du var mig hele Verden,
du lille, grønne Ø,
imellem de dybe Sunde
og brusende Østersø.

Falster og Slagelse. Bernhard Severin Ingemann fødtes 1789 i en Præstegaard paa Falster.

Præstegaardsidyllen, som danner Baggrunden for Ingemanns bedste Digtning i hans modne Aar, afbrødes brat ved Faderens Død. Efter Naadensaarets Udløb drog Præsteenken for sin elleveaarig Søns Skyld til Slagelse. Fra denne Bys Latinskole „var Biskop Balle og Jens Baggesen udgaaet — den maatte nødvendigvis være fortræffelig“. Og den havde rigelig Understøttelse at uddele.

De snævre og smaa Forhold i den lille Provinsby knugede den frejdige og muntre Dreng, som var vant til Præstegaardens rummelige Hygge og landligt Friluftsliv. Og Skoleforholdene — som han med levende Farver har skildret i sin Levnedsbog — var alt andet end mønsterværdige.

Eleverne dannede en „Drengfristat med despotiske Elementer“. Mellem Kammeraterne gjaldt kun den stærkeres Ret og alle naturlige Fortrin; man lærte maaske bedre end nogensteds at kende Menneskenaturen baade fra dens gode og slette Sider. Slagsmaal og voldsomme Lege var den daglige Fornøjelse. Om den nye Elev, den lille „Jomfrudreng“, hvis Navn straks forvanskedes „paa en væmmelig Maade“, flokkedes man „som Bremserne om et fremmed Insekt, der kastes ind i deres Rede“. Han gik som „nedfalden i en Røverhule eller en Forsamling af smaa og store Rasphusfanger“, indtil han lærte at begaa sig i det vilde Kammeratliv, i hvilket han efterhaanden ogsaa opdagede gode Sider. Blandt hans Kammerater var den senere berømte Skuespiller *Rosenkilde* og den alvorlige *Chr. Bredahl*.

— Ogsaa Undervisningen var ussel. Hvad der uden at indprygles eller tilhviskes i de tre første Skoleaar virkelig skulde læres, kom næsten udelukkende an paa Hjemmefliden. Den idelige Udenadslæren var Ingemann en stor Pinagtighed; men den maatte udholdes. — Slaget paa Reden fremkaldte ogsaa Begejstring i Slagelse og vakte Ingemanns Sans for Byens og Omegnens historiske Minder.

Studenterliv og Ungdomsdigtning. Som en bleg og sygelig Yngling drog Ingemann til København. Allerede det følgende Aar deltog den spinkle Student i Byens Forsvar. Det forfærdelige Bombardement og de sørgelige Krigsaar, som endte med Fædrelandets Fornedrelse og økonomiske Ødelæggelse, danner Baggrunden for hans Ungdomsdigtning. Hertil kom hans svagelige Helbred — „sikker Kandidat til Tæringsdøden“ — og Sorgen over hans Moders Død. Med Embedsstudiet fik det ingen Fremgang; Juraen laa ogsaa mindst af alt for ham. Hans Sjæl var som „delt mellem to Verden“; træt af „den tankeløse Verdens Larm og Livets Tomhed“ valgte han Natten til sin Studeretid. Homers Virkelighedstroskab stødte ham; men han elskede og tilegnede sig med Iver den romantiske Digtning fra Tyskland; det sære og sygelige heraf tiltalte ham mest og sammen dermed det milde og klagende. Hans Frembringelser fra Skoletiden og Rusaaret, deriblandt „flere Tragedier“, brændte under Bombardementet. Men i de følgende Aar udgav han flere *Digtsamlinger* og en hel Række *dramatiske Arbejder*, som syntes at imødekomme den forknytte Tids Trang og i hvert Fald gjorde ham til den dannede Verdens Yndlingsforfatter. Det meste af denne ofte overspændte, undertiden sygelige og usunde Digtning har ingen blivende Betydning.

Digterens lyriske Evner træder dog tydelig frem (enkelte Salmer, Kærlighedsdigte, Sange som *Marsk Stigs*

Døtre og Vift stolt paa Codans Bølge). Mest betegnende af de større Arbejder er *Varners poetiske Vandringer*, en Roman i Brevform, der som Baggrund har hans Kærlighed til en ung Pige af anset Familie, som blev hans forlovede og senere Hustru.

Blancafejden. Udenlandsrejse. Imidlertid fremkom der ogsaa en fuldt berettiget Kritik over disse Ungdomsarbejder. Hans Skuespil „Blanca“, som fremkaldte Strømme af Taarer i Teatret, blev Genstand for J. L. Heibergs vittige og skaanselsløse Spot. Derimod optraadte Grundtvig med Kraft og Myndighed som Ingemanns Forsvarer; han fandt hos denne som et „kvinde- ligt Supplement“ til sin egen mandige Digtning. Den skarpe Kritik gjorde stærkt Indtryk paa Ingemanns bløde og modtagelige Sind. Han følte det derfor som en Befrielse at kunne begive sig paa en større Udenlandsrejse, og denne blev af afgørende Betydning for ham baade i legemlig og aandelig Henseende. Han blev rask og frejdig igen og fik et sundere og friskere Syn paa Livet. Betegnende er det, at han *undgik Goethe* („Goethe *vilde* jeg ikke besøge. Hans Personlighed, for saa vidt den aabenbarer sig i hans Skrifter, har jeg aldrig elsket, og med fuld Erkendelse af hans Geni har jeg altid baaret et Slags Had til den Livsanskuelse, jeg har fundet i hans Værker“) og befandt sig ilde i Frankrig og Paris. Derimod fodturede han med ungdommelig Glæde langs Rhinen og i Schweiz, nød Italiens Skönhed og Kunst samt Landsmænds, især Thorvaldsens, Omgang i Rom og blev paa Hjemrejsen gode Venner med Tieck i Dresden.

Efter Hjemkomsten blev Ingemann ansat ved Sorø Akademi. I denne stille, skönne Egn med de rige historiske Minder levede han hele Resten af sit Liv. Hans

Hustru var en ædel og velbegavet Kvinde, og deres Hus blev et gæstfrit og lykkeligt Kunstnerhjem. Her skrev han de Arbejder, hvorpaa hans Betydning i dansk Litteratur især beror: hans historiske Romaner, lyriske Digte og Salmer, bedst af alt hans Morgen- og Aftensange.

De historiske Romaner. Efter Ingemanns Hjemkomst fra Italien havde Blicher sendt ham sin Hilsen „Hedelærkens Velkommen-hjem til Nattergalen“, og Grundtvig forærede ham sin Fordanskning af Sakse; med det samme lagde han ham „kærligt paa Hjerte at tænke paa Sakse og hans danske Mænd“. I Sorø førte baade hans daglige Gerning og Stedets Minder midt ind i Valdemarernes Historie. „Jeg vidste, *hvad* der var sket i de store Valdemarers Dage; nu saa jeg ogsaa, hvad Krøniken fortav, *hvorledes* det udsprang af alle de adspredte historiske Træk“. Ud fra denne ægte romantiske Tankegang tog han fat paa Arbejdet med Lyst og Iver og baaren af en inderlig Kærlighed:

Stig op af Graven, du Slægt, som døde!
forkynd dit Fald og afmal din Brøde;
advar os for Udslettelsens Dom
og vis os, hvorfra din Frelse kom!
Men I, som lyse i Tider dunkle,
som klare Nordlys ved Midnat funkler,
I store Aander, som over Jord
med Frelsens evige Banner før,
der Herren mægtig sin Haand udstrakte
og Folkeaanden til Liv genvakte!
lys atter for os fra natlig Tid,
I Aandekæmper i Herrens Strid!

I Aarene 1824—36 udkom saa Digtkredsen **Valdemar den Store og hans Mænd**, Romanerne **Valdemar Sejr**, **Erik Menveds Barndom**, **Kong Erik og de fredløse**, **Prins Otto af Danmark** samt en (meget ringere)

ny Digtkreds **Dronning Margrete**. Hertil slutter sig ganske naturligt **Holger Danske**, en Romancekreds paa Grundlag af den gamle Folkebog.

Disse Bøger vakte en overordentlig Opsigt over hele Landet og naaede snart at blive Folkelæsning i langt større Udstrækning, end nogen anden Digtning paa Dansk før var blevet det. De bidrog i særlig Grad til at styrke og udvikle Fædrelandskærligheden og den vaagnende Nationalfølelse i den første Menneskealder efter deres Fremkomst. Efter Treaarskrigen var de folkekære mere end nogen Sinde, og mange af Holger Danskes Digte blev virkelige Folkesange („I alle de Riger og Lande“). Efter 1864 er man ofte gaaet til den modsatte Yderlighed, at frakende dem al poetisk Værdi, og har endog betegnet dem som *daarlige* Bøger at give Ungdommen i Hænde. Dette er en stor Overdrivelse. —

Forbilledet for den „historiske Roman“, som blev yndet overalt, hvor Romantikken fik Betydning, var Englænderen **Walter Scotts** Waverley-Noveller (Scott, romantisk Lyriker, efter Byrons Fremtræden væsentlig Romanforfatter, † 1832). Walter Scott havde en dyb og indtrængende historisk Sans, og hans Romaner hviler paa grundige historiske Studier. Han benytter de historiske Forhold som Baggrund for en frit opfundet Handling; de virkelige, ledende Personer i Historien træder i Romanerne tilbage for opdigtede eller frit behandlede Skikkelser, der bliver Hovedpersonerne i Fortællingen.

Ingemann valgte selve de historiske Personer til Helte i sine Romaner, hvorved han paa Forhaand udsøgte den historiske Kritik, som fra Fagfolks Side kom til Orde straks ved Bøgernes Fremkomst; men han fortryllede ogsaa Læseverdenen derved, som troede at se den romantiske Middelalder lyslevende for sine Øjne. Vi maa dog indrømme, at Romanerne ofte kun er ringe

i historisk Henseende. Middelalderen er set i et altfor idealiseret Lys; ikke blot Raaheden — hvorom Folkeviserne noksom vidner — men ogsaa sund og djærv Menneskelighed forsvinder under Digterens Behandling. Tankegangen er helt igennem Restaurationstidens, endda i den ingemannske blide og lidet mandige Form. Hvad der ligger ud over dette, lykkes ikke altid: Skildring af Heste, Rustning, ydre Kendetegn maa ofte træde i Stedet for virkelig Karakteristik og dybere Forstaaelse. Men det maa heller ikke glemmes, at det netop var Romanerne, som gav Stødet til et fornyet, ivrigt Studium af middelalderlige Forhold. Og Digterens rene og noble Personlighed præger Bøgerne. Hans Fantasi er saa levende, og han fortæller med en saadan Varme og Fart, at han endnu river Læseren med sig. For det danske Folk har Ingemanns Romaner spillet en saadan Rolle, at de altid maa indtage en betydelig Plads i Litteraturens Historie.

Salmer. Morgen- og Aftensange. Ingemann har skrevet mange og smukke *lyriske* Digte gennem hele sin Forfattervirksomhed, enkelte eller indflettede i hans øvrige Værker. Betydeligst er han som religiøs Digter (*Glade Jul, Dejlig er Jorden*), og blandt hans Salmer staar igen Morgen- og Aftensange højest. Georg Brandes sammenligner hans religiøse Digtning med de fromme Klostermaleres Billeder: Digteren *ser* Vorherre, Himlen og Englene for sig med en levende, barnlig Anskuelighed og gengiver sit Syn med dyb, digterisk Inderlighed.

Støttede af Weyses Melodier er Morgen- og Aftensangene lige kendte og lige beundrede i Hjem, Kirke og Skole. Det er primitiv Poesi og det uforgængelige i Ingemanns Digtning.

Eventyr og Fortællinger. Paa Prosa har Ingemann foruden Romanerne skrevet en Række Eventyr og For-

tællinger. Efterhaanden faar hans Skildringer et mere dansk Virkelighedspræg, saaledes i den lystige Fortælling *Kristen Bloks Ungdomsstreger* og den bedste af dem alle, den almindelig kendte og yndede Roman **Landsbybørnene**, hans sidste større Værk. Desuden har han skrevet et Par selvbiografiske Arbejder med gode Tidsbilleder, især *Levnedsbogen*.

Paa Ingemanns 70-aarige Fødselsdag overrakte unge Kvinder ham som Folkegave et Guldhorn, der var prydet med Billeder fra hans Digterværker. Digteren takkede i et Digt: Kransen, man havde rakt ham, burde sættes paa Folkets Hoved; det var dettes Kærlighed, som havde forgylt hans Harpes Streng; „dens Sangbund havde været udspændt over Folkehjertets Dyb“.

Ingemann døde 1862.

En anden udpræget Romantiker, lidet paaskönnet i sin Levetid og lidet populær i det hele taget, men en af de ædleste og mest tiltalende Skikkelser i vor Litteratur er

Carsten Hauch.

Barndom i Norge. Hauch blev født i Norge 1790. Hans Fader blev ikke længe efter Sönnens Fødsel Stiftamtmand i *Bergen*, og det er fra Holbergs Fødeby, Carsten har sine første Barndomserindringer. Dog var det ikke Byens brogede og travle Liv, der kom til at paavirke ham. Han tilbragte sin meste Tid paa et Barnekammer højt oppe paa Kvisten, overladt til sine egne Stemninger og Drømme.

8 Aar gammel blev han sat i Huset hos sin Broders Lærer, som var Præst i Hardanger. Her tilbragte han nogle lykkelige Aar, nød en god Undervisning og skaffede sig Kraft og legemlig Styrke ved idelig Bevægelse i fri Luft. Som gammel Mand skrev han: Den Egn, hvori jeg dengang havde mit Hjem, staar endnu for mig som noget af det mest ophøjede, jeg i mit Liv har set, hvorfor jeg heller aldrig har kunnet glemme den; ja, ingen Schweizer kan drages af en stærkere Hjemve mod den Bjærgdal, hvori han er født, end min Sjæl tit baade vaagen og i Drømme er blevet draget tilbage til den stille Fjældegn ved Søen højt mod Nord, hvori jeg dengang levede“. Paa ensomme Fisketure kunde han stirre ned i det dybe, gennemsigtige Vand, til han glemte alt omkring sig; mere udviklende var anstrengende Bjærgvandring, dristige Slædefarter og Skiløb og om Sommeren Svømning. Fritidslæsning blev heller ikke forsømt; paa en Nabogaard laante han Holbergs Komedier, Peder Paars og Niels Klim, og en Del engelske Romaner gik med i Købet. Ogsaa de første Bind af Suhms Danmarkshistorie hørte til hans Yndlingsbøger, og den af dem fremkaldte patriotiske Iver styrkedes yderligere ved den Begejstring, Slaget paa Reden vakte.

Da Drengen var 13 Aar gammel, drog han til København, hvorhen hans Fader efter Moderens Død var blevet forflyttet. Hermed endte „den idylliske Del“ af hans Liv. Over disse Aar laa der et romantisk Skær, en særegen Glans; alle de nærmest paafølgende syntes ham „at forholde sig til dem som Prosa til Poesi“.

Skoleliv og Studenterdage. I Skolen i Hovedstaden viste han ikke stadig Flid og havde ondt ved at følge med i adskillige Fag; man haanede ham for hans norske Dialekt, indtil hans overlegne Legemskræfter havde skaffet ham Respekt. I det tredje Skoleaar begyndte han at

„ane den Virkning, som Poesien og især den lyriske Poesi kan frembringe“. Han dyrkede med stadig Iver Legemsøvelser, var især en lidenskabelig Svømmer og var forvoven til Dumdristighed. 1807 var han i ældste Klasse; efter et forgæves Forsøg paa at blive optaget i Studenterkorpset meldte han sig hos Livjægerne og deltog med dem i Byens Forsvar.

Da han næste Aar blev Student, begyndte han at høre filosofiske og fysiske Forelæsninger; men Faderen ønskede, at han skulde blive Jurist, hvad han ikke havde Lyst til. Denne Ulyst blev forøget ved den Tiltrækning, Poesien paa denne Tid begyndte at udøve paa ham, da han stiftede nøjere Bekendtskab med Shakespeare, Oehlenschläger, Tieck, Goethe og Schiller; samtidig gav Grundtvigs første mytologiske Arbejder ham Sans for Hedenolds Digtning, og hans fysiske Studier førte ham over til Naturfilosofien.

Midt i Fejdetiden — efter „Helge“s Fremkomst — gjorde han Oehlenschlägers personlige Bekendtskab og tog med Iver denne i Forsvar mod Baggesen, bl. a. som en af „Tylften“. Han kom meget ofte i den store Digtters Hus, og det lykkedes ham at vinde dennes Ven-skab og Fortrolighed; naar der gik en Uge hen, hvori Hauch ikke mindst to Gange besøgte ham, var han misfornøjet og modtog sin unge Beundrer med ven-skabelige Bebrejdelser. Han sad hos Oehlenschläger, naar denne i Tusmørket akkompagnerede sig selv til sine Yndlingssange, og han fulgte ham paa lange Spadsere-ture, lyttende til hans Meddelelser og Tanker. Oehlen-schläger „ledede ham bort fra de taagede og dunkle Na-turdrømme“ og lærte ham, „at Mennesket er og bestan-dig bör være Midtpunktet i Poesien“. Men da den be-undrede Mester kun var lidet tilfredsstillet af sin unge Vens romantiske Forsøg, besluttede denne at lægge Poesien paa Hylden og for Alvor fuldføre et Fagstudium.

Han tog da Eksamen og senere Doktorgraden i Zoologi, fik Løfte om Ansættelse ved Sorø Akademi og begav sig dernæst med offentlig Understøttelse paa en længere Studierejse, der bragte ham tunge Oplevelser og førte ham tilbage til Poesien som hans egentlige Kald.

Udenlandsrejse og senere Liv. Efter omtrent et Aars Ophold i Paris — hvor han bl. a. omgikkes J. L. Hei-berg — drog han til Nizza og derfra videre til Italien. I Sydfrankrig angrebes hans venstre Fod af en Sygdom, der voldte ham ulidelige Smerter og stadig forværredes, indtil han i Neapel maatte lade Benet sætte af. Den kraftige og sunde Mand, som fra Barndommen af var vant til Friluftssport og voldsomme Legemsøvelser, var nu en Krøbling for Livstid. I denne tunge Tid „vendte Poesien som en trøstende Engel tilbage“ til ham; men han følte sig dog, som om „Valravnen havde drukket Hælvten af hans Hjerteblood“. Efter et mislykket Selv-mordsforsøg gennemgik han en religiøs Vækkelse, som satte dybe Spor i hans Digtning. I Rom, hvor Thor-valdsen og andre Landsmænd tog sig af ham, fik han igen Troen paa sit Digterkald. I Italien fuldførtes hans første betydelige Arbejder, deriblandt Tragedien *Tibe-rius*.

Efter Hjemkomsten blev han Lektor i Sorø og kom straks i et spændt Forhold til Heiberg, da han tog Oehlenschlägers Parti i Striden om „Væringerne“. Hans fornemme Familie viste Uvilje og Kulde over for hans nye Livsretning. Ogsaa Læseverdenen var kølig, saa der for Digteren var liden eller ingen ydre Opmuntring. I Sorø levede han imidlertid en Snes Aar i et lykkeligt Familieliv og i Ven-skab og god Forstaaelse med sine Embedsbrødre, især Ingemann og Wilster. Et Par Aar för Trearskrigen var han Professor i Kiel. Ved Oehlen-schlägers Død blev han dennes Efterfølger som Profes-sor i Æstetik ved Københavns Universitet, hvor han

øvede stor Indflydelse paa mange af de unge, bl. a. paa Georg Brandes. Han døde i Rom 1872. Goldschmidt var hos ham faa Dage før hans Død og har givet en smuk Skildring af dette Møde.

Oversigt over hans Forfattervirksomhed. a. Hauch begyndte — efter sin poetiske Genfødelse — i Modsætning til de fleste andre Digtere som **Dramatiker** og skrev Skuespil hele sit Liv. Hans dramatiske Arbejder blev Genstand for skarp Kritik fra Heiberg og hans Kred; dog forbedrede han sig stadig i formel Henseende. Hans Hovedemne er at skildre, hvor svært det er for Mennesker, selv de største Aander, at vinde Forstaaelse og faa Lov til at følge deres egen Udviklingstrang. Stoffet henter han mest fra Historien, men inddigter en Mængde Træk fra sit rige og bevægede Liv.

Tiberius.

Tyge Brahes Ungdom (stærk personlig).

Svend Grathe, Marsk Stig (Sakse og Folkeviserne).

Søstrene paa Kinnekullen (hans mest læste Drama, skildrende Guldets Magt over Menneskets Sind).

b. Sammen med Ingemann og H. C. Andersen er han den betydeligste **Romanforfatter** fra Aarhundredets første Halvdel. 1834 — 10 Aar efter Ingemanns „Valdemar den Store“ — begyndte han at udgive sine Romaner, hvoraf flere vakte Opmærksomhed og gjorde noget større Lykke end Skuespillene.

Vilhelm Zabern (Tidsbillede fra Kristian II's Tid med Barndomserindringer fra Norge som Ramme).

Haldor, Thorvald Vidførle (i gammelnordisk Sagastil).

Charles de la Bussière (en Helt fra den store Revolution).

En polsk Familie (Polens Frihedskamp).

Robert Fulton (et Genis Modgang).

Guldageren (Guldets Magt).

Slottet ved Rhinen (Tidsbilleder fra hans Samtid).

c. Af varigst Betydning er hans **lyriske Digtning**, hvor hans ejendommelige Evner træder selvstændigst frem. Han udgav to større Samlinger *lyriske Digte og Romancer*, hvori bl. a.:

Bekendelse.

Sange ved Naturforskermøder.

Valdemar Atterdag, en Romancekreds.

Fremdeles kan nævnes hans *poliske Sange og historiske Digte* som „Kong Olav og hans Staller“ og „Magnus og Knud Lavard“. — Som Lyriker danner han en tydelig Modsætning til Chr. Winther, der helst bliver ved den lyse Jord, medens Hauch færdes mellem Himlens Stjerner.

Som æstetisk Professor og Teatercensor har han udgivet værdifulde Afhandlinger. Derimod er hans Fejdeskrifter ubetydelige og har kun historisk Interesse.

I de tre Hovedgrupper af Hauchs Digtning gentages ofte de samme Emner (Tyge Brahes Ungdom — Robert Fulton — Bekendelse; Søstrene paa Kinnekullen — Guldageren). Det *søgende, kæmpende og ridderlige* har altid hans dybe Medfølelse. Dertil kommer hans *Naturromantik* — Ulrikke hos Fjældkongen i Bjærgets Dyb —, som i hans lyriske Digtning kan give sig de skønneste Udtryk, men ogsaa vidner om den romantiske Digtning Forkærlighed for det dunkle eller det overspændte. Man mærker, at hans Digtning har sit Udgangspunkt i Smerten og er blevet til under Kamp:

„Men jeg blev henvist
til den dunkle Egn

i Skyggen af den sildige Høst,
 hvor jeg lytted til Jordens Stemme,
 naar den sukker ved Midnat
 over sine visnede Börn
 og fylder Sjælen med Vemod,
 medens Stjernerne blinker i Vinden“.

Derfor vendte mange sig bort fra hans Sang „som fra Vinterstormens og Høstens Blæst“. Folket har ikke i tætte Klynger lyttet til hans Harpe; lidet har han hørt derom, hvis han har fremlokket Taarer i nogens Øje; „thi sjældnen har et Haandtryk, et venligt Blik, end sjældnere en smeltet Menneskesjæl“ betalt ham for hans Sang.

Han var aldrig egentlig folkekær som Ingemann, og Kritikken tog næsten altid ublidt paa ham med ensidig Fremhævelse af hans iøjnefaldende Mangler med Hensyn til Sprog og Form. Først efter Heibergs stærkt rosende Kritik af „Svend Grathe“ ydedes der ham nogen Anerkendelse, mest for „Valdemar Atterdag“. Men, siger Digteren videre i *Bekendelse*, „Eet dog trøster mig: den ydre Glans har mig aldrig bedaaet; aldrig har Smiger lokket en Tone frem paa min Læbe. Hellere jeg tav — langt hellere — end jeg hæved min Røst, naar ej af min Sjæls Dyb Sangen opsteg“.

„Som Menneske og Personlighed var han — siger Georg Brandes — ridderlig, uplettet som faa, Ærens Digter og Mand af Ære. Han hørte til den Orden af udkaarne Aander, som er Præster for Vedligeholdelsen af den hellige Ild i unge Sjæle“.

b) *Blicher, Bredahl, Fru Gyllembourg.*

Medens Ingemann og Hauch er afgjorte „Romantikere“, er der andre Digtere, hvis Frembringelser trods roman-

tisk Paavirkning vidner om et nøje Slægtskab med det 18. Aarhundredes Tankegang. Dette er et Fællestræk hos ellers saa forskellige Forfatterpersonligheder som Blicher, Bredahl og Fru Gyllembourg.

Steen Steensen Blicher.

Barndom. Steen Blicher, Grundtvigs jævnaldrende, som skulde blive Jyllands og Hedens Digter mere end nogen anden, er en Præstesøn fra Vium, Syd for Viborg, paa Grænsen af Alheden. I sin Opvækst var han spinkel og svagelig, og hans Sjælsevner udviklede sig meget langsomt; først da han havde vokset sig stor og stærk, lagde hans Lærenemme sig for Dagen. Moderen, en Slægtning af Herremanden paa Aunsbjerg, tog sig kun lidt af sit Hjem; hun led af Tungsind, og denne Egenskab fremtræder ogsaa hos Sønneren. Faderen var af en gammel, jydsk Præsteslægt; han hørte til de fremmeligste rationalistiske Præster og var en „agtværdig Religionslærer“, der ivrede for „Almenvellet“, vandt Anerkendelse for Landbrugsskrifter og med god Vilje vakcinerede i sine Sogne. Derimod kunde han aldrig holde Orden i sine Pengesager, og Steen slægtede i denne som i mange andre Henseender Faderen paa.

Drengens Sind prægedes stærkt af den Natur, hvori han voksede op. Derom sang han siden:

Min Fødestavn er Lyngens brune Land,
 min Barndoms Sol har smilt paa mørken Hede,
 min spæde Fod har traadt den gule Sand,
 blandt sorte Høje bor min Ungdoms Glæde.

Den blomsterløse Vang er ham en Edens Have, og han ønsker, at hans Ben engang maa hvile der blandt „Fædres lyngbegrøede Grave“. (Chr. Winther vil lægge

sig til Ro under Sjællands „Grönsværstæppe“). Han færdedes jævnlig hos Moderens fornemme Slægt paa Aunsbjerg — der med sine favntykke Mure, mørke Gange og dertil hørende natligt Pusleri var „lige saa komplet en Herregaard som nogen anden i Landet“ — eller paa det smukke og minderige Hald. I det hele taget fandt han i sin rastløse og virksomme Faders Omgangskreds allerede i Drengesaarene mange af de Typer: „Lyngens Studekørere — og Byens Lektiehørere — og Hyttens Hosekræmmere — og Kæltringpak og Rangsperson“, som senere skulde faa Liv i hans Novelledigtning.

Studenterdage og senere Liv. Efter at have gennemgaaet Randers Mesterlektie, drog han som 17aarig Student til Hovedstaden, hvor han tog sine første Eksaminer og foreløbig nød sin Ungdom og Frihed som ivrig Danser og Fægter og, ligesom Per Spillemand i Novellerne, hurtigt rede til „at bortgive sit ömme Hjerte“. I Lapseaarene vilde han gerne være „en Mahognifyr“; men det fik en brat Ende, da han ved uforsigtig Svømning paadrog sig en saa alvorlig Brystsygdom, at flere Læger mistvivlede om hans Liv. Han tog da for at prøve Helbredelse paa egen Haand en Huslærerplads paa Falster, hvor han gik paa Jagt, blæste paa Fløjte, spiste og drak uden mindste Hensyn til Diæt. Efter et Par Aars Forløb vendte han tilbage til Byen, sundere og stærkere end nogen Sinde för, og tog langt om længe teologisk Attestats.

Hans Livsførelse i de følgende Aar var af en højst urolig Art; han var först Adjunkt og dernæst Landmand, bl. a. som Forpagter af sin Faders Præstegaardsjord. Han havde giftet sig med sin Farbroders unge Enke; men det blev et lidet lykkeligt Ægteskab. Efterhaanden som Familien voksede, stiftede Blicher Gæld. Denne forøgedes yderligere, da han 1819 blev Præst i et Par

fattige Sogne i Nærheden af sit Barndomshjem. Seks Aar senere fik han det store Præstekald Spentrup ved Randers; men den letsindige Præst, som gav og laante med rund Haand, kunde aldrig komme ud af det med sine Indtægter. Hans Venner maatte træde hjælpende til, ja der blev endogsaa sat en Indsamling i Gang til ham.

Sit Præsteembede forsönte han i mange Henseender, medens han var ivrig optaget af Spørgsmaal som Vekseldrift og nogle rullende Faarefolde, han havde opfundet, eller strejfede vidt omkring med Bøsse i Haand. I de tidlige Morgentimer sad han ved Skrivebordet, sysselsat med digterisk Arbejde, ofte af indre Drift, men ofte ogsaa, fordi det var nødvendigt at tjene nogle Penge. Han laa jævnlig i Strid med sine foresatte og levede et sørgeligt Samliv med sin Kone, som han mistænkte for Utroskab. Efterhaanden blev han forfalden til Drik og vakte Forargelse paa mange Maader.

Hans Liv bød ham kun liden Opmuntring og ringe Lejlighed til Udvikling. Först da han var over 50 Aar gammel, kunde han tilfredsstille noget af sin Rejselyst ved en Udflugt til Sverige og senere til Nordtyskland. Sine Ønskers Maal, England, naaede han ikke; men store Dele af Fædrelandet fik han gennemvandret paa lange Fodture. Det varede længe, för han vandt nogen almindelig Anerkendelse som Digter. Han boede „i en Afkrog af Verden“, og det heibergske „Formskærlav“ var ham i lang Tid ugunstigt. Derimod havde Ingemann udtalt sig venligt og opmuntrende om hans Ungdomsdigtning og vandt en taknemlig Ven for stedse i ham i den Anledning. I Slutningen af sit Liv blev han, der havde været Demokrat og Frihedsven fra Ungdommen af — han havde bl. a. skrevet könne Grækersange — stærkt grebet af den liberale og nationale Bevægelse. Han skrev Sange og holdt Taler (om Folkeaadens

Vækkelse og Ungdommens legemlige Opdragelse) ved store Møder, saaledes paa Himmelbjærget, der efter hans Tanke burde være Stedet for en dansk Fornyelse af Grækenlands olympiske Lege. Men „Himmelbjærghspræsten“ kom ikke til at opleve Styrken af den „Aand fra 48“, som han selv havde bidraget til at vække. Han døde nemlig i Martsdagene 1848.

Forfattervirksomhed. Indtil henimod 1824 optraadte Blicher væsentlig som *lyrisk og dramatisk Digter*. Han begyndte med en Prosaoversættelse af Ossiansangene, hvis melankolske Tonefald vel har tiltalt ham, og hvis Indflydelse mærkes i hans egen Digtning. Hans Skuespil, af hvilke et enkelt opførtes paa det kgl. Teater uden at gøre Lykke, er uden Interesse.

Derimod er der adskilligt smukt og værdifuldt i hans ret omfattende lyriske Digtning. Særlig gælder dette hans historiske og patriotiske Viser, f. Eks. *Morten Borup* og *Søren Kanne*, og hans tungsindige Stemningsdigte og og Skildringer af den alvorlige jydsk Natur. I „Præludiet“ til *Trækfuglene* — könne Naturbilleder af Hedens Fugleliv — synger han om Fuglen, der har oplevet mørke Dage; Stormen har revet dens Fjer, og i Stedet for at kunne udspænde sine Vinger i Guds frie Natur sidder den fast i det tvingende Bur:

Jeg vilde gerne fra højen Sky
udsendt de glædere Sange,
men blive maa jeg for Kost og Ly,
en stakkels gældbunden Fange.

Til en Smule Trøst sender den da sin vemodige Længselsrøst ud gennem Gitret.

Blichers Forfatterberømmelse er dog særlig og med

Rette knyttet til hans Prosaarbejder, **Novellerne**, hvoraf de fleste oprindeligt tryktes i jydsk Tidsskrifter og Aviser uden at vække synderlig Opmærksomhed. Den første var „En Landsbydegns Dagbog“ 1824. Ganske vist er der blandt de samlede Noveller meget ubetydeligt og noget helt tarveligt, som hellere burde glemmes; tilbage bliver endda en Del ejendommelige og værdifulde Fortællinger, som vil kunne hævde deres Plads i Litteraturen.

De bedste af Novellerne er bygget op af Virkelighedstræk fra Forfatterens lagttagelser. Disse fremsættes ædrueligt, med Tilbøjelighed til „at blive ved Jorden“, men ogsaa med Præg af det Vemod, vi kender fra hans lyriske Digtning. Blicher *lever* med Naturen, med Jyllands Jord, Luft, Vand, med Hedens Dyr og Mennesker, Natmandsfolket ikke at glemme, alt hvad der har præget hans Barndom og trøstet Hedepræsten i Livets Skibbrud.

Den egentlige Skueplads for Novellerne er *Bindestuegngen*, „paa Skellet mellem Heden og Marken“, Baggrunden for **Æ Bindstouws** Fortællinger og Vers i jydsk Mundart og for **Hosekræmmeren** med den tungsindige Beretning om, hvorledes pengestolte og pengegridske Forældre driver deres eneste Datter til Afsind og Drab, da hun ikke maa faa den fattige Karl, hun har kær.

I disse og andre Noveller — som **Juleferierne**, **Høstferierne**, **Kæltringliv**, **Himmelbjærget**, **Marie** — er det sin egen Samtid, han skildrer. Jævnlig optræder han selv i halv komisk Belysning („Per Spillemand“), bl. a. i **Ak**, hvor forandret.

I atter andre Noveller giver han Skildringer af jydsk Herregaards-, Præste-, Borger- og Bondeliv i svundne Tider, saaledes i **Røverstuen** og **De tre Helligaftener**. Undertiden benytter han hertil ældre Tids Stil og Sprog-

tone, især i **En Landsbydegns Dagbog** (sml. J. P. Jacobsens *Marie Grubbe*) og **Præsten i Vejlbj.**

Blichers Noveller peger fremad mod Litteraturens senere Udvikling: bort fra det romantiske, tilbage til Virkeligheden. I den Henseende kan de sammenlignes med Fru Gyllembourgs Hverdagshistorier, Heibergs og Hertz's (og Hostrups) Hverdagsskuespil og med Poul Møllers ufuldførte Novelle, som er forfattet (men ikke udgivet) for de andre nævnte Arbejder.

Chr. Bredahl,

Ingemanns nogle Aar ældre Skolekammerat fra Slagelse, begyndte at studere Teologi, men naaede aldrig nogen Eksamen. Han følte sig frastødt af Romantikens Udskjelser og navnlig af den i Restaurationstiden fremtrædende, ofte hyklede Religiøsitet og Frihedshadet, som truede med at ødelægge, hvad stort det forrige Aarhundrede havde opnaaet.

Hans Liv gik hen i smaa Kaar, efter at han havde giftet sig, opgivet Studierne og overtaget en lille Bondegaard hinsides Sorø Sø:

I Maanen gav hun (o: Musen) ham et Kejserdömm, paa Jorden Væg af Ler og Tag af Halm,
men paa hans Tunge Ord af hamret Malm
og Perlens Skat i Hjernens Billedströmme.

Saaledes synger Ingemann om sin nære Nabo og Ven, sin i Hovedstadens toneangivende Kredse lidet paaagtede Digterbroder. Der hentydes til hans ejendommelige, lidet læste Hovedværk **Dramatiske Scener**, flere Smaa-

bind løst sammenkædede Samtaler, hvis Indhold foregaar i „Kejserdømmet Kyhlam“ paa Maanen. Scenerne er prægede af Forfatterens glødende Frisind og Had til Vold, Undertrykkelse og aandeligt Snæversyn. Undertiden er der en saadan Kraft og Begejstring i hans Sprog, at han kan minde om sit Forbillede Shakespeare.

Fru Gyllembourg.

Det var i J. L. Heibergs „Flyvende Post“, at hans kloge, fintdannede og livserfarne, nu aldrende Moder begyndte sine Noveller under Navneskjulet „Forf. til En Hverdagshistorie“. Hendes Digtning voksede i de følgende Aar (Trediverne og Begyndelsen af Fyrreerne) til mange Bind og var yndet Læsning i alle dannede Kredse. Blandt hendes bedste Arbejder kan nævnes **En Hverdagshistorie, Ekstremerne og To Tidsaldr.**

Fru Gyllembourgs Fortællinger stemmer godt med den danske „Louis Philippe-Tidsalder“, i hvilken de fremkom. Hun henter væsentlig sit Stof fra den velhavende Middelstands („Bourgeoisiets“) Kredse og skildrer med Sandhed og Anskuelighed dannede Menneskers Tankesæt og Tale. Men den Livsopfattelse, der træder frem i hendes Bøger, har sin Rod i det 18. Aarhundredes religiøse og borgerlige Frisind.

Hendes Slægtning **Carl Bernhard** (egl. St. Aubain) har skrevet en Række Noveller af lignende Art, f. Eks. „Kommissionæren“, og historisk Romaner, hvoraf *Gamle Minder* (fra Struenseetiden) har været meget læst.

c) *Poul Møller og Christian Winther.*

Poul Møller.

Barndom og Ungdom. Poul Møller var Søn af en jydsk Præst og fødtes 1794. Da Drengen var 8 Aar gammel, forflyttedes Faderen til Lolland og satte snart sin Søn i Nykøbing Skole. Her blev han gode Venner med sin to Aar yngre Skolekammerat Chr. Winther, hvis Moder — der sad Enke efter en Præst paa Næstvedkanten — kort efter blev Poul Møllers Stifmoder og fik en god og betydelig Indflydelse paa ham. I Skolen forelskede han sig i sin Rektors næppe voksne Datter og blev vistnok i sine første Studenteraar forlovet med hende.

Da den 18aarige, aandeligt og legemligt kernesunde Student kom til Hovedstaden, havde der netop begyndt at røre sig et rigere og friskere Liv blandt danske Studenter, end man tidligere havde kendt. De sluttede sig sammen i smaa, private Kredse, som livligt optoges af Dagens Spørgsmaal, navnlig de æstetiske, men ogsaa af alvorlige Ting, som da de i 1814 tilbød at gaa som frivillige mod Svenskerne. Disse nye Strømninger endte med Stiftelsen af *Studenterforeningen* i Begyndelsen af Tyverne; i den følgende Menneskealder spillede Studenterne en ledende Rolle i Hovedstadens offentlige Liv. Poul Møller blev snart Medlem af en Studenterkreds, som talte en Række gode Hoveder iblandt sig: med Hauch og „Broderen“ Chr. Winther sluttede han inderligt og fortroligt Venskab; ogsaa med Ingemann, „en meget honnet Karl og en Person, som ikke er tabt bag af en Vogn“, omgikkes han venskabeligt; en Tid lang ogsaa med Heiberg, der indførte ham hos sin Moder, hvem Poul Møller lærte at sætte megen Pris paa. Samlivet med hele denne Kreds virkede i høj Grad fremmende paa hans Udvikling. Samtale og Dis-

kussion var ham en Livsfornødenhed; men han var ogsaa en dygtig Arbejder, der i kort Tid fuldførte sin Læsning til teologisk Embedseksamen. Efter denne opholdt han sig nogen Tid hjemme hos Faderen, blev saa Huslærer paa en Herregaard, men kom tidlig nok tilbage til Hovedstaden til at kaste sig ind i det sidste Afsnit af Fejden mellem Baggesen og Oehlenschläger som ivrigt Medlem af „Tylften“. Han skriver ikke faa Digte, som *St. Laurentius* i Folkevisetone; i enkelte af disse, som *Torbisten* og *Fluen*, mærker man som Baggrund den Hjertesorg, der har ramt ham: hans elskede har opgivet ham; kort efter hendes Bryllup med en anden drager Poul Møller ud paa en lang Rejse — som Præst paa en Kinafarer — for at komme i Ligevægt igen.

Kinarejsen. Poul Møllers *Optegnelser paa Kinarejsen* begynder med en klassisk Skildring af en Storm paa Kattegat og de Søsygens Kvaler, den 25aarige Skibspræst da maatte døje. Venerne var paa det rene med, at han drog til Kina „i Mangel af at kunne gaa i Kloster“, medens Moderen mente, at det var „af Lyst til Rejser i andre Verdensdele“. Begge Dele kan vel være rigtige nok, for han havde *Udve* i sit Sind i disse Aar, hvor Geijers „Viking“ var hans Yndlingssang (sml. Bondedrengens Sang i Novellen: „Farvel, min velsignede Fødeby“). Særlig store og romantiske Oplevelser bragte den lange Sørejse ham dog ikke, men derimod Samling og Tid til Arbejde; han drev med Iver klassiske Studier, og han fuldførte adskillig Digtning. Ikke blot skrev han en klingende Sonet til en hollandsk Pige i Kap, som han rask havde forelsket sig i, og kort efter Ankomsten til Manila sin *Glæde over Danmark* („Rosen blusser alt i Danas Have“); men i Hjemve-Stemning forfattede han ogsaa et Par af sine Hovedarbejder, *Lægdsgaarden* og *Scener i Rosenborg Have*, og lige før og paa Rejsen har han nedskrevet de første Udkast til sin Studenter-

historie, som han dog först efter Hjemkomsten tog fat paa.

Under hans Fraværelse var Studenterforeningen blevet stiftet, hvor han nu blev en stadig Gæst. (Studentersangene „Helt sjældent rørtes Pen og Bog“ — „Hvad er imod Studentens Kaar“; fra samme Tid den latinske Tobaksvisen).

Efter Hjemkomsten studerede han med Iver Filologi, da han kun følte sig lidet tiltalt af præstelig Virksomhed. Han blev Adjunkt ved Metropolitanskolen og syslede en Del med en *Homeroversættelse*, hvoraf der desværre kun kom et Brudstykke (Odysseens 1—6 og 9 Sang; derimod fuldførte den förnævnte *Chr. Wilster*, bl. a. kendt for sit smukke Digt om Ludvig Holberg, en fuldstændig Oversættelse af Iliaden og Odysseen). Han havde begyndt at studere Danmarkshistorie i stor Maalestok, da han havde i Sinde at skrive en *Roman fra Reformationsdagene* med en hel Del Studenteroptrin og Studenter typer (Tausen, Helgesen og Rönnow skulde optræde deri); men da han havde skrevet et endnu bevaret Brudstykke, opgav han Arbejdet og vendte tilbage til sit første Udkast: en Studenterhistorie fra Samtiden. Af denne Novelle, *En dansk Students Eventyr*, oplæste han de første Kapitler i Studenterforeningen i Begyndelsen af 1824; men heller ikke den blev nogen Sinde fuldendt.

Senere Liv. Paa Opfordring af den filosofiske Professor Sibbern, der ønskede ham til Medhjælper og Kollega, begyndte Poul Møller med Iver at kaste sig over *Filosofien*. I dette Fag blev han kort efter udnævnt til Professor ved Kristiania Universitet. Paa denne Tid giftede han sig med en Godsejerdatter fra Fyen og levede nu et lykkeligt, men tilbagetrukkent Familieliv i Norge, indtil han i Begyndelsen af Trediverne forflyttedes til Københavns Universitet. Hans Tid optoges næsten helt af hans Embedsgerning og af filosofiske Studier og Af-

handling (f. Eks. om Udødelighed); særlig interessante er hans *Aforismer* (Strøtanker), som han allerede havde begyndt at nedskrive paa Kinarejsen. Til digterisk Virksomhed var der ringe Tid og Lejlighed; dog bör et betydeligt Digt fra denne Tid fremhæves, *Kunstneren mellem Oprørerne*. Heri kommer hans Foragt for revolutionære Bevægelser, der iværksættes af raa og uvidende Pøbelhorder, skarpt til Orde.

Endnu havde han den Sorg at miste sin Hustru; selv døde han 1838, kun 44 Aar gammel.

Novellen. Den ufuldendte Novelle **En dansk Students Eventyr** eller efter Hovedpersonen *Den krøllede Frits* er ikke blot paa Grund af sin Virkelighedstroskab, sit klare, rene Sprog og sit gode Humør et af den danske Litteraturs Hovedværker; den er ogsaa et vigtigt Bidrag til Forstaaelsen af den ejendommelige Forfatters aandelige Udvikling. Den *personlige* Kunst, siger Poul Møller i et Brev, „er den eneste virkelige Kunst, der gives i vor Tid . . . Alle dygtige Digtværker i vor Tid, om de end kommer nok saa forklædte frem, har deres Rod i Forfatterens Levned. Goethe erkender selv, at Werther og Faust er Frugter af hans eget lidenskabelige Ungdomsliv, og kuns derved vinder de den vidunderlige, henrivende Sandhed“.

Vi vil let finde, at Novellen, vor første Studenterhistorie, for en stor Del er bygget over Forfatterens Ungdomsliv, som han nu har faaet paa saa lang Afstand, at han kan betragte det med godmodig Overlegenhed (han har ligesom Goethe „digtet sig fri“ af Oplevelserne). Han har da adskilt det lyse, frejdige og det grublende, indadvendte i sin Personlighed og omsat det til to *Almentyper*: den krøllede Frits, frisk og udviklingsdygtig, men letsindig Ungdoms Billede, og den grublesyge, gemmytrige, lidet handledygtige Licentiat (sml. Shakespeares *Hamlet*). I det ydre og legemlige ligner Forfatteren mest

Frits; men som Helhed er begge Figurer Overdrivelser af Hovedsiderne i Poul Møllers eget Væsen. En tredje Side af dette — det uromantiske, realistiske — træder tydeligt frem hos *den jydsk Bertel*. Over for disse har saa Digteren stillet Hovedtypen for aandelige „Filistre“, Huslæreren cand. theol. Jens Hansen. „Frits, Bertel og Licentiaten fremviser i en samlet Sum de Poul-Møllerske Træk. Jens Hansen er den fødte Modsætning til alt Poul-Møllersk Væsen. Poul Møller er først og fremmest et uendeligt Menneske, i hele sit Liv i strømmende Udvikling. Jens Hansen er stivnet i Velbehagelighed, fed og færdig“ (Vilh. Andersen).

„Og det skal være Blod af Stammens Aarer,
som flyder i den brave Sangers Bryst,
og det skal være Folkets Fryd og Taarer,
som klinger i den danske Digers Røst“.

Poul Møllers Særkende er Sundhed og stærk *Oprindelighed* i Tanker og Udtryk. Derfor er det Oehlenschläger, Goethe og hans forgudede Homer (græsk Aandsliv i det hele taget), som gör dybest Indtryk paa ham. Men da han af Digtningen fordrer Kraft og Klarhed, føler han ogsaa det berettigede i Heibergs Kamp for den skønne Form, skönt han foragter tom Kunstleg. („Der gives en Slags nyere Poeter, som intet mangler i at være Kunstnere uden en afgjort Interesse for et eller andet i Livet. I deres Værker savnes Indhold“). I Afhandling og Strøtanker udtaler han med al Tydelighed sit Syn paa Digtekunst: Løgn er den Poesi, som ikke kommer af Livet. Jo nærmere den kommer Livet, jo mere sand; jo fjernere, jo mere Løgn. Han kan ikke lide Grundtvigs „lange Sjapdigte“; men mange danske Forfattere skriver et „sirupsødt Sprog“; nej saa „ti Gange hellere Grundtvigs Træskogang end en saadan

koket Trippen i Saffianssko! Hellere et Studebröl end den jammerlige Hvippen af en Kylling, der har Pip“. Han foragter alt, hvad der kan betegnes som *Affektation* (Skabagtighed); de Forfattere, som *skaber* sig i deres Værker, især med Sproget, kalder han haanligt *Stylistikere* („Det er Goethes væsentligste Fortjeneste i Stilen, at han ej er Stylistiker“). — Dette forklarer ogsaa, at han skrev saa lidt og lod saa meget ufuldendt. Han var ikke Digter paa den Maade, at han kunde sætte sig hen til Skrivebordet og „arbejde“; hans Digtning kom glimtvis, oprindelig og ejendommelig, som hans Natur var; men han manglede ofte Interesse — og Energi — til at fastholde, udforme og fuldføre sin digteriske Indskydelse. Da man engang spurgte ham, hvor „Den krøllede Frits“ var blevet af, svarede han, at den formodentlig var blevet brugt „til at riste Sild i“.

Poul Møllers ikke ret store Digtning staar uden for alle Skoler og Moderetninger. Den viser Vej til en *livskraftig, sund, dansk Realisme*. I den Henseende har han øvet Indflydelse paa den følgende Tids Forfattere, først paa *Hans Egede Schack* — som i sin Roman „Fantasterne“ angreb den sygelige og overdrevne Romantik — og ikke mindst paa Søren Kierkegaard.

Christian Winther.

Levned. Christan Winther fødtes 1796, „hvor Fensmark hæver sit Kirketelt med den røde Top imod Sky og smiler over til Gisselfeld og til Vester-Egede By — og ned til Mosen, hvor Törvene gro, til Broksø bag Skovens Hang“. Det er dette Landskab, som har ind-

præget sig i ham fra hans Barndom, og som bliver Baggrunden for hans senere Digtning.

Efter Faderens Død flyttede, som foran berørt, Præstenken til Nykøbing, hvor Chr. Winther og Poul Møller blev gode Venner og paa en Maade Brødre.

Den smukke, musikalske og livlige Student gjorde stor Lykke i Hovedstadskredse og kom i mange gode Hjem; bl. a. gik han ud og ind hos Rahbeks, der fra gammel Tid var Venner af hans Familie. Han var „et Selskabsdyr“, hyppig forelsket og ivrig Deltager i Kammeratlivet. Til det Møde i Regensgaarden, hvor Studenterforeningen stiftedes, skrev han den berømte Sang „Her under Nathimlens rolige Skygger“ med Omkvædet „Herrer vi ere i Aandernes Rige, vi er den Stamme, som evigt skal staa“; han skrev Digte i Massevis, men brændte hele Pakker af Frygt for at „prostituere sig“ ved at vise dem frem; adskillige af „Træsnittene“ blev til i disse Aar.

Men Chr. Winther var „en doven Student“, der hellere studerede Italiensk og Poesi end Teologi, som han efter Forældrenes Ønske havde begyndt paa. Omsider maatte han nogle Aar underkaste sig sin lærde Stiffaders Vejledning hjemme paa Lolland og blev da Kandidat — 28 Aar gammel.

Efter Eksamen var Chr. Winther i nogle Aar *Huslærer*. Derefter arvede han en forholdsvis betydelig Pengesum, som han opbrugte, bl. a. paa *en Rejse til Italien*. Efter hans Hjemkomst og i hele Resten af hans Liv var hans Pengeforhold i en fortvivlet Uorden. Hans stadige Forølskelser bragte ham undertiden alvorlige Bekymringer, saaledes da han forlovede sig med en ung Pige, der gjorde det bedste Indtryk paa hans Slægt og Venner, men ikke desto mindre blev opgivet af ham. For at leve maatte han give sig af med at oversætte og skrive Lejlighedsdigte, og han søgte forskellige Embeder uden at komme i Betragtning. En kort Tid var han i *Meck-*

lenburg som Lærer for Kronprins Frederiks tilkommende Hustru; han blev i den Anledning titulær Professor og nød Hoflivet, ogsaa herhjemme, hvor Undervisningen i nogen Tid fortsattes.

I den første Periode af sit Digterliv udgav han flere Digtsamlinger — saaledes 1828 og 1835 —, der grundlagde hans Berømmelse som lyrisk Digter, men ogsaa fremkaldte Kritik af mere eller mindre berettiget Art.

I en Digtsamling fra Begyndelsen af Fyrreerne fremkom de første Sange *Til Een*. Disse Kærlighedsdigte, som stadig fortsattes, er rettede til en smuk og begavet Kvinde, som paa den Tid levede i et ulykkeligt Ægteskab med en anden, og som først senere blev Winthers Hustru. Mod sit Ønske kom Chr. Winther paa Grund af Familieforhold til at tilbringe lange Tider i Udlandet og var bl. a. i sin høje Alderdom i Paris. Her døde han 1876, men hans Lig blev paa Venners Bekostning ført tilbage til Fædrelandet. Lige til det sidste vedblev han at digte; han var 60 Aar gammel, da han udgav sit Hovedværk „Hjortens Flugt“.

„At svinge mig til Gudhjem jeg ikke Vinger fik,	
for Afgrundens Rædsel	jeg vender sky mit Blik;
men Jorden, den lyse,	med Bjærg og med Dal,
med duftende Græsmark	og Bøgeskoven sval,

den lokker mig saa sødt	til sit moderlige Bryst,
der hviler sig mit Hjerte,	der synger jeg med Lyst“.

Chr. Winthers **Digtning** har to Hovedemner: Danmarks, særlig Sjællands, *Natur* og *Kærlighed* mellem Mand og Kvinde. „Da det poetiske Scepter gled ud af Oehlenschlägers Hænder (og det skete længe før hans Død), delte de yngre Digtere Riget eller rettere den danske Natur imellem sig. Blicher tilegnede sig Jylland,

Chr. Winther bemægtigede sig Sjælland, hvor han kun levned Hertz en Enklave omkring Hørsholm; med Hauch affandt man sig let, han ønskede ikke Land; man overlod ham Mælkevejen" (Georg Brandes).

Snart synger han om Skoven i Sommernattens Stilhed (*Flyv, Fugl! flyv over Furesøens Vove!*) eller om Nattergalens ömme Toner dybt fra det fjerne Krat, hvor Liljen udaander sin Elskovsdröm til Rosen (*En Sommernat*); snart — og hyppigst — er det den varme, lyse Sommer, han priser, naar

den sommerglade Lærke	hun kvidrer höjt i Luft,
og Jordbærret krydrer	Skovsletten med sin Duft;
mens Ræv og Hare pusle	rundt om i lune Krat,
den brune Hjort sig bryster	med sin kronede Hat,

som det hedder i *Sjælland*, Lovsangen over hans Fødeø.

Bruger han end jævner og naturligere Ord til sin Skildring, end man för ham har hørt det i dansk Digtning, føler vi alligevel, at det er en forelskets Ord, der taler. Blicher ved, at hans fædrene Hede er skummel og graa; den brune Lyng og de sorte Höje er kun *för ham* en Edens Have. Chr. Winther drager hvert lille Træk af Sjællands Skönhed frem; han ved, at „fra Krogen til Volmers Slot, fra Næs til Axelstad, er du med Eng og Skov og Vand et rigt broderet Blad“. Hermed hænger det ogsaa sammen, at han i sin Skildring haster frem mod Sommeren:

Saa gik der da en Vinter,	saa kom der en Vaar,
og Engen staar i Blomster,	og Bogfinken slaar,
og al Ting har saa travlt	med at trives og gro —

Chr. Winthers Naturlyrik indgaar som oftest en nöje Forbindelse med hans **Elskovsdigtning**. Dette træder frem allerede i **Træsnit** fra hans første Digtsamling: jævne Skildringer af Eriks og Ellens eller Jakobs og

Lones Landsbykærlighed; dengang de fremkom, gjorde de stærkt Indtryk ved deres *Realisme*, medens vi nu let kan se, hvor lidet naturtro Skildringen ofte er. Derfor er *Henrik og Else*, hvor Handlingen foregaar i den romantiske Middelalder, blevet det mest vellykkede af dem alle.

Chr. Winthers skönneste Kærlighedsdigte er Sangene **Til Een**, der, som för nævnt, fra 1843 af indledede hver af hans Digtsamlinger. De skildrer hans Kærligheds Længsel og Fortvivlelse („Jeg gik mig i Skoven saa ensom en Gang“), hans forelskede Tilbedelse af dens Skönhed, der endnu ikke kan være hans („O, lad ej svinde Timen unyttet bort“), hans jublende Glæde over Foreningen med hende og hans inderlige Lovprisning af *sin Hustru*:

Du er som Brød, det grove — fine,
hvoraf man aldrig bliver ked;
du er som rene, gamle Vine,
hvorved man aldrig vorder led.

I adskillige af **Romancerne** og de **rimede Fortællinger** faar Fremstillingen ofte et bittert Præg, eller han afbryder den lyse Skildring med en alvorlig, ofte disharmonisk Opløsning. Baggrunden herfor er hans eget urolige Liv i Trediverne og Fyrreerne. Blandt de bedste af saadanne Digte kan nævnes *Vaabendragerens Ed*, *Annette*, *Ringens Indskrift*, *Fjældvandring ved Badet* og *Scene i et romersk Osteri*.

Nogle af Winthers Romancer er velkendte Börnedigte, saaledes *Flugten til Amerika*, *Dansen i Skoven*, *En Ven*, *Matrosen* og *Ridder Kalv*.

Han har fremdeles forfattet nogle Noveller og Prosa-fortællinger, f. Eks. *De to Peblinge* og **En Aftenscene**, hvor han i gammeldags Sprogform (sml. Blichers Landsbydegn) fortæller en Episode af Ole Borchs Ungdom.

Alle Chr. Winthers bedste Egenskaber træffes samlede

i hans Hovedværk, **Hjortens Flugt**, som udkom 1855. Han havde længe omgaaedes med Planen til et „Hjortedigt“, der omtales i hans Ungdomsbreve; men det var først nu, han under Sommerophold i Dyrehaven og ved Møens Klint tog fat paa den endelige Udarbejdelse; denne afbrødes endda ved en Rejse til Rom. Efter Hjemkomsten skrev han *I Hjemmet* („Her kan jeg frit — aande Luft i min Lunge, — alt her er mit, — og om alt tør jeg sjunge; — vandre i Drømme — stærke og ømme, — høre, hvor Bølgerne runge“), og samme Efteraar blev „Hjortens Flugt“ fuldført. I en særegen Form af den gamle Nibelungenstrofe („Chr. Winther-Verset“) giver han en Række Kærligheds- og Naturskildringer, hvis enkelte Sange sammenknyttes til en større Fortælling; Midtpunktet er Stranges og Ellens Kærlighed.

Handlingen — med den dæmoniske Venderpige *Rhitra* og hendes Moder Gulitza — er frit opfundet af Digteren, men henlægges til Erik af Pommerns Tid, hvorfor Sprogformen er farvet med Ord og Udtryk fra Middelalderens Folkedigtning (der tales om „Øglegaarden“, „Rosenlunden“, Strange „lader sit Bryllup bo“ osv.). Skuepladsen er det sydøstlige Sjælland.

Han har laant mange Træk til Skildringen fra sit eget Liv; Kongens Forhold til Dronning og Elskerinde har til Baggrund Frederik VII's Forhold til den mecklenburgske Prinsesse, og *Folmer Sanger* — Chr. Winthers „farende Svend“ — er tegnet over Digteren selv. Selve „Hjorteridtet“ har vel Byrons „Mazeppa“ til Forbillede.

Chr. Winther var en selvstændig og oprindelig Natur, fra hvis Bryst Sangen vældede frem i Sundhed og Kraft. Han har læst meget; men det har kun afsat faa Spor i hans Digtning; nogen Indflydelse spores engang imellem fra Byron eller fra Uhland, Rückert og Heine, hvilke

var hans Yndlingslæsning. Han er *dansk og naturlig*; paa disse Punkter ligner han Poul Møller. Han er en af vore største Lyrikere og Sprogkunstnere.

Sammen med Chr. Winther er der Grund til at nævne to med ham samtidige store Lyrikere, der ikke vakte synderlig Opmærksomhed under „Guldalderens“ Overflod: Aarestrup og Bødtcher.

Emil Aarestrup, Læge, — paa Lolland og i Odense — er paavirket af Digtere som Oehlenschläger, Chr. Winther, Byron, Heine, beundrer Thorvaldsen (og Søren Kierkegaard), men er baade frisk og oprindelig i sine Digte. Han har især skrevet *erotiske* Digte, *Romancer*, som „Fjældspringet“ og „Torsten og Trine“, og det farvemalende episk-lyriske *Tidlig Skilsmisse*.

Ludvig Bødtcher levede et stille, skönhedsdyrkende Kunstnerliv i Italien og København — Samliv i Rom med Thorvaldsen, som han bevægede til at skænke sine Arbejder til Fædrelandet. — Han har skrevet en lille Samling Digte, hvoriblandt saa formfuldendte Ting som *Mødet med Bacchus*.

Carl Bagger var nærmest et forfaldent Geni med gode Digterelevner (død i Odense som Avisredaktør). Kendt er hans Digt *Den engelske Kaptajn*. Hans Hovedværk er Romanen *Min Broders Levned* med mange Digte. Bagger har paavirket flere af Realismens Forfattere, saaledes Drachmann og Schandorph.

d) *Henrik Hertz.*

En Særstilling i flere Henseender indtager Heibergs nære Aandsfrænde, den dog fra ham saa forskellige Skuespildigter og Lyriker

Henrik Hertz.

Levned. Henrik Hertz var Søn af jødiske Forældre og fødtes i København 1797. Drengens Opvækst og Ungdom hengik under fattige Kaar. Efter at være blevet Student forberedte han sig uden mindste Lyst til juridisk Embedseksamen, som han underkastede sig uden nogen Sinde at benytte den; derimod vandt han Universitetets Guldmedaille baade for en juridisk og en æstetisk Prisopgave.

Heibergs Kunstopfattelse og Skuespildigtning vakte hans Beundring, og det var kort efter dennes første Vaudeviller, at han begyndte som Digter, foreløbig med Lystspil. 1830 kom hans første rimede Lystspil efter franske Forbilleder, og samme Aar udgav han Gengangerbrevene — hvori han lader Baggesen „gaa igen“ —, alt anonymt. Kort efter navngav han sig og lod sig døbe og stod da paa een Gang anerkendt som en smagfuld og betydelig Forfatter. Han foretog nu en større Udenlandsrejse. Efter Hjemkomsten levede han et stille og tilbagetrukkent Liv, for det meste i smaa Kaar, men udelukkende sysselsat med sin Kunst, der var yndet fra mange Sider — mindst vel i Liberalismens første Dage, da han, ligesom mange af de ældre Digtere, stillede sig afvisende mod det nye. Han var en fortrolig Ven af det heibergske Hjem; for Fru Heiberg skrev han Hovedrollerne i sine fleste Dramaer. Han døde 1870.

Af Hertz's mange og forskelligartede Arbejder er meget nu forældet; men hans lyriske Digtning og enkelte af hans Skuespil hører til vor Litteraturs værdifulde Frembringelser.

Gengangerbrevene. Hertz's Kunstopfattelse træder tydeligst frem i hans *Gengangerbreve* eller „poetiske Epistler fra Paradis“, hvormed han afsluttede Fejden i Anledning af „Væringerne“. Bogen vakte det voldsomste Røre. Efterligningen af Baggesens Stil var slaaende, og kun faa anede, hvem den virkelige Forfatter var.

I Hovedsagen giver Gengangerbrevene Heiberg ubetinget Medhold:

Det kommer an paa *Maaden*, hvorpaa Digtningens Knude løses; det gælder om at befordre *en streng og kritisk Smag*. De fleste har kun Blik for Digtningens Idé og Stof, Formen og Farven kan kun de færreste skønne paa. Endda spiller Formen en stor Rolle i alle Forhold: „Vin, der drikkes af en Tekop, smager omtrent som bitter Medicin, og Kaffe, heldt i Ølglas, ej behager“. Et Digt kan sammenlignes med Havet:

saaledes for mit Øje Digtet staar
i Forhold til det indre Liv, der gaar
igennem det og til dets Ydre naar;
thi enten det er roligt eller stormer,
dets flydende, bevægelige Masse
er eet og smeltet sammen med dets Former.

Hertz selv er *smagfuld og korrekt* i sin Digtning, og han kan med stor Lethed efterligne og tilegne sig fremmede Forbilleder. Det oprindeligeste hos ham viser sig i hans lyriske Digtning.

Skuespildigtning. Først og fremmest er Hertz sammen med Heiberg Fornyerer af det danske *Hverdags-skuespil*. Han skriver ikke blot Vaudeviller, men **Lystspil** med gennemført Karakterskildring og Stof fra Samtidens Liv. Blandt hans Lystspil kan nævnes **Sparekassen**. Stor Lykke gjorde hans formfuldendte Lystspil paa rimede Vers, hvoraf *Amors Genistreger* er det ældste og bedste.

Af hans *romantiske Skuespil* er de betydeligste *Svend Dyrings Hus* og *Kong Renés Datter*.

Svend Dyrings Hus er en „romantisk Tragedie“, for en stor Del paa Vers, der paa en ejendommelig Maade er bygget over Middelalderens Folkeviser. Hertz var fra sin Barndom af fortrolig med og elskede disse Sange, og det er ogsaa fra dem, han har hentet Emnet til Svend Dyring, nemlig fra *Moderen under Mulde* og de forskellige *Runeviser*, der besynger de „ramme“ Runers dæmoniske Magt til at fremkalde Kærlighed hos en Kvinde.

Kong Renés Datter behandler et Emne fra den franske Troubadourdigtning: Kongedatteren Jolanthe har som lille Barn ved en Ildebrand mistet Synet, men bliver opdraget, *uden at hun kender sin Blindhed*. Da hun er 16 Aar gammel, bliver hun ved en arabisk Læges Kur atter seende, idet Elskovslængsel vækker Længsel efter Synet hos hende; først da er Kuren mulig.

Digte. Her kan nævnes **lyriske** Digte som: *Slaget paa Reden*, *Silkeormen*, *Jeg gik mig ud en Sommerdag at høre* samt *Erindringer fra Hirschholm*; Smaadigte som: *Vinden vifter*, *Løvet skælver*, *Barcarole* („Dette Vand, vi glide paa“) og *Valravnen*; mere **episke Digte**, saaledes *Skriftemaalet*, *Kedelflikkeren* og *Den danske Soldat* („Slaget var endt“); endelig **Rimbreve** i Baggesens Stil, f. Eks. *Den glemte Paraply*.

Ogsaa de to følgende Digtere, H. C. Andersen og Fr. Pal.-Müller, maa regnes til „den yngre Digtterskole“. Men Andersen er paa sit særlige Omraade et oprindeligt Geni, som ikke har gaaet i Lære hos nogen, og Pal.-Müllers Manddomsdigtning er baade den romantiske Digtningens Fuldendelse og dens Opløsning („Adam Homo“ som Modstykke til „Aladdin“).

e) H. C. Andersen.

Hans Christian Andersen.

Levned. „Mit Liv er et smukt Eventyr, saa rigt og saa lykksaligt“, skriver H. C. Andersen, da han som 50aarig, berømt Forfatter udgiver sin Levnedsbog. Dette Liv har han skildret ikke blot i „Mit Livs Eventyr“, men ogsaa i mange andre af sine Værker, ypperligst og dybest i „Den grimme Ælling“. Hans Liv har været et rigt Eventyr, men ingenlunde altid lykksaligt. Han har maattet døje Fattigdom og Nød og følt Geniets Kamp for at gøre sig gældende haardt nok: den *grimme Ælling* maatte gennem Andegaarden og Mosen, maatte belæres af den kloge Kone med hendes Kat og hendes Høne, før den følte *Svanevingerne* udvoksede. „Men det gör ikke noget at være født i Andegaarden, naar man kun har ligget i et Svaneæg“.

H. C. Andersen blev født i Odense 1805 i en fattig Haandværkerfamilie. Efter en forunderlig Barndom i trange Kaar drog han efter sin Konfirmation til Hovedstaden for „at blive berømt“.

Vejen til Berømmelse blev lang og trang for den fattige Dreng. Den klodsede, grimme Fyr med sit rørende Barnesind og sin Tillid til Vorherre led Nød og Savn og mange Slags Skuffelser, men fik ogsaa gode og betydelige Mennesker til at interessere sig for ham. Han fik lidt Undervisning, blev Elev ved Teatret og dernæst ved Syngeskolen, men Stemmen blev borte i „Overgangen“; han skrev Skuespil og indsendte dem til Teatret uden engang at kunne stave rigtigt. Endelig kom han i Berøring med det betydelige collinske Hus; ved den ældre *Collins* Hjælp og med aarlig Understøttelse af Kongen blev han sendt i Latinskole i Slagelse, hvorfra han fulgte sin Rektor til Helsingør. Det var ikke blot for Rimets Skyld, at han kaldte Slagelse for Plagelse.

De klassiske Studier blev næsten en Tortur for den fantasirige og af Digtning opfyldte Yngling, som nu maatte gennemløbe alle Skolens Trin og samtidig stadig maatte henvende sig til sine Velgørere om Bøger, Klæder og alle smaa Livsfornödenheder. Til sidst blev Skoletvangen og Rektorens uforstaaende Strenghed ham uudholdelig, og Collin lod ham da blive privat dimitteret i København. Han blev Student 1828, det berönte Aar med 4 store, ikke Profeter, men Poeter — deriblandt H. C. Andersen, — og 12 smaa, hvortil man dengang henregtede Pal.-Müller.

H. C. Andersen var nu 23 Aar gammel og kastede sig straks med rastløs Iver over digteriske Frembringelser. Af hans Digte fra Skoletiden havde „Det døende Barn“ nydt den Ære at blive optrykt i Heibergs „Flyvende Post“, og de første Arbejder, han nu fuldførte, vandt Naade for Heibergs Öjne. Men „Formskærerlavets“ Sympati for den sære og formløse Digter slog snart over i Uvilje eller aabenlys Spot. Ganske vist havde han foruden Collins ogsaa vundet Mænd som H. C. Ørstedes og Ingemanns Venskab; men Tørsten efter „Anerkendelse“ laa Digteren i Blodet fra hans fattige Barndom og Ungdom, og enhver Kritik pinte ham, medens Ros, selv fra ukaldedes Side, gjorde ham lykkelig.

I Trediverne og Begyndelsen af Fyrreerne var han eller følte sig dog som „Kritikkens jagede Dyr“. Hans travle dramatiske Forfatterskab havde en skarp Kritiker i Heiberg, og i Anledning af hans første Eventyr raadede en Anmelder ham til at bruge sin Tid til noget nyttigere. Ganske vist blev hans Roman „Improvisatoren“ rost; men alle, selv velvillige Bedömmere, havde travlt med Forfatterens Sjuskeri, hans Sprogfejl og sære „Stil“.

Hans bedste Trøst i denne Tid var stadige Uden-

landsrejser, hvor han ikke blot samlede Indtryk og Livserfaringer, men ogsaa sluttede Venskab med en Mængde fornemme eller betydelige Mennesker; blandt hans senere Venner kan nævnes *Charles Dickens*, hvis Skæbne og Virksomhed minder noget om H. C. Andersens. I Udlandet vakte hans Skrifter, især Eventyrene, stor Opmærksomhed, og da man herhjemme ikke længere kunde nægte Kendsgerningen, at den danske Eventyrdigter var verdensberömt, døde Kritikken over hans Værker hen, og man nöjedes med at spotte hans Person, Livsvaner og især hans Forfængelighed.

Fra Midten af Aarhundredet var hans Anseelse i stadig Stigen, og han overøstes med Hædersbevisninger fra Norden og det øvrige Europa. Han blev Æresborger i sin Fødeby; der blev rejst Statue af ham i levende Live, og til hans 70aars Fødselsdag udkom „Historien om en Moder“, oversat paa femten Sprog.

Den ugifte Forfatter — et Par Forelskelser og paafølgende Skuffelser har sat Spor baade i hans Liv og Digtning — havde aldrig noget blivende Sted; mest opholdt han sig paa sine Venners Landsteder og Herregaarde eller paa vidtløftige Rejser. Først som gammel Mand indrettede han sig et fast Hjem i Hovedstaden. Her døde han 1875.

Digtning. Den Form, der bedst stemmede med hans Natur og Forfatteranlæg, fandt han i *Eventyrene*.

Nær beslægtet med Eventyrene er **Billedbog uden Billeder**; *Lykkeper* danner Overgangen til hans selvbiografiske Skrift **Mit Livs Eventyr** og hans selvskildrende Rejseværker, især Romanen **Improvisatoren**.

Hans egentlige Romaner — som *O. T.*, *Kun en*

Spillemand, De to Baronesser — er smukke og poetiske Bøger, især i Naturbeskrivelserne, og giver foruden gode Tidsskildringer hver for sig Bidrag til at forstaa Digterens Liv og Udviklingshistorie.

Blandt hans dramatiske Arbejder staar Eventyrkomedier som *Ole Lukøje* og *Hyldemor* højest. Synge-spillet *Liden Kirsten* har Musik af Hartmann.

Endelig har han skrevet et Bind **Digte**. Som Eksempler nævnes: *Det døende Barn, Konen med Æggene, Danmark mit Fødeland, Jylland, Zombien*.

„Her har du Nøglen, om jeg tør sige,
der aabner dig Slotshaven i hans Rige“.

H. C. Andersens Eventyr. Fra 1835 udkom Eventyrene i smaa Hefter, og han vedblev med denne Digtning hele sit Liv igennem; først kaldes de *Eventyr*, saa *Historier* og endelig *Eventyr og Historier*. I Begyndelsen modtoges de med ringe Forstaaelse, skönt de vakte stor Opmærksomhed i Udlandet; men omkring Aarhundredets Midte trængte de ogsaa igennem herhjemme. De illustreredes først af *Vilh. Pedersen*, senere af *Lorenz Frölich* og *Hans Tegner*. Næst Bibelen er de oversat paa flest Sprog i Verden.

I Eventyr for Børn fandt H. C. Andersen sit Omraade af Kunstens Land. Han indførte *Barnet* i den danske Digtekunst, saaledes som Oehlenschläger ogsaa her havde vist Vej. For Heiberg og hans Kreds tilhørte Barnet udelukkende Barnekammeret, altsaa Privatlivet, som er Poesien uvedkommende, og *det barnlige* stod i ringe Kurs hos disse, der i Poesien søgte *det interessante*, en gratiøs og formfuldendt Skönhedsleg med Foragt for *det trivielle* : Virkeligheden. H. C. Andersen viser sig i sine Eventyr — og i sin meste Digtning — som en Frænde af Oehlenschläger. Lighedspunkterne er det barnlige

Sindelag (det „naive“) og den sunde, varme Medfølelse med Mennesket fra Vugge til Grav. — Eventyrene indeholder, siger Digteren, Emner for de voksne, fortalte for Børn. I nogle enkelte træder den „moraliske Hensigt“ saa tydeligt frem, at det skader Virkningen; i de fleste ligger der en „voksen“ Tanke gemt, undertiden af ligefrem ophøjet Art (f. Eks. *Det nye Aarhundredes Muse* eller *Klokken*). Men det afgørende er dog altid den frodige Fantasi og Følelsens Dybde, for hvilke det forstandsmæssige træder tilbage. Dette forklarer ogsaa, at Eventyrene har gjort mindst Lykke hos de romanske Folk, allermindst hos Fransk mændene. Andersens Eventyr er „gotisk-germansk“ Digtning (naturligvis med dansk Særpræg), der elskes og beundres i Norden, i England og i Tyskland, men ogsaa har vundet Sejre i hele den øvrige Verden.

Stoffet er hentet fra mange Steder: Barndomserindringer, andre selvoplevede Begivenheder, Folkeeventyr, litterære Kilder; men oftest og i de bedste Eventyr er det frit opfundet af Digteren.

Indholdet er ogsaa højt forskelligt. Undertiden er det dybsindig Menneskeskildring som i *Skyggen* og *Kejserens nye Klæder*. En Række af Eventyrene handler om en Kunstners Skæbne og Stilling i Livet og henpeger ofte paa Forfatteren selv som Baggrund (Den grimme Ælling).

Ikke blot i sin Digtning Indhold, men ogsaa i sin **Stil og Kunstform** viser H. C. Andersen sig som en stor og oprindelig Digter. I Modsætning til de fleste øvrige Romantikere er han væsentlig *Prosaforfatter*. Det er „daglig Tale“ og Børnesproget, som han hæver til Kunststil. Paa dette Omraade staar han uden Forgængere i dansk Litteratur, og hans Stil og Sprog har haft en bestemmende Indflydelse paa mange senere Forfat-

tere, saaledes baade paa J. P. Jacobsen og Holger Drachmann.

Eventyr for Børn af blivende Betydning er sjældne Gæster i Litteraturen, og det er glædeligt, at dansk Aandsliv paa dette Omraade har kunnet være ydende over for Verdenskulturen. Et saa ejendommeligt Geni som H. C. Andersen kan ikke med Held efterlignes, og meget af, hvad der herhjemme er fremkommet af Eventyr, er værdiløst (bedst er Carl Ewalds naturhistoriske Eventyr). Derimod har vi ypperlige Børnesange og Börnerim, f. Eks. af Chr. Winther, Kaalund og Richardt.

f) *Paludan-Müller og Søren Kierkegaard.*

Frederik Paludan-Müller.

Frederik (eller som Familien kaldte ham Fritz) Paludan-Müllers Liv har faa ydre Oplevelser og Hændelser, og hans Udvikling i Enkeltheder er lidet kendt.

Han fødtes i Kerteminde 1809. Faderen var Præst, og baade paa fædrene og mødrene Side tilhørte han en gammel, kultiveret Embedsmandsslægt. Moderen døde i hans Barndom, saa at Børnene til en vis Grad kom til at „gaa for Lud og koldt Vand“. Dog havde Faderen, en dyb og tænksom, strengt religiøs Natur, stor Indflydelse paa sine Børn. Fritz var en munter og opvakt Dreng, der snart blev alles Yndling i Familien. Hans Evne til at skrive Vers var tidlig fremtrædende, og da han 1828 blev Student, regnedes han til det frugtbare Aars Poeter, ganske vist kun til de 12 smaa, men havde heller intet offentliggjort paa Grund af den skarpe Selvkritik, som heller ikke forlod ham senere i Livet.

Efter Familiens Ønske, men uden mindste Lyst og Interesse, begyndte han at studere Jura og blev ogsaa

juridisk Kandidat, skönt han næppe tænkte paa at benytte sin Eksamen.

Den smukke, livlige og velbegavede unge Mand af god Familie var yndet overalt, og som i en Leg vandt han sig i Begyndelsen af Trediverne en saadan Berømmelse som Digter, at han efter Publikums og Kritikkens Mening overgik alle sine samtidige. Disse hans *Ungdomsarbejder* viser, at han er en formfuldendt Sprogkünstler af den heibergske Skole, og at han, om end kun overfladisk, er paavirket af Byron og den pessimistiske Romantik. Der er en vis Kølighed og „fornem“ Overlegenhed over disse Arbejder, men ogsaa hist og her dybere Toner, som varsler om det strenge og alvorlige i hans følgende Digtning.

Men nu kom der en stærk Slappelsestid i den unge Digers Aandskraft. Hans følgende Arbejder var svage og blev med Rette kritiseret, skönt Forfatteren med umoden Hidsighed tog til Genmæle. Ogsaa hans ydre Liv var utilfredsstillende. I Aarhus, hvor Faderen var blevet Biskop, klagede man over hans overdrevne Kaadheder, og da han atter vendte tilbage til Hovedstaden, synes det, som om han personligt har lært adskilligt af det at kende, som Adam Homo gennemlever i sin Studentertid. Som denne faldt han i en tung Sygdom, der i lang Tid truede med at gøre Ende paa hans Liv. Under denne Sygdom blev han plejet i en Tantes Hjem af sin Halvkusine *Charite Borch*. Trods Familiens stille Modstand ægtede han efter sin Helbredelse *Charite*, og dette Ægteskab, som han selv betragter som sit Livs Lykke, blev i hvert Fald et Vendepunkt ogsaa i hans Digtertilværelse. Med kongelig Understøttelse foretog han omkring 1840 en 2aarig Rejse i Udlandet, hvorfra han kom tilbage som en fuldt udviklet Personlighed, der i de følgende to Tiaar frembragte Værker, som med

Rette flyttede ham fra de smaa til de allerstørste danske Digteres Tal.

For øvrigt forløb hans Liv stille og roligt. Han var en fin og ridderlig Personlighed af den gamle Skole, men fulgte med Interesse de nye Udviklinger i Tiden, selv om han ikke billigede dem. Om Sommeren levede han med sin Hustru i Fredensborg, medens de om Vinteren havde deres Bolig inde i den gamle Del af København, hvor Hovedstadens Elendighed mødte dem, saa snart de traadte ned paa Gaden. Hans Hustru, der var dybt religiøs og selv religiøs Forfatterinde, har haft en ikke ringe Indflydelse paa ham og hans Værker; saa vidt muligt holdt hun alle fremmede og forstyrrende Indtryk borte fra ham. Udadtil var han lidet kendt som Person, ikke særlig godt anskrevet hos det nationalliberale Parti, men fra alle Sider anerkendt som en betydelig Digter.

Han døde 1876, samme Aar som Chr. Winther.

Paludan-Müllers Digtning. De bedste af Ungdomsarbejderne er det mytologiske Drama *Amor og Psyche* og en Fortælling paa Vers, *Danserinden*.

I Fyrrerne kom nye mytologiske Dramaer, det bibelske Digt *Abels Død* og Hovedværket *Adam Homo*.

„Abels Død“ danner Overgangen til hans udpræget etisk-religiøse Digtning, som væsentlig fremkommer i 50'erne; de vigtigste Værker her er *Kalanus*, *Ahasverus*, *Luftskipperen* og *Ateisten* og *Benedikt fra Nursia*.

Blandt hans Alderdomsarbejder kan nævnes Fortællingen *Ungdomskilden* og den vidtløftige Roman *Ivar Lykkes Historie*, der har Interesse som tidsskildrende Værk.

Af hans mindre Digte kan nævnes *Den ottende Kunst*, *Fremtidsmaalet*, *Nattevagt* og *Gensyn* samt *Almas Sonetter* og andre Digte i „Adam Homo“.

I Anledning af Sønnens Ungdomsarbejder skrev hans gamle Fader bl. a., „at ingen bliver en ret stor Digter, førend han er kommet til en Grundanskuelse af Livet og Livets Betydning, der som en Grundakkord klinger gennem alle hans Digtninge eller som en Grundfarve træder frem gennem alle Billeders Lys og Skygge. Digteren maa have opfattet alle Livets Fænomener og Variationer fra et et eller andet fast, overskuende Standpunkt; ellers bliver han aldrig stor eller mægtigt indvirkende paa sin Tid“. Den gamle Biskop føler, at en saadan Grundanskuelse er ved at arbejde sig frem hos Sønneren; i „Danserinden“ ser han en Skildring af „hans Sjæls Nød under Fødselsveerne“.

Paludan-Müller var i stadig Udvikling frem mod et klarere Livssyn fra Ungdom til Manddom og Alderdom. Og der er virkelig en saadan *Grundakkord*, en bestemt *Enhed* i hele hans Digtning. Han vurderer Menneskets Liv: for Tanken er det kun et Blændværk; maalt med Idealets strenge Fordring, er det Svaghed og Usselhed eller Kamp og Smerte; i begge Tilfælde higer det frem mod sin Grænse — Døden. Først *hinsides* Døden ligger det Liv, som følger Harmoniens evige Love og er Idealet virkeliggjort. Hans uforanderlige Grundsyn paa Livet træder overalt klart frem: gennem det jordbundne Livs Svaghed til Døden og gennem Døden til *Livet*. Dette Livssyn har tydelige Berøringspunkter med det kristne, og Digterens Standpunkt i hans modne Digtning er afgjort *positiv-religiøs*.

Hans Digtningens Emner bliver da væsentlig: typisk Fremstilling af *Idealet* og *dets Modsætning* (*Kalanus* —

Alexander), *Modsætningen mellem Livet og Døden* (Psyche — Abels Død — Ahasverus — Ungdomskilden) eller *det virkelige Menneske i Forhold til Idealet* (Danserinden — Adam Homo — Benedikt fra Nursia — Ivar Lykke).

Rammen og Iklædningen for sin Poesi henter han:

- a. fra *græsk Mytologi*, fra Sagn og Historie;
- b. fra *Bibelen* og andre religiøse Kilder;
- c. fra Virkeligheden og sin egen Samtid.

a. **Amor og Psyche** behandler i ypperlige Vers det smukke Sagn om Kærlighedsgudens Elskov til Sjælen — Psyche — i en ung Kongedatters Skikkelse. Da hun krænker Gudens Tillid, er Vilkaaret brudt for deres Forening; først efter at hun forgæves har søgt Døden og gennemgaaet en tung Lutring under mange Prøvelser, fører Amor hende til Himlen, hvor hun tømmer Udødelighedsbægeret.

Lige saa formfuldendte er de følgende mytologiske Arbejder, *Venus*, *Dryaden*, *Tithon*, der i visse Henseender tillige er Forberedelse til hans egentlige Hovværk.

Paludan-Müllers mytologiske Digtninger er ikke prægede af græsk Aand — der er hans egen saa modsat —, og han gør sig ikke engang Umage for *historisk Kolorit* i sine Skildringer. Det græske Klædebon bliver kun en Ramme om hans egne Tanker.

Dette gælder i høj Grad om hans „græske“ Hovedværk **Kalanus**. Paa sit eventyrlige Tog til Orienten træffer Verdenserobreren Alexander den indiske Filosof Kalanus, der tror at se Bramas jordiske Aabenbaring i den skønne Helt og følger ham gennem Ørkerne tilbage til Persien. Her rives den tungsindige Grubler voldsomt ud af sin Vildfarelse, da han ved det

store Gæstebud ser Kongens Forhold til Vin og Kvinder. Oprørt og saaret i sin Sjæls Inderste — han har krænket Guddommen ved at tage et svagt og skrøbeligt Menneske for dens Aabenbaring — beslutter han som Sonoffer at give sig selv Døden paa Baalet. Alexander prøver paa ved Overtalelser og Trusler at bringe ham fra dette Forsæt; han tilbyder ham sit Venskab og et af Asiens Riger, men forgæves; til sidst *knæler* Verdensherskeren for den ringe og fattige Inders Fod uden at kunne böje hans rene, stærke Vilje. Denne tæmmer Kongens Vrede. Den makedonske Livvagt staar om det flammende Baal som et Vidnesbyrd om Kongens Ærbødighed, og Kalanus bringer sit Offer til Brama: „Det er mig selv, jeg dig ofrer! — lad af din hellige Flamme — disse Lemmer fortæres! — disse Hænder, som bedende — udstrakt jeg har mod en Afgud, . . . — dette Hjerte, o lad det — brændes til Kul og Aske: — en Jordorm har hersket derinde!“

Om Scenen, hvor Alexander knæler for Kalanus, skriver Georg Brandes: „Denne Situation er den skønneste, den mest dramatiske, den aandfuldeste, Paludan-Müller i sit Liv har digtet. Det er Hovedscenen i alle hans Dramaer. Det er Summen af alle hans Tanker og Drømme. I det Øjeblik Paludan-Müller lod Alexander her synke i Knæ, kastede han al Verdens Storhed, dens Glans og Ry, Geniet og Hæderen for den aandelige Renheds Fødder“. Digteren har spændt Modsætningen mellem, hvad Kierkegaard kalder den æstetiske og den etiske Livsopfattelse i højeste Grad og givet det etiske en afgørende Sejr. Baade her og i de religiøse Arbejder minder han meget om denne sin store samtidige. „Kalanus“ kan sammenlignes med „Enten—Eller“; han er Digterens positive Ideal, Adam Homo er Idealets Vrængbillede (sml. Ibsens „Brand“ over for „Per Gynt“).

b. **Abels Død** skildrer den første Død i Verden — lige-

som *Ahasverus* tegner den *sidste Død*. Kain har dræbt sin Broder. Da Adam og Eva finder Liget, varer det en Stund, før det tunge gaar op for dem, at det er Døden, at det er det Vilkaar, Herren efter Syndefaldet har lagt paa Menneskets Liv. Da Abels Lig er ved at gaa i Forraadnelse, bliver det begravet. Adam vil med sin Hustru drage bort fra dette Sorgens Sted; men først rejser han en Stenpyramide over sin døde Søn:

Det var af Kunstens Liv det første Spor.
Til Trøst i Nøden blev den Jorden givet,
thi Kunsten kom med Døden ind i Livet.

Paa deres Vandring kommer de atter i Nærheden af Paradisets Have. En Drøm fylder Eva med urolig Forventning, og allerede før Daggry haster hun til deres Lyksaligheds Hjem. Keruben sænker Flammesværdet for at tilstede hende et kort Blik; da ser hun Abel vandre i Gangene derinde i Lys og Klarhed; straks iler hun tilbage til sin Ægtefælle og fortæller ham, hvad hun har set:

Men Adam græd og sagde: Gud er god!
det Liv han gav, ej hjælpeløst han lod.
Han baner Vejen fra de dunkle Grave,
der fører ind i Paradisets Have. —

Benedikt fra Nursia skildrer en Episode af Munke-væsenets Stifters Liv. Som 14aarig vælger Benedikt mellem *Forsagelsen* og *Verdens Herlighed*, idet han beslutter at gaa ud i Ørkenen for at ruste sig til sit Livskald. Hans trofaste Amme og Opdragerinde formaar ikke at fatte hans Tanker, men heller ikke med sine Taarer at holde ham tilbage. „Trøst dog vist hun havde fundet, — havde med profetisk Blik hun — mægtet gennemtrænge Tiden — og med Efterverdensens Öje — set sin Benedikt at straaale, — høj og herlig, som den dunkle — Mittel-

alders lyse Heros: — set ham som Europas Lærer, — Videnskabens første Grunder, — Folkeaaandens vise Leder, — Munkelivets faste Styrer, — stærk i Daad og ren i Levned“.

c. „Man forlanger Kød og Blod af Poesien; Kød og Blod findes i Slagterboderne; men hvad man af Poesien kan forlange, er kun Følelse og Aand“. Saaledes mente Paludan-Müller som gammel Mand, da han atter, ligesom i sin Ungdomsdigtning, med Forkærlighed færdedes i sin digtede Tankeverden. Men efter Ungdomstidens Forvildelser, det tunge Sygeleje og Giftermaalet fulgte den store Rejse, og paa denne havde han digtet første Del af sin store Versroman „Adam Homo“. Der var baade Kød og Blod og en *Virkelighed*, som forargede Samtiden. Ungdomsdigtet *Danserinden* — ligesom „Adam Homo“ i Forfatterens Yndlingsvers, *Ottaverimet* — havde været som et let, skönhedslegende Forspil dertil.

Adam Homo I (3: 1—6 Sang, standsende med *Almas Sonetter*) er endnu væsentlig en Hverdagshistorie, hvori Digteren har indflettet mange Træk af sit eget Liv. „Jeg vælger mig et Stof af Hverdagssnit, — hvis Farve spiller i det nationale; — thi Helten, dansk i Sind og Skind og Tale, skal sig i Hverdagslivet røre frit. — Han holdes borte fra det ideale, — han uromantisk gaar i Prosaskridt, — han prøver alt, men vælger ej det bedste: — en saadan Helt behage maa min Næste“. Helten, Adam, er Søn af Landsbypræsten Hr. Peter Homo paa Vejlekanten, en egoistisk og idéforladt, men ægte Rationalist.

Moderen er derimod en varmhjertet og fintfølelse Kvinde, der under Sönnens Opvækst og første Studenterdage er hans gode Aand. — Digtet begynder med Adams Daab Juledag, og vi følger ham saa gennem Livet i Barndomshjemmet, Skolelivet i Aarhus og hans bevægede Studenterliv i Hovedstaden. Han er rejst derover som et ufordærvet og lovende ungt Menneske, har gode Evner, gode Forsætter, men ingen Livserfaring. Den vinder han tidlig nok og i rigeligt Maal. Hans Venner skuffer ham, og selv synker han hen i Udskejelser og en ussel Tilværelse. Vendepunktet bliver en farlig og langvarig Sygdom, under hvilken hans Moder kommer til, plejer ham og efter Helbredelsen rejser hans aandelige Mod. Da han igen har optaget sin Læsning og en regelmæssig Livsførelse, lærer han Gartnerdatteren *Alma Stjerne* at kende. Han forelsker sig i denne yndige og rene unge Pige, og hun bliver snart hans trolovede. Den første Afsked er tung for dem begge, da hans Moders Sygdom nøder ham til en Rejse til Vejle. Paa Vejen til Korsør læser han, mens Posthestene beder, Almas Sonetter, og mens han kører videre i Aftenens Stilhed,

snart — hvisker han — snart, Alma, skal igen
dit Blik jeg møde og hver Tvivl opklare.
Hvad er et Forsæt? Man vil det erfare!

Her standsede Adams Livshistorie i Udgaven 1841.

„I denne Svend, som her han er fremstillet
min Læser, til sit Studium man har
af Heltens Tilstand et sandfærdigt Billed;
thi paa et hullet Hjerter han jo bar,
hans Haab og Tro var fra hinanden pillet.“

Adam Homo II og III. Første Del blev modtaget ugunstigt af Kritik og Publikum, der var vant til

mindre kraftig Føde fra Digterens Haand. Kun Heiberg skrev med Varme om Digtet; men ikke engang han var paa det rene med, om Forfatteren vilde lade sin Helt ende som lykkelig Landsbypræst eller kaste ham ind i et stormfuldt Liv. — Først efter Fuldførelsen af „Dryaden“, „Tithon“ og „Abels Død“ tog Digteren paa ny fat paa sit Hovedværk, som nu var hans væsentlige Syssel i omtrent 4 Aar. I December 1849 forelaa den omfattende Digtning som Helhed. Digteren var meget stolt over Fuldendelsen og Værkets Omfang: det gjaldt om *at sætte sig store Opgaver* og fuldende disse uden at splitte sine Evner. Digtet vakte stor Opmærksomhed trods den bevægede Tid, hvori det fremkom; men Meningerne var stadig delte om dets Værdi. — Om Heltens Skæbne kunde der nu ikke længer være Tvivl. Hans Historie former sig til en blodig Satire over Menneskeliv og Menneskeværd i de følgende Sange, hvor Digteren ubarmhjertig svinger sin Svøbe over Adam og Læseren, som ikke kan undgaa at føle sig i Slægt med ham. — Paa Vejen over Bæltet træffer Adam Komtesse Klara, for hvem han i Studenterdagene har været Huslærer, og som da har spottet hans Tilbedelse. Nu er hun Frue paa Galtenborg og keder sig i sit Ægteskab. Et Brev har meldt Adam, at hans Rejse er forgæves; thi Moderen er alt død. Det lykkes da let den smukke Frue at lokke den unge Mand med sig til den fynske Herregaard, hvor han fastholdes i lang Tid af den kokette Kvinde, indtil han, belært af „den graa Galt“, dristig griber efter hendes Gunst, men overraskes af Ægtefællen. Med „hullet Hjerter“, godt paa Veje til at blive en Pjalt, rejser han hjem til Faderens Præstegaard. Faderens Bearbejdelse sejrer over hans kun alt for svage Karakter; han ægter den emanciperede Baronesse Mille med Udsigt til at arve Godset. Alma har han *som en ærlig Karl* givet hendes Frihed tilbage. Da Hofjunker

Homo med sin Frue passerer Vesterport paa Vejen til deres Vinterophold i Hovedstaden, ser Alma dem og kender nu *sin* Skæbne: et Liv i Erindring og Forsagelse. Men Helten gaar fremad med stadig Lykke, bliver den fine, ansete og hovedrige Mand. Ved 40 Aars Alderen staar han paa sin Lykkes Tinde, men han generes slemt af „Idealet“, som han endnu ikke har villet slippe; enten han prøver sin Lykke som Taler eller skjult Velgører, kan han ikke finde Tilfredshed i sit Inderste.

„Midt i sit Manddomsliv han rask omsa'led,
og pludselig han opgav Idealet“.

Paa dette Tidspunkt af sit Liv *tog vor Helt sit Parti* „en munter Sommermorgen i sin Bolig“ og „med fuld Bevidsthed“. Han kaster Idealet over Bord, og straks ser han Roser spire frem paa sin Sti. „Realitetens saftig-friske Frugter“ tilbyder sig i Mængde, da han beslutter sig til ret at nyde sit Livs Efteraar. Snart bliver Kammerherren og Baronen Gehejmerraad og Excellence. Da han samtidig bliver udnævnt til Direktør for det kgl. Teater, har han store Planer for dettes fremtidige Virksomhed. I en stor Tale, han holder blandt det samlede Personale, lader Forfatteren ham udvikle den skærende, bitre Tanke, at Ideen, — som

gaar i Verden om forknytt,
den gennemføres ej i Livets Drama,
den af det gode Selskab er forstødt —

at den nu skal hvile trygt i Kunstens Skød; den er som en ung Pige, der ved Forældrenes Død er kommet i stor Elendighed; men

se, Staklens Skæbne rent er omkalfatret,
hun er forsørget — hun er gaaet til Teatret!

Men dette er Heltens sidste store Dag. Efter Talen forkøler han sig paa en Ridetur og dør paa et Hospital, hvor han atter møder Alma Stjerne som Vaagekone ved sit Leje. Deres sidste Samtale gælder hans forfejlede Liv. — Efter en stolt Ligfærd bliver der lagt en Mar-morplade paa hans Grav, hvorfra lyser med gylden Skrift:

**Her hviler Adam Homo med den blide Aand,
Baron, Gehejmerraad, Ridder af det hvide Baand.**

Det er efter Digterens Udsagn de *første* Linier af Værket, han har skrevet.

— Efter Døden stredes Djævelens og Himlens Advokater om Adams Sjæl. Vægtskaalen med hans Navn sank alt ned mod Helvede, da Alma, friet fra Støvets Dragt, kastede sit Naadebrev paa Skaalen og atter bragte Lige-vægt til Veje, hvorefter hun ledte ham ind til Lutring i Skærsilden.

„Adam Homo“ er et *virkelighedsskildrende* Digt. Dets Hovedhandling maa tænkes at foregaa mellem Juli- og Februarrevolutionerne, og Digtet er en Samfundssatire, der kan sammenlignes med et Værk som „En Sjæl efter Døden“.

Men det er tillige en *almengyldig Satire over Menneskelivet*. Derpaa tyder Heltens Navn (Adam—Homo) og Digtets skærende Ord fra Hospitalsjournalen: Under-søgelsen af Homos Lig gav til Resultat *i enhver Hen-seende normal*. Digteren havde endogsaa tænkt paa med Hentydning til Dante at kalde sit Værk „en menneskelig Komædie“, men opgav det for ikke at synes anmassende.

Litterærhistorisk set betegner „Adam Homo“ Roman-tikkens Opløsning. Den er „Aladdin“ paa Vragen. Oehlenschläger havde peget og sagt: se Lykkens Ynd-ling; men Paludan-Müller gentog med Eftertryk: ja se ham

rigtig, hvordan han ser ud! „Aladdin“ og „Adam Homo“, det er de to Milepæle, mellem hvilke dansk Romantiks Historie ligger.

At „Adam Homo“ er et af den danske Litteraturs monumentale Værker, anerkendes nu fra alle Sider. Om Paludan-Müllers Digtning i det hele taget gælder det, at den har vundet en stadig stigende Anerkendelse i hele Norden. Ligesom Kierkegaards Forfatterskab har den sikkert endnu en stor Virkning at øve paa vort Folk. Men hans bedste Arbejder er ikke folkelige i Betydningen lette at tilegne sig. De forudsætter Alvor og Kultur hos Læserne.

Skönt Søren Kierkegaard i første Linie er Tænker og religiøs Forfatter, har han tillige udfoldet et saa betydeligt „æstetisk Forfatterskab“, at det vil være naturligt at anbringe ham her efter Paludan-Müller — hvem han som Aand trods de store Forskelligheder ligner saa meget — som en Overgang til den egentlige Videnskab.

Søren Kierkegaards Liv og Gerning.

Søren Kierkegaard fødtes i København 1813, „i det gale Pengeaar, da saa mangan anden gal Seddel blev sat i Cirkulation“. Begge Forældrene var af fattig Almueslægt fra den jydsk Hede; men ved den yngste Söns Fødsel var den aldrende Fader en anset og formuende Købmand, der opdrog sine Börn i Strenghed og Guds frygt; han var en fantasirig og belæst Mand med gode Evner, men knuget af et Tungvind, som nedarvedes paa hans Sön.

Faderen følte, at Drengen ofte gik i en stille Fortviv-

lelse, men henviste ham til ret at komme til at elske Kristus. Frejdigt Ungdomssind var der intet af i Hjemmet, derimod nok af Fantasi. Naar Faderen havde nægtet Drengen en Udflugt, f. Eks. en Spadseretur til Frederiksberg Have, tog han ham i Stedet for ved Haanden og gik med ham op og ned i Stuen, idet han udmaalede for ham, hvad der var at se paa Turen. Sönnen blev snart hans Mester i denne usunde Fantasileg.

Med sin overlegne Begavelse og sin levende Fantasis Lethed til „at forstille sig“ søgte han at dække sig for Mishandling og Drilleri under sit Skoleliv. Over for Kammeraterne gjaldt det om „at faa Latteren paa sin Side“ og saa for Resten skjule sit Tungvind og leve i sin egen Tankeverden. Han blev Student og tog anden Eksamen med ypperligt Resultat, begyndte dernæst paa at studere Teologi, uden at det havde synderlig Fremgang, medens han gennemlevede religiøse Kriser og rystedes af Tvivl.

Faderens Død gav hans Kristentro fornyet Styrke. Han underkastede sig Embedseksamen og tog snart efter Magistergraden. —

Omtrent samtidig med Universitetsstudiernes Afslutning indtraadte det Vendepunkt i hans Liv, som gjorde ham til den store Forfatter. I Begyndelsen af Fyrerne forlovede han sig med en ganske ung, livsglad Pige; han „elskede hende meget; hun var saa let som en Fugl, saa dristig som en Tanke“. Men snart kom Tvivlen og Selvplageriet frem i hans Sjæl: hun „kunde ikke bryde hans Tungvinds Tavshed“; han mistvivlede om, at hun kunde forstaa hans hele Natur og Væsen, og han ansaa det for sin Pligt at bryde Forholdet; for at dække over hende udæskede han Folkesnakken ved sin Optræden, hvorefter han, fortvivlet og oprevet, rejste til Berlin for at studere, men især for at komme i Ligevægt igen.

Forfatterskabets første Afsnit. Den sørgelige Kærlighedshistorie blev det „Faktum“, som gjorde Søren Kierkegaard til Forfatter. Hans mægtige Fantasi og opdæmmede Følelser krævede „en nødvendig Udtømmelse *I Stedet for at have været ung blev jeg Digter, hvilket er Ungdom anden Gang* Min Tanke var saa hurtigt som muligt at udtømme det digteriske — og saa ud paa en Landsbypræstegaard“. Men Resultatet blev en overvældende *Dobbeltforfattervirksomhed* i Løbet af de tre Aar 1843—45, en æstetisk Produktion, som baade med Hensyn til Sprog og Indhold hører til den nordiske Litteraturs allerypperste Frembringelser. Skrifterne udgaves under Pseudonymer. Hovedværkerne er: **Enten — Eller** og **Stadier paa Livets Vej**. Lidt efter lidt, men samtidig med de æstetiske Skrifter kom i alt 18 *opbyggelige Taler* under hans eget Navn, stadig tilegnede Mindet om hans afdøde Fader og med en Tiltale til *den ene*, den *enkelte*, som skulde blive deres Læser. Talerne vakte ikke stor Opmærksomhed; men de æstetiske Arbejder slog Læseverdenen med Forbavselse, skönt Kritikken gennemgaaende hverken var velvillig eller forstaaende.

Det sidste Skrift, henhørende til denne Række, er *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, hvori Grundsynet udtrykkelig udtales: Opgaven er ikke at bevise eller forsvare Kristendommen. Opgaven er *at blive Kristen*.

Forfatterskabets andet Afsnit. I „Efterskriften“ havde Kierkegaard vedkendt sig Pseudonymernes Forfatterskab som sit og betragtede nu atter sin Skribentvirksomhed som afsluttet; den gamle Tanke om et afsides Præstekald var paa ny fremme i hans Tanker. Men inden Efterskriften var færdigtrykt, indtraf den anden afgørende Begivenhed i hans ydre Liv, *et voldsomt Sammenstød med „Corsaren“*, Goldschmidts satiriske Ugeblad, som førte en i høj Grad begrundet Kritik over Samtidens

Fordomme, men som paa Grund af sine personlige Angreb var baade frygtet og foragtet i Hovedstaden. Pseudonymerne havde hidtil været fredhelige i „Corsaren“s Spalter; men nu angreb Kierkegaard pludselig Vittighedsbladet med et, som han mente, dræbende Slag: han krævede at blive skældt ud af „Corsaren“; det var hans Ret ikke at blive undtaget fra Landets øvrige betydelige Mænd, hvis Navne Bladet havde besudlet. „Corsaren“ optog Udfordringen og gennemheglede i den følgende Tid Søren Kierkegaards Væsen og Privatliv til stor Fornøjelse for det skandalesyge Publikum. Det nyttede kun lidt, at han søgte at faa Latteren paa sin Side ved Paastanden om, at han blev udskældt paa Bestilling („Man kan altsaa bestille „Corsaren“ til at udskælde, ligesom man bestiller en Lirekasse til at gøre Musik“). Den store Hob lo, Drengene pegede Fingre ad ham paa Gaden, og de, paa hvis Vegne han havde troet at tale — tav stille. Dagbogsoptegnelser viser, hvorledes Angrebet og dets Følger pinte ham i Aarevis. Han indsaa nu, at Verden ikke blot var letsindig; den var ond. Det var altid Sandhedsvidnets Skæbne, altsaa ogsaa hans, at være Martyr. Hans Foragt for „de manges“ Meninger og deres Vaneforhold til Kristendommen tog fast Form, og han søgte nu Lindring for sin forpinte Sjæl i en religiøs Forfattervirksomhed i de følgende fem Aar. Hovedværkerne fra denne Tid, foruden opbyggelige Taler, er **Kærlighedens Gerninger**, **Sygdommen til Døden** og **Indøvelse i Kristendom**. Men endnu tænkte han sig sikkert Muligheden af at vække Kirkens ledende Mænd, navnlig Mynster, til Opmærksomhed for sine Fordringer til den Kristne om at søge Inderlighed og Dybde i Gudsforholdet.

Forfatterskabets Tankegang. I et Par Afhandlinger fra denne Tid er der forskellige Udtalelser, som viser, at han let kan bringes til at svinge sit Sværd mod selve

den kristne Kirke herhjemme. Samtidig giver han i det (først efter hans Død trykte) lille Skrift *Synspunktet for min Forfattervirksomhed* „en ligefrem Meddelelse, Rapport til Historien“:

Naar man vil have Indflydelse paa en Mand, maa man opsøge ham, hvor *han* er, sætte sig paa *hans* Udgangspunkt, og selv om man ikke kan føre ham, hvorhen man ønsker, kan man „*tvinge ham til at være opmærksom*“. Han opfatter derfor sin æstetiske Virksomhed som et Slags „fromt Bedrag“. *Enten—Eller* stiller den æstetiske og den etiske Livsopfattelse op som Modsætninger; i Slutningen af Bogen *antydes* den tredje Mulighed: det religiøse. *Stadierne* er det æstetiske, det etiske og det religiøse, alle tre i fornyet Drøftelse. Den *afsluttende* Efterskrift danner da Vendepunktet, som der er peget paa fra først af med de opbyggelige Taler. Efter at have vakt Opmærksomhed ved sin æstetiske Produktion for *Problemet*, stiller han nu dette: at blive Kristen. Dette Problem belyses saa i den sidste Række Skrifter, der rent religiøse.

Kampen mod „den officielle Kristendom“. I nogle Aar tav Kierkegaard; men i hans Indre ulmede Ilden. En forholdsvis ubetydelig Anledning fik den til at bryde ud i lys Lue. Biskop Mynster havde ikke givet Agt paa KierkegaardsVarselsraab, men stillet sig fornemt afvisende. Efter Mynsters Død sagde Martensen i en Mindetale om Bispem, at denne var et Led „i den hellige Kæde af Sandhedsvidner, der strækker sig gennem Tiderne fra Apostlenes Dage“. Da Valget til Mynsters Efterfølger endelig var faldet paa Martensen, — man havde vaklet mellem ham og H. N. Clausen — brød Uvejret løs. I flammende Artikler, i Aviser og i Flyvebladet **Øjeblikket**, retter Kierkegaard i sit Livs sidste Aar stedse voldsommere Angreb paa „den officielle Kristendom“, snart fuldt berettigede, snart skydende over Maalet i deres liden-

skabelige Ensidighed. Hermed brødes hans sidste legemlige Kræfter. For Resten af sin Fædrearv lod han sig lægge ind paa et Hospital, hvor han 42 Aar gammel døde sidst paa Aaret 1855.

Kierkegaards Liv var „en uendelig tragisk Livsførelse“. Samtiden ænsede kun lidt det dybeste og bedste i ham — hans oprivende Kamp for personlig Selysfordybelse og religiøs Inderlighed — og forstod heller ikke fuldt ud Værdien af hans æstetiske Produktion. Om denne sidste er nu alle enige: han er en af de ejendommeligste og mest glimrende Prosaforfattere, der har skrevet det danske Sprog (sml. hans berømte Lovprisning af Modersmaalet i *Stadierne*), og han har en Fantasiens Styrke og en lyrisk Evne, som gör meget af, hvad han har skrevet, til *Digte i Prosa* (f. Eks. Diapsalmata i *Enten—Eller*). Hans Anerkendelse som religiøs Tænkere er i stadig Stigning baade i Norden og i Udlandet, og hans Betydnings Rækkevidde kan sikkert ikke overskues endnu.

Folkelig eller letlæst er han ikke. Lettest tilegnelige er hans æstetiske Skrifter, især første Del af *Enten—Eller* og Partier af *Stadierne*. En vigtig Kilde til Forstaaelse af hans Liv og Gerning foreligger i hans *Efterladte Papirer*. Desuden findes der en hel Række Skrifter om ham, især af nordiske og tyske Forfattere.

Den romantiske Tidsalders Videnskabelighed.

Det romantiske Gennembrud fik ikke blot Betydning ved paa ny at fremkalde en livskraftig Digtning og en dybere Religiositet. Baade Aandsvidenskaberne og i visse

Henseender ogsaa Naturvidenskaberne udvikledes rask under Indflydelse af den nye Tidsaand.

Sprogforskning. Den romantiske Skoles Interesse for alle Landes Digtning, især fra fjerne Egne og fjerne Tider, fremdrog ogsaa det gamle Indiens hidtil forsømte Sprog og rige Kultur. Dette blev igen en af Kilderne til en ny Gren af Sprogforskning, som har faaet en ganske overordentlig Betydning Aarhundredet igennem: *den sammenlignende (komparative) Sprogforskning* eller *den historiske Sprogvidenskab*, som er grundlagt af Tyskerne *Grimm* og *Bopp* og sammen med disse — men uafhængigt — af vor Landsmand *Rasmus Rask*, hvis Arbejde stilledes i Skygge af de andres; han tilhørte jo en lille Nation og skrev sine afgørende Værker paa Modersmaalet.

Rasmus Kristian Rask var en Husmandssøn, som fødtes i Nærheden af Odense 1787. Han kom i Odense Latinskole, hvor „den lille Professor“ paa egen Haand satte sig ind i det islandske Sprog („Oldnordisk“), som snart blev hans kæreste Studium. Ved en Præmieuddeling i Skolen fik han en stor Udgave af Heimskringla; ved Hjælp af denne, der indeholdt Tekst og Oversættelse, lavede han sig selv en islandsk Ordbog og Grammatik; samtidig lærte han sig Oldengelsk, Gotisk, Hollandsk og flere andre Sprog for at sammenligne dem med det islandske. Blandt de faa Venner fra Skoletiden, som delte hans Interesser, maa nævnes **N. M. Petersen**, der senere øvede en betydelig Lærer- og Forfattervirksomhed ved Universitetet (Hovedværk: *Bidrag til den danske Litteraturs Historie* 1—5).

Efter at være blevet Student fortsatte Rask under trænge Kaar sine mangfoldige Sprogstudier paa egen Haand. Han udgav en *Vejledning til det Islandske*, i lange Tider Grundlaget for oldnordisk Grammatik, foretog en mindre Rejse til Norge og Sverige og fik der-

næst Lejlighed til et længere Ophold paa Island. Her fuldførte han sit grundlæggende Hovedværk 1814 (trykt fire Aar senere) **Undersøgelse om det gamle nordiske eller islandske Sprogs Oprindelse**, hvori han før nogen anden skarpt og klart har udtrykt den sammenlignende Sprogforsknings Metode: Sprogmanden bør ikke have sin Opmærksomhed henvendt paa Ordligheder mellem de forskellige Sprog, men skal derimod betragte deres hele Bygning, navnlig i grammatisk Henseende, naar han vil bestemme deres indbyrdes Slægtskab. Paa den Maade finder han bl. a., at de nordiske Sprog, ligesom de øvrige germanske, de slaviske og lettiske, har fælles Oprindelse med Latin og Græsk. Her udtaler han ogsaa den saakaldte *Lydforskydningslov*, der dog først gennem Grimms Arbejder blev kendt i Europa.

Et Aars Tid efter Hjemkomsten foretog Rask sin tredie, højst eventyrlige Rejse, der under alskens Sygdom, Nød og Farer førte ham over Stockholm, St. Petersborg, gennem Rusland, Kaukasuslandene og Persien til Indien, hvor han opholdt sig i to Aar. Overalt tilegnede han sig med stor Lethed Folkenes Sprog. Udbyttet af Rejsen i videnskabelig Henseende blev dog mindre, end man kunde have ventet. Han spredte sig efter Hjemkomsten over alt for mange Omraader (bl. a. Retskrivningsspørgsmaalet); hertil kom manglende Paaskønnelse, saa han maatte slide sig op i Udenomsarbejde for et fattigt Udkomme. Et Professorat i Edinburgh afslog han („sit Fædreland skylder man alt, hvad man kan udrette“). Da man endelig forbedrede hans Stilling, var det for sent; han døde 1832.

Rask havde fra sin Rejse medbragt en Skat af vigtige persiske og indiske Haandskrifter, som nu findes i København. Studiet af de indiske Sprog fik en verdensberømt Dyrker i **N. L. Westergaard**, der i Fyrreerne

foretog en stor Rejse i Orienten næsten i de samme Egne som Rask.

Fra disse to Mænd er der udgaaet en hel Skole af sammenlignende Sprogforskere (som *Vilh. Thomsen* og *Karl Verner*) og *nordiske Filologer* (*N. M. Petersen*, *Sv. Grundtvig*, *L. Wimmer* o. m. fl.), der efterhaanden har inddraget hele Nordens Sprog- og Kulturforhold under deres Studier.

Særlig Betydning fik Udviklingen af **nordisk Arkæologi**, der som et Mønster for hele Europa grundlagdes af *C. Thomsen*, *C. C. Rafn* og især **Worsaae** og **Jap. Steenstrup** („oldnordisk Museum“, Læren om Sten-, Bronze- og Jernalderen; Undersøgelser af Affaldsdynge og Tørvemoser).

Paa den *klassiske Filologis* Omraade vandt **Joh. Nic. Madvig** europæisk Berømmelse ved en stor Række værdifulde sprogvidenskabelige Arbejder, især af „tekst-kritisk“ Art. Den højtbegavede Forsker, der tillige var en fin og gennemdannet Personlighed, har spillet en Rolle i vor politiske Historie og har i næsten to Menneskealdre øvet en afgørende Indflydelse som Universitetslærer og Leder af vort Lands højere Skolevæsen. En hel Skare Filologer samlede sig om ham som Mester.

Ogsaa klassisk Arkæologi og *Kunsthistorie* fik et betydeligt Opsving. Det største Navn her er **N. L. Høyen**, der har øvet stor Indflydelse paa mangfoldige ved sine Skrifter og endnu mere ved Forelæsninger paa Kunstakademiet og Universitetet.

Historieforskningen arbejdede i Hundredaarets første Tredjedel Haand i Haand med Digterne for at fremdrage og belyse Nordens Oldtid og Middelalder. Fra Trediverne træder de nationale og liberale Synspunkter i Forgrunden. Hovedforfatterne er da **Allen** („Haandbog i Danmarks Historie“ 1840, „Det danske Sprogs Historie i

Sønderjylland“) og den skarpe Kritiker **C. Paludan-Müller**, Digterens Broder.

Studiet af dansk **Lovkyndighed** grundlagdes, som før nævnt, paa Holbergs Tid af A. Hojer. Dennes Elever danner Overgangen til det 19. Hundredaars Retsvidenskab, hvis største Navn er **Anders Sandøe Ørsted**, der ogsaa har spillet en stor Rolle i vor politiske Historie. De yngre Jurister fulgte væsentlig Ørsted i Grundsyn; enkelte paavirkedes af Hegels Filosofi. Med Studiet af vor nationale Lovgivning fulgte ogsaa Sans for *dansk Retshistorie*; saaledes udgaves vore gamle Provinslove omkring Aarhundredets Midte.

Naturvidenskaberne fik en rask Udvikling i dette Tidsrum, og der fremkom ikke blot lærde Værker, men ikke faa Naturforskere bestræbte sig for populær Fremstilling. Som fremragende Forfattere kan nævnes Fysikeren **H. C. Ørsted**, Elektromagnetismens Opdager, Zoologerne **Krøyer**, **Jap. Steenstrup** og **Schiødte**, Botanikeren **Joakim Fr. Schouw**, Geologerne **Forchhammer** og **Johnstrup**.

Paa **Teologiens** Omraade er Grundtvigs og Mynsters afgørende Betydning skildret foran; ogsaa H. N. Clausen er nævnt. Mynsters betydeligste Lærling (men ogsaa stærkt paavirket af Grundtvig) var Sønderjyden **H. L. Martensen**, en „spekulativ“ Teolog, som mener, at den menneskelige Tænkning maa tage sit Udgangspunkt i *Troen paa den givne Aabenbaring*, da den ikke ved egen Kraft kan finde Sandheden; han hævder, at der ingen Modsætning er mellem Tro og Viden, og prøver ved Opstillinger fra Hegels Filosofi at bevise denne Lære. Hans Forelæsninger vakte den allerstørste Opmærksomhed, og som Mynsters Efterfølger paa Sjællands Bispestol fik han stor Betydning for Kirken. Hovedværk: **Etik**.

Af **Filosofiens** Dyrkere er Steffens, Grundtvig, Heiberg, Kierkegaard nævnt foran. H. C. Ørsted havde et selvstændigt, naturfilosofisk Syn paa Verden (Hovedværk: *Aanden i Naturen*, en Række Afhandlinger, som samledes ved Aarhundredets Midte). **Fr. Sibbern** var en selvstændig og dygtig Psykolog, der i sit lange Liv med levende Interesse fulgte alle aandelige Bevægelser herhjemme (Hovedværker: „*De menneskelige Følelser og Lidenskaber*“, „*Af Gabrielis Breve*“). Den herskende Retning 1830—60 var Hegels Lære. Hegel forsøgte at sætte System i Romantikkens Filosofi; i Stedet for dennes „geniale Indskydelser“ skulde der træde sammenhængende Tænkning efter den „*dialektiske Metode*“, hvorved ogsaa Tro og Viden skulde forsones (sml. foran under Heiberg). Af senere Filosofer kan nævnes *H. Bröchner*, *R. Nielsen* og *S. Heegaard*, hvis Virksomhed væsentlig falder i Liberalismens Tid.

Kunst, Musik og Teater i Romantikkens Tidsalder.

Bygningskunst og Billedkunst. Selvstændig dansk Kunst kan først paavises langt ned i Tiden, overvejende i det 19. Hundredaar. I Hedenold havde Norden haft en betydelig Haandværkskunst. I den katolske Middelalder fulgte der baade Bygningskunst og Billedkunst med Kristendommen. „For de nordiske Landes Bygningskunst var den romanske Stil noget ganske tilsvarende til, hvad Middelalderens Latin var for Litteraturen: et Udtryk for den fremmede, indvandrede Kulturs overlegne Myndighed“. Bygningskunsten fik et særligt Opsving, da man begyndte at anvende brændte Mursten til Kirkebygninger (Hvideslægtens Byggelyst; Overgangs-

stilen). Selve den gotiske Stil fik ringere Betydning i Danmark end i Europa og det øvrige Norden paa Grund af Rigets ulykkelige Forhold i Slutningen af Middelalderen og Manglen af et rigt Byliv. Vi har ingen særlig glimrende gotiske Bygninger fra et strengt kunstnerisk Synspunkt; „derimod er de gamle røde eller hvidkalkede Mure — paa Landsbykirkerne — og især Kirketaarnene med deres Trappegavle blevet Folket kære som Elementer i Landskabet: vi kan ved Indtrykket af den danske Natur lige saa lidt tænke paa at undvære dem som Bøgetræer eller Lærkesang“ (Jul. Lange). Foruden Kirkerne selv kan vi nævne den dertil hørende Stensulptur, Kalkmalerier og sent i Middelalderen udskaarne Altertavler (Brüggemanns i Slesvig; Claus Bergs i Odense).

Medens den romanske og gotiske Bygningskunst afgjort havde kirkeligt Udgangspunkt, betegner *Renaissancen* i Bygningskunst som paa andre Omraader en Tilbagevenden til den klassiske Oldtids Forbilleder og til en „human“, ukirkelig Tankegang. I de protestantiske Lande, saaledes ogsaa i Norden, anvendtes den nye Stil væsentlig til Slotte, Herregaarde og Pragtbygninger i Købstæder. Her i Danmark uddannedes denne Stil ved at optage Tanker fra ældre Bygningskunst til en vis national Selvstændighed, en gotisk Renaissance („Kristian IV's Stil“: Kronborg, Frederiksborg, Rosenborg osv.). Men Kunstnerne, baade Arkitekter, Billedhuggere og Malere, var væsentlig fremmede helt op mod Midten af det 18. Aarhundrede. Efterhaanden fik vi da Aflægere af Ludvig XIV's Stil (Klassicisme) og af Rokoko- og Barokstil (Palæerne paa Amalienborg; Frederik V's Rytterstatue; Marmorkirken). Størst Betydning fik Oprettelsen af *det kgl. Akademi for de skønne Kunster*.

I det 18. Hundredaars sidste Halvdel gjorde en klassisk-antik Stil sig gældende. Hovedmanden omkring Aar-

hundredskiftet var den mangesidige Kunstner *Abildgaard*, som bl. a. har givet Udkast til Frihedsstøtten.

Fra den klassiske Skole i Akademiet udgik **Bertel Thorvaldsen**, † 1844, som i lang Tid ubestridt gjaldt for Europas største Kunstner. Trods sin europæiske Betydning, sin Virksomhed og det lange Ophold i Rom „var Thorvaldsen baade som Menneske og som Kunstner en af de mest udprægede danske Typer, som hele vor Kunsthistorie har kendt“. (Hovedværker i hans Udvikling: Jason — Hermes Argusdræber — Hebe — Alexanderfrisen — Kristus og de øvrige Billeder til Frue Kirke).

Men Thorvaldsen var alligevel „Græker“. Omkring 1820 tog imidlertid **H. E. Freund** paa Opfordring af Jonas Collin fat paa Emner fra den nordiske Mytologi. (Hovedarbejde: *Ragnaroksfrisen*, ødelagt ved Kristiansborg Slots Brand). Efter Friends og Thorvaldsens Død — Museet byggedes af Bindsbøll — gjaldt **H. V. Bissen** i lang Tid for vor største Billedhugger, Hovedmanden for den „nationale Skole“ („Landsoldaten“).

Den nyere danske Malerkunst har sit Udgangspunkt fra Sønderjyden **Eckersbergs** Virksomhed. Ogsaa hans Efterfølgere, Mænd som *Sonne*, *Skovgaard*, *Fröhlich* og *Marstrand*, sluttede sig snart til Teorien om en særlig nordisk Kunst, der havde en begejstret Talsmand i den förnævnte Professor Høyen. Ved Hundredeaarets Midte sejrede denne Retning: vi fik da en nordisk Renaissance i Kunst som i Digtning (Billeder fra Nordens Historie; Sans for og Restaurationsforsøg over for Fortidsminder; danske Folkelivsbilleder, Landskabsmaleri, Sømaleri osv.). Og en tilsvarende Udvikling fandt Sted i det øvrige Norden.

Musik. Det vilde føre for vidt at følge Musikkens Historie i Norden; men ogsaa her maa vi sige, at de ledende Navne ved Aarhundredskiftet er fremmede.

Kuhlau og *Weyse* fik dog meget stor Betydning som Komponister for den danske Guldalders Digtere (*Kuhlaus Ouverture* til „Elverhøj“; *Weyses Romancer*). Dette Arbejde fortsattes senere af *P. A. Heise* o. fl. *A. P. Berggreen* samlede og udgav saa vel nordiske som fremmede *Folkevisemelodier* og var selv en ikke ubetydelig Komponist. Det var ogsaa Folkeviserne, der i en væsentlig Grad vakte den danske Musiks ypperste Mestre i det 19. Hundredeaar, **J. P. E. Hartmann** og **N. W. Gade**, der begge har vundet Berømmelse viden om i Europa, men først og fremmest er nationalt-prægede Tonekunstnere, hvis talrige Kompositioner og udstrakte Virksomhed vidner om, at der ogsaa i Musikken udviklede sig en livskraftig nordisk Renaissance.

Teatret. Det siger sig selv, at det vældige Opsving i dansk Digtekunst, Fremkomsten af Oehlenschlägers og Hauchs Tragedier, Heibergs, Hertz' og mange fleres Lystspil maatte virke ind paa Skuespilkunsten; thi Skuespilleren vokser med de Opgaver, der stilles ham. Ogsaa her var der Grøde i Romantikkens Tidsalder, da Kunstnere som *Rosing*, *Ryge*, *Foersom* og *Rosenkilde* eller *Fru Heiberg*, *N. P. Nielsen* og *Vilh. Wiehe* optraadte. Det kgl. Teater havde i Aarhundredets første Halvdel en meget stor Betydning for Aandslivets Udvikling i Hovedstaden. Privatteatre voksede først frem efter 1848.

Selv paa **Ballettens** Omraade gör den nordiske Renaissance sin Indflydelse gældende. *Aug. Bournonville* vandt ikke blot europæisk Berømmelse som Danser og Balletkomponist, men skabte en Ballet med nordiske Motiver, ofte i Samarbejde med store danske Komponister („Valkyrjen“, „Trymskviden“).

II. Litteraturen under Indflydelse af Liberalismen.

Indledning og Oversigt.

Efter Julirevolutionen vaagnede der en kraftig *liberal Bevægelse* i de nordiske Lande. Denne var for saa vidt i Strid med Romantikens Aand, der væsentlig var konservativ; men paa den anden Side hentede Liberalismen i høj Grad sin Næring fra den Blomstring paa alle Aandslivets Omraader, som det romantiske Gennembrud havde fremkaldt. Der fulgte nu en økonomisk Udvikling og en frisindet Bevægelse — støttet af en stadig voksende *Dagspresse* — paa det borgerlige og politiske Livs Omraade, som har ført Nordens Folk fremad i *demokratisk* Retning, snart i rolig Udvikling, snart under heftige indre Stridigheder. Gennem hele Aarhundredet har der ogsaa været Udvikling i *den nordiske Samfølelse*, skönt den egentlige „Skandinavisme“ led Skibbrud, da Afgörelsens Dag kom.

Tidsrummet 1800—1850 er den danske Litteraturs Guldalder, Men Flertallet af de danske Guldalderforfattere var fødte i Slutningen af det 18. eller i Begyndelsen af det 19. Hundredaar. Deres Ungdom og første Manddom laa för Julirevolutionen og dens Genoptagelse af det 18. Aarhundredes Frihedstanker (der dog först fik Styrke langt senere). De stillede sig enten ligefrem imod eller dog køligt over for den liberale Tidsretning.

De yngre derimod var prægede af denne; men deres Udgangspunkt var alligevel det forrige Slægtleds Romantik.

For øvrigt er den danske Litteratur 1850—1870 baade rig og mangfoldig. En Del af de ældre Forfatters Hovedarbejder falder jo i dette Tidsrum, og Flertallet af de unge Forfattere er begavede Mænd med store og rene Idealer, som de bringer til Udtryk i deres ægte og formfuldendte Digtning, der er realistisk nok i Emnevalg og Indhold. Men Udviklingen gik ikke rolig videre i dette Spør. Der kom et Brud i vort Aandsliv efter 1864 og 1870.

Det er ikke muligt at fremstille Danmarks, Norges og Sveriges Litteraturhistorie i Tidsrummet 1830—1870 fra ledende fælles Synspunkter. Dertil er de tre Broderlandes Forhold og ydre Skæbne for forskellige. For Norge og Sverige har Tiden efter 1814 været en fortsat Fredstid. I vort Fædreland derimod fik vi först i Trearskrigen under hæderlig Kamp Lejlighed til at vise Værdien og Styrken af vor nationale Genopvækelse og vort blomstrende Aandsliv. Men efter den opløftende „Aand fra 1848“ kom Ydmygelsen under vor haabløse Strid med de to germanske Stormagter 1864 og Lemlæstelsen af vort lille Land. Efter Nederlaget kom *Selverkendelsen*: Romantik og Idealisme havde frembragt en Guldalder i vort Aandsliv, men stod ikke sin Prøve i Politik og Statsmandskunst („O, Danmark, paa Rænker du aldrig dig forstod, det har du tit betalt med dit dyreste Blod“). Saa kom Tilbageslaget, hvis berettigede Løsen var *Virkeligheden*, og hvis Kunst, Digtning og Videnskab blev Realisme og Naturalisme.

I det øvrige Norden brødes Aandslivets Udviklingshistorie efter 1830 ikke som her af de to Krige. Der er større Sammenhæng og roligere Gliden fra det romantiske til det moderne. Vel har Sverige nok af Digttere,

der væsentlig gentog det svundne; men forud for Strindberg, og det unge Sverige gaar Mænd som Almqvist, Runeberg, Rydberg og Snoilsky.

Norges nyere Litteratur begynder først 1830. Efter Wergeland og Welhaven følger Ibsen og Björnson, Lie og Kielland, en Forfatterække, over for hvilken Ordene Romantik og Realisme ikke kan anvendes paa samme Maade, som vi bruger dem i dansk Litteratur.

Ogsaa paa Island har det 19. Aarhundrede frembragt et stærkt aandeligt Opsving. Dansk Romantik fra Genembrudstiden og Julirevolutionens Liberalisme vakte i Trediveerne en Del unge Islændere til Arbejde for større Frihed paa den fjerne Klippeø og Fornøjelse af Folkets Sprag og Litteratur.

a) Danmark.

Politisk Litteratur, Aviserne. I Aarhundredets første Menneskealder var de æstetiske og videnskabelige Interesser overvejende i alle dannede Kredse herhjemme, og endnu i 30erne og 40erne følte den heibergske Kreds og Flertallet af de yngre Forfattere sig hævede over det daglige Livs Spørgsmaal, som de i hvert Fald betragtede som noget, der er Kunsten uvedkommende. Dog spredtes Sansen for Litteratur gennem Grundtvigs, Ingemanns og Blichers Digtning mere og mere ogsaa til Folkets bredere Lag. — Fra det Øjeblik af, da Frederik VI indførte de raadgivende Provinsialstænder, begyndte imidlertid Politik, Drøftelse af almen vigtige Samfundsspørgsmaal — Folkefrihed, Nationalitet — at trænge sig frem i første Linie. Selve Planen til Stænderindretningen medførte offentlig Debat i Tidsskrifter og Flyveblade. Uve Lornsens Skrift rejste det slesvigholstenske og derved igen det nationale Spørgsmaal, der bredte sig fra Sønderjylland til de Liberale i Kongeriget (den libe-

rale Bevægelse blev *nationalliberal*). *Höjskolen i Rødding* oprettedes, væsentlig for at tjene Danskhedens Sag. Da Kongen besvarede en Henvendelse om større Trykkefrihed med sit kendte „Vi alene vide“, stiftede de liberale Ledere *Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug*, og trods Regeringens Modstand fik *Aviserne* større og større Indflydelse og kom snart til at indtage en ledende Stilling i alle Tidens brændende Spørgsmaal. Vort første Vittighedsblad, det foran nævnte „Corsaren“, undergravede Enevælden; men det vigtigste Blad var *Fædrelandet*, som nu blev et Dagblad og i mere end en Menneskealder havde Carl Ploug til Hovedredaktør. Han var Nationalliberalismens Hovedmand og har spillet en stor Rolle i vor første Frihedstid baade som Journalist og Digter.

Carl Ploug.

Carl Ploug fødtes i Kolding 1813. Hans Barndoms stærkeste Indtryk var Slotsruinen, den „graaskæggede, vejrbidte Grænsevagt“:

Thi over min Barndoms sorgløse Gang
din alvorlige Skygge faldt;
hvis dengang der spired en skabende Trang,
som siden voksed sig ud i min Sang,
du først paa den haver kaldt.

Nationalfølelse, *Fædrelandskærlighed*, er stærk i ham fra Barndommen af.

Efter fuldført Skolegang begyndte han at studere Filologi, laa nogle Aar paa Regensen, hvor Samlivet med Kammeraterne interesserede ham nok saa meget som Eksamenslæsning, der i hvert Fald aldrig blev fuldført. Frederik VI's Død blev et Vendepunkt i hans Liv, idet han straks med Liv og Sjæl kastede sig ind i den vaag-

nende *liberale Bevægelse*, for hvilken han fra sit 30te Aar stod som en af Hovedlederne. Dette var han ikke blot som Redaktør af „Fædrelandet“, hvis Betydning stadig voksede, men ogsaa som „Studenternes ukronede Konge“. Som *Studentchef* skaffede han den akademiske Stand en ledende Stilling i Hovedstaden under de bevægede politiske Forhold paa begge Sider af Trearskrigen, og som *Skandinavismens* begejstrede Talsmand og Sanger vandt han Anerkendelse og Berømmelse over hele Norden. Han troede fast og inderligt paa, at de nordiske Lande ikke blot skulde forenes i aandelig Samhørighed, men snart slutte en politisk Forening. For dette Maal arbejdede han baade med Dristighed og Kraft, indtil Skuffelsen 1864 og 1870 syntes at lamme ethvert Haab. Og det var ikke blot den skandinaviske Tankes Skibbrud, som laa tungt over hans Manddom og Alderdom. Som de fleste af det national-liberale Parti følte han sig i høj Grad utilfredsstillet med den Udvikling, dansk Politik og dansk Aandsliv i 70erne tog. Den gamle Frihedssanger søgte forgæves at dæmme op mod den demokratiske Strømning. Som Redaktør brugte han skarpe Vaaben og var ikke kræsen i Valget af sine Midler, men kom ogsaa til at staa for Skud mere end nogen anden. I Kampens Hede glemte man imidlertid alt for meget, hvad Ploug havde været og var for det danske Folk, navnlig da hans yngre Fælle fra Frihedens Ungdomstid, Hostrup, under den politiske Strid i Provisorieaarene stod paa Oppositionens Side. Først efter Plougs Død 1894 har en roligere Erkendelse begyndt at gøre sig gældende, og man har følt, at der var Enhed baade i hans Digtning og i hans offentlige Virksomhed. —

Der er nemlig den nøjeste Forbindelse mellem hans Liv og Digtning; selv brød han sig ikke om, at man skulde mindes denne sidste, hvis man ellers brød Staven

over hans Livsværk. Han hører ikke til de Digtere, der har „trukket Gardinet til for Virkelighedens Rude“ og kan „glemme alt over Kunstens Drømmespil“:

kun den virkelige Verden
min Natur kan trives i,
og i Synet paa dens Færden
rummes al min Poesi.

Som hos Grundtvig var Digtekunsten ham Middel, ikke Maal („Jeg er Sanger — Aander vil jeg mane“), og han har i høj Grad bidraget til at vække den danske Folkeand. Han har skrevet en Række lyriske Vers og enkelte fortællende Digte af stort Værd i kunstnerisk Henseende.

Ploug har, som man har sagt, hævet *Lejlighedsdigtningen* til høj Kunst.

Han begyndte som Studenternes og Skandinavismens Sanger („Længe var Nordens herlige Stamme“).

Lige saa populær blev han ved sine *Fædrelandssange* som f. Eks. *Slaget ved Slesvig*, *Modersmaalet* og *Den danske Sang*.

Af hans øvrige *lyriske Digtning* bør fremhæves formfuldendte Sonetter og Kærlighedsdigte, alle rettede til hans Hustru.

Endelig kan nævnes fortællende Digte som *Et Kys* og *Kong Harald og Islændingen*.

Da Ploug 1861 udgav sine „Samlede Digte“, indledede han dem med en smuk Tilegnelse til Chr. Winther („Hil sidde du, danske Sanger“) som den, der havde lært ham de danske Toners Klang og oplukket hans Hjerte for Sprogets Melodi: men han er løbet for tidlig bort af den store Mesters Lære, han er kun en halv-færdig Svend, der skærer Hakkelse i Døgnets Rejsestald og bærer Sten til Tidens Murværk; derfor, skönt

det er samme Metal, de tager i Haand, omsmelter og former, bliver Sølv og Guld. Winthers, Lærlingen faar kun Kobber og Jærn, hvoraf der i det højeste kan smedes et Sværd. — Han brugte sin Digtning til Sværdslag, „la' ej Fingrene imellem, hugged til af Hjertens Lyst“, siger Hostrup; men

slog han fejl i Vaabenbraget,
altid var dog Marv i Slaget,
altid følte man i Lön:
ej han stred for Gunst og Gave,
men for Thyras Blomsterhave,
som sin Moders gæve Søn.

Christian Hostrup.

Christian Hostrup (1818—92) var Søn af en københavnsk Haandværker og voksede op „i en syngende Börneflokk“, hvis kæreste Tumbleplads var Volden uden for Hjemmets Dør. Ved Faderens Død kom der trange Kaar for Familien, men den venlige og begavede Dreng blev hjulpet frem og blev Student fra Metropolitanskolen. Da Martensen holdt filosofiske Forelæsninger i Hostrups Rusaar, blev denne stærkt paavirket af den veltalende Universitetslærer og besluttede derfor at følge ham og studere Teologi. Snart kom han ind i Studenterrøret som Medlem af „Academicum“, den akademiske Læseforening, som havde skilt sig ud fra den rigtige (men dyre) Studenterforening. Paa Regensen og i Foreningen begyndte han nu at optræde med sine Viser og Vers. Men især indlagde han sig Berømmelse, da han i Fyrerne skrev sine vellykkede *Studenterkomedier*, af hvilke de bedste snart kæmpede sig frem til den kgl. Skueplads, hvor de sikrede Forfatteren en betydelig Plads som Lystpildigter.

Oprindelig havde Hostrup „med Fornøjelse“ villet sælge sin teologiske Embedseksamen for 100 Daler. Men den livsglade unge Mand gjorde nu Bekendtskab med Søren Kierkegaards Skrifter, og under Indtrykket af disses Alvor bestemte han sig til at søge Præstekald. Hans Tanker og Stemninger kommer til Orde i Skuespillet „Dröm og Daad“ og i et Digt, hvori han „vendte Ryg til „Drömmenes Slot“; Sangen lød ikke mere fra hans Læber, og Poesiens Tryllesyn var borte;

men Livet aabned sit rige Skød,
og alle Himle sig klared.
Og visned Frugten, som nys var skabt,
og gik der en Smule Digter tabt,
et Menneske blev bevaret.

Kort efter at have ægtet en Datter af Digteren Hauch drog han til Silkeborg som Præst. Nogle Aar senere forflyttedes han til Hillerød, hvor han boede indtil sin Afsked. Foreløbig gik han helt op i sin Præstegerning og lod Digtningen hvile. Men efterhaanden som den grundtvigske Retning og Höjskolebevægelsen fik større Magt over ham, begyndte han igen at skrive *Sange og Viser* og holde *folkelige Foredrag*. Sin Alderdom tilbragte han, saa vidt Kræfterne slog til, i travl Virksomhed i Hovedstaden. Stor Opmærksomhed vakte det, da han i Firserne paa ny optog sin Skuespildigtning („Eva“, „Karens Garde“, „Under Snefog“). Hans Komedier havde i en Menneskealder været kendte og yndede over hele Landet, og hans Sange gjorde ham til en Folkedigter, som paa det Omraade kan maale sig med Grundtvig og Ploug. I lang Tid havde han ogsaa en betydelig „Digtergæge“ af den danske Stat, og han var elsket og agtet fra alle Sider, skönt han, som foran berørt, kastede sig ind i den politiske Strid i Firserne for at kæmpe for sin Ungdoms Idealer.

Hostrups Komedier har faaet en Udbredelse i hele det danske Folk, som kun overgaas af Holbergs.

Vær hilset *Hostrup*, du fjerde *H*
med *Holberg*, *Heiberg* og *Hertz* —
du Scenens Mester, der har som faa
befriende Vid og Skerts!

De betydeligste af hans Komedier er **Genboerne**, **Eventyr paa Fodrejsen** og **En Spurv i Tranedans**, hvori han stadig paa ny Maade med mild og overbærende Satire opstiller Modsætningen mellem *Studenter* og *Filistre*, eller som han senere har fortolket det: mellem de aandeligt friske paa den ene Side og dem, der kun gaar „rundt i Livets Trædemølle“ paa den anden. Ligesom Poul Møller indførte den danske Student i den fortællende Digtning, har Hostrup ført ham frem paa Brædderne og givet en Række livlige og sanddru Portrætbilleder fra Studenterlivet omkring Aarhundredets Midte („Den hostrupske Student“). Omtrent med lige saa stor Dygtighed har han skildret den jævne Borgerstand og dens Liv. Han har udpræget komisk *Virkelighedssans*, saa han kan føre sine Tidsbilleder lyslevende frem for os. Hans Realisme viser sig ogsaa i Sproget; han er den første, der formaar at lade sine Personer udtrykke sig i et saadant Hverdagssprog, som passer sig for deres Stilling i Livet og hele Dannelsesstrin.

Blandt hans mindre — gennemgaaende ubetydelige — Lystspil er *Soldaterløjer* og *Intrigerne* de mest yndede.

I Hostrups **lyriske Digtning** spiller som hos Ploug Sangen og Visen den største Rolle. Som Eksempler paa hans Studentervisere kan nævnes Skaalen for Kvinden „Sparsomt i Norden“. I hans forskellige Lystspil er der en Vrimmel af Viser og Vers („Ensom og mørk“, „Man maa rejse til Fods“, „Gold er den Jord, som Lyngen bær“), og han har ogsaa skrevet Salmer og alvorlige Digte (f. Eks. *Risbøgen*).

Som Ploug er han Hjemmets Sanger („Mit Hjem, du rige, varme! i dine Moderarme jeg lever op paa ny“) og en Digter, der i sit Dødsaar kunde synges til sin Hustru:

Jeg har faaet en Ven for Livet,
bedre blev der ingen givet . . .
alting har hun med mig delt,
hun har gjort mit Halvliv helt.

I det hele taget har han en lykkelig Evne til at finde kort og rammende Udtryk for sund og dyb, folkelig Livsvisdom („Det at leve er at ville, det at ville er at elske; som vi elsker Dag for Dag, saa er Livets Vingeslag“ — „Følg ej med Strømmen, men følg med Tiden, hvis du vil holde dig ung i Striden! Kan Strømmen ta' dig, saa vil den sluge dig, gaar Tiden fra dig, kan den ej bruge dig“).

Christian Richardt.

Chr. Richardt (1831—1892), hvis tre første smaa Digtsamlinger udgaves i 60erne, viser sig allerede her som en betydelig lyrisk Digter, der tumler Sprog og Rim med stor Fuldkommenhed. En Rejse til Rom og det hellige Land havde udviklet og modnet ham, og en Tid havde han ønsket at leve for Kunsten; men 1872 blev han Præst. Ogsaa under sin Præstegerning vedblev han at skrive Viser og Vers, Lejlighedsdigte og religiøse Poesier („Lærkesang og Klokkeklang, de kan godt forliges“).

Hans ejendommeligste og selvstændigste Digtning giver Naturskildring (*Ved Løvspring*) og ganske jævne, men ypperlige Börnedigte (*Tulte, Et romersk Æsel*), hvor sund, menneskelig Medfølelse og et skælmsk Humør kommer til Orde. Højdepunktet i hans Digtning for

Ungdommen — og et Hovedværk i vor nyere Lyrik — er hans lille Sangkreds **Vort Land**. Beslægtet hermed er hans snart let skæmtende Digte, snart alvorlige Sange om Norden og Fædrelandet, f. Eks. *For Sverige og Norge* (de svenske Gosser er pyntelige som de nysse-lige Birke, de norske Gutter stikne som Granerne og de danske Svende magelige som de skyggefulde Bøge-træer) og *Kampen ved Helgoland*.

Chr. Richardts „Vers virker malende og musikalsk som en Art elementær Billedpoesi med den fuldeste Velklang. Den søger Skønhed paa ethvert Punkt og taaler i det sproglige og metriske intet overflødigt. Der er Sang og Tekst og Farve, men ikke Fortælling eller Grubleri. Det skorter den paa Lidenskab, end mere paa Tanke; men den har i rigt Maal den lune Humor og det lyriske Opsving.“ —

„Dog var det hans inderste menneskelige Væsen, der afspejlede sig i hans fuldendte Teknik. Kernen i hans Væsen var Samvittighedsfuldhed. Han var samvittighedsfuld som Menneske, samvittighedsfuld som Kunstner, og det var denne Egenskab, der fik sit Udslag i hans Digt-nings strenge Form og fuldt lødige Klang.“ (Georg Brandes).

H. V. Kaalund.

Hans Vilhelm Kaalund (1818—1885), Hostrups jævn-aldrende, er i sin sunde Realisme og nationale Tankegang i Slægt med Hostrup og Ploug. Efter sin Konfir-mation tænkte han paa at blive Billedhugger og arbejdede en Tid i Freunds Atelier; senere vilde han være Maler, men da hans Velkomstdigt til Thorvaldsen 1838 vakte Opmærksomhed, brød Trangen til digterisk Virk-somhed frem i ham. Imidlertid var det ham umuligt at

komme i en Stilling, der kunde sikre ham blot et tarve-ligt Udkomme, og han maatte slaa ind paa den mest forskelligartede praktiske Virksomhed, indtil han langt om længe blev Lærer ved Vridsløselille Cellefængsel, i hvilken Gerning han tilbragte de sidste 25 Aar af sit Liv uden synderlig Tid til digterisk Virksomhed. Hvad han med sin strenge Selvkritik har bragt frem for Offent-ligheden — foruden et Drama *Fulvia*, som gjorde Lykke ved Opførelsen paa det kgl. Teater — foreligger i to smaa Bind **Et Foraar** og **En Eftervaar**. Heri findes kendte Börnedigte som *Den firbenede Proletar* og *Björ-nen som Rytter* og alvorligere Digte som *Kaalormen*, *Et Fugleskjul* og *Paa det jævne*:

Paa det jævne! paa det jævne!
— ikke i det himmelblaa —
der har Livet sat dig Stævne,
der skal du din Prøve staa!

Betydelige er hans förnævnte Börnesange og de kendte Smaavers **Fabler for Börn**.

„Den, der var seksten Aar gammel, da *Et Foraar* kom ud, vil erindre, med hvilken Henrykkelse, hvilket Studi-um den læstes — Linie for Linie, Strofe for Strofe, og hvert Digt tyve Gange om igen. Det var dengang (1858) saa saare længe siden, Julen havde bragt et rigt Bind lyrisk Poesi, og det tilmed af en Digter, som med dette ene Bind erobrede sig sin Plads i Danmark. Man læste Bogen, som alle slige Bøger bør læses, ja alene kan læses; man tog den til Indtægt, fandt i den en ledsagende Musik til ens egne aandelige Tilstande, Farve til ens egne Drømmerier; man læste Digteren ud af Bogen og sig selv ind deri. Der var i disse Digte netop det Maal af Vemod, af Trods, af Livsmod, af Frihedstrang, af Læng-sel mod det friske, af Begejstring for det store, af Ære-frygt for Minderne og Tro paa Lysets Veje, som Slæg-ten kunde fatte og havde Brug for . . .“ (Georg Brandes).

Andre Forfattere fra Overgangstiden. Af ældre *Lyrikere* kan endnu nævnes: **H. P. Holst**, der bl. a. har skrevet könne Sange og Digtkredsen *Den lille Hornblæser* (fra Treaarskrigen); **P. Faber**, som har forfattet *Landsoldaten* („Dengang jeg drog af Sted“); den fintdannede Dante-Oversætter **Molbech**, der har forfattet Digte som *Naturaanderne*, *De to Soldater* og flere Skuespil, især *Ambrosius*; **Edv. Lembcke**, Oversætter af Shakespeare og Byron, har bl. a. skrevet *Modersmaalet* („Vort Modersmaal er dejligt“).

Frugtbare og meget læste *Romanforfattere* var **H. F. Ewald** og **Carit Etlar** (egl. Brosbøll). Navnlig den sidste traadte med historiske Romaner — *Gøngehøvdingen* og *Dronningens Vagtmester* — i Ingemanns Spor. Betydelige og værdifulde Romaner er forfattet af **Vilh. Bergsøe** (f. Eks. *Fra Piazza del Popolo*, *Fra den gamle Fabrik*), **Thomas Lange** (f. Eks. *Aaen og Havet*, *De lyse Nætter*) og **Henrik Scharling** (*Nøddebo Præstegaard*).

En Særstilling — uden for det „akademiske Lav“ — indtog den kvikke Visedigter **Erik Bøgh**, oprindelig Skolelærer, senere Skuespiller, Teaterdigter og Journalist, som paa mange Maader har spillet en Rolle i vort offentlige Liv. Foruden Viser og lette Lystspil har han skrevet livlige Feuilletoner — *Dit og Dat* — og en Skæmteroman *Jonas Tvermoses Ærgrelser*.

Særlig Interesse har den saakaldte **Skolelærerlitteratur** — oprindelig udgaaende fra Almuelærere —, der har haft stor Betydning ved at vænne jævne Folk til god Læsning og ogsaa har givet gode Almueskildringer (nærmest med Blicher som Forbillede). De ældste herhen hørende Forfattere er *Thyregod* og *Anton Nielsen*. — Den fynske Almuesmand *Mads Hansen* har skrevet könne Digte. I vore Dage er det langt fra udelukkende „Akademikere“, der optræder som Forfattere.

M. Goldschmidt.

Meir Goldschmidt (1819—1887), af jødisk Familie, følte sig „racemærket“ fra Barndommen af, under Kammeraternes Lege og i de første for de fleste saa muntre Studenteraar. Han følte, at han hørte til en „Pariakaste“, men havde samtidig stærk Selvbevidsthed og Trang til at udmærke sig.

Forskellige Skuffelser drev ham snart bort fra Studierne, gennem hvilke han som berømt Læge havde tænkt at genoprette sin Slægts Anseelse. I Stedet for blev den unge Student Udgiver og Redaktør af en Provinsavis. Efter at denne havde skaffet ham Mulkt og Censur paa Halsen, solgte han den og grundlagde for Købesummen sin navnkundige **Corsar**, der gjorde ham til en af de mest kendte — og frygtede — offentlige Personligheder i Begyndelsen af Fyrreerne. Den unge Forfatters og hans Medarbejderes Angreb paa Personer var ofte hensynsløse og undertiden simple; men det maa ikke glemmes, at Bladet havde stor Betydning ved sin *Frihedsbegejstring*, sine raske og ufortrødne Stormløb paa Enevælden, og at det er *det første Vittighedsblad* i vor danske Litteratur med megen virkningsfuld og ægte Satire. Kort efter Sammenstødet med Kierkegaard solgte Goldschmidt Bladet, som nu snart sygnede hen.

Kort efter Corsarens Ophør begav Goldschmidt sig paa en stor Udenlandsrejse, hvor han ved Selvsyn og Bekendtskab med mange af den nye Tids Mænd (Aarene forud for Februarrevolutionen) fik et udpræget selvstændigt Syn paa de liberale Bevægelser, som ogsaa snart skulde sejre herhjemme. Ogsaa i sit senere Liv foretog han store Rejser. Han stillede sig kritisk over for det herskende nationalliberale Parti og den Form, Frihedsbestræbelserne og det sønderjydske Spørgsmaal antog i Danmark. Følgen var, at han blev en ensom Mand uden afgørende Indflydelse trods sine store Kundskaber og

sit brede Dannelsesgrundlag. Efter 1864 ofrede han sig udelukkende for sin litterære Virksomhed. Det radikale, naturalistiske Gennembrud i 70erne stillede han sig uvilligt afventende overfor. Hans Skrifter fandt derfor ikke foreløbig den ubetingede Anerkendelse og Udbredelse, de fortjener.

Hans Forfattervirksomhed giver ham nemlig Plads mellem de ypperste Prosaforfattere og Stilister i dansk Sprog. Allerede i Fyrreerne udgav han *En Jøde* og et Bind *Fortællinger* med Stof fra Hverdagslivet, begge Bøger for en stor Del byggede over hans egne Oplevelser.

En Jøde indeholder Skildringer af Livet i et ortodokst jødisk Hjem indadtil og udadtil. Bogen vakte ved sit sære og fremmedartede Emne stor Opmærksomhed og rostes meget for sin livlige, næsten lidenskabelige Stil og Fremstilling. Derimod var hans Racefæller nærmest forargede, nogle af religiøse Grunde, andre, fordi man fandt det upassende stadig at „servere sin Bedstemoder med skarp Sauce“. „En Jøde“ er et af Goldschmidts ejendommeligste og betydeligste Værker; her betegnes den ene Side af hans Væsen og Forfatterskab, Racepræget, det jødisk-nationale. Hertil slutter sig nogle andre Fortællinger med jødisk Emne fra en senere Tid, saaledes de to Smaahistorier *Maser* og *Avromche Nat-tergal*.

I hans første Bind Hverdagshistorier findes bl. a. **Fortællinger fra min Onkels Hus**, der i den følgende Tid fortsættes med en hel Række *Noveller* og *Romaner*, deriblandt **Arvingen**, **Ravnen** og især den brede, løst byggede, men indholdsvægtige Udviklings- og Dannelsesroman **Hjemløs** — *noget som en dansk Wilhelm Meister* kalder Johs. Jørgensen den — hvori han som Baggrund skildrer og kritiserer den nationalliberale Bevægelse, dens Mænd og Gerninger herhjemme.

Hele denne Gruppe af hans Forfatterskab betegner den anden Hovedside af hans Væsen, det udpræget dansk-nationale, og danner ved Stil og Indhold Overgang til de „moderne“ Romanformer, der spiller saa stor en Rolle i Nutidens Litteratur.

Goldschmidt havde ikke blot en klog og skarptskuede Forstand, men var tillige et udpræget Stemningsmenneske med en dybtliggende romantisk Tilbøjelighed. Georg Brandes fortæller, at da han engang gik med Digteren i en Malerisamling og sammenlignede hans jødiske Smaafortællinger med de hollandske Smaabilledmestres realistiske Kunst, svarede Goldschmidt „med heftig Protest: Hvor kan De sige det! *hos mig er der altid noget bagved*. Det er sandt, for saa vidt han i Reglen kom tilbage til den tysk-romantiske Grundanskuelse, som er den, at denne Tingenes udvortes Verden skjuler en anden indre, der paa en underfuld Maade svarer til den“. — Det romantiske og stemningsbevægede staar i Goldschmidts bedste Frembringer i uløselig Forbindelse med hans realistiske Kunst. Dette træder ogsaa frem i hans *Livs Erindringer* og *Resultater*, hvori bl. a. hans ejendommelige Livsopfattelse, en Slags Nemesislære, er udviklet og begrundet.

b) Norge.

Norges Litteratur efter Adskillelsen fra Danmark.

Indledning. Efter den rige norsk-islandske Litteraturs Blomstringstid kom der en lang Stilstand i Norges nationale Liv. De politiske Forhold medførte efterhaanden, at *egentlig norsk* Sprog sank ned til at være Almemaal, og norsk Sagn- og Folkedigtning levede kun i mundtlig Overlevering hos Almuen. Dansk blev Embeds-

mændenes og et af Dansk stærkt paavirket Norsk By-folkenes Sprog, og fra Reformationens Indførelse var Kongeriget Norge en Provins af Danmark, ogsaa i aandelig Henseende.

I Løbet af det 16. og 17. Aarhundrede begyndte dog enkelte norske Strømninger at træde frem igen, og i det 18. Aarhundrede blev Norges Indskud i *Fælleslitteraturen* af afgørende Betydning (*Holberg, Tullin, Wessel, Det norske Selskab*).

Norge var i Kraft af sin Beliggenhed udsat for *vest-europæisk*, engelsk og fransk, Indflydelse, medens Danmark havde sin skæbnesvangre Forbindelse med Tyskland gennem Holsten. Vi fik Kristendommen og Reformationen sydfra, og trods Holbergs Liv og Gerning var det i det 18. Hundredaars sidste Halvdel atter tysk Kultur, der var nær ved at overskygge den danske. Men Nordmændene pegede paa ny mod fransk og engelsk Aandsliv, og heri ligger deres Hovedbetydning for Fælleslitteraturen i dette Tidsrum.

De nationale norske Særtanker vandt deres første store Sejr, da der endelig blev oprettet et **Universitet i Kristiania**, og faa Aar efter gav **Grundloven** af 17. Maj 1814 Norge den frieste Forfatning i Europa, medens dog Forbindelsen med Sverige — der først hævedes 1905 — lagde stærke Baand paa Landets politiske Selvstændighed, især udadtil.

Landet var forarmet og forsømt. Den lange Krigstilstand havde hemmet den livlige. Vekselvirkning med Danmark og afskaaret den faste Handelsforbindelse med England. Den romantiske Genfødsel i aandelig Henseende i Danmark og lidt senere i Sverige naaede kun som en svag Efterklang til Norge, uden foreløbig at faa nogen afgørende Betydning. Hvor der overhovedet var aandeligt Liv, levede man videre paa det 18. Aarhundredes Tanker, der jo ogsaa har præget den norske

Grundlov. Foreløbig havde den norske Embedsstand og Intelligens sine Interesser væsentlig samlet om det politiske Liv. Da Karl XIV Johan i Løbet af Tyverne forsøgte den almindelige europæiske Reaktionspolitik i Norge, rejstes der en alvorlig Modstand imod ham. Denne Kamp blev Indledningen til *et genvaagnende norsk-nationalt Liv paa alle Omraader*, og snart voksede der en selvstændig norsk Litteratur op, der i Aarhundredets sidste Halvdel blev ledende i Norden og vakte Opmærksomhed vidt om i Europa.

Wergeland og Welhaven. Da man skulde klare sig de Veje, ad hvilke man skulde gaa for at genrejse Norges slumrende Kræfter, fremtraadte der snart to oprindelig skarpt modsatte Tankeretninger.

Den „norsk-norske“ Retning lagde Hovedvægten paa Norge selv og Landets egne Hjælpe midler. Udadtil rettede man sit Blik paa England og efter Julirevolutionen paa Frankrig; derimod stillede man sig tvivlende over for Unionen med Sverige (som en Fare for Selvstændigheden) og afvisende mod Danmark („Bort med Jyderne, Sprogfordærverne, Smagfordærverne, Vagabonderne Fanden i Vold“, hed det i en Avis); thi Kulturtraaden mellem de to Broderlande betragtedes nu som overskaaret. Hele denne Tankegang fik mange Tilhængere blandt Studenter, men især i Bondestanden, som gennem Aviser, Flyveskrifter og Foredrag og ved Deltagelsen i det politiske Liv snart bragtes i livlig Gæring. Men da Bønderne selv tog Styret som Stortingsmænd, forargede de Intelligenspartiet ved deres smaalige Spar-sommelighed.

Den anden Retning hyldedes af et Mindretal, væsentlig de mest oplyste og dannede. De frygtede for, at den overstrømmende Norskhedsbevægelse skulde føre til En-

sidighed eller endog Raahed og Barbari, og advarede imod at rive sig løs fra den europæiske Kultur, som man hidtil gennem Danmark havde suget Næring fra. Denne Retnings Tilhængere var alle optagne af den rige, danske Guldalderdigtning. Modstanderne stemplede dem som „Danomaner“ eller endog Fædrelandsforrædere. Først senere lærte man at indse, at *Maalet*: Norges Selvstændighed paa alle Omraader, var fælles for begge Partier, medens de var uenige om *Vej og Midler*. De to Retninger fik ligesom en Legemliggørelse i de to Digtere *Wergeland* og *Welhaven*, hvis oprindelig litterære Strid i Trediveerne snart voksede til at omfatte Norges Udviklingsmuligheder og hele Fremtid.

Henrik Wergeland, født 1808, var Søn af den bekendte dygtige Patriot og Danskader Nicolai Wergeland, Præst paa Ejdsvold, hvor den livlige og fantasirige Dreng tilbragte sin første Ungdom. De Synspunkter, han af Faderen opdroges i, var det 18. Aarhundredes Rationalisme, varm Frihedsbegejstring, Fædrelandskærlighed og Vrede mod Danmark. Men uden for Undervisningstiden raadete han sig selv, elskede Naturen, Dyrene og Planterne og omgikkes fortrolig med alle Slags Folk i Egnen. Digteriske Frembringelser skrev han allerede i Drengesaarene.

I Kristiania levede han som halvvoksen Skoledreng og Student et lystigt, ofte udskejende Liv, som snart bragte ham i Folkemunde. Imidlertid studerede han ogsaa Teologi og blev i en ung Alder Kandidat. Om alle sine Oplevelser og Stemninger skrev han Vers i Mængde.

Under de politiske Uroligheder i Kristiania kom Wergeland snart til at staa som Oppositionens Fører og den ægte Norskheds Repræsentant. Umiddelbart efter Julirevolutionen havde han været paa en Rejse i England og Frankrig. Men ved sin politiske Optræden lagde han

sig ud med Regeringen og afskar sig fra at blive befordret, skönt Kongen personlig var ham gunstig. Og de dannede Kredse saa med Uvilje paa hele hans Færd, hvor ligesom i hans Digtning Raahed og Genialitet syntes at gaa Side om Side. Det kom til en stor litterær Fejde, hvor Welhaven i Intelligenspartiets Navn rettede en skarp og berettiget, men ensidig Kritik mod Wergeland. Denne fortsatte dog rastløs sin Gerning og Digtning under stadig Iver for Norskhed og Frisind. Mange af hans Venner faldt fra, da han for at kunne gifte sig modtog en lille Pension af Karl Johan; nu blev ogsaa han stemplet som frafalden og Forræder. Omsider blev han nogenlunde sikret i økonomisk Henseende. „Hans stormende Ungdomsliv var forbi, og han var kommet til Ro i et Hjem, hvor han følte sig lykkelig, fordi han kunde samle alt og alle, som han havde kær, omkring sig, Hustru og Venner, Blomster og Fugle. Hans gærende Ungdomsproduktion var ogsaa forlængst et tilbagelagt Stadium, og han var Aar for Aar gaaet fremad til større Modenhed, stigende Klarhed, øget Selverkendelse og kunstnerisk Herredømme over Formen. 36 Aar gammel! Nu skulde netop den klare, fuldfærdige Mandoms modne Virksomhed begynde“. Men det kom anderledes. Den stærke, unge Mand paadrog sig en Lungesygdom, som i Løbet af et Aar tærede hans Livskraft, skönt han var travlt virksom til det sidste. Han døde i Sommeren 1845, kun 37 Aar gammel.

Digtning. „Jeg var intet andet end Digter“, skrev Wergeland i sit Dødsaar. Men ganske vist var det ogsaa hans Mening, at Digterne skulde være „Idéanførere og Folkenes Lærere“. Han var Digter i al sin Færden — derfor forargede denne saa ofte, da den var uberegnelig, fantasibestemt — og følte nu, at han f. Eks. ved sin politiske Virksomhed havde „trællet sig til Døde i de fremmedes Land“. — Som offentlig Personlighed har

Wergeland udfyldt en stor og betydningsfuld Plads i sit Lands Historie, og som *Digter* har han frembragt Værker af blivende Værdi. Han er *frisk og oprindelig* i sin levende og dybe Natursans, og „hans Fantasi er saa frisk og rig, at man maa gaa tilbage til Renaissance-tidens Digtere for at finde noget Sidestykke til ham“.

Blandt hans mindre Digte kan som Eksempler nævnes *Smukke Skyer* og *Til min Gyldenlak*. Af hans større Arbejder — foruden det svært forstaaelige Ungdomsværk „Mennesket, Skabelsen og Messias“ — kan nævnes hans Kampdigte for Jødefrigørelsen i Norge — *Jøden, Jødinden* —, *Jan van Huysoms Blomsterstykke* (Fantasi over et Maleri) og **Den engelske Lods**, fuldført paa Sygelejet sammen med hans skæmtende Selvbiografi *Hassel nødder*.

Johan Sebastian Welhaven, Wergelands jævnaldrende Modstander, en Præstesøn fra Bergen, hørte paa mødrene Side til den heibergske Slægt, som han i mange Henseender minder om. Det var hans Ønske at blive Kunstner og drage til København for at uddanne sit Talent for Tegning. Imidlertid maatte han bøje sig for Faderens Vilje og kom som Student til Kristiania, hvor han under trange og fattige Kaar begyndte at studere Teologi uden nogen Sinde at underkaste sig Eksamen.

Hidtil havde han kun skrevet Lejlighedsdigte i Kammeraters Kreds; men fra 1830 begyndte han sin lange og bidske Fejde med Wergeland. Mange af Norges bedste Mænd stod paa hans Side; men den egentlige *Folkestemning* var imod ham. Der hørte derfor Mod og dyb Overbevisning til aabenlyst at vove en skarp Kritik af det hule og overspændte i den hele Norskhedsbevægelse, saaledes som han gjorde det i en Række polemiske Sonetter **Norges Dæmring** (fra Midten af 30erne), og han blev ilde medhandlet for dette af den dybeste Fædrelandskærlighed baarne Digt. Heri udtaler han:

Det kan ikke nytte i al „denne Norskheds Blæst“ under „pralende Bravader“ at dække den norske Lunkenhed og Statens Brist; frem for alt maa man „vide sit Standpunkt“ og kækt skue dets Farer og Mangler; først da kan man kvæge sig ved Haabets Trøst:

„Din Hjemstavn, Bonde, er en hellig Jord;
hvad Norge var, det maa han engang vende
paa Land, paa Bølge og i Folkerang!“

Welhaven, hvis Liv hjemsøgte af tunge og alvorlige Skuffelser, trak sig snart ud af den politiske Kamp og levede som Universitetslærer; ved sin Virksomhed fik han stor Indflydelse paa Studenterne. Han udgav flere smaa Samlinger **Digte**, der viser ham som en smagfuld og formfuldendt Lyriker („Hvad ej med Ord kan nævnes — i det rigeste Sprog, — det udsigelige, — skal Digtet røbe dog. — Af Sprogets strenge Bygning, — af Tankeformers Baand, — stiger en frigjort Tanke, — og den er Digtets Aand“). Mange af hans fortællende Digte er almindelig yndede f. Eks. *Eivind Bolt*, *Asgaardsreien*.

Norges Renaissance. Det blev i mange Henseender et Mærkepunkt i den norske Kulturs Udviklingshistorie, da *P. Chr. Asbjørnson* og *Jørgen Moe* 1842 begyndte Udgivelsen af **Norske Folkeeventyr**. Her blev der peget paa noget *virkeligt* norsk, hvor Oprindelsen og Forbindelsen med ældre Tider var utvivlsom. Nu begyndte der en travl Virksomhed med at samle, ordne, udgive og belyse alle Mindesmærker fra Norges Oldtid og Middelalder. Man samlede Folkeviser, undersøgte Nationaldragter og Træskulptur (Stavkirker) og stiftede en „Forening til de norske Fortidsminders Bevarelse“. Der opstod en selvstændig norsk *Malerkunst* (Tidemand og

Gude) og en ejendommelig norsk *Musik* (Halfdan Kierulf; senere Grieg).

Lige saa stor Betydning fik den videnskabelige Behandling af den *norrøne* Litteratur og Norges ældre Historie, der fik glimrende Dyrkere i Mænd som **R. Keyser** og **P. A. Munch**.

Ogsaa i *sproglig Henseende* var der Gæring og Udvikling. Allerede Wergeland havde talt om en Fornorskning af Sproget og peget paa Almuemaalene. Disse fik nu en fremragende Dyrker i **Ivar Aasen**, der skrev Bøger om det norske Folkesprogs Ordforraad og dets Grammatik, hvorefter han af samtlige Almuemaal — med det gamle norrøne Sprog som Rettesnor — konstruerede et „Maal“, der skulde erstatte det danske i Norge som Bogsprog. Dette var Begyndelsen til „det norske Maalstræv“. Maalet fik snart betydelige Forfattere foruden Aasen, især den ejendommelige Lyriker og Prosaskribent **Aasmund Vinje**. Senere har Mænd som *Kr. Janson* og *Arne Garborg* skrevet Maal, og i vore Dage har Landsmaalet næsten opnaaet Ligeberettigelse med Bysproget. Men straks fra Begyndelsen af rejstes der ogsaa stor Modstand mod denne Form for Norskhed. Et stort Flertal af intelligente Kredse i Norge holder endnu paa, at Sproget skal *fornorskes ad naturlig Vej*, under stadig Indflydelse af Almuemaalene.

Af andre Forfattere fra Tiden omkring Hundredeaarets Midte kan nævnes Digteren **Andreas Munch**, som var en Lærling af den danske Romantik. Han har forsøgt sig paa alle Digtekunstens Omraader, men navnlig skrevet smukke lyriske Digte.

Camilla Collett, Digteren Wergelands Søster, har udfoldet en betydelig litterær Virksomhed. Hendes Roman *Amtmandens Døtre* indledede Drøftelsen af Kvindesagsbevægelsen i Norden.

Kort efter Aarhundredets Midte fremtræder to Forfattere, der staar i et lignende Modsætningsforhold til hinanden som Wergeland og Welhaven, men snart viser sig som Norges mest fremragende Personligheder og vinder Rang blandt Nordens største Digtere: Björnson og Ibsen.

Björnstjerne Björnson.

Liv og Udvikling. Björnson, født 1832, var en Præstesøn fra en øde Udbygd paa Dovre, men kom til at tilbringe det meste af sin Barndom i den yndige Romsdal. Det blev ikke til noget med det uregerlige Naturbarn i Skolen, og Faderen sendte ham da ind paa et kendt Kursus i Kristiania (Heltbergs „Studenterfabrik“), hvorfra han blev Student. Snart viste han sig som en født Herskernatur og ivrig Agitator. Som ganske ung Mand spillede han i Studenterkredse, som Visedigter, Taler, Teaterkritiker og Journalist, en betydelig Rolle; han mindede i mangt og meget om Wergeland. I Slutningen af 50erne, efter Deltagelse i Studentermødet i Upsala og et Ophold i København, sker hans digteriske Gennembrud, idet han udgiver sin første *Bondenovelle* („Synnøve Solbakken“) og sit første *historiske Skuespil* („Mellem Slagene“), der snart fortsættes og trods megen Kritik grundlægger hans Berømmelse i Norge og i Danmark. En kort Tid var han Leder af det første *norske Teater*, som den berømte Musiker Ole Bull havde oprettet i sin Fødeby Bergen, og hvor ogsaa Ibsen en Tid havde virket. Her giftede han sig, men drog atter til Kristiania som Journalist og ivrig Deltager i Tidens Stridigheder.

Nye og friske Indtryk hentede han saa paa en treaarig Udenlandsrejse; bl. a. opholdt han sig længe i Rom. Efter Hjemkomsten bevilgede Stortinget ham den første norske „Digtergæde“, og i Løbet af 60erne virkede han atter utrættelig som Forfatter, Teaterleder og Journalist.

Nye Rejser skaffede ham atter og atter nye Indtryk og satte den letbevægelige Digtens Tanker i Bevægelse. Han følte sig mere og mere som Folkeopdrager i stor Stil, skrev *lyriske Digte*, deriblandt flere navnkundige Fædrelandssange, og købte sig en stor Landejendom (Aulestad) i Nærheden af Norges første Höjskole for at leve og virke for den norske Bondestand. Grundtvigs mægtige Personlighed havde tidlig gjort stærkt Indtryk paa ham, der fra Hjemmet af var en dyb religiøs Natur.

I Løbet af Halvfjerdserne foregik der stærke Brydninger i hans Sind, og han førtes efterhaanden over til det moderne, fra England og Frankrig stammende positivistiske Livssyn, der rejste Modstand mod alt *aabenbaret* eller *overnaturligt*. Den stærke Gæring frembragte „en anden Ungdom“ i hans Digtning. Han vender sig bort fra den romantiske Skildring af Sagahelte og Forgudelse af Bondestanden, bliver *realistisk* i sine Værker, idet han tager Emner fra Samtidens Liv og „sætter Problemer under Debat“. Men stadig hævder han stærke *moraliske* Krav og vedbliver at virke som Folkeopdrager. Enkelte af hans nyere Arbejder er Kunstværker af stor Værdi.

Björnson staar i et ejendommeligt Modsætningsforhold til sin store samtidige Henrik Ibsen. Denne minder os om Pal.-Müller og Kierkegaard, hin om Oehlenschläger og Grundtvig. Ibsen er den skarpe Kritiker og Fordømmer, Björnson har det lysere Livssyn. (Pessimisme—Optimisme). Ibsen er *ensom* i Liv og Digtning. Björnson vil „løfte i Flok“ og føler sig i Slægt med sit Folk, selv naar han revser det.

Han beherskede alle Digtningens Former med samme Lethed og Kraft: Romaner og Noveller, Lystspil og alvorlige Skuespil, jævne Sange og Viser Side om Side med storladne episke og lyriske Digte.

„Jeg vælger mig april,
fordi den stormer, fejer,
fordi den smiler, smelter,
fordi den kræfter vælter, —
i den blir somren til!“

a. Björnsons Fortællinger. Medens det var Virkelighedssans og virkelige lagttagelser, der skabte de bedste af Blichers Noveller, er Björnsons berømte Bondefortællinger kun i visse Henseender realistiske. Hans Opdragelse og hans ivrige Læsning i de oldnordiske Sagaer havde medført, at han kom til „at se Bonden i Sagaens Lys og Sagaen i Lys af Bonden“. I Fortællinger f. Eks. **Synnøve Solbakken, Arne, En glad Gut** eller Smaa-stykker som *Faderen, Ørneredet, Et farligt Frieri* fornyede han Sagastilen paa en helt anden Maade, end det var sket i den ældre danske Romantik: han efterlignede Sagaens korte, stejle Sætningsbygning og Personernes *Faamæltthed*. Derimod behandlede han selve Karakter-skildringen med romantisk Frihed.

Der er en ægte norsk Grundtone over Fortællingerne, og de er udført med den største digteriske Kunst. Det er en Digtning, hvori det ene unge Slægtled efter det andet har kunnet læse sig glad, og den har paa ingen Maade mistet sin Kraft i vore Dage. I Fortællingerne er indlagt en Række af Björnsons bedste Digte, f. Eks. *Løft dit Hoved, du raske Gut, Og Ræven laa under Birkerod, Undrer mig paa, hvad jeg faar at se og Han fik ej Lov til at lægge ud.*

b. Det norske historiske Skuespil. Det romantiske, historiske Drama var grundlagt af Oehlenschläger og fik en ny, særlig Udvikling af Ibsen og Björnson. Efter Björnsons før nævnte *Mellem Slagene*, en frit behandlet Episode af Sverres Historie, fulgte bl. a. *Halte-Hulda* (Volsungesagn og Sagastof; sml. Ibsens *Hærmændene paa Helgeland*) og den storladne, alvorsfulde Trilogi

Sigurd Slembe med Stof fra den mørke Tid efter Sigurd Jorsalfars Død og med det ulykkelige Kongsemne Sigurd som Hovedperson (sml. Ibsens *Kongsemnerne*). Mere „folkelige“ og beregnede paa Opførelse er *Maria Stuart i Skotland* og *Sigurd Jorsalfar*, hvor den fra Snorres Heimskringla berømte „Mandjævning“ er Stykkets Midtpunkt.

I samme Forbindelse kan nævnes større episke Digtninge af ham som **Arnljot Gelline** og **Bergliot**, historiske Smaadigte som *Olav Trygvessön* („Brede Sejl over Nordsjø gaar“) og hans **Fædrelandssange** (*Ja vi elsker dette Landet, Jeg vil værge mit Land, Der ligger et Land mod den evige Sne*), som er kendte og sungne i alle Nordens Lande.

c. **Björnsons realistiske Værker.** Overgangen til den realistiske Novelle og Roman göres med Fortællingen *Magnhild*. Senere fulgte Fortællinger, f. Eks. **Mors Hænder**, og de to større Romaner **Det flager**, som drøfter Opdragelsesspørgsmaal, og **Paa Guds Veje**, hvis „Moral“ udtales i Bogens sidste Ord: „Der bra folk går, der er guds veje!“

I dramatisk Henseende danner det smukke, lille Skuespil *De nygifte* Overgangen til hans alvorlige Dramaer med Emne fra Hverdagslivet. **En Fallit** fører Pengeforhold og Handelsmoral frem paa Scenen. I *Redaktøren* og *Kongen* behandles Samtidens politiske Forhold. I **En Handske** udtales den Grundtanke, at „den offentlige Mening“ bør kræve samme Sædelighed og Renhed af Manden som af Kvinden („Handskemoralen“ over for den samtidige „Bohémelitteratur“ i Norges Hovedstad). Af hans nyere Skuespil har navnlig de to Stykker **Over Evne** vakt Opmærksomhed. De behandler Troens Omfang og Grænser og Nutidens sociale Spørgsmaal. — Af senere Arbejder af Björnson nævnes Skuespillene *Paul Lange* og *Tora Parsberg*, *Laboremus* og *Paa Storhove*.

Björnstjerne Björnson døde 1910.

I Björnsons rastløse offentlige Virksomhed var der meget, som vakte Modsigelse. Som Digter maa han regnes ikke blot blandt Norges, men blandt Nordens største. Hans Digtning er vel kendt i Sverige, og herhjemme har hans og Ibsens Arbejder fundet en lige saa stor Udbredelse som vore mest læste egne Forfattere og har i høj Grad bidraget til at præge vort Aandsliv i mere end en Menneskealder. For sit eget Folk har han været Opdrager i stor Stil af vidtrækkende Betydning. („En sangers kall profetens er — og helst i nøds- og fødsels-tider — hvor den, som strider og som lider — hans tro gir idealets skær“.)

Henrik Ibsen.

Levned og Udvikling. Henrik Ibsen fødtes i Skien 1828 i en velhavende Købmandsfamilie. Men Faderen mistede snart største Delen af sin Formue, saa der ikke kunde være Tale om at sætte den indesluttede og alvorlige Søn til Studeringer. Efter Konfirmationen blev Henrik da Lærling paa et Apotek i en lille Flække, hvor han henlevede sin første Ungdom, snart i ensom Syslen med Læsning og egne Tanker, snart forargende den lille Bys adstadige Borgere ved sine revolutionære Meninger og et lystigt Samliv med nogle faa ligesindede. Her oplevede han de stærke Efterdønninger af Februarrevolutionen, hvis Forløb og Følger han gennem Aviserne fulgte med Iver og Interesse. Under Indtrykket af disse store Begivenheder paa Verdensskuepladsen skrev han sit første Drama *Catilina*, hvori han tegner denne ryggesløse romerske Omvæltter som en misforstaaet, ulykkelig og derfor udskejjende Frihedshelt. — Ved Hundredaarets Midte rev han sig løs fra de utilfredsstillende Forhold i den lille Ravnekrog og drog til Hovedstaden, hvor han efter at være blevet dresseret hos Heltberg blev Student med et yderst maadeligt Resultat.

Den følgende halve Snes Aar af sit Liv tilbragte han i Fattigdom og under stadige Skuffelser, hvorved hans medfødte Tungsind og Menneskeforagt yderligere skærpedes. En Tid var han Leder af Teatret i Bergen, en Tid knyttet til den første norske Scene i Kristiania, hvor man under smaa og fattige Forhold søgte at konkurrere med det gamle Teater med dets væsentlig danske Personale og Repertoire. Ibsen skrev i denne Tid hele Rækken af sine romantiske og historiske Skuespil uden at kunne sikre sig og sin Familie mod Nød. Han betragtedes fra mange Sider som et mislykket Geni, hvis farlige Meninger det for øvrigt var bedst at tage sig i Agt for. Navnlig „Kærlighedens Komædie“, hans første Nutidsskuespil, som udkom 1862, vakte den alvorligste Forargelse. Tidligere var han blevet stemplet som en stor Ubetydelighed; en af hans Venner skrev om ham, at han var „blottet for ideel Tro og Overbevisning“. Heller ikke ved sit følgende Arbejde, „Kongsemnerne“, hans Ungdoms ypperste Værk, lykkedes det ham at vinde Folkestemningen. Værket blev foreløbig kun lidet kendt baade i Norge og i Danmark.

Endnu bitrere blev Ibsens Stemning efter 1864, hvor den romantiske Politik lagde hele sin Usselhed for Dagen. Stormagterne lod det roligt ske, at Danmark blev overfaldet og lemlæstet af overmægtige Fjender, og Norge-Sverige holdt sig hjemme, da den Dag kom, at de skandinaviske Løfter skulde indfries. Ikke faa gik dog som bekendt frivilligt med for at holde deres Ord. Snoilsky sang Klagesange i Sverige, og baade Björnson og Ibsen prøvede gennem flammende Digte paa at rejse deres norske Landsmænd til Handling. Skuffelsen sved i Ibsens Sind. Den 36aarige Forfatter opnaaede et Rejsestipendium og tog foreløbig Bolig i Rom og Neapel, hvorfra han rejste til München. Men han havde „brændt sine Skibe“. I omtrent 30 Aar opholdt han sig i Udlandet

uden egentlig fast Bolig; han var stadig paa Rejser (saaledes var han Kedivens Gæst ved Suezkanalens Indvielse), der kun et Par Gange førte ham til Norge paa kort Besøg. Et Vendepunkt i hans Forhold indtraadte, da han et Par Aar efter Krigen udgav *Brand* paa dansk Forlag. Siden var hans Berømmelse i stadig Vækst. Da han i Begyndelsen af 90erne paa ny tog Bolig i Kristiania, var han anerkendt som en af Nordens største Digttere og som Europas betydeligste Dramatiker i Nutiden. Han døde 1906.

„At leve er — krig med trolde
i hjertets og hjernens hvælv.
At digte, — det er at holde
dommedag over sig selv“.

Ibsens Digtning. „Alt, hvad jeg har digtet, hænger paa det nøjeste sammen med det, jeg har gennemlevet, om end ikke oplevet. Enhver ny Digtning har for mig haft det Maal at tjene som aandelig Befrielsesproces; thi man staar aldrig ganske uden Medansvarlighed og Medskyld i det Samfund, til hvilket man hører“. Saaledes udtaler Digteren sig i et Brev, og i Fortalen til sine samlede Skrifter klager han over, at man ikke følger hans Udvikling i hans Værkers Rækkefølge.

Imidlertid er det ikke let at fastholde et Helhedssynspunkt paa Ibsens rige Frembringelser, der jo i hvert Fald har været i stadig Udvikling frem mod kunstnerisk Fuldkommenhed og tit og ofte har sat store Dele af den tænkende Verden i Europa i Bevægelse og Gæring. Og der mangler endnu meget Stof til klart at kunne se, hvorledes hans Produktion er Liv og Tanker, omsat i Digtning. Den nyere „Problemdigtning“ har tillige grebet ind paa saa mange Livsomraader, at det ikke er at vente,

at man allerede nu kan uddrage en historisk Gennemsnitsdom af kyndiges Mening. Men om Produktionens Tankeværdi og digteriske Betydning er ingen Tvivl mulig.

Vi kan naturlig dele hans Værker i tre Rækker: de historisk-romantiske Skuespil før 1864; og hertil slutter sig det „verdenshistoriske Drama“ „Kejser og Galilæer“ fra Begyndelsen af 70erne; hans blodige Satire over det norske Samfundslivs Hulhed og Forløjethed, saaledes som det stod for hans Øjne i 60erne og 70erne — „Kærlighedens Komædie“, „Brand“, „Per Gynt“ og „De unges Forbund“; hans realistiske Samfundsskuespil, som indledes med „Samfundets Støtter“ — 1877 — og er blevet fortsat Aarhundredet ud. Endelig har han skrevet et lille Bind ypperlige *Digte*.

a. **De historisk-romantiske Skuespil.** 25 Aar efter *Catilinas* første Fremkomst udgav Digteren dette Ungdomsarbejde paa ny „i en fuldført Skikkelse“, men uden at røre ved Ideerne, Forestillingerne og det heles Udviklingsgang. Ved at gennemlæse Bogen fandt han, at den rummede en hel Del, som han endnu kunde vedkende sig. „Mangt og meget, hvorom min senere Digting har drejet sig, — Modsigelsen mellem Evne og Higen, mellem Vilje og Mulighed, Menneskehedens og Individets Tragedie og Komædie paa een Gang, — kommer allerede her frem i taagede Antydninger“.

De følgende Arbejder er fremkaldt af hans ivrige Syslen med de norske Folkeviser, med de islandske Sagaer og Norges Historie i Middelalderen. Heraf fremhæves *Hærmændene paa Helgeland*, der bygger paa Volsungsagnets Kerne, og **Kongsemnerne**, som behandler den sidste Episode af Kampen mellem Kongsemnerne i Norge med Sverres Sønnesøn Hakon Hakonsøn og Skule Jarl som Hovedpersoner. Kong Hakon er den lykkelige Natur, der har *Retten* paa sin Side og

ejer den store *Kongstanke*. Derfor sejrer han over sin aandeligt overlegne Modstander Hertug Skule, *Guds Stifbarn paa Jorden*, der tvivler paa alt, ogsaa paa sig selv og sit Livskald. Det gribende Skuespil behandler paa en ny, mægtig Maade den samme Modsætning, som træder frem i Oehlenschlägers „Aladdin“. (Sml. Digteren selv og hans lykkelige Medbejler Björnson.)

Det store Dobbeldrama **Kejser og Galilæer**, som Ibsen engang selv har betegnet som sit Hovedværk, behandler med Julian den Frafaldnes Historie som Baggrund Verdenshistoriens største Sammenstød, det mellem Kristendom og Hedenskab. Skuespillet er vigtigt for at lære Ibsens Livsopfattelse at kende (Julian bringer Kristendommen til Sejr, da han gör den til forfulgt og lidende; der varsles om „et tredje Rige“, som skal komme og sejre).

b. **Dramaer fra Overgangstiden** (satiriske og revsende Skuespil). *Kærlighedens Komædie* haaner i lette Vers alt det overfladisk romantiske i Kærlighed, Forlovelse og Ægteskab, maalt med Virkelighedens og den sunde Fornufts Maalestok. — Hovedværkerne her er imidlertid „Brand“ og „Per Gynt“.

Brand, hvormed Digterens Navnkundighed fastsloges, digtedes i Italien kort efter 1864. Hovedpersonen er tegnet i en norsk Præsts Skikkelse, der havde vakt megen Opmærksomhed ved at træde ud af Statskirken og rette voldsomme Angreb mod Kristendommen som Statsinstitution. Det mørke og uhyggelige Landskab fra Vestkysten har Digteren selv set paa en Rejse og benytter nu det som Ramme, medens norske Digtere hidtil havde tegnet deres Land storladent eller smilende. Indholdet er, at Præsten Brand stiller det ubetingede ideale Personlighedskrav til sig selv og sine nærmeste, der maa gaa til Grunde med ham selv under Vægten af det ugenneførlige. Men under denne Skildring faar

Digteren Lejlighed til i skærende, blodig Satire at udøse sin Harm over sin norske Samtid, Mændene fra 1864. De mangler Personlighed og aandelig Respekt; den fjerde Bön af Fadervor „den er Landets Løsen jo, den er Folkets Feltraab blevet“; det er lutter *Halvhed*, man finder; enhver har lært sig til „at være lidt af hvert“:

lidt alvorsslørt til brug i helgen,
lidt trofast efter fædres sed,
lidt lysten efter nadversvælgen, —
thi det var samme fædre med, —
lidt varm om hjertet, er det gilde,
og sangen ruller for det lille,
men klippefaste klippefolk osv.

Nordmanden er „en Brøk i stort og smaat, en Brøk i ondt, en Brøk i godt“. — Dernæst fortsættes der med skarpe Angreb paa Statsstyrelse, Kirke og Præstevælde. Det eneste Lyspunkt i denne tunge Straffedom er Skiltringen af Agnes, Brands Hustru.

I „Brand“ holdt Ibsen Idealets Fordring op for sine Landsmænd. I **Per Gynt** vender han Billedet om og fremstiller Folkeeventyrets romantiske Løgnhals i hele sin Forløjethed og Pjaltethed som norsk Type. I Gynts frit udviklede Historie indlægger han saa en vidtløftig Satire over de politiske Forhold i Europa. Det er selve Romantikken, der bliver stævnet til Doms. Ogsaa i dette dramatiske Digt er der en ypperlig, sympatetisk Kvindeskikkelse, *Solveig*; det er hendes Kærlighed, der frelser Per fra at komme „i Støbeskeen“ igen.

De unges Forbund er et Lystspil, som satiriserer over Norges indre politiske Forhold. Særlig gaar det ud over „Stræberne“, som søger at bane sig Vej i det politiske Røre. Stykkets Opførelse gav Anledning til store Teaterspektakler, som Digteren fik Bud om i Ægypten. I et bittert Digt „Ved Port Saïd“ udtaler han sig skarpt om sine Landsmænd, der ligner sig selv til det sidste.

„En sagde højt og, som det syntes, midt
imellem usund søvn og mareridt:
Jeg tror, vi sejler med et lig i lasten“.

c. **Det realistiske Nutidsdrama.** Hele denne Række af Skuespil — Baggrunden er det Indtryk, 1870—71 gjorde paa Digteren, i nogen Grad ogsaa Georg Brandes' Optræden i 70erne — har grundlagt Ibsens Verdensberømmelse og er oversat paa en Mængde Sprog og opført utallige Gange i Norden og Udlandet. De er hverken Komedier eller Tragedier efter den almindelige Æstetiks Regler, men *alvorlige borgerlige Skuespil*; de sætter Problemer under Debat og fremstiller med skarp Satire Samfundets Brøst, alt det fra gammel Tid overleverede, som efter Digterens Mening enten er tvivlsomt eller ligefrem forkasteligt („Liget i Lasten“). Mange af Stykkerne har fremkaldt den voldsomste Modsigelse, og man har været i høj Grad uenig om Fortolkningen af flere af dem. Men *Opmærksomhed* har de vakt i alle Kredse, og man har hentet „bevingede Ord“ og „Slagord“ i Mængde fra dem. Rækken aabnedes med **Samfundets Støtter** 1877, og derefter fulgte de, sædvanlig med to Aars Mellemrum. De store Oplag var bortrevet, saa snart de udkom. Hertil hører **Et Dukkehjem**, **Gengangere**, **En Folkefjende**, **Vildanden**, **Rosmersholm**, **Bygmester Solness** o. fl.

d. **Digte.** Af Ibsens Digte er mange satirisk-polemiske ligesom Skuespillene, f. Eks. *Abraham Lincolns Mord*, andre rent lyriske Digte, f. Eks. *Vuggevise*, *Agnes*, atter andre episke, saaledes *Terje Vigen*.

c) *Sverige.*

En Særstilling indtager **Almqvist**, en af Sveriges ejendommeligste Forfattere. Han begyndte som Nyromantiker, men var stærkt optaget af Rousseaus Ideer. I en

Forening, han som ung var med til at stifte, foreslog han, at man skulde *leve som Bønder*, da det var den eneste ideale Form for Liv. Selvtredje drog han til Värmland, giftede sig med en Bondepige, men følte sig snart skuffet og vendte tilbage til Kulturen igen. I Stockholm blev han først Lærer og senere Rektor ved en Skole, der var Forsøgsanstalt for pædagogiske Reformer, som han med Iver drøftede og gennemførte. Senere opgav han denne Stilling, begyndte en radikal Forfattervirksomhed, ogsaa som Journalist, levede et ulykkeligt Liv i sit Hjem og blev snart indviklet i en Del smudsige Pengeforretninger. Ved Aarhundredets Midte maatte han, mistænkt for Bedrageri og Giftmord, flygte bort fra sit Fædreland. Han drog til Amerika og døde i Bremen paa Rejsen hjem 1866.

Hele hans tøjlesløse Liv vidner om hans romantiske Grundsyn, at Geniet er højt hævet over Hverdagslivets Baand; men med sine radikale Teorier varsler han om følgende Tider. „Begåfvad med rika intressen för allt stort och skönt i lif, natur och konst, vardt han en mångfrestare; han strödde omkring sig lyriska, episka och dramatiska dikter, romaner, noveller och sagor, historiska, filosofiska, estetiska och språkliga uppsatser, omväxlande med afhandlingar i undervisningsväsende, uppbyggelseskriter, läroböcker i skilda ämnen samt en mängd tidningsartiklar“.

I Trediveerne udgav han sine vigtigste Værker i Samlingen **Törnrosens bok**. Han har villet give et Billede af hele Menneskelivet, men det hele er stærkt præget af hans romantiske og lyriske Livsopfattelse. Heri findes ogsaa de første svenske „byhistorier“ 3: Bondenoveller.

Gunnar Wennerberg er blevet meget yndet ved sin Sangrække *Gluntarne*, hvori han skildrer Studenterliv i Upsala i 40erne, og ved sine Fædrelandssange (f. Eks. „Hör oss, Svea!“).

I 30erne og 40erne udviklede der sig i Sverige en betydelig Romanlitteratur, der for en stor Del tog sine Emner fra Hverdagslivet. Betydeligst paa dette Omraade er **August Blanche** og **Fredrika Bremer**.

Johan Ludvig Runeberg.

Runeberg fødtes i Finland 1804, altsaa medens Landet endnu hørte under Sverige. Hans første Barndomserindringer er knyttet til den afgørende Kamp mellem Sverige og Rusland. Han kunde huske Döbeln, der i Spidsen for sine Soldater truede mod Himlen, fordi den ikke gav Regn, naar Vejene støvede. Som fattig Student blev han nødt til at tage „Kondition“; han blev Huslærer oppe i Saarijärvi Skove midt iblandt en ægte finsk Befolkning omkring Søen Päjäne. —

Finland, Suomi, de tusind Søers Land, befolkedes allerede i den graa Oldtid; vestfra over Ålandshavet kom Svenskerne, der i den historiske Tid bredte sig over hele Kystlandet, medens Finnerne — der tilhører en helt anden Folkerace — fra Egnen sønden for Ladoga trængte langsomt frem mod Nordøst og tog faste Boliger i Landets Indre. Da Sverige havde erobret og kristnet Finland, blev Landet en svensk Provins og Svensk baade Regeringssprog og de dannedes Tale i hele Landet. Den finske Bondestands Liv og Vilkaar var lidet kendt. Ved det 19. Hundredeaars Begyndelse betragtedes Finsk udelukkende som Almuemaal. Man vidste, at der fandtes finske *Tryllesange* og Stykker af et langt Helte-digt *Kalevala* blandt Finnerne; men foreløbig viste ingen nogen Interesse derfor. Først fra omtrent 1840 vaagnede den finske Nationalitet til aandelig Bevidsthed, og under de lange Stridigheder mellem *Fennomaner* og *Sveko-*

maner har finsk Sprog været i stadig Udvikling og tales nu af $\frac{6}{7}$ af Landets Befolkning. —

Ingen har mere end Runeberg bidraget til at vække finsk Nationalitet og samtidig til at forene de to Partier i fælles Fædrelandskærlighed. Som ung Huslærer fik han dybe og stærke Indtryk af den ensomme og storladne finske Natur. Paa Jagt- og Fisketure blev han fortrolig med Landets Søer, Fjælde og Ødemarker, og han lærte de tavse finske Bønders Liv og Tankegang, deres Nød og seje Udholdenhed at kende ved indtrængende Selvsyn. Her mødte han ogsaa den gamle Kriger fra sidste finske Krig, der blev Modellen for hans Fänrik Stål. — Efter at have fuldført sine Studier og begyndt sin Forfattervirksomhed blev han Lærer ved Latinskolen i Borgå og tilbragte Resten af sit Liv i stille Virksomhed her, uden store ydre Oplevelser af nogen Slags, men betragtet med stigende Beundring af sine Landsmænd. Han døde 1877.

Størst Berømmelse i Norden har han vundet ved sit Hovedværk **Fänrik Ståls sägner** (I—II, 1848 og 1860). De to Smaahefter — Sange og episke Digte — kendes og elskes overalt, hvor nordisk Tungemaal tales. Vi behøver blot at minde om Sange som *Vårt Land* og *Soldatgossen* eller Fortællingerne om *Sven Dufva* og *Döbeln vid Juutas*. „Fänrik Ståls sägner förenar karaktärsfull verklighetstrohet i detaljskildringen med idealitet i uppfattningen; en ädel fosterlandskänsla fyller dikterna, men slår aldrig öfver i sin vrågbild: det bullrande skrytet eller den råa hätskheten; sanning och äkthet känneteckna dessa dikters känsla och uttryck“ (Warburg). Runebergs Digtning tilhører sprogligt den svenske Litteratur og derigennem Nordens; men den er præget af finsk Aand

og Stemning, og der findes næppe noget Skolebarn i Finland, som ikke kan læse eller synge „Vårt Land“. Fänrik Stål-Digtene er i finsk Oversættelse blevet aandelig Næring for Finlands Folk og har forenet de to forskellige Sprogstammer i Kærlighed til deres fattige Land og styrket dem til deres haarde Gerning som Nordens Bolværk mod slavisk Overvælde fra Østen:

Om molnet kommer, orkanens tolk,
och visar sin knutna hand,
den man, som sjungit ihop ett folk,
än skyddar i sången sitt land.

Den betydeligste finske Digter næst efter Runeberg er **Zakarias Topelius**, † 1898, som har skrevet lyriske Digte, Börnelitteratur under Titlen *Läsning för barn* og for den modnere Ungdom en Række historiske Noveller *Fältskärens berättelser*.

Viktor Rydberg († 1895) fødtes i Jönköping, mistede snart sine Forældre og maatte under Nød og Trang kæmpe sig frem til en Stilling. Ved Hundredaarets Midte blev han Medarbejder ved et af Sveriges største liberale Blade (Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning). En Snese Aar senere blev han Lærer ved Göteborgs, senere ved Stockholms Højskole (Filosofi, Kultur- og Kunsthistorie).

Rydberg har udfoldet en overordentlig rig Forfattervirksomhed, der spænder over en Mængde forskellige Omraader. Paa dem alle har han ydet noget betydeligt. Han har — som Björnson i Norge — været Opdrager i stor Stil for sit Folk. Han har skrevet Romaner som

Fribytare på Östersjön, *Vapensmeden* — den første fra Hekseforfølgelsernes, den anden fra Reformationens Tid — og **Den siste atenaren**, hvori han skildrer den afgørende Kamp mellem det døende græske Hedenskab og Kristendommen. Hans Sympati er paa den hellenske Kulturs Side; der finder han Samvittighedsfrihed og Aandsudviklingens Ret hævdet over for Autoritet og Utaalsomhed.

Han har fremdeles udgivet et Par *Digtsamlinger* og en Oversættelse af Goethes *Faust*.

I videnskabelig Henseende har han især syslet med Religionshistorie og Mytologi, og han har skrevet en Række kunsthistoriske Afhandlinger.

„Hans hela skriftställarskap bär prägel af ideal trängtan mot det eviga, omfattande lifsintressen, varm medkänsla med samhällets små, innerlig kärlek. til sanning och frihet på lifvets skilda områden“.

Carl Snoilsky, († 1903), er en af Sveriges betydeligste Lyrikere i nyere Tid. Af hans ældre Digte kan nævnes Sange i Anledning af Danmarks og Polens Ulykke, f. Eks. *Storken, På Polens graf*; af de senere fremhæves Digte, som viser Sympati for de undertrykte, f. Eks. *Den tjänande brodern, Rebell*. Stor Betydning har hans Samling fædrelandshistoriske Digte **Svenska bilder** faaet.

d) Island.

Folket paa **Island** har bevaret sin litterære Sans fra Oldtidens og Middelalderens Dage. Den *nyislandske* Litteratur grundlagdes ved Reformationens Indførelse i Midten af det 16. Hundredeaar, men har først faaet nogen selvstændig Udvikling i det 19. Aarhundrede.

Först efter Julirevolutionen indtræder der en Genfødsel for Islands Vedkommende. 1835 udkom Tidskriftet *Fjölnir*, hvori man kæmpede mod den herskende Aandløshed i Digtning og Tro og henpegede paa Øens berømmelige Fortid som Foryngelseskilder. Der udviklede sig snart en betydelig Lyrik (*Bjarni Thórarson* og *Jónas Hallgrímsson*), senere ogsaa en værdifuld Folkeskildring og Novelledigtning. Islandske *Videnskabsmænd* kappes med det øvrige Nordens i nordisk Old-, Historie- og Sprogforskning. Det lille Folkesamfund (80.000 Mennesker!) har i vore Dage en Kultur og Litteratur, som aftvinger Respekt og bør følges med Opmærksomhed af Nordens Folk, ikke mindst af os herhjemme, der er politisk forbundet med Sagaernes og Eddaernes Ø.

III. Positivismens Tid.

(Naturalisme. Digterisk Realisme).

Tiden fra 1864 til 1870 er en betydningsfuld Overgangstid i Europas Historie baade paa det materielle og aandelige Livs Omraade. Bismarck knuser med „Blod og Jærn“ de sidste Rester af romantisk Politik og det almindelige romantiske Præg, der endnu laa over Folkenes Livsopfattelse. Efter Danmarks, Østerrigs og Frankrigs Nederlag havde man lært *at regne med Virkeligheden* i en langt højere Grad end hidtil, og Jordbunden var nu beredt til, at de vidtrækkende, nye Tanker, som for længst var udtalt af Naturvidenskabsmænd, Tænkere og Kritikere, kunde komme under almindelig Drøftelse og afsætte deres Spor i Folkeslagenes Liv.

Man ser paa det *positive* : det virkelige. Navnet „Positivism“ betegner særlig den franske Virkelighedsfilosofi, der paa afgørende Punkter i Modsætning til Romantikken opstilledes af det 19. Aarhundredes største franske Filosof *Comte*. Men Navnet kan ogsaa bruges om hele den Tankeretning, der indledes af de engelske Filosofer *Stuart Mill* og *Herbert Spencer* og Naturforskeren *Charles Darwin*. Man søger ligesom Romantikerne *Enhed*, dog ikke „ovenfra nedad“, men „nedenfra opad“ : i Naturvidenskaben sejrer atter den empiriske Metode, hvor man begynder med Eksperimentet og Undersøgelsen i Stedet for Spekulationen, og i Tænkningen hævder man paa ny Tankens kritiske Frihed

(Retten til at spørge *hvorfor*) og undersøger Erkendelsens Grænser.

Den bærende Tanke er **Udviklingslæren**, „Evolutionsteorien“, som for det fysiske Livs Vedkommende sættes i System af Darwin og paa Sjælelivets Omraade af Spencer: overalt, saa langt menneskelig Erkendelse rækker, er der lovordnet Sammenhæng i Verden med Udvikling fra det lavere til det højere, en fortsat Kæde af Aarsager og Virkninger, som det er Videnskabens Sag at efterspore. Naturvidenskabernes og Teknikkens raske Fremgang og store Sejre i det praktiske Liv skaffede efterhaanden Raaderum for en mere eller mindre udpræget *materialistisk* Verdensopfattelse, der mente, at *samtlig*e Fænomener, ogsaa de saakaldte sjælelige, kunde forklares efter mekaniske, naturvidenskabelige Love.

Vel opstod der nye Former af idealistisk Filosofi, (saaledes *Lotze*, *Fechner* og *Wundt* i Tyskland, senere *James* og nyere engelske og franske Tænkere); men de gik helt andre Veje end Hovedstrømmen, der var udmundet i Hegels gængse Lære. Og der havde tillige udviklet sig en *pessimistisk* Filosofi og Livsopfattelse i Tilslutning til *Schopenhauer*, og flere Retninger, der understregede Personlighedens Uddybelse som det væsentlige og betragtede Verdenskulturen som afhængig af de store Aanders Arbejde. Her har især den skotske Historiker og Filosof *Carlyle* spillet en Rolle. (Sml. *Nietzsches* Virksomhed i Slutningen af det 19. Aarh.).

Den religiøse Rettroenhed, der var vaagnet til Live igen under Reaktionen mod det 18. Aarhundrede, var blevet angrebet og rokket fra mange Sider. At Udviklingslæren stillede sig kritisk eller afvisende over for aabenbaret Religion, siger sig selv. Men ogsaa fra teologisk Side var Angrebet begyndt gennem tyske Religionsfilosofer som *Strauss* og *Feuerbach* og ikke mindst gennem Franskmanden *Renans* Virksomhed og Skrifter.

Den hegelske Æstetik, der bedømte Kunstværkerne formelt efter visse faste Rubrikker, afløstes nu af en dybere Opfattelse, der udgik fra franske Forfattere og Kritikere, særlig *St. Beuve* og *Taine*: Kritikens Opgave er at se psykologisk paa Kunstværket som Udtryk for et Stykke af Forfatterens Sjæleliv. Dette og Forfatterens hele „milieu“ maa derfor granskes, de Tids- og Samfundsforhold, hvorunder han har levet, og hvorunder hans Værk er vokset frem. Man anvendte altsaa Udviklingslæren ogsaa paa Kunsten. Omkring Hundredaarets Midte begyndte en *Virkelighedsdigtning*, hvis Formaal var at *skildre Tingene, som de var, uden Illusion og uden Hensyn, og at drøfte Tidens brændende Spørgsmaal*, at afløse de romantiske Retninger fra Aarhundredets første Halvdel (*Flauberts* *Madame Bovary* 1857 som Udgangspunkt for den franske *Naturalisme*: *Zola*, Brødrene *Goncourt*, *Daudet*, *Maupassant* — *Turgenjev* og *Dostojevski*, *Tolstoj*: den *russiske* realistiske Roman). Som oftest foregik Omslaget under Kamp, hvor den nye Retning ensidig understregede sin Modsætning til det gamle.

Vendepunktet i vor nyere Historie er Krigen 1864. Efter denne og efter den fransk-tyske Krigs Afslutning, da de sidste romantiske Forhaabninger om Hjælp udefra faldt til Jorden, maatte vort Land tage alle Kræfter sammen for at rejse sig igen. *Dalgas* tog fat paa Hedsagen for Alvor, *Tietgen* bragte Opsving i Forretningslivet, *Fjord* viste, hvad Naturvidenskaben praktisk kan udrette i Landbrugets Tjeneste, og Bønderne selv skabte sig stor Betydning og økonomisk Fordel gennem *Andelsbevægelsen*. *Höjskolerne* udførte og udfører en overordentlig betydelig Gerning blandt vor Landbefolkning. Ogsaa en ny Form af Pietisme, *Indre Mission*, hvis Hovedmand var Præsten *Vilhelm Beck*, har vundet stor Udbredelse herhjemme og begynder nu ogsaa at tage

Del i de almindelige Oplysningsbestræbelser. En storpolitisk Kamp mellem det konservative Parti og Demokratiet, der oprindeligt væsentlig var et Bondeparti, holdt Landet vaagent under stadig Agitation i den følgende Menneskealder; først ved „Systemskiftet“ 1901 overtog Oppositionen Regeringen. Fra 1871 af kom tillige *Arbejderbevægelsen* (Socialdemokratiet) til at spille en stor Rolle.

Nordens romantiske Litteratur betegnede selve den nordiske Genfødsel og var langt betydeligere i Forhold til de tidligere Litteraturperioder, end det havde været Tilfældet i noget andet Land. Men de nordiske Landes Litteratur blev ogsaa ved længe at leve paa Fortiden uden at lade sig paavirke af de nye Aandsstrømninger i Europa. Vor Videnskab, Kunst og Litteratur, ja hele vort Samfundsliv trængte til en Vækkelse.

Omkring 1870 fik de europæiske Ideer i deres mest radikale Former paa Litteraturens og Samfundslivets Omraade en höjtbegavet og veltalende Ordfører i *Georg Brandes*, hvis Virksomhed til at begynde med rejste det voldsomste Røre i Danmark og det øvrige Norden og fremkaldte en ny, realistisk Digtning, som stillede sig i skarp Opposition til de forrige Slægtsleds Poesi og Livsopfattelse. —

I det følgende gives en orienterende Oversigt over Hovedforfatterne.

Efterligning af fransk Litteratur fremtraadte allerede omkring Aarhundredets Midte hos Romanfatteren *Poul Chievitz* og anbefalede varmt af den begavede Kritiker *P. L. Møller* († 1865). Den første moderne og selvstændige Efterligning af fransk Realisme og skeptisk Menneskeskildring i klar og objektiv Form mødes hos **Vilhelm Topsøe** († 1881). Hans Hovedværker, *Jason med det gyldne Skind*, *Nutidsbilleder* o. a., paavirkede for-

skellige yngre samtidige, deriblandt Kielland og H. Bang.

a. Halvfjerdsernes Gennembrud.

Som „**Det moderne Gennembruds Mænd**“ betragtes foruden Georg Brandes selv de Forfattere, der af ham vakttes til bevidst Kamp for det nye Livssyn og for en realistisk Litteratur svarende dertil.

Georg Brandes.

„Jeg anser det for en Pligt og for en Ære at hylde de Principer, til hvilke jeg bekender mig, Troen paa den frie Forsknings Ret og paa den frie Tankes endelige Sejr“.

Georg Brandes fødtes 1842 i København i et jødisk Købmandshjem, blev Student 17 Aar gammel og tog alle sine Eksaminer med Udmærkelse. Han studerede Æstetik og Filosofi, men tilegnede sig samtidig ved Selvstudium et udstrakt Kendskab til de store Kulturlandes Nutidstænkning og nyere Digtning. Efter at have vundet Doktorgraden for en Afhandling om Taine drog han paa en større Udenlandsrejse i den bevægede Tid omkring 1870, paa hvilken han kom i personlig Forbindelse med mange af de nye Ideers Stormænd i England og Frankrig. Han vilde nu blive en Vækker for det danske Folk; det gjaldt om „indenfra udad“ at aabne Dørene for Europas Luft.

Da Brandes ivrigt optaget af sit Reformatorkald vendte tilbage til Fædrelandet og — Efteraaret 1871 — med begejstret Veltalenhed begyndte sine Forelæsninger over *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur*, vandt han straks en lille Tilhængerskare, der følte hans Optræden som en aandelig Frigørelse. —

I Indledningsforedraget udtalte han bl. a.:

„Det, at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i,

at den sætter Problemer under Debat. Saaledes sætter f. Eks. George Sand Forholdet mellem de to Kön under Debat, Byron og Feuerbach Religionen, Proudhon og Stuart Mill Ejendommen, Turgenjev, Spielhagen og Émile Augier Samfundsforholdene. At en Litteratur intet sætter under Debat er det samme, som at den er i Færd med at tabe al Betydning“

„Samtidigt taber den fra Udlandet indførte filosofiske Bevægelse sig herhjemme, den begyndende hegelske Skole standser, Heiberg afløses af Kierkegaard og Lidenskabens for at tænke af Lidenskabens for at tro. Den filosofiske Bevægelse ophører foreløbig uden at have afsat nogen Bog endsige noget Værk, og den etisk-religiøse Bevægelse, som begynder, faar sin Parallel og sin Fortsættelse inden for Poesien. En Gruppe skønne, men barnlige Bondenoveller, vort Aarhundredes Hyrdescener, følger den religiøse Ström. Men højere og højere stiger Sværmeriet for aabenbaret Religion og Forsagelsens Moral. Man overbyder hinanden i at optaarne Idealer, ud fra hvilke Virkeligheden kun øjnes som et fjernt, sort Punkt.

Hvori er Strømmen udmundet? I Skikkelser som Paludan-Müllers Kalanus, der i from Henrykkelse opbrænder sig selv paa Baalet, og som Ibsens Brand, hvis Sædelære gennemført vilde drive Halvdelen af Menneskene til at sulte ihjel af Kærlighed til Idealet.

Og der er vi endt. Ingensteds Europa over saa højtspændte Idealer og ikke mange Steder et plattere aandeligt Liv. Thi man maa dog være yderligt barnlig for at tro, vort Liv svarer til hine Typer

Det forrige Aarhundredes to store Grundtanker var disse: i Videnskaben den frie Forskning, i Poesien Humanitetens frie Udfoldelse. Hvad der ikke bliver i denne Ström, det glider ned ad Forfaldstidernes og tager Vejen til Byzants. Det vanslægter og vanarter

Giv en Sirius-Beboer, der kun har gennemlæst vor klassiske moderne Poesi, et Par moderne udenlandske Dramaer i Hænde, Alex. Dumas's *Le fils naturel*, Émile Augier's *Les effrontés* og *Le fils de Giboyer*, og han vil gøre Bekendtskab med utallige Samfundstilstande og Samfundsspørgsmaal, som han ikke kendte, fordi de, skönt de eksisterer i vort Samfund, ikke eksisterer i vor Litteratur. Thi til den moralske Ivren svarer som Modstykke det moralske Snerperi. Hvad har vi gjort af hint første Opsving, da man herhjemme som overalt ved Aarhundredets Begyndelse første Gang skimtede en Poesi bag de tre Enheder, en Guddom bag Treenigheden, en Kærlighedens Lykke bag det konventionelle Ægteskab, en Sandhed bag Dogmerne, en Lighed bag Kasteadskillelsen og Standsinddelingen, en Frihed højt over Vedtægts og Selskabets og Samfundsmoralens Tvang?"

„Det er ikke saa meget ydre Love, der behøver at forandres, om end ogsaa de, som det er den hele Samfundsbetragtning, som den yngre Slægt fra Grunden af maa omforme og opløse, før den nye Litteratur kan skyde op. Hovedarbejdet vil blive gennem en Mangfoldighed af Kanaler at lede de Strømninger, som har deres Udspring i Revolutionen og Fremskridtsideerne, herind og at standse Reaktionen paa alle de Punkter, hvor dens Opgave historisk er endt.“ —

Da Brandes altsaa ikke blot talte haarde Ord om Stilstanden i dansk Litteratur, men ogsaa fordrede radikale Ændringer i den raadende Livsopfattelse — Kristendommen var et overvundet Stadium; den burde falde, sammen med meget andet forældet —, rejste der sig en Modstand imod ham, hvis Styrke og Dybde han sent har lært at forstaa. Men paa Grund af denne bitre Strid mellem Livsopfattelser tilsløredes for en Tid Brandes' berettigede *litterære* Standpunkt, som dog efterhaanden

fik betydelige Forfægtere i en Kreds af unge Forfattere, som fylkede sig om ham. („Litteraturselskabet“, Tidsskriftet „Det 19. Aarhundrede“).

Brandes blev ikke Hauchs Efterfølger som æstetisk Professor og drog efter nogle Aars Strid herhjemme til Berlin, hvor han foreløbig bosatte sig. I Begyndelsen af Firserne vendte han paa ny tilbage til København og har siden haft Hovedkvarter i Nærheden af sin „Valplads“. Gennem sine Skrifter har han opnaaet Anerkendelse og Berømmelse i Udlandet, og de har øvet deres utvivlsomme Virkning herhjemme baade paa Venner og Modstandere. Efterhaanden har alle været nødt til at anerkende hans smidige Evne til at trænge ind i de Forfatters Tankegang, som han behandler, hans ypperlige Behandling af Sproget og hans brændende Begejstring for Nationernes Ret til Frihed og Selvstændighed, der har ladet ham blive Danskhedens myndige og veltalende Talsmand over for tysk Undertrykkelse af dansk Nationalitet i Sønderjylland.

Hans ejendommelige, oprindeligt fra St. Beuve og Taine udgaaende *kritiske Metode* — der bl. a. bidrager til at uddybe Forstaaelsen af Digterværket, lære Folk „at læse“ — har for længst sejret og efterlignes efter Evne af Nutidens Kritik. Af hans Værker kan, foruden „Hovedstrømningerne“ i fem Bind paa Grundlag af hans Forelæsninger, nævnes hans Bog om *Shakespeare* og en stor Række større og mindre **Afhandlinger om nordiske Forfattere** fra Holberg til vore Dage, alle vidnende om varm Kærlighed til vor Litteratur og vort Sprog og dyb og indtrængende Forstaaelse.

Efter Systemskiftet blev Georg Brandes udnævnt til Professor uden Forpligtelse til at holde Forelæsninger.

J. P. Jacobsen.

„Jeg tror ikke, en Bog kan interessere os, naar den ikke er en tro Skildring af eet eller flere Menneskers Kamp for Tilværelsen, saaledes forstaaet: en Kamp mod det, der er til, for at være til paa sin egen Maade.“

Jens Peter Jacobsen (1847—1885) var en Købmands-søn fra Thisted, der allerede som Yngling følte sit Sind ligelig delt mellem Interesse for og Kærlighed til Naturen, især Blomster, og Digtning. Som ung botanisk studerende blev han stærkt grebet af Darwin, hvis Hovedværker han oversatte paa Dansk. Under alvorlige Brydninger opgav han paa denne Tid sin første Ungdoms stærke Religiositet for Udviklingslærens „tungere, billedløse Livssyn“, for det nyes Maal, „det ene simple: at bære Livet, som det var, bære Livet, som det var, og lade Livet forme sig om Livets egne Love“. Det nye blev ham en Religion, hvis Forsvar han gennem Videnskaben mente at føre, og som ogsaa kom til at spille en stor Rolle i hans Digtning. Den drømmende og fintfølelse Mand tog ogsaa sin Fritænkerstilling med dyb Alvor; han „behagede“ sig i at være usaarlig ved et rent og uangribeligt Levned.

Samtidig med at han arbejdede paa Darwinoversættelsen, studerede han Sjællands Flora, især Mosevegetationen, og vandt Universitetets Guldmedaille for en Afhandling om Mosealger. Med Digtning gik det derimod op og ned; han var utilfreds med Samtidens Kunst uden at kunne finde faste Former for sin egen. Da Georg Brandes i en Anmeldelse 1869 havde tilraabt Bergsøe en Opfordring til at være Aristokrat i Kunsten og kræsen med sit Ordvalg, gik Jacobsen op til den unge Kritiker

med en lille Pakke Digte, men fik ikke anden Opmuntring end en Advarsel mod at skrive „ranglede“ Vers. Han blev alligevel revet med af den „Stormgangs Jubel“ og „Tro paa store Tankestjerners Lys“, der udgik fra Brandes' Forelæsninger. Dog kom han til at begynde med ikke til at staa selve Hovedmanden med den frie Tankes Fane personlig nær („Gudbevares, hvor vi i Grunden er lidt enige“); derimod sluttede han sig til Edvard Brandes og Vilhelm Møller og traf de andre ligesindede i Litteraturselskabet og paa Kafeer. 1872 mødte han saa i „Gennembruddet“s Hær med sin Novelle *Mogens*, hvori han „stemmer Prosasproget om“, som Drachmann samtidig gjorde det med Poesiens.

Efter at have fuldført tre Kapitler af Marie Grubbe — hvortil han havde gjort vidtløftige Studier for at kunne give den rette Tidsbaggrund — begav han sig over Dresden og Tyrol til Norditalien. I Firenze fik han det første Anfald af den snigende Lungetuberkulose, der trods hans seje Modstand — i København, i Hjemmet i Thisted, paa Rejser til Montreux, Sydfrankrig og Rom — lagde ham i Graven, kun 38 Aar gammel. Under sin langsomme Kamp med Døden fuldførte han i Smaapartier de to spinkle Bind, der vil sikre ham en varig Plads i vor Litteratur, Romanerne *Marie Grubbe* og *Niels Lyhne*, nogle Noveller — foruden *Mogens: Et Skud i Taagen, To Verdener, Der burde have været Roser, Pesten i Bergamo, Fru Fønss* — samt nogle faa Digte, de fleste stammende fra hans yngre Dage. —

Om sin *Stil og Fremstilling* siger Jacobsen selv, at han har lært adskilligt af hjemlige og fremmede Forbilleder: „Jeg har lært mere af Beyle og Shakespeare end af Mérimée, mere af Sainte-Beuve end af Taine“, og „min Stil staar i et langt nærmere Forhold til H. C. Andersen end til Bjørnson . . . og til Manden, som jeg

altid tænker mig déjeunerende paa sine allersomegneste Tanker og Stemninger med sin Pen som Gaffel: Søren Kierkegaard.“

Jacobsens ledende Grundsætning er, at det første det bedste Udtryk ikke er det bedste; der er kun eet bedste Udtryk, som man med Held eller med Flid kan komme mere eller mindre nær eller vel endog ganske ramme. Han vil levere *godt, solidt Arbejde*, eller som det hedder i Niels Lyhnes Løfte ved Moderens Dødsleje: „Jeg skal være med til at kæmpe om det største, og jeg lover dig, at jeg skal aldrig svigte, altid være trofast mod mig selv og det, jeg ejer; det bedste skal kun være mig godt nok og ikke mere, ingen Gaaen paa Akkord, Moder; kan jeg løfte, at det ikke er lødigt, hvad jeg har formet, eller kan jeg høre, at det har Rag eller Revne, i Diglen med det igen, altid det yderste jeg evner hver Gang.“

Det gælder for Digteren om at finde Ord, som rammer netop den Tanke eller den Stemning, han vil have frem. I dette Öjemed tumler han suverænt med Sproget, forandrer Ordstilling og Sætningsbygning (*Sommer var det; i et Hjørne af Hegnet*), danner nye Sammensætninger (en *dagdræbt* Dröm, en *solspredt* Taage; ikke blot *ravblond*, men ogsaa *fregneblond* og en *brunbrændt Blondhed*), skaber nye Ord (*blaaahvidst*), opsøger sjældnere, mindre forslidte Ordformer (*Hvalv, tystnende*), især i stavrimende Forbindelser (*dagdræbt Dröm, Rag og Revne*). Hermed harmonerer ogsaa hans ejendommelige Billeder og Sammenligninger (Niels Lyhnes ubevidste Syn paa Faderen var „ufærdigt, ufødt, i vag og ugribelig Fosterform; *det var som en Søbunds underlige Vegetation, set gennem blakket Is*“; da Niels bliver klar over sin Kærlighed til Ungdomsvennens Hustru Fennimore, siger Digteren bl. a.: Roligt, sundt og med dybe Aandedrag, saadant var det skönt at elske, elske

udaf hele sin Sjæl. *Og Dagene faldt nye og blanke ned fra selve Himmelen nu, kom slet ikke trækkende selvfølgelig efter hinanden som de forslidte Billeder i en Kukkasse.*)

Allerede hos Mesteren selv kunde denne Stilkunst blive søgt, ja ligefrem Maner, og det viste sig snart, at den kunde blive farlig for Efterlignere.

I sine Værker er Jacobsen ren Kunstner. Han grundlægger *den psykologiske Roman og Novelle* herhjemme med Indhold: Individets Kamp for at være til paa sin egen Maade (Marie Grubbes og Fru Fønss' Kamp for Kærligheden, Niels Lyhnes Kamp for „at leve Livet efter Livets egne Love“). Selve Fortællingen og Personernes Samspil er ikke hans stærke Side; han fører sin Helt frem gennem en Allé af Bipersoner, har Brandes sagt om ham. Og den dødsmerkede Digter fører saa at sige alle sine Hovedpersoner til Døden — den *vanskelige Død*, der for hans Naturvidenskab er Livets — og Bøgernes — følgerigtige og eneste, triste Afslutning:

Lad længes, lad grædes med Evigheds-Savn,
Der er kun en Stofhob, en Daad og et Navn.

Holger Drachmann.

„Jeg er kun et Instrument.
Mestren paa mig spiller.
Selv jeg ved ej, hvorfra, hvorhen
disse Buestrøgs Løb og Triller.
Klinger Sangbundens Tone med Ild og Fart,
saa lad Træet kun være af skrøbelig Art;
der er Støv, naar Redskabet skilles,
men det mærker man ej, naar der spilles.“

Holger Drachmann (1846—1908), Søn af en københavnsk Læge, blev Student, men vilde bryde sig en Vej

som Maler og opholdt sig derfor i London i de bevægede Aar 1870—71. Herfra skrev han Artikler om Kunstspørgsmaal til danske Aviser og forfattede ogsaa ungdommelige Digte af radikal-frihedsbegeistret Art (*Engelske Socialister* f. Eks.). Begge Dele vakte Brandes' Opmærksomhed, og under Indflydelse af denne blev Drachmann snart klar over sit egentlige Livskald, at være Digter. Allerede i Efteraaret 1872 kom hans første Samling **Digte**, hvormed han frejdig ordner sig ind under den nye Tids Hovedsmand, hvis Ideer forherliges; det hjemlige Ravnekrogliv spottes i Modsætning til det voldsomme Røre ude i den store Verden.

Kort efter sin Hjemkomst brød han med sin Familie for at leve af sin Pensel og sin Pen. Han giftede sig med sin „Barnebrud“, satte Problemer under Debat med de radikale Venner i Litteraturselskabet og førtes af sin Fætter V. Hørup ind i det politiske Venstres Lejr som Medarbejder ved det nystiftede „Morgenbladet“.

Men der var meget, som varslede om, at man i Drachmann ikke fik en betydelig Talsmand for nye Ideer paa Aandslivets og Samfundslivets Omraader. Hans Meninger som hans Liv var underkastet voldsomme Svingninger fra den ene Yderlighed til den anden. Hans næste Digtsamling **Dæmpede Melodier** fortæller bl. a. med dæmpet Klage om hans unge Hjem's Opløsning, der gav ham en „Rift“ for hele hans Liv og en Rift, der gjorde ham til Digter.

Det følgende Aar flakkede han rundt paa Rejser, i Hamburg, hvor han tænkte paa at slaa sig ned som Marinemaler, i München og rundt i Danmark som Korrespondent for „Morgenbladet“. Samtidig skrev han Fortællinger og Noveller og to formløse, selvskildrende Romaner *En Overkomplet* og *Tannhäuser*, hvor man trods Umodenheden mærker, at han har lært af Tur-

genjev og andre af den moderne Romankunsts Mestre. „Denne Malersocialist og Morgenbladsdemokrat havde — anedes det — en fin medfødt Dannelse og et Instrument med mange Toner i sig“. Drachmanns Fortællinger og Romaner var for en Del kun en Ramme om de Viser og Vers, der gjorde ham til en Fornyer af vor lyriske Digtning og en af de rigeste lyriske Digtere, vort Fødeland ejer. Højdepunktet naaede han endnu i Halvfjerdsernerne med, foruden de nævnte, Digtsamlingerne **Sange ved Havet, Ranker og Roser, Ungdom i Digt og Sang**.

„Tag mig paa det vide
som et Hav i store, aabne Træk“.

Her er Stemningernes rige Mangfoldighed udtrykt med sejrende Lethed, snart i mægtig Patos, snart i Hverdagssprogets jævntglidende Strøm, der i Drachmanns Kunst paa Trods af alle Skoler og Regler bliver til Vers af uanet Skönhed. Og her bliver han — ligesom i Sømandsfortællingerne: I Storm og Stille, paa Sømands Tro og Love, Lars Kruse osv. — *Havets Digter*, ligesom Chr. Winther er den sjællandske Bøgeskovs og Blicher den jyske Hedes Digter.

„Der har för været givet Billeder af Havet i den danske Poesi, smaa, malende Glimt eller Blink, som Folkevisens: „Men nu driver Bygen paa hviden Sand for Norden“, Ambrosius Stubs „skummende Trav“ og Johannes Ewalds „sortladne Hav“ og „sølvblaa Strand“. Der har ogsaa för Drachmann levet Mænd, som har følt deres Sjæl i Slægt med Havet fra Thomas Kingo: Naar jeg, min Gud, paa Havet er — og Bølgeryggen gennemskær — Da kan jeg mig erindre — At i mig selv der er et Hav — Hvor stærke Storme tindre — — til Oehlenschläger, hvis „Helge“ er et Digt om Sjælen som et Hav. Men der er ingen för Drachmann, der i

sin Kunst har hengivet sig saaledes til Havet som han. Det er da ikke bare det, at han er vor første poetiske Marinemaler i den store Stil . . . I hans Sange ved Havet, hans Sømandsfortællinger og Skuespil, er der, som han selv har indrømmet, Teaterscener og Rabalderlyrik . . . Men de hører til det friskeste, den danske Naturalisme har frembragt, og virkede straks ved deres Fremkomst som et Pust af Havluften ind i den danske Lyrik, der var ved at kvæles af Skovduften. Men det vigtigste er, at Drachmann ikke blot som Kingo og Oehlenschläger har følt, at „i ham selv er der et Hav“, men hensynsløst givet sig det i Vold, medens alle de andre holdt igen af religiøse og moralske eller af kunstneriske Grunde, nemlig af den Skræk for det ubegrænsede, som er betegnende for al klassisk Kunst. Først med ham er Mandssjælen blevet som Havet uden Grænse og uden Hvile Samtidig faar ogsaa i det ydre Drachmanns Vers deres Klang af Havet. Der er to Hovedrytmer i Drachmanns Vers, den rislende og den rullende. Begge findes i „Sange ved Havet“, den første, som er ganske ejendommelig for denne Digter, især i det andet Afsnit „Venezia“: „Jeg hører i Natten den vuggende Lyd af Venezias Vand“. Den anden er mindre original, af gammel national Oprindelse. Det er egentlig den slentrende Rytme af Wessels, Baggesens og Hertz' Rimbrev og Fortællinger paa Vers, der fortsættes i Drachmanns „Sange ved Havet“. Det er denne Rytme, hvori — som Baggesen siger om Havet — „det tunge fandt sin tunge Grav og det lette kun sejrende danser“, som Drachmann har fyldt med Naturkraft. Disse Digte er skrevet med Vesterhavet i Øret“ (Vilh. Andersen).

„Walther v. d. Vogelweide
sang om Verdens lyse Have;
hvad han boded, har man glemt.
Walther v. d. Vogelweide
boded, med sig selv i Fejde,
for sin dyre Sangergave;
ellers var hans Sange glemt.“

Efter en meget betænkelig Kærlighedshistorie efter Hjemkomsten fra Italien indgik Digteren i Slutningen af 70erne et nyt Ægteskab. Noget før havde han med sin Bog *Derovre fra Grænsen* svunget langt bort fra den radikale Lejr. Ved Tiaarets Slutning under „Verskrigen“ (se nedenfor) var han paa ny i Gennembruddets Hær. Men i Firserne, de „Haabløse Slægter“s og „Trætte Mænd“s Tider, da han levede i et fredeligt Ægteskab, med Hustru og Börn og tilfreds med sin Kunst, svingede han ikke blot i politisk og litterær Henseende helt over til Højre (*Ostende—Brügge* i Skyggebilleder fra Rejser i Indland og Udland), men der kom noget hidtil ukendt manddomspræget og roligt tilbageskuende over hans Digtning. „Dagen bød paa Stokfisk“, medens Tiden, for at tale med Ibsen, hungrede efter Skönhed. Og denne Hunger vilde Drachmann stille (*Vandenæs Datter, Gamle Guder og nye, Dybe Streng, Der var engang* — og andre Skuespil og Fortællinger).

Men *Sangenens Bog* fra 1889 og den store Roman *Forskrevet* („ikke alene en Bog om en forvirret Tid og et splidagtigt Samfund, men om en opreven Sjæl“) fører os midt ind i „Edith-Perioden“: Digteren opgiver Hjem og Familie for en Varietésangerindes Skyld. Hun bliver ikke blot i nogle Aar knyttet til Drachmanns Liv, men han digter hende om til „den graanende Skjald“s Muse, der giver hans Poesi en ny, mægtig Opbrusning (fra *Sangenens Bog* over *Unge Viser* til *Vølund Smed* og de andre Melodramaer). *Den hellige Ild* 1899, *Hr. Oluf* han

rider o. fl. viser, at der ogsaa var flere Kræfter i hans Bærme end i de andres Förstedraaber, som Aarestrup sang om Oehlenschläger. —

„Som en fremmed i sin Tid var han mere og mere kommet til at staa trods den „Digterkonge“stilling, som han selv anmassede sig, og som Pressen var kommet i Mode med at sætte ham op i. Som ingen anden samtidig Forfatter levede han virkelig i den københavnske Befolknings, i vort hele Folks Bevidsthed, — ikke blot hans Navn og ydre Person; for Nørrebro's Arbejdsmænd som for Skagens Fiskere, for Studenter som for Grosse-rere, i unge Pigers Drømme og gamle Jomfruers Forargelse, ved Skydebanemiddage som paa Varietéprogrammer — overalt repræsenterede Drachmann Poesien og Geniet som levende Magter. Derfor kunde man ogsaa faa Masserne trommet sammen til den store Raadhusfest ved Jubilæet kort før hans Død. Men fordi intet i Virkeligheden er fjernere, intet upopulærere for Samtiden — ogsaa for det mest berettigede og levedygtige i den — end Geniet og Poesien, især i den Festrusens, Fribytterlivets, Sværmeriets og Drømmeriets Lignelse, hvori de legemliggjorde sig hos Drachmann — derfor savnede ogsaa Festen i Virkeligheden Sangbund og endte i Dissonanser, som sikkert har været med til at bryde hans Kræfter ned. . . .

— Ødansk dernæst var han i en „Jydernes“ Tid, af Bølgens og Vindens Slægt, medens Tiden sled Træsko eller gik for Damp, en uforbederlig Yngling i en Tid, hvor kun det at være „Mand“ gælder for noget. Hvilken bølgende Veghed, hvilken Finhed og Ynde var der over denne Kæmpe med det udsvømmende Blik i de vandblaa Øjne, den hæse, bløde Stemme, de frie Hænder fine Fagter! Af vort Maal lokkede han frem alle de bølgende, rislende Ord og Rytmer, alle de vuggende Melodier, der laa og ventede paa at udløses i Sang, og

han sang om alt det i Danmarks Natur og det danske Naturel, der er lunefuldt let, bølgende blødt, flagrende frit og vigende vegt; den sangvinske og impressionable Følsomhedens og Fantasteriets Danskhed levede i hans Person og i hans Vers. Men al denne Bølge og Flagren og Svajen — hvor lidet passede den ind i Provisoriets og Gennembruddets Kamptid, da det gjaldt om at „dele sig efter Anskuelser“ og ikke svinge rundt i alle Vejr-hjørner efter Lune og Stemning, — og hvor meget mindre passede den ind i Amerikanismens praktiske Tid, som er fulgt efter!“ (Vald. Vedel).

Drachmann døde 1908 og blev begravet paa Skagen.

Sophus Schandorph.

Sophus Schandorph (1836—1901) fødtes i Ringsted, dyrkede især Studiet af de romanske Sprog, blev 1874 Dr. phil. og levede i Hovedstaden som Lærer og Skribent. Under en større Rejse til Italien og Frankrig skrev han Fortællingen *Uden Midtpunkt* og efter Hjemkomsten *Fem Fortællinger* (deriblandt *En Enkestand*). Digteren, der først paa denne Tid fandt sin Plads i det nyes Lejr, førte i 1879 en større Verskrig med H. V. Kaalund om Idealisme og Realisme eller om den gamle og den nye Digtning. Den høfligt førte Strid mellem de to gamle Venner blev kun Forspillet til en Kamp i langt skarpere Former mellem Ploug, Schandorph, Drachmann og flere andre. (Teaterspektakler i Anledning af Molbechs Censur over Bjørnsøns „Leonarda“).

1881 gav han i *Thomas Fris's Historie* en ikke særlig vellykket Romanskildring af sin egen Udvikling og sit Opgør med Samtiden. I en Række derefter følgende *Romaner* og Fortællinger (som *Skovfogedbørnene*, *Det gamle Apotek*) har han med grovkornet Satire, men ikke

ringe Humør og lyst Livssyn skildret navnlig Bønders og smaa Købstadfolks Liv og Tankegang. Betydeligst er vel nok enkelte af hans Smaafortællinger, som *Et Levnedsløb, fortalt paa Kirkegaarden*. Meget af hans store Produktion er allerede nu glemt.

Edvard Brandes (født 1847), Dr. phil. i østerlandske Sprog, stod i 70ernes Kampaar i første Linie ved sin Broders Side som Medredaktør af „Det 19. Aarhundrede“. Endnu større Betydning fik han som Redaktør af Dagbladet *Politiken* — fra 1884 Radikalismens Hovedorgan — og som radikal Politiker, Rigsdagsmand og (en kortere Tid) Minister. Hans Hovedvirksomhed har været Politik og Teater- og Litteraturkritik; desuden har han i 80erne og 90erne skrevet Skuespil og Romaner (dygtig og beregnet Kunstform, bitter Livs- og Menneskeforagt — „Brandesianismen“).

Erik Skram (født 1847) nævnes væsentlig som Gennembrudsmand for sin Roman *Gertrude Coldbjørnsen*, 1878, en Problembog, der behandler Kvindens Stilling i Ægteskabet. Ypperlig Stilkunst yder han i den smukke lille Bog *Hinsides Grænsen* 1887.

Karl Gjellerup (født 1857), opdraget hos Digteren og Orientalisten, Præsten Johannes Fibiger — der bl. a. har skrevet Tankedigtene *Den evige Strid* —, blev teologisk Kandidat, men begyndte sin Forfatterbane som himmelstormende Ildtilbeder af den nye Retning og dens Fører („Vor St. Georg, vor Helligaands Ridder“) i Fortællingerne *En Idealist* 1878, *Det unge Danmark*, *Antigonos* og *Germanernes Lærling* samt Digtsamlingen *Rødtjörn*.

Efter Novellerne *G Dur* og *Romulus* foretog han en større Rejse bl. a. til Grækenland. Efter Hjemkomsten udgav han Tragedien *Brynhild* og sagde sig (i *Vandre-aaret* 1885) under skarpe Angreb løs fra Gennembruddet, idet han især forargedes over Skolens Opfattelse af Kærlighedsforholdet og dens Foragt for det gammeldags Ideal: Alvor og Troskab i Kærligheden. Om dette Ideals Nødvendighed og de Konflikter, Kamp for det eller Forsyndelse mod det kan medføre, handler Gjellerups følgende Arbejder, en Række Skuespil (med Schiller som Forbillede), deriblandt *Hagbard og Signe*, *Herman Vandel*, *Wuthhorn*, og de to gode Romaner *Minna* og *Mølen*. Karl Gjellerup, der er gift med en tysk Dame, har i en Aarrække været bosat i Dresden, foruden sin Digtning syslende med Musikinteresser (Wagner) samt mytologiske og buddhaistiske Studier (Oversættelse af den ældre Eddas Gudesange, Digtninge med Motiv fra Indien).

b) 80ernes og 90ernes Realisme.

De i disse Tiaar fremtrædende Forfattere stod i flere Henseender Gennembrudsmændene fjernt. Deres Skildringer prøver paa at skildre Liv og Forhold herhjemme saa virkelighedstro som muligt; oftest er Indholdet mørkt og alvorligt, tit præget af et bittert eller trist Livssyn (i paafaldende Modsætning til Gennembruddets Kamphumør og Sejrshaab).

Herman Bang (født 1857 paa Als), Præstesøn, et sidste Skud af en gammel og berømt Slægt og samtidig gennemrystet af sin Barndoms stærke Indtryk: Tilbage-toget fra Danevirke, Dybbøl, Als og den dumpe, tunge

Tid efter Fredsslutningen. Hans første kunstneriske Forbillede er Topsøe og Jonas Lie. Sandhed og Nøjagtighed i Skildringen er hans Maal, ogsaa i hans selvskildrende Bøger — lige fra „Dekadent“ romanen *Haabløse Slægter* 1880 til *Det hvide Hus* og *Det graa Hus* fra Aarhundredets Slutning — saavel som i hans Samfundsromaner *Stuk*, *Tine* og *Ludvigsbakke*. Størst er hans Kunst i Skildringen af ensomme, oversete, fattige og forladte Naturer, som i *Stille Eksistenser*; heri hans ypperlige Novelle *Ved Vejen*. —

„Som Roman- og Novelleforfatter er Herman Bang den skælvende Nerve i det danske Aandsliv, overfølsom og spændt. Selvfornemmelse, Slægtfølelse, Fædrelandsind, alle stærkt udviklede, opløser sig hos ham i Vemod, bliver intensive, haabløse, tilbageskuende.

Hans Formaal som Kunstner er, ogsaa hvor han er sysselsat med Fortiden, Gengivelsen af Øjeblikkets dirrende Liv. Han giver det med en Baggrund af Tung-sind.

Yderligt selvfølende og medfølende som han er, udmunder i Kraft af Tungsindet alle Følelser hos ham, Beundring og Sværmeri saa godt som Deltagelse med Tilværelsens Ofre, i en omfattende Mildhed.

Livets Uro savnes aldrig i hans Bøger, men vel et Hvilepunkt. Han frygter kun Livløshed, ikke Fagter, St. Veitsdans, Nervekrampe i Foredraget.

Hans Fortællinger er Skuespil uden Aktinddeling, med stakaandet Replikskifte. Hans Stil er en Lyskaster, der hvert Øjeblik flytter Lyset, derfor ogsaa Mørket, og ikke under den læsendes Opfattelse nogen Ro.

Han føler sig selv som en tragisk Skikkelse (derfor hans Kærlighed til Ibsens Osvald), og han er som Skribent en Nervøsitetens Tragiker, der opsøger og fremstiller de Tragedier, som det, man kalder Hverdagslivet, rummer.

Man maa kanhænde udvide det gængse Begreb om

Danskhed for at opfatte ham som Dansk. Han kunde synes afgjort udansk, sær og søgt, som han er. Men han nedstammer som sagt fra de to danske Digtere, der har gjort stærkest Indtryk i Udlandet ved Oprindelighed, H. C. Andersen og J. P. Jacobsen.

Fra Andersen har han taget Følsomheden, fra Jacobsen Inderligheden i Arv. Særheden er hans egen.“ (Georg Brandes).

Henrik Pontoppidan fødtes 1857 i en gammel Præsteslægt og tilbragte sin Barndom i Randers. Som ung Mand begyndte han at studere til Polytekniker, vandrede til Fods gennem store Strækninger i Udlandet, var en Tid Højskolelærer (hos Broderen, den kendte Præst og Skribent Morten Pontoppidan), men slog sig snart paa Litteraturen. Den kærnesunde og af alle Skoler og Retninger uafhængige Mand — hvis Natur og Virkeligheds-sans er i Slægt med Blicher og Poul Møller — udviklede sig hurtigt til at blive en af Samtidens ypperste Skribenter. Han er i egentligste Forstand Realist. En desperat Sandhedssøger, hvis Skildringer er sande til Ubarmhjertighed, skönt de stammer fra et blødt, mildt, til Trøst trængende Sind, der snart fortvivler, snart dumpt resignerer — som Johs. Jørgensen træffende skriver om ham. Hans Stil er fast og rolig; han holder ikke af at „nusse et Adjektiv“. I hans Fremstilling er der ikke blot Harme og Bitterhed, men ogsaa ofte en lun Ironi.

Af hans mange ypperlige Romaner og Fortællinger fremhæves *Sandinge Menighed*, *Landsbybilleder*, *Fra Hytterne*, *Skyer* og de to store Tidsromaner **Det forjættede Land** og **Lykke-Per**. —

„Hele hans Digtning kom til at dreje sig om og blev en Kamp mod alt det, der forekom ham kun at være gøglende og skuffende Illusion, Skinautoritet, romantisk

Overtro paa skønne Farver og Selvberusning i store Ord, Stemnings-Blødagtighed og Samvittighedsfrygt, kort sagt — imod den lyriske Forraadningsproces, hvori den gamle Verdens Samfund for Øjeblikket efter hans Anskuelse er ved at gaa til Grunde. Han ironiserer f. Eks. i *Den gamle Adam* og *Højsang* over Elskovens Fantasteri og „de store Følelsers“ Delirium, i *Skyer* over det politiske Frasemageri, i *Det forjættede Land* over den religiøse Overspændthed, i *Natur* over Natursværmeriet. Han haaner den „Drømmepest“, der suger Marven af Menneskeviljerne; han tegner Karikaturer af saadanne Digtere, som svøber deres Holdningsløshed ind i et forlorent Renaissancekostume og spiller Allerhelvedeskarle, skönt de skælver for Præsten som for en Konfirmand; han ser foragtelig ned paa de smaa „lyriske Luseknækkere“, som forgudes af Publikum.“ (C. E. Jensen).

Karl Larsen, Officerssä, født i Rendsborg 1860, er en fin og sprogsikker skildrende Kunstner, der holder sig borte fra Døgnets Strid og Problemdebatten. Af hans mangesidige Forfatterskab kan — foruden gode Rejse-skildringer og det værdifulde Værk *Under vor sidste Krig*, en Samling Breve og Dagbogsoptegnelser fra 1864 — nævnes Skuespillene *Ære* og *Kvinder* og hans Fortællinger fra det mørkeste København, f. Eks. *Uden for Rangklasserne* og *Kresjan Vesterbro*.

P. F. Rist, født 1844, især kendt for sine fortræffelige Skildringer fra Krigen 1864: *En Rekrut fra 64* og *Efter Dybbøl*.

Peter Nansen, født 1861, har i en Række Bøger i et elegant Sprog givet Billeder af moderne Hovedstadsliv

blandt letlevende, nydelsessyge Overklasse-mennesker, f. Eks. i Romanerne *Julies Dagbog* og *Marie*.

Gustav Esmann († 1904), *Otto Benzon*, *E. Christiansen*, *Emma Gad*, *Helge Rode* o. fl. har især udmærket sig som Lystspilforfattere.

Carl Ewald († 1908) har skrevet en Mængde Romancer og Fortællinger, men har væsentlig sin Betydning ved sine *Eventyr*.

Gustav Wied, født 1858, Satiriker, ofte fuld af Vid og Lune (*Satyrspil*, *Livsens Ondskab*), men grovkornet og i mange af sine Værker plump ud over alle Grænser.

Ved Midten af 80erne fremtraadte en lille Gruppe af Lyrikere og Fortællere, som under Provisorier og Demokratiets Nederlag vilde skabe Danmark en ny Poesi og sig selv en Kunstens Tilflugt under Livets Skibbrud. Det var unge lyriske Begavelse, som foreløbig havde forset sig paa J. P. Jakobsen (og nyere fransk Lyrik) og nu paa Drachmanns Veje, som Johs. Jørgensen selv udtrykker det, gik ind i Romantikens moralske Anarki, den fuldkomne Lovløshedens Land. Deres Billeder af Firsernes radikale Ungdom er ikke smigrende. Hertil hører bl. a.

Viggo Stuckenberg (1863—1905), der har skrevet et Par Digtsamlinger, Fortællinger som *Sol*, *Hjemfalden*, *Asmadæus* eller *Fagre Ord* og *Valravn*. Efteraar, Vinter og Maaneskin, tungsindig Klage over Livets Kaar og stille Resignation trods al Udlængsel er de Stemninger, som raader i Stuckenbergs Digtning.

Johannes Jørgensen, født 1866, fortalte i Skildringer og Digte fra den første Ungdom om den unge Provins-students sygelige Længsler efter Lykke og Kvinder; men

der var samtidig en Hjemvefølelse, en Understrøm af Uro eller Anger, som tydede paa det kommende Omslag: Digterens religiøse Omvendelse og Overgang til den katolske Kirke. Han har skrevet formfuldendte, ofte dybe Digte, Fortællinger som *En fremmed*, *Livets Træ*, *Den yderste Dag* og dernæst en Række Rejseskildringer, religiøse eller halvt religiøse Afhandlinger og Skildringer, deriblandt en værdifuld Bog om Frans af Assisi, alt i et ypperligt Sprog.

Sophus Claussen, født 1865, er frisk, næsten forsoren i sine to Digtsamlinger *Naturbörn* og *Pilefløjter*, Noveller og Fortællinger fra Frankrig og Italien.

Sophus Michaëlis, født 1865, har bl. a. skrevet Digte og den ejendommelige Roman *Æbelø*.

Ludvig Holstein, født 1864: Digte. Gurre.

Helge Rode, født 1870: Digte og Skuespil.

Olaf Hansen, født 1870: Digte (bl. a. I Landet Nod, Tre Folkeviser); især kendt som Oversætter af oldnordisk og islandsk Digtning (deribl. *Den ældre Edda*).

Niels Møller, født 1859, Jurist og Kontormand, kyndig Historiker og Litteraturkritiker, er en stolt og mandig Begavelse, der søger sine Forbilleder og Idealer i den antikke Verden og i engelsk Kultur. Han har udgivet et Par Smaabind Fortællinger, et Par Digtsamlinger, Oversættelser (f. Eks. Aiskylos' Agamemnon, Sofokles' Antigone) o. a.

E. Blaumüller, født 1851, Student fra 1870, Præst; paa-virket af Brøchner og Heegaard: *Saul* og især det store Digt *Agnete* og *Havmanden*.

Valdemar Rørdam, født 1872, ypperlig Verskunstner og Fortæller, af et sundt og kraftigt Naturel, der vender sig mod alt sygt og usundt i Tiden, har skrevet Fortællinger som *Karen Kjeldsen*, Versromaner som *Gudrun Dyre* og *Den gamle Kaptajn*, men navnlig lyriske Digte som *Tre Streng*, *Dansk Tunge*, *Ved Midsommertid*. I *Bjovulf* har han forsøgt at gyde Nutidsindhold ind i det gamle Sagns Rammer i en fuldendt og mandig Verskunst. „Der er ikke skrevet bedre Vers paa Dansk. Disse Vers har de ypperste Fortrin, som danske Vers kan have; de er fyldige, vægtige, kvægende for Øret, og skönt de er anvendt i en gammel, sagnhistorisk Fortællings Tjeneste, ikke alt for sjældent begejstrende i deres Opsving og Flugt. Teknisk set er dette ikke ringere end *Hjortens Flugt* var for sin Tid.“ (Georg Brandes).

Uafhængigt af Realismen i dens moderne, radikale Form har hele Tiden siden 1870 en Række større og mindre Forfattere gaaet deres egne Veje. Her kan nævnes Mænd som den underholdende og letskrivende Forfatter *Sophus Bauditz* og den alvorlige *Zakarias Nielsen*, Lyrikerne *Ernst v. d. Recke*, *Thor Lange* og *Otto Fønss*. Direkte polemisk mod Radikalismens Livssyn vender sig i en mangeartet Forfattervirksomhed Mænd som *Alfred Ipsen*, *P. A. Rosenberg* og *K. G. Brøndsted*.

Herhen hører ogsaa Digteren *Rudolf Schmidt* (Skuespil som *Den forvandlede Konge*, Digte og Fortællinger), Litteraturhistorikeren *P. Hansen* (ypperlig Oversættelse af Goethes *Faust*) og saa betydelige Litteraturforskere og Kritikere som *C. Rosenberg*, *H. S. Vodskov*, *J. Paludan*, *F. Rønning* og endelig mange af Højskolens Ordførere, som *L. Schrøder* og *J. Nørregaard*.

I det nye Aarhundrede, hvor det vrimler med bogskrivende Mænd og Kvinder, har *Johs. V. Jensen* vundet Anerkendelse som Skildrer og Sprogkunstner — *Himmerlandshistorier I—III*, *Bræen* og andre Romaner —, *Jeppes Aakjær* som Fortæller og navnlig lyrisk Digter, *Johan Skjoldborg* som Husmandens Digter (*Kragehuset*, *Gyldholm* o. a.); *Andersen-Nexø* behandler Arbejdere og de socialt laveste Lag med stor Virkelighedstroskab, men ogsaa Sympati og Forstaaelse f. Eks. i den store Roman *Pelle Erobreren*. Romanforfatteren *Jacob Knudsen* (*Gæring*, *Afklaring*, *Den gamle Præst*, *Sind*, *Lærer Urup*, *To Slægter* o. fl.) er sund og kraftig, helt moderne, men med et selvstændigt, grundtvigsk-kristeligt Livssyn.

Af andre Nutidsforfattere kan nævnes *Laurids Bruun* (*Kronen*, *Alle Synderes Konge*, *Absalon* o. a.), *Sven Lange*, *Svend Leopold*, *Knud Hjortøe*, *Louis Levy* og *Harald Kilde*.

Paa **Videnskabens** Omraade har vort Fædreland i dette Tidsrum haft en Række fremragende Forskere og Skribenter. Vi nævner Historikerne *Edvard Holm*, *A. D. Jørgensen*, *Troels-Lund*, *Johannes Steenstrup*, *Kr. Erslev*, *H. Olrik* og *J. Fridericia*, Kunsthistorikerne *Julius Lange*, *Karl Madsen* og *Emil Hannover*, Arkæologen *Sophus Müller*, de klassiske Filologer *M. Cl. Gertz*, *J. L. Heiberg* og *A. B. Drachmann*, Sprogforskerne *L. Wimmer*, *Vilh. Thomsen* og *K. Verner*, Folkemindeforskeren *Axel Olrik*, Filosofer som *K. Kroman* og *H. Høffding*, Litteraturhistorikerne og Kritikerne *Vilh. Andersen*, *Vald. Vedel* og *Niels Møller*. Af yngre Kritikere kan nævnes *Poul Levin*, *H. Brix* og *Harald Nielsen*.

Særlig Betydning har de travle Forsøg paa at popularisere Videnskabens Resultater haft. Her kan som Eks-

empler nævnes *A. D. Jørgensens* og *Troels-Lunds* historiske Virksomhed; dernæst *Danmarks Riges Historie*, *Folkenes Historie*, *Verdenskulturen*, *Biografisk Leksikon*, *Salmonsens Konversationsleksikon*, flere gode Tidsskrifter og Ugeblade (f. Eks. „Frem“). Ogsaa *Aviserne* — hvis Sprog og Indhold har overordentlig Betydning som Eksempel baade i godt og ondt — har paa dette Omraade udrettet adskilligt. Tidsrummets ypperste Journalist var *V. Hørup*. Fremhæves bør ogsaa som Modersmaalets Vogter *J. Jessen* („Flensborg Avis“).

b) Norge.

I **Norge** gik, som foran berørt, baade Ibsen og Björnson over til realistisk Nutidsdigtning. Det samme fandt Sted med deres yngre samtidige *Jonas Lie*, og den endnu yngre *Kielland* var udpræget Realist og Problemdigter lige fra sin første Fremtræden.

Jonas Lie (1833—1908) tilbragte sin Barndom i Nordland, og da han fremtraadte som Forfatter efter en mislykket Sagførervirksomhed, vandt han sin første Berømmelse som romantisk Skildrer af Nordlands Natur og Folk og gennem Sømandsfortællinger (f. Eks. *Den fremsynte*, *Lodsen* og *hans Hustru*). Fra Firserne af arbejdede han sig frem til at blive en af Nordens største Romanforfattere (*Livsslaven*, *Familien paa Gilje*, *Kommandørens Døtre*, *Et Samliv*, *Niobe*, *Naar Sol gaar ned* osv.). Jonas Lie „vilde nok ha problemer, men ikke debat om problemer. Han vilde ikke snakke anatomi, men fremstille mennesker. Deri bestod hans Kunst. Han saa sine folk, vidste, hvordan de saa ud, hvordan de pleied at stille sig med hverandre. Hvert smaatræk var afluret livet, og Lie vidste at faa det frem i et blink, alle de smaa eiendommeligheder, hvori menneskenes

sande væsen aabenbared sig Jonas Lie blev de norske hjemms digter med sin *urtro paa livet*; livet — det er hjertelag og kærlighed indad, det er arbejde udad — og baade kærlighed og arbejde fæster sig og slaar rod, vokser i frihed. Hver skal faa vælge det arbejde, han vil; hver skal følge sit hjertes valg, være frit sig selv efter sin natur og sit væsen og ikke efter selskabets og konveniensens regler. Denne kamp, der kæmpes til seir eller nederlag, lar Jonas Lie os opleve og faar vor sympathi over paa livets side, saa vi glæder os med det, og vi lider med det“. (Just Bing.)

Alexander Kielland (1849—1907) vandt i Firserne gennem sine realistiske Skildringer af Liv og Samfund Rang med Nordens ypperste Prosaister (*Noveller, Arbejdsfolk, Skipper Worse* osv.), men trak sig derpaa lige saa pludseligt tilbage fra al Forfattervirksomhed og virkede sin øvrige Levetid som juridisk Embedsmand.

Foran er nævnt **Arne Garborg**, Maaldigter og Romanforfatter. (*Bondstudentar, Trætte Mænd* o. fl.) Af Norges samtidige Forfattere kan nævnes Romanforfatterne *Knut Hamsun, Thomas P. Krag, Vilh. Krag* og *Johan Bojer* og Dramatikeren *Gunnar Heiberg*. Norges betydeligste Forfatterinde (der for øvrigt levede og virkede i Danmark) er *Amalia Skram* († 1905), der har skrevet bitre og alvorlige Samfundsromaner.

c) Sverige.

I **Sverige** fik Realismen en betydelig Ordfører i den højtbegavede **August Strindberg**, født 1849, en afvort Bro-

derlands største Digtere. Han har levet et i høj Grad bevæget og omtumlet Liv, og der er foregaaet stærke Svingninger i hans Livssyn og hans Digting. Han vakte først Opmærksomhed med sit historiske Skuespil *Mäster Olof* og indledede dernæst sit radikale Forfatterskab med Samtidsromanen *Röda rummet* 1879, der efterfulgtes af en Række hvasse Nutidsskildringer, som f. Eks. *Giftas*. Efter stærke aandelige Kriser i 90erne har han i den nyeste Tid skrevet betydelige Dramaer med Emner fra svensk Historie. — Ypperlig Nutidsrealist er **Gustaf af Geijerstam**.

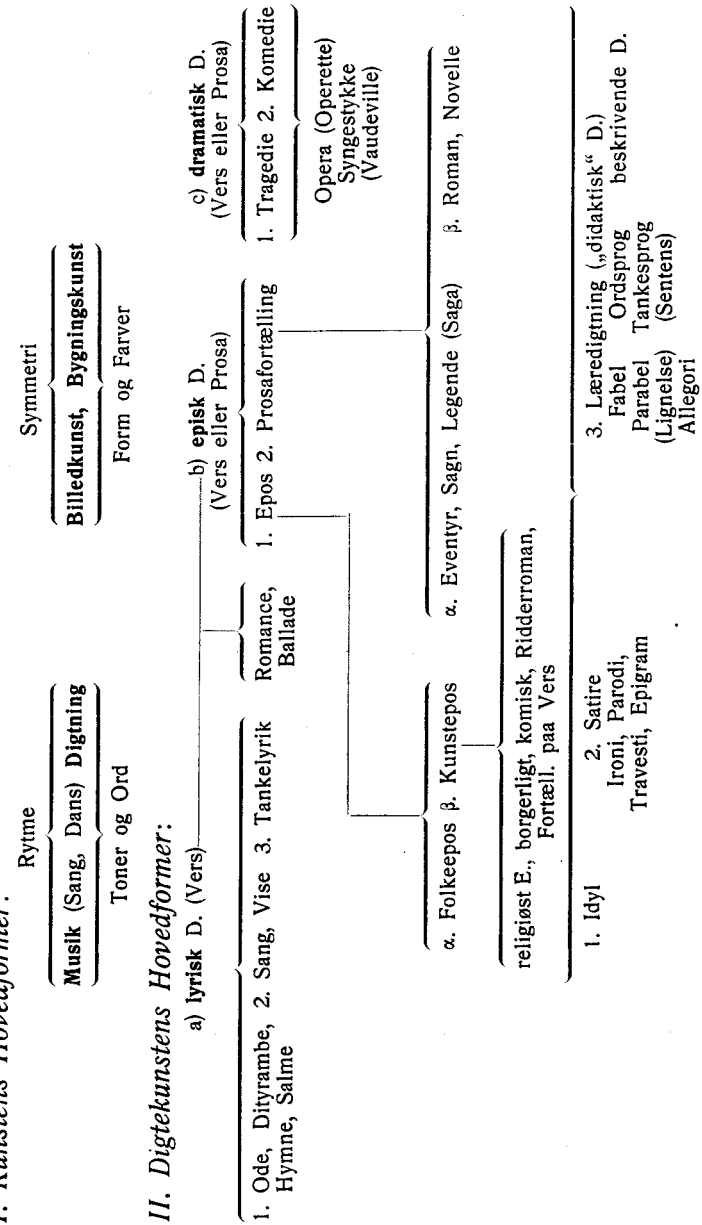
— Men Sveriges Nutidslitteratur er stor og rig paa de mangfoldigste Omraader, og der staar nu andre Retninger i fuld Udvikling ved Siden af den radikal-realistiske. Vi behøver blot at nævne Navne som **Verner v. Heidenstam, Fröding, Karlfeldt, Levertin** og **Selma Lagerlöf**.

Ogsaa i Danmark og Norge er der nye Kræfter at spore overalt. Man klager over den tunge og trykkende Luft, der har ligget over meget af nordisk Realisme, eller man gaar sine egne Veje for paa ny at finde Livsglæde og aandelig Frigørelse i Kunsten. Hvad Veje Udviklingen vil gaa, kan først Fremtiden vise. Modsætningen mellem udpræget Idealitet og udpræget Realisme vil atter og atter gentage sig, og det er godt, at Livsopfattelser kan mødes og brydes; thi aandelig Stilstand er Død. Det er et almindeligt historisk Fænomen, at i Kampens Hede overdrives der fra de stridende Parters Side. Allerede nu kan det siges, at den romantiske Litteraturperiode er Nordens litterære Guldalder, der ikke er blevet overfløjet af den realistiske Retning, hvor meget berettiget denne end har bragt. Den romantiske

Litteratur — som Helhed betragtet — er desuden blevet Folkelitteratur mere end den nyere. Det vil blive den kommende Kunsts Sag at faa saa mange som muligt af os i Tale. Efterhaanden beredes Jordbunden, idet den almindelige Oplysning er i stadig Vækst, skönt der er meget langt igen, för Forholdene paa dette Punkt er tilfredsstillende.

— At læse *om* Litteratur er temmelig værdiløst, hvis man ikke *læser selve Litteraturen*. Nordens Litteratur er nu saa rig og mangfoldig, at der fra den kan hentes et rigt aandeligt Udbytte og stor kunstnerisk Glæde, hvis vi kan opdrage os til at læse med Forstand. Det er Litteraturhistoriens Opgave at give en Orientering over Stoffet i Sammenhæng og give en Haandsrækning til at læse og forstaa. Men dertil hører der Tankearbejde og Vilje fra den læsendes Side.

I. Kunstens Hovedformer:

Tidstavle.

A. Hedenold fra de ældste Tider til Kristendommens Grundfæstelse. Mytologi og fælles Heltesagn.

4de Hundrebaar: Wulfilas *vestgotiske* Bibel, *ældste* Runeindskrifter.

700—900: *ældste oldtyske* og *angelsaksiske* Litteraturminder.

800—1050: *Vikingetiden*.

Indskrifter med *yng.e Runer* (dansk Tunge, „Oldnordisk“).

Dansk (og svensk) *Helte digtning* (Sakse).

Oldislandsk-oldnordisk Litteratur: Eddadigte, Skjaldekvad.

ca. 1000: *Sprogspaltning i Norden*: Østnordisk, Vestnordisk.

B. Den katolske Middelalder: ca. 1050—ca. 1500.

1104: *Ærkesædet i Lund*.

12. Hundrebaar: *Skolastikken*; *Are frode*.

13. Hundrebaar: *Tiggermunkene*; *Sakse* (ca. 1200; *Snorre*. { *islandske Sagaer*,
1200; *Snorre*. } *fremmed Digtning*.

14. Hundrebaar: *Birgittinerne*, *Mystikerne*.

13., 14., 15. (og 16.) Hundrebaar: *Folkeviserne*.

1241: *Jydske Lov* vedtages; *Snorre* dør.

ca. 1300: *De ældste Haandskrifter*: *Dansk*, *Svensk*, *Norsk*, *Islandsk*.

14., 15. Hundrebaar: *middelnedertysk Indflydelse* i Norden.

ca. 1450: *Bogtrykkerkunsten* opfindes.

1495: *Rimkrøniken* trykkes.

C. Den nyere Tid fra ca. 1500 til vore Dage.

I. Fra Reformationen til Holberg 1500—1700.

a. 16. Hundrebaar: *Renaissance*, *Humanisme*, *Reformation*.

Den egentlige Reformationstid { 1536: *Reformationens Indførelse*.
1537: *Universitetets Fornyelse*.
1541: *svensk Bibeloversættelse*.
1550: *Kr. III's Bibel*.

II

Kampen for { 1600: *Niels Hemmingsen* †.
den rene Lære { 1616: *A. S. Vedel* (og Shakespeare) †.
b. 17. Hundrebaar: *Ortodoksien* og *den lærde Tid*.
1624: *Opitz*.
1637: *Arrebo* †.
1703: *Thomas Kingo* †.
(Enevælden i Danmark 1660; Gustav Adolf † 1632; Karl XII † 1718.)
1702: *Olof Rudbeck* †.

II. Det 18. Aarhundrede.

a. 1684—1754: *Holberg*.

1719: *P. Paars*.

1722: *Den danske Skueplads*.

1741: *Niels Klim*.

1764: *Brorson* †.

b. *Rationalismens Tidsalder*.

1760: *Macphersons Ossian digte*.

1778: *Rousseau*, *Voltaire* † †.

ca. 1800: *P. A. Heiberg* († 1841) *landsforvises*.

1760—1830: *Knud Lyne Rahbek*.

1743—1781: *Johs. Ewald*.

1772: „*Kærlighed uden Strømper*“.

1785: *Wessel* †; *Minerva*; *Baggesens første Digte*.

1764—1826: *Jens Baggesen*.

1718—1772: *Frihedstiden*; 1772—1809: *Gustavstiden*.

„1734 års lag“.

1763: *Dalin* †.

1778: *Linné* †.

1740—95: *Bellman* (Kellgren † 1795; Leopold † 1829).

III. Det 19. Aarhundrede.

a. *Romantikerne* ca. 1800—1850.

1779—1850: *Adam Oehlenschläger*.

1801: *Slaget paa Reden*.

1802, Juli: *Mødet med Steffens*.

1802, Decbr.: „*Digte 1803*“.

1805: *Poetiske Skrifter*; heri *Aladdin*.

1805—09: *Oehlenschlägers Rejse*.

III

- 1807: Nordiske Digte (se videre Teksten!)
- 1783—1872: N. F. S. Grundtvig.
ca. 1825: „Den yngre Digterskole“.
- 1791—1860: J. L. Heiberg.
1825 ff.; Vaudevillerne!
1841: Nye Digte (*En Sjæl efter Døden*).
1789—1862: Ingemann.
1824—36: Romanerne!
1790—1872: Hauch.
1834 ff.: Romanerne!
1861: Valdemar Atterdag.
1782—1848: Blicher.
1824 ff.: Novellerne!
1794—1838: Poul Møller.
1824: Den krøllede Frits!
1796—1876: Chr. Winther.
1828, 1835 ff.: Digtsamlinger.
1855: Hjortens Flugt.
1797—1870: Hertz.
1830: Gengangerbrevene.
1837: Svend Dyrings Hus.
1805—1875: H. C. Andersen.
1835 ff.: Eventyrene!
1809—1876: Pal.-Müller.
1841, 1849: Adam Homo.
1813—1855: Søren Kierkegaard.
1843 ff.: Forfatterskabet!
1832: Rasks, W. Scotts og Goethes Dødsaar (Byron † 1824).
1844: Thorvaldsen †.
- b. Liberalismen (1830—, 1840—) 1850—70.
1813—94: Carl Ploug.
1861: Samlede Digte.
1818—92: Hostrup.
1819—87: Goldschmidt.
1808—45: Wergeland.
1828—1906: Ibsen.
1832—1910: Björnson.
1833—1908: Lie.
- c. Positivismen 1870 ff.
1842: Brandes fødes.

IV

- 1872: Drachmann: Digte. — J. P. Jacobsen: Mogens.
1876: Marie Grubbe.
1880: Niels Lyhne. — Haabløse Slægter.
1890: Forskrevet.
1891: Det forjættede Land begynder.
1898: Lykke-Per begynder.
-
- 1782—1846: Tegnér (samtidig Geijer!).
1825: Frithiofs Saga.
1804—1877: Runeberg.
1848, 1860: Fänrik Stål.
1828—1895: V. Rydberg.
1849: Strindberg fødes.
1879: Röda rummet.
1888: Heidenstam: Vallfart och vandringsår.
1889: „ Renässans.
1891: Gösta Berlings saga.
Frödings förste Digte.
-

Nogle Hovedværker til Litteraturens Historie.

a. Danmark.

- N. M. Petersen:** Bidrag til den danske Litteraturs Historie 1—5.
J. Paludan: Middelalderens Litteratur; Litteraturen mellem Reformationen og Holberg; Renaissancebevægelsen.
P. Hansen: Litteraturhistorie (illustreret) 1—3.
Fr. Rønning: Rationalismens Tidsalder 1—3 (4).
— Grundtvig I, 1—2 (fortsættes).
C. Rosenberg: Nordboernes Aandsliv 1—3.
-

- Kr. Arentzen:** Baggese og Oehlenschläger 1—8.
V. Vedel: Guldalderen i dansk Digtning.
V. Andersen: Poul Møller; Adam Oehlenschläger 1—3; Paludan-Müller; Tider og Typer I. II.

b. Island, Norge.

- F. Jónsson:** Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie 1—3.
H. Jæger: Illustreret norsk Litteraturhistorie 1—2 (3).
Just Bing: Norsk Litteraturhistorie.

c. Sverige.

- H. Schück:** Svensk Litteraturhistoria I.
H. Schück & K. Warburg: Illustrerad Svensk Litteraturhistoria 1—2 (3).
K. Warburg: Svensk Litteraturhistoria i sammandrag.
-

Dansk biografisk Leksikon.

- Georg Brandes:** Hovedstrømningerne 1—5, Afhandlinger og Bøger om nordiske Forfattere (*Saml. Skrifter*).
-

Af Efterskriften til 1. Udgave (1908).

Paa Tilskyndelse fra flere Sider har jeg i nærværende Arbejde paa Grundlag af min større Lærebog forsøgt at give et Hjælpemiddel ved Litteraturhistorieundervisningen i Gymnasiet. Herom bestemmes der i Anordn. $\frac{1}{12}$ 06, at der efter de første halvandet Aars Undervisning skal gives Eleverne en samlet, kronologisk ordnet Oversigt over hele den danske Litteraturs Udvikling gennem de forskellige Perioder, og at der dertil kan anvendes en Litteraturhistorie; men *det positive Lærestof* for hele Gymnasiet maa ikke omfatte mere end 150 alm. Oktavsider. Dertil skal knyttes en ganske kort Oversigt, dels over de allervæsentligste Hovedpunkter i den oldnordiske Litteratur, dels over den norske Litteratur efter 1814. Endelig skal der gives korte Oplysninger om de svenske Forfattere, hvoraf der læses Prøver.

Denne „nordiske“ Litteraturhistorie indeholdes da her i Bogen. Stammefrændernes Litteratur omfatter ca. 60 Sider; Stykker, der ikke kan betegnes som positivt Lærestof — f. Eks. S. Kierkegaard, Romantikens Videnskab og Kunst, mere end 50 større og mindre Verscatter — tager ca. 30 Sider. Tilbage bliver da af Bogens Fremstilling ca. 190 Sider. Da der nu ydermere — ifølge Bek. $\frac{4}{12}$ 06 — kun skal dvæles udførligere ved de Forfattere, Eleverne lærer at kende gennem Læsningen af Værker, medens man helt skal forbigaa de mere eller mindre ubetydelige Forfattere og Litteraturværker og kun i væsentlige Hovedtræk omtale selv de betydelige, hvis man ikke faar Lejlighed til at læse dem i Skolen, — maa enhver Fremstilling, der vil yde mere end et Skema, have et vist Spillerum, og det litterærhistoriske Pensum vil nødvendigvis blive noget forskelligt ved de forskellige Skoler og i forskellige Aargange.

Selve Omarbejdelsen af Bogen har haft til Formaal at sammentrænge Stoffet mere end tidligere og i Overensstemmelse med den nye Ordning af Danskundervisningen yderligere at beskære eller fjerne Omtalen af det ubetydelige eller mindre vigtige til Fordel for

Hovedretninger og Hovedforfattere. Af Tiden för 1800 tager Folkeviser, Holberg, Ewald, Wessel og Baggesen henved 40 Sider, det 19. Aarh. 100 Sider, hvoraf Oehlenschläger, Grundtvig og Heiberg omtrent Halvdelen. Ved Flertallet af Hovedforfatterne er der fyldig Biografi; men ud over rent ydre Data er intet biografisk Træk taget med uden for at fremhæve Forbindelsen mellem Liv og Digtning. Jeg har bestræbt mig for at undgaa Deklamation og tom Æstetiseringen, ogsaa enhver Genfortælling af Værkers Indhold, undtagen for at karakterisere eller vejlede til Forstaaelsen; men jeg har ikke sparet paa Citater fra Værkerne selv eller fra betydelige Kritikere. Formentlig er der ogsaa klarere Gruppering og mere Overskuelighed end i den større Bog. Derimod har jeg med velberaad Hu ikke rørt ved den fyldige Fremstilling af Hovedforfattere, da jeg ikke har ønsket at give et Skema eller kun en tör Oversigt. — —

I anden Udgave har jeg gjort mig Umage for overalt at stramme Fremstillingen og trække Hovedlinierne skarpere op, fjerne overflødig Stof og kun udfyldende eller intetsigende Ord. Den indvundne Plads og en halv Snes tilføjede nye Sider har jeg især benyttet til en fyldigere Skizze af Litteraturens Historie fra 1870—1900, hvilket formentlig vil være kærkomment for de fleste af Bogens Brugere.

Odense, August 1911.

K. M.
